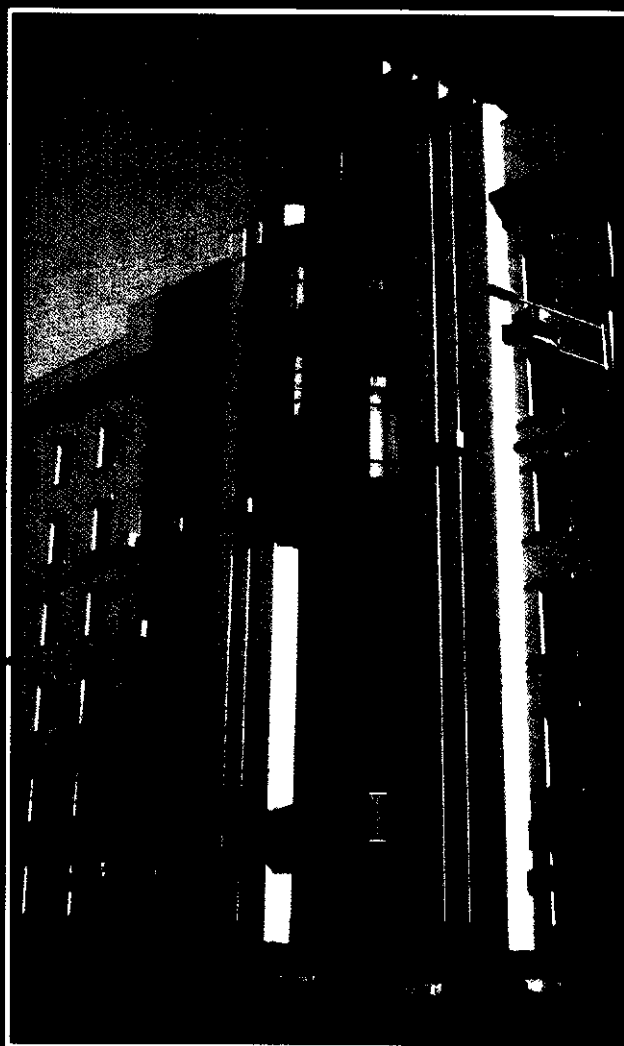
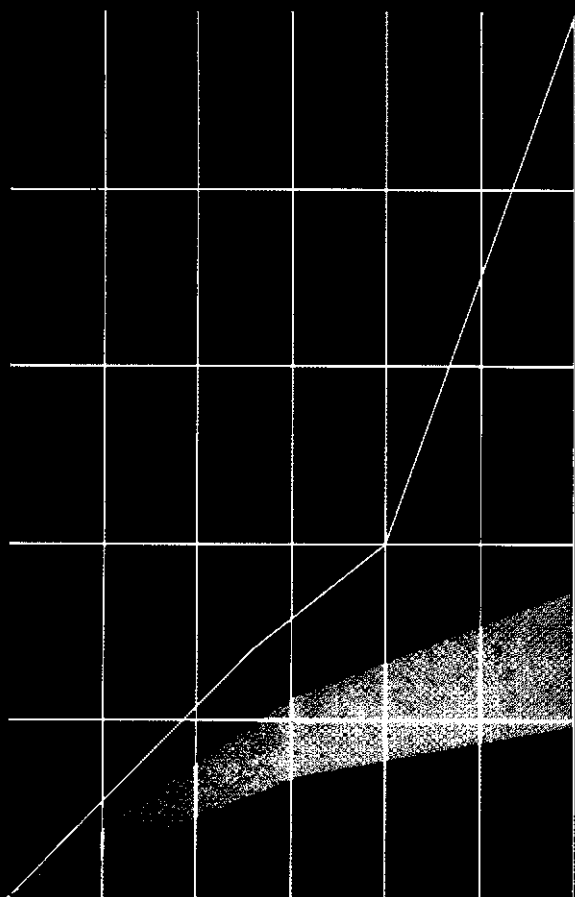

СТАТИСТИКА УКРАЇНИ

STATISTICS
OF UKRAINE

НАУКОВО-
ІНФОРМАЦІЙНИЙ
ЖУРНАЛ

1'2008

Засновники

Державний комітет статистики України
Науково-технічний комплекс (НТК) статистичних досліджень
Державна академія статистики, обліку та аудиту (ДАСОА) Держкомстату України
Національна академія державного управління (НАДУ) при Президентіві України

Рада засновників

Осауленко О.Г., докт. наук з держ. упр., проф. (голова Ради)
(Державний комітет статистики України),
Васечко О.О., докт. екон. наук
(НТК статистичних досліджень),
Пилипенко І.І., докт. екон. наук, проф.
(ДАСОА Держкомстату України),
Луговий В.І., докт. пед. наук, академік АПН України

Редакційна колегія

Васечко О.О., докт. екон. наук, генеральний директор НТК статистичних досліджень (головний редактор); **Ванагс Е.**, докт. екон. наук, директор Латвійського статистичного інституту; **Гесць В.М.**, докт. екон. наук, академік НАН України, директор Інституту економіки та прогнозування НАН України; **Головач А.В.**, докт. екон. наук, проф. Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана; **Єріна А.М.**, докт. екон. наук, проф. Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана; **Калачова І.В.**, докт. екон. наук, директор департаменту статистики послуг Держкомстату України; **Карпов В.І.**, канд. екон. наук, проректор ДАСОА Держкомстату України; **Лібанова Е.М.**, докт. екон. наук, член-кор. НАН України, директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України; **Луговий В.І.**, докт. пед. наук, академік АПН України; **Матковський С.О.**, канд. екон. наук, проф., нач. Головного управління статистики у Львівській області; **Михайлов В.С.**, докт. екон. наук, директор Науково-дослідного інституту статистики НТК статистичних досліджень; **Мовламов С.Ш.**, канд. техн. наук, директор Науково-дослідного і проектно-технологічного центру статистичної інформації Держкомстату Азербайджанської республіки; **Моторин Р.М.**, докт. екон. наук, проф.; **Надолішній П.І.**, докт. наук з держ. упр., проф. Одеського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України; **Новожен С.В.**, зав. науково-публікаційного відділу НТК статистичних досліджень (заступник головного редактора); **Осауленко О.Г.**, докт. наук з держ. упр., проф., Голова Держкомстату України; **Папіотто В.І.**, докт. філос. наук, директор Київського міжнародного інституту соціології; **Парфетцева Н.О.**, докт. екон. наук, проф., зав. кафедрою ДАСОА Держкомстату України; **Пилипенко І.І.**, докт. екон. наук, проф., ректор ДАСОА Держкомстату України; **Пирожков С.І.**, докт. екон. наук, академік НАН України; **Пугачова М.В.**, канд. техн. наук, директор Науково-проектного інституту статистичних технологій НТК статистичних досліджень; **Ревенко А.П.**, докт. екон. наук, проф.; **Рижих В.М.**, докт. наук з держ. упр.; **Розпутьенко І.В.**, докт. наук з держ. упр., проф., зав. кафедрою НАДУ при Президентіві України; **Сімчера В.М.**, докт. екон. наук, директор НДІ статистики Росстату; **Тамашевич В.М.**, канд. екон. наук, проф., директор НДІ статистики Міністерства статистики та аналізу Республіки Білорусь; **Троць В.П.**, докт. наук з держ. упр., проф. НАДУ при Президентіві України; **Шамрай В.О.**, докт. наук з держ. упр., проф., зав. кафедрою Національного аграрного університету; **Швець В.Г.**, докт. екон. наук, проф., зав. кафедрою Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Свідцтво про реєстрацію – серія КВ № 2427 від 18 лютого 1997 р.

Адреса редакції: 01001, Київ–1,
вул. Еспланадна, 4–6, кімн. 207.
Тел.: (044) 235-96-81;
Факс: (044) 235-30-86

Сайт <http://ntkstat.kiev.ua>

До ювілею журналу

**Шановні друзі, колеги,
автори та читачі журналу
“Статистика України”!**

Виповнилося рівно 10 років, як побачив світ перший номер нашого журналу. Це був час зростання та розвитку: журнал розвивався разом з нашою країною, її економікою, суспільством і звісно – вітчизняною статистикою.

“Статистика України” як видання, що покликане популяризувати наукову та офіційну статистику, є логічним продовженням “Інформаційного бюлетеня” Міністерства статистики України. Велика заслуга у започаткуванні цих видань належить їх головним редакторам, що обіймали цю посаду у різні роки: О.П. Жуку, О.О. Корінному, В.П. Арендарю.

Багато зусиль також було покладено колективом редакції для становлення журналу, його визнання та популяризації. У результаті загальний тираж журналу постійно зростає і вже сягнув 19 тисяч примірників, 60 відсотків яких розповсюджуються за передплатою.

Ми об'єднали навколо себе визнаних та молодих вчених-статистиків України, країн близького та далекого зарубіжжя.

Завдяки реєстрації журналу як фахового видання нами ведеться велика робота з публікації результатів досліджень аспірантів та докторантів у галузях статистики та державного управління.

На сторінках “Статистики України” постійно розміщується актуальна інформація щодо останніх досягнень у царині прикладних статистичних досліджень та їх практичної реалізації.

Суттєвим досягненням нашого видання є вирішення завдання поширення інформації щодо змін у методології та організації офіційної статистики України.

Оскільки розвиток державної статистики супроводжується різноплановою діяльністю в межах численних міжнародних проектів, редакція журналу вважас за необхідне постійно інформувати громадськість щодо міжнародного співробітництва Державного комітету статистики України.

Редакція журналу активно працює над підвищенням рівня якості підготовки статей до друку, залучаючи до рецензування визнаних фахівців за відповідними напрямками. Завдяки професійному підходу до відбору матеріалів для публікації, активній співпраці з авторами під час роботи над статтями журнал “Статистика України” зайняв гідне місце серед фахових видань України.

Редакція журналу висловлює щире подяку всім авторам статей, читачам за підтримку та плідну співпрацю і сподівається на її продовження.

**З повагою
головний редактор,
генеральний директор НТК статистичних досліджень,
доктор економічних наук
О.О. Васечко**

Статистика України

Щоквартальний
науково-інформаційний
журнал

2008, № 1 (40)

Видається з 1998 року

У НОМЕРІ:

Теорія та методологія статистики

<i>Мотузка О.М.</i> Статистичний моніторинг міжнародної технічної допомоги.....	5
<i>Пилипенко І.І., Шевчук В.О.</i> Аудит у середовищі громадянського суспільства та держави.....	9
<i>Прилипка Ю.І.</i> Удосконалення деяких методів оцінки обсягів тіньового сектору.....	16

Статистика та економіка, аналіз

<i>Блінов А.О., Сидорова А.В.</i> Методичний підхід до оцінки мотивації навчання.....	26
<i>Карасьова Н.А.</i> Становлення та особливості розвитку лізингу в зарубіжних країнах.....	31
<i>Корінько М.Д.</i> Удосконалення організації та функціонування системи внутрішнього економічного контролю при диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання.....	34
<i>Мороз Ю.Ю.</i> Статистичне забезпечення управління збалансованістю розвитку підприємств у сільському господарстві.....	40
<i>Попова В.В.</i> Методичні засади визначення траєкторії розвитку національної макросистеми.....	46
<i>Рудаєва Н.В.</i> Динамічні тенденції розвитку господарського комплексу міста Горлівки.....	51

Демографічна та соціальна статистика

<i>Виноградов О.В.</i> Статистичний аналіз стану, динаміки та тенденцій розвитку матеріальних ресурсів охорони здоров'я України.....	56
<i>Дауки І.А., Корольова Н.Ю.</i> Статистичний аналіз стану суїциду в Республіці Білорусь.....	63
<i>Надюк З.О.</i> Використання методики побудови трендових моделей прогнозування у системі державного регулювання ринку медичних послуг в Україні.....	67

Розробка та впровадження класифікаторів і стандартів

<i>Крехівський О.В., Саліхова О.Б., Крехівський І.О.</i> Сучасні методологічні підходи до визначення високотехнологічних галузей: рекомендації щодо застосування в Україні.....	71
<i>Остапчук Ю.М., Варнідіс А.В.</i> Впровадження Класифікації індивідуального споживання за цілями – важливий крок на шляху адаптації української статистики до міжнародних стандартів.....	79

Державне управління

<i>Вишневецька О.А.</i> Нелегальна зовнішня трудова міграція як об'єкт державного регулювання.....	87
<i>Воронов М.П.</i> Механізми державного управління Китаю: місцевий аспект.....	92
<i>Дмитренко Г.В., Дмитренко Р.В.</i> До питання вдосконалення фінансового контролю в системі державного управління.....	96
<i>Замогильний А.Г.</i> Зв'язок та взаємодія державного управління й політичної діяльності (історико-теоретичний аспект).....	100
<i>Коваленко С.П.</i> Управління та контроль у державних холдингових компаніях.....	104
<i>Кондратюк Т.В.</i> Система державного управління США та її економіко-статистична визначеність.....	108
<i>Мезенцева Н.Б.</i> Медичне право – важлива складова програми післядипломної підготовки лікарів та юристів.....	113
<i>Скопич О.Д.</i> Стратегічні орієнтири формування ефективної системи муніципального фінансового контролю.....	116

Нові видання, рецензії

<i>Ревенко А.П.</i> Рецензія на монографію В.І. Колесник "Статистичне забезпечення регіонального управління".....	122
Хроніка	124
Анотації	131

Статистика Украины

2008, № 1 (40)

В НОМЕРЕ:

Теория и методология статистики

<i>Мотузка Е.Н.</i> Статистический мониторинг международной технической помощи.....	5
<i>Пилипенко И.И., Шевчук В.А.</i> Аудит в среде гражданского общества и государства.....	9
<i>Прилипко Ю.И.</i> Усовершенствование некоторых методов оценки объемов теневого сектора.....	16

Статистика и экономика, анализ

<i>Блинов А.О., Сидорова А.В.</i> Методический подход к оценке мотивации обучения.....	26
<i>Карасева Н.А.</i> Становление и особенности развития лизинга в зарубежных странах.....	31
<i>Коринько Н.Д.</i> Усовершенствование организации и функционирования системы внутреннего экономического контроля при диверсификации деятельности субъектов хозяйствования.....	34
<i>Мороз Ю.Ю.</i> Статистическое обеспечение управления сбалансированностью развития предприятий в сельском хозяйстве.....	40
<i>Попова В.В.</i> Методические основы определения траектории развития национальной макросистемы.....	46
<i>Рудава Н.В.</i> Динамические тенденции развития хозяйственного комплекса города Горловки.....	51

Демографическая и социальная статистика

<i>Виноградов О.В.</i> Статистический анализ состояния, динамики и тенденций развития материальных ресурсов здравоохранения Украины.....	56
<i>Даукиш И.А., Королева Н.Ю.</i> Статистический анализ состояния суицида в Республике Беларусь.....	63
<i>Надюк З.А.</i> Использование методики построения трендовых моделей прогнозирования в системе государственного регулирования рынка медицинских услуг в Украине.....	67

Разработка и внедрение классификаторов и стандартов

<i>Крехивский О.В., Салихова Е.Б., Крехивский И.О.</i> Современные методологические подходы к определению высокотехнологичных отраслей: рекомендации по применению в Украине.....	71
<i>Остапчук Ю.М., Варнидис А.В.</i> Внедрение Классификации индивидуального потребления по целям – важный шаг на пути адаптации украинской статистики к международным стандартам.....	79

Государственное управление

<i>Вишневская Е.А.</i> Нелегальная внешняя трудовая миграция как объект государственного регулирования.....	87
<i>Воронов Н.П.</i> Механизмы государственного управления Китая: местный аспект.....	92
<i>Дмитренко Г.В., Дмитренко Р.В.</i> К вопросу усовершенствования финансового контроля в системе государственного управления.....	96
<i>Замогильный А.Г.</i> Связь и взаимодействие государственного управления и политической деятельности (историко-теоретический аспект).....	100
<i>Коваленко С.П.</i> Управление и контроль в государственных холдинговых компаниях.....	104
<i>Кондратиук Т.В.</i> Система государственного управления США и ее экономико-статистическая определенность.....	108
<i>Мезенцева Н.Б.</i> Медицинское право – важная составляющая программы последипломной подготовки врачей и юристов.....	113
<i>Скопич А.Д.</i> Стратегические ориентиры формирования эффективной системы муниципального финансового контроля.....	116

Новые издания, рецензии

<i>Ревенко А.Ф.</i> Рецензия на монографию В.И. Колесник “Статистическое обеспечение регионального управления”.....	122
Хроника	124
Аннотации	131

Statistics of Ukraine

2008, № 1 (40)

IN THE ISSUE:

Theory and Methodology of Statistics

<i>Motuzka O.M.</i> Statistical Monitoring of International Technical Assistance.....	5
<i>Pylypenko I.I., Shevchuk V.O.</i> Audit in the Environment of a Civil Society and a State.....	9
<i>Prylypko Yu. I.</i> Improving Some Estimation Methods for the Shadow Sector Volume.....	16

Statistics and Economics, Analysis

<i>Blinov A.O., Sydorova A.V.</i> Methodical Approach to the Estimation of Studying Motivation.....	26
<i>Karasyova N.A.</i> Leasing in Foreign Countries: Formation and Peculiarities of Development.....	31
<i>Korinko M. D.</i> Improving Organization and Functioning of the Internal Economic Control System in Diversification of Activity of Subjects of Management.....	34
<i>Moroz Yu.Yu.</i> Management of Development Equilibrium of Enterprises in Agriculture: Statistical Support.....	40
<i>Popova V.V.</i> Methodical Basis for Determination of the National Macrosystem Development Path.....	46
<i>Rudavka N.V.</i> Dynamic Development Tendencies of Gorlivka Economic System.....	51

Demographic and Social Statistics

<i>Vynogradov O.V.</i> Statistical Analysis of Formation, Dynamics and Tendencies of Material Resources in Public Health Services of Ukraine.....	56
<i>Dauksh I.A., Korolyova N.Yu.</i> Statistical Analysis of State of Suicide in Byelorussia.....	63
<i>Nadyuk Z.O.</i> Using Methods of Trend Model Construction for Forecasting in State Control of Medical Services Market in Ukraine.....	67

Design and Introduction of Classificators and Standards

<i>Krekhivsky O.V., Salikhova O.B., Krekhivsky I.O.</i> Modern Methodological Approaches to Defining the High-technology Sectors: Recommendations on Application in Ukraine.....	71
<i>Ostapchuk Yu.M., Varnidis A.V.</i> Introduction of the Classification of Individual Consumption by Purpose – an Important Step to Adaptation of Ukrainian Statistics to International Standards.....	79

Public Administration

<i>Vyshnevskaya O.A.</i> Illegal External Labor Migration as an Object of State Control.....	87
<i>Voronov M.P.</i> Public Administration Mechanism of China: Local Aspect.....	92
<i>Dmytrenko G.V., Dmytrenko R.V.</i> To the Issue of Financial Control Improvement in the State Administration System.....	96
<i>Zamogylny A.G.</i> Connection and Interaction of Public Management and Political Activity (Historical and Theoretical Aspect).....	100
<i>Kovalenko S.P.</i> Management and Control in State Holding Companies.....	104
<i>Kondratyuk T.V.</i> The U.S. Public Administration and Government System and Its Economic and Statistical Definiteness.....	108
<i>Mezentseva N.B.</i> Medical Law – an Important Component in the Program of Postgraduate Training of Doctors and Jurists.....	113
<i>Skopych O.D.</i> Strategic Reference Points of Forming the Effective System of Municipal Financial Control.....	116

New Editions, Reviews

<i>Revenko A.P.</i> A Review on V.I. Kolesnik's Monograph "Statistical Support of Regional Management".....	122
Chronicle	124
Abstracts	131

Статистичний моніторинг міжнародної технічної допомоги

О.М. Мотузка,

аспірантка НТК статистичних досліджень

У теперішній час управління економічними процесами відіграє важливу роль у динамічному зростанні потенціалу держави. За потреби залучення фінансових ресурсів, зокрема міжнародної технічної допомоги, особливого значення на сучасному етапі набуває їх регулювання з боку держави. Практика державного регулювання національної економіки розвинених країн за останні десятиліття свідчить, що найкращих результатів за ринкових умов можна досягти лише у поєднанні їх з ефективною регуляторною функцією держави.

Метою дослідження є визначення особливостей державного регулювання міжнародної технічної допомоги, а також розроблення практичних рекомендацій з удосконалення цього процесу в Україні.

Вирішення наукових і практичних завдань становлення статистики міжнародної технічної допомоги як складової багатогалузевої статистичної науки є неможливим без її належного регулювання на державному рівні. Велику роль у цьому відіграє узгодження правових і адміністративних інструментів [4].

Діяльність із залучення міжнародної технічної допомоги здійснюється за напрямками, що визначені Стратегією залучення міжнародної технічної допомоги на 2005–2007 роки, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.2005 р. № 829 [7], а саме:

- 1) підвищення конкурентоспроможності національної економіки, забезпечення сталих темпів економічного зростання, впровадження інноваційної моделі її розвитку;
- 2) забезпечення вступу України до СОТ, здійснення європейської та євроатлантичної інтеграції;
- 3) створення сприятливого підприємницького середовища, розвиток малого та середнього бізнесу;
- 4) поглиблення демократичних перетворень, формування інститутів розвиненого громадянського суспільства;
- 5) досягнення цілей розвитку, визначених у Декларації тисячоліття ООН, зокрема поліпшення соціальних умов та здоров'я громадян України, гуманітарний розвиток;
- 6) підвищення рівня екологічної, ядерної та радіаційної безпеки, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та соціально-економічна реабілітація забруднених регіонів;
- 7) гарантування безпеки та захисту держави і громадян;
- 8) розвиток державної регіональної політики, проведення адміністративно-територіальної реформи.

Напрями залучення міжнародної технічної допомоги в Україні відображають специфіку соціально-

© О.М. Мотузка, 2008

економічного розвитку країни, її цільові потреби в технічній допомозі, визначають галузі, яким найбільше необхідна зовнішня підтримка, покликані узгодити діяльність за стратегічними розрізами співпраці нашої країни та міжнародного донорського співтовариства у сфері міжнародної технічної допомоги. Координація дій Уряду України і міжнародної спільноти дає можливість сконцентрувати ресурси технічної допомоги, що виділяються, за найважливішими напрямками розвитку країни.

Найбільшим донором України є Європейський Союз (ЄС). Допомога надходить головним чином через програму TACIS (зокрема через її національний, регіональний, транскордонний і ядерний компоненти), а також через програму "Європейська ініціатива за демократію та права людини", інші програми гуманітарної та макрофінансової допомоги. Технічна допомога через програму TACIS постійно зростає: якщо у 2002 року вона становила 47 млн. євро, у 2005 році – 88 млн. євро, то вже у 2006 році її обсяги становили близько 100 млн. євро. Загалом же на початок 2006 року обсяги технічної допомоги ЄС перевищили 2,2 млрд. євро [8].

Урядова допомога США в Україні надається на підставі рамкових Угод між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо техніко-економічного співробітництва. Станом на середину 2005 року в Україні впроваджено 78 проєктів американської технічної допомоги загальною оціночною вартістю приблизно 368,8 млн. дол. США (термін реалізації кожного в середньому від 1 до 3 років). У теперішній час Уряд США надає технічну допомогу через 10 урядових донорських установ (табл. 1, за даними [2]).

Таблиця 1

Урядові донорські установи США

Донорська установа	Кількість проєктів (програм)	Вартість (дол. США)
Агентство США з міжнародного розвитку	42	213 009 539
Департамент енергетики США	17	80 318 706
Державний Департамент США	8	19 206 685
Агентство з торгівлі та розвитку	1	666 830
Міністерство фінансів США	1	2 393 600
Міністерство оборони США	3	37 579 607
Корпус Миру США	2	10 440 000
Комісія США з ядерного регулювання	1	1 620 000
Міністерство праці США	2	3 150 000
Національний фонд підтримки демократії	1	367 057

Співробітництво у сфері міжнародної технічної допомоги здійснюється відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 р. № 153, якою затверджено Порядок залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги [6]. На Міністерство економіки України (далі – Мінекономіки) покладено функції щодо формування стратегічних і щорічних програм міжнародної технічної допомоги відповідно до пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку України, аналізу поточного та заключного моніторингу проектів стосовно очікуваних результатів, впливу результатів реалізації проектів та програм міжнародної технічної допомоги на розвиток відповідної галузі або регіону. Для порівняння: у Російській Федерації функції щодо координації процесу надання міжнародної технічної допомоги покладено на Комісію з питань міжнародної гуманітарної та технічної допомоги, що створена при Уряді країни.

Безпосередньо одержувати міжнародну технічну допомогу, згідно з проектом, може резидент України (фізична або юридична особа), яка є реципієнтом цього проекту.

Бенефіціар – центральний або місцевий орган виконавчої влади, до компетенції якого належить реалізація державної політики у відповідній галузі чи регіоні, який зацікавлений у результатах виконання проекту (програми), але безпосередньо міжнародну технічну допомогу не одержує.

Міжнародна технічна допомога надається Україні відповідно до укладених з донорами міжнародних договорів та з урахуванням спільно визначених стратегічними програмами пріоритетних напрямів техніко-економічного співробітництва.

Процедура залучення коштів міжнародної технічної допомоги складається з декількох етапів (рис. 1).

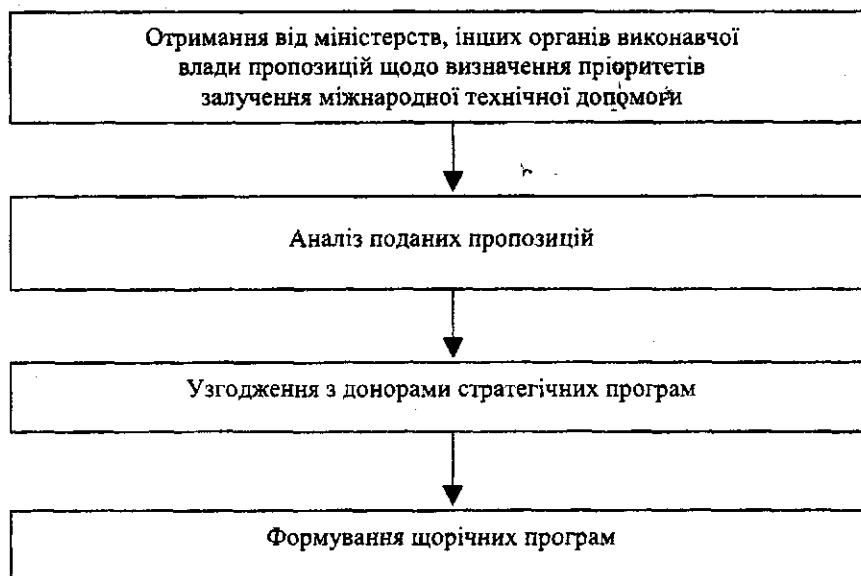

Рис. 1. Етапи залучення міжнародної технічної допомоги

Існують певні особливості організаційних процедур співпраці з кожним донором, що залежать як від положень відповідних міжнародних договорів, так і від особливостей національного законодавства країн-донорів.

Так, особливості процедури залучення допомоги Уряду Канади полягають в тому, що наразі діють два механізми запровадження проектів канадської технічної допомоги. Перший, який існує з початку надання допомоги, має в основі так званий “реагуючий підхід” та полягає в тому, що проектні пропозиції попередньо узгоджуються з українською організацією (партнер, виконавець), а потім подаються канадським партнером до Канадського агентства міжнародного розвитку (КАМР), яке приймає рішення щодо фінансового внеску канадського виконавця проекту. Після отримання підтвердження наміру КАМР щодо фінансування проекту український партнер та канадський виконавець погоджують спільні дії

за проектом шляхом підписання відповідного Меморандуму.

Інший механізм – спільне планування проектів з боку КАМР та Уряду України – започатковано в травні 2005 року, він полягає в узгодженні проектних документів з реципієнтом та Мінекономіки. Таким механізмом планування має бути охоплено приблизно 20% проектів канадської технічної допомоги.

Наразі схему надання технічної допомоги Україні очікують значні реформи. Зокрема, у рамках Європейської політики сусідства допомогу надаватимуть через новий Інструмент європейського сусідства та партнерства (European Neighbourhood and Partnership Instrument), що замінить TACIS за рядом тематичних напрямів фінансування. Експертні оцінки свідчать, що за умови успішної реалізації Плану дій Україна – ЄС обсяги допомоги в рамках зазначеного Інструменту можуть подвоїтися. Так, за напрямками “заохочен-

ня сталого розвитку” і “сприяння захисту довкілля та поліпшенню управління природними ресурсами” у 2007–2013 роках країнами та інституціями ЄС планується витратити не менш як 1,2 млрд. євро щорічно, загальний же обсяг фінансування в рамках Інструменту може досягти впродовж визначеного періоду майже 15 млрд. євро [5].

Слід зазначити, що проекти, включені до щорічних програм, підлягають обов’язковій державній реєстрації, яка є підставою для акредитації їх виконавців, а також надання підтверджень щодо наявності відповідних пільг, привілеїв, імунітетів, передбачених законодавством та міжнародними договорами України. Державна реєстрація проектів здійснюється Мінекономіки та підтверджується реєстраційною карткою проекту, одночасно з видачею якої робиться відповідний запис у Державному реєстрі проектів.

У Державному реєстрі проектів зазначаються номер і дата державної реєстрації проекту, назва, цілі та вартість проекту, терміни його виконання, назва донора, номер контракту між донором і виконавцем, виконавець, реципієнт, відповідальна особа та інші відомості. Проекти підлягають перереєстрації у разі зміни донора, виконавців, реципієнтів, назви, цілей, змісту, кошторисної вартості, термінів виконання проекту. Перереєстрація проекту провадиться в тому самому порядку, що і реєстрація. Мінекономіки може також анулювати рішення про державну реєстрацію проекту у разі відмови донорів, виконавців чи реципієнтів від його реалізації або за наявності інших підстав, передбачених законодавством.

Відомості про державну реєстрацію (перереєстрацію або анулювання рішення про реєстрацію) проектів міжнародної технічної допомоги подаються Мінекономіки щоквартально до Державного коміте-

ту статистики України, Державної митної служби та Державної податкової адміністрації за встановленою формою.

Аналізуючи вищевикладене, необхідно відмітити, що існуючий механізм державної реєстрації є досить ускладненим та потребує певного спрощення.

Оскільки технічна допомога виділяється донором, перш за все, в цілях розвитку, то критерієм результативності й ефективності проекту або програми слугує прогрес у тій або іншій сфері розвитку.

З погляду практики, для одержувача міжнародної технічної допомоги на мікрорівні (організацій, фізичних осіб та інших одержувачів допомоги) насамперед важливі такі результати проекту, як поліпшення оснащення установи офісною технікою та іншим устаткуванням і підвищення знань персоналу шляхом проведення навчання та стажувань. На макрорівні (країни-одержувача) результати реалізації проектів і програм міжнародної технічної допомоги оцінюються з позиції розв’язання пріоритетних для країни завдань.

Реалізація проектів міжнародних донорських структур передбачає синхронізацію зусиль як організацій-донорів, так і виконавців цих проектів [3]. Очевидно, що їхня ефективність безпосередньо залежить від конкретних кількісних і якісних показників та здійснення постійного моніторингу і поточного керування при реалізації заходів. Це є вкрай важливим, оскільки лише у 2006 році через зрив українською стороною термінів виконання проектів анульовано допомоги на суму близько 5 млн. дол. США.

Моніторинг проводиться Мінекономіки разом з уповноваженими представниками донора (за згодою) та бенефіціара під час реалізації проекту (поточний моніторинг) і на заключному етапі реалізації (заключний моніторинг) (табл. 2).

Таблиця 2

Система моніторингу міжнародної технічної допомоги

Вид моніторингу	Звітні документи	Мета моніторингу
Поточний	1. Картка піврічного моніторингу проекту 2. Копії протоколів засідань наглядових рад та експертних груп 3. Щорічний звіт про стан реалізації проекту	1. Аналіз досягнення очікуваних результатів 2. Аналіз впливу результатів реалізації проекту на розвиток відповідної галузі або регіону
Заключний	1. Підсумковий звіт про досягнуті результати протягом реалізації проекту	1. Аналіз досягнення очікуваних результатів 2. Аналіз впливу результатів реалізації проекту на розвиток відповідної галузі або регіону

Неподання до Мінекономіки зазначених матеріалів вважається рівнозначним незадовільному впровадженню проекту міжнародної технічної допомоги та може призвести до призупинення спрямування міжнародної технічної допомоги у відповідну галузь чи регіон. За результатами моніторингу Мінекономіки готує відповідні висновки, рекомендації та розробляє заходи щодо подальшого процесу залучення та використання міжнародної технічної допомоги.

Питання забезпечення цільового застосування міжнародної технічної допомоги та нагляду за цим процесом покладено відповідно на реципієнта та бенефіціара. Реципієнт забезпечує цільове використання міжнародної технічної допомоги під час реалізації проектів, зарахування на баланс матеріальних цінностей, що надійшли в рамках проектів, протягом 10-ти календарних днів. Бенефіціар здійснює нагляд за цільовим використанням міжнародної технічної до-

помогти реципієнтом протягом терміну реалізації проекту. У разі виявлення порушень реципієнтами законодавства та міжнародних договорів України, нецільового використання міжнародної технічної допомоги під час реалізації проектів, незадовільних результатів моніторингу проекту Мінекономіки зобов'язане порушити перед донорами питання щодо призупинення реалізації проекту до усунення реципієнтами виявлених порушень або до повного його припинення.

Слід зазначити, що окремими нормативно-правовими актами встановлюються певні пільги суб'єктам, які здійснюють міжнародну технічну допомогу. Так, відповідно до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств", до складу валового доходу не включаються кошти або майно, що надходять як міжнародна технічна допомога, яка надається іншими державами відповідно до міжнародних угод, котрі набули чинності у встановленому законодавством порядку [1].

Щодо сплати податків та митних зборів, то законодавством не встановлено загальної норми про звільнення цінностей, що надходять в Україну як міжнародна технічна допомога, від сплати податків та митних платежів. Наразі важливим джерелом підвищення ефективності технічної допомоги Україні могло б стати повне звільнення усіх її видів від оподаткування. Так, при реалізації багатомільйонних проектів, пов'язаних із передаванням дорогого устаткування для енергетичного сектору, на податки витрачається до половини їхньої вартості, водночас, на-

приклад, у Польщі, парламент давно прийняв закон про звільнення аналогічних надходжень від усіх податків.

На основі аналізу механізмів державного регулювання процесу надання міжнародної технічної допомоги можна зробити висновок, що чинна система державної реєстрації та моніторингу технічної допомоги, яка надходить в Україну, є надміру ускладненою та вимагає від реципієнта або виконавця підготовки необґрунтовано великої кількості документів. Тому, на нашу думку, слід максимально спростити механізм державної реєстрації таких проектів і програм, удосконалити систему контролю, моніторингу та оцінки ефективності використання міжнародної технічної допомоги. У теперішній час відсутня повна та достовірна інформація щодо об'ємів і структури допомоги в розрізі фінансових ресурсів, товарів, робіт та послуг, прав інтелектуальної власності.

Важливо відмітити, що міжнародна технічна допомога потребує організації статистичних спостережень і необхідності використання при цьому такого статистичного інструменту, як статистичний реєстр. На відміну від Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, що слугує переважно адміністративним цілям, статистичний реєстр міжнародної технічної допомоги має використовуватися лише для цілей статистики. Застосування статистичного реєстру є передумовою системного підходу до вивчення технічної допомоги, базою для застосування стандартних статистичних одиниць та вибірових спостережень.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28.12.1994 року № 334/94-ВР. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nred=334%2F94-%E2%FO>
2. Інформаційно-аналітичний матеріал про міжнародну технічну допомогу. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=70381
3. Каспрук В. Перший великий проект соціальної допомоги в Україні // Український регіональний вісник. – 2002. – № 32. – С. 10–13.
4. Крупка М.І., Свєтук Л.Б. Теоретичні аспекти управління механізмом кредитування довгострокових програм розвитку економіки в Україні // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 43–57.
5. Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/doc/FTA-Impact_U.pdf
6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги" від 15.02.2002 р. № 153. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nred=153-2002-%EF>
7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Стратегії залучення міжнародної технічної допомоги на 2005–2007 роки" від 30.08.2005 р. № 829. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nred=829-2005-%EF>
8. Україна може лишитися без технічної допомоги ЄС 2007 року // Прес-реліз Міжнародного центру перспективних досліджень від 14.12.2005 р. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/doc/press_release EU FinPersp ukr.pdf

Аудит у середовищі громадянського суспільства та держави

1. Незалежний аудит

Упродовж періоду становлення України як суверенної держави реформуються її владні структури, що ґрунтуються на державній власності та мають розвинену і розгалужену контролюючу мережу. Відбувається розвиток місцевого самоврядування, яке спирається на комунальну власність і потребує створення органів муніципального контролю.

Поряд з цим відбувається становлення громадянського суспільства, економічною основою якого є приватна власність. Забезпечення гарантованих Конституцією прав володіти, користуватися та розпоряджатися приватною власністю зумовлює виникнення та посилює актуальність розвитку незалежного контролю. Однією з найважливіших його форм є аудит.

15 років тому ухвалено Закон України "Про аудиторську діяльність" [1]. Він визначив економіко-правові засади незалежного аудиту і надав йому легітимності. За цей період в Україні в основному створено систему аудиту, що аналогічна відповідним системам країн з ринковою економікою. Вона покликана сприяти розвитку національного господарства та демократизації суспільного життя країни. Створення системи незалежного аудиту є значним надбанням суспільно-господарської та соціально-політичної практики в період становлення державності в Україні. Воно є результатом спільних зусиль влади і бізнесу на шляху реформування економіки, розвитку її приватного сектору, розбудови громадянського суспільства.

Здійснення аудиту передбачає захист майнових та фінансових інтересів господарюючих суб'єктів, надання можливості самостійного вибору аудиторів цими суб'єктами. Однією з основоположних характеристик незалежного контролю є його демократичність. Важливими ознаками демократизму аудиту є економіко-правові цілі, прозорість (з одночасним збереженням комерційної таємниці замовника), варіативність у виборі суб'єктів, відповідальність за якість здійснених перевірок та ін. Ці ознаки суттєво відрізняють незалежний контроль від державного. Водночас вони вказують на необхідність демократизації тих різновидів державного, особливо фіскального, контролю, що мають імперативний характер.

За 15 років набула розвитку інфраструктура незалежного аудиту. Система аудиту в теперішній час охоплює аудиторів, які надають професійні послуги у складі аудиторських фірм, та аудиторів-підприємців,

І.І. Пилипенко,
доктор економічних наук, професор,
ректор ДАСОА Держкомстату України,
Президент Співки аудиторів України,
член Аудиторської палати України,
заслужений економіст України;

В.О. Шевчук,
доктор економічних наук, професор,
перший проректор ДАСОА Держкомстату України,
сертифікований аудитор

які діють одноосібно, зареєструвавши аудиторську діяльність як вид підприємництва. В аудиторських фірмах працюють фахівці з бухгалтерського обліку, фінансів, оподаткування, господарського права, а також інші співробітники, які працюють під керівництвом сертифікованих аудиторів.

Важливим компонентом аудиторської спільноти є представники внутрішнього аудиту. Цей різновид аудиту набуває дедалі більшого поширення в банках, акціонерних товариствах, холдингових компаніях, інвестиційних фондах та інших корпоративних структурах.

Аудитори належать до найкваліфікованішої складової загалу економістів України. Кожен сертифікований аудитор має вищу освіту, не менше 3-х років безперервного стажу практичної роботи. Аудитори мають досвід у галузі бухгалтерського обліку та аудиту, що передбачено у вимогах міжнародних стандартів, а також знання фінансового аналізу, оподаткування, господарського права та ін. У своїй діяльності вони набувають нових фахових знань, постійно удосконалюють рівень володіння комп'ютерною технікою, іноземними мовами, юриспруденцією тощо.

Чисельність діючих в Україні аудиторів (яка наразі все ще не відповідає об'єктивно необхідним потребам) є значно меншою від штатної чисельності працівників державних органів фінансового контролю. Проте за якісним фаховим рівнем аудиторський загал не поступається, а за деякими показниками навіть перевищує рівень державних контролерів.

Аудитори України об'єднані в професійну громадську організацію – Співку аудиторів. У теперішній час вона охоплює більше половини сертифікованих аудиторів. Співка аудиторів покликана впливати на покращання діяльності системи незалежного аудиту. Водночас вона має забезпечувати соціальний захист своїх членів, створюючи для цього відповідні фонди та ін. Створені у 25 регіонах країни територіальні відділення Співки аудиторів України мають значний досвід організації незалежного контролю на самоврядних засадах. Вони демонструють уміння налагодити фахову взаємодію з замовниками, колегами-аудиторами, контролюючими інститутами, органами державної влади та місцевого самоврядування.

Система незалежного аудиту містить і такий важливий компонент, як Аудиторська палата України. Відповідно до чинної редакції Закону України "Про аудиторську діяльність", поряд із професійними аудиторами, делегованими аудиторським загалом, до її складу входять представники Міністерства фінансів,

Міністерства юстиції, Міністерства економіки, Державної податкової адміністрації, Національного банку, Державного комітету статистики, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, Рахункової палати та Державної контрольно-ревізійної служби України. Аудиторська палата є незалежним органом, що здійснює регулювання аудиторської діяльності. Її функціонування ґрунтується на взаємодії професійних аудиторів та представників вказаних державних органів та демонструє приклад того, як у теперішній час та в перспективі має відбуватися співпраця державних і недержавних інститутів при виконанні контрольних функцій у загальнонаціональних масштабах. Взаємодія органів незалежного та державного контролю є вельми цінною тим, що знаходить прояв, з одного боку, у законодавчо визначених функціях (сертифікація, нормативно-методичне регулювання аудиту, реєстрація аудиторів тощо), а з іншого – в чергових та позачергових з'їздах аудиторів, численних науково-практичних конференціях і семінарах, які проводяться за участю державних і недержавних контролерів.

Функціонування національної системи аудиту охоплює здійснення аудиту за кількома напрямками. Найважливішими з них є зовнішній незалежний (обов'язковий та ініціативний) і внутрішній аудит.

Проведення обов'язкового аудиту включає перевірки, що здійснюються на основі підтвердження достовірності та повноти звітності з метою забезпечення контрольованості суспільством діяльності господарюючих суб'єктів, з'ясування їх фінансового стану, процесів емісії цінних паперів, здачі в оренду цілих майнових комплексів, приватизації, корпоративізації та інших змін форм власності, порушення питань про визнання господарюючих суб'єктів неплатоспроможними або банкрутами тощо.

Значна частина аудиторської діяльності відбувається з ініціативи господарюючих суб'єктів, які мають потребу в послугах аудиторів. У зв'язку з цим здійснюються тематичні та вибіркові аудиторські перевірки актуальних аспектів підприємницької діяльності, економіко-правовий аналіз установчих документів і бізнес-планів, фінансовий аналіз бухгалтерської звітності, консультації тощо.

Набуває розвитку внутрішній аудит – безальтернативний елемент управління підприємницькою діяльністю на мікроекономічному рівні, особливо в акціонерних товариствах, холдингових компаніях, інвестиційних фондах та інших корпоративних структурах.

Підтриманню належної морально-психологічної атмосфери серед аудиторського загалу сприяє Кодекс професійної етики аудиторів. Зростання етичних вимог до аудиторів обумовлюється тим, що суспільна довіра надає загальнодержавної ваги професії аудитора. Відтак його роль і діяльність впливають на економічну стабільність та фінансову захищеність суспільства.

Істотним надбанням аудиту як структури самоконтролю громадянського суспільства є обов'язкова періодична (не рідше одного разу на рік) перевірка актуальності професійних знань, що охоплює всіх без

винятку сертифікованих аудиторів. Її метою є з'ясування спроможності кожного з них надалі працювати за фахом.

Процедура відповідних випробувань зумовлена необхідністю продовження термінів чинності аудиторських сертифікатів. Водночас вона надає можливість усім бажаючим поновити фахові знання та вдосконалити практичні навички. З цією метою проводяться спеціальні семінари, "круглі столи", пробні тестування тощо. Випробування здійснюються на засадах легітимності, відкритості, прозорості, доброзичливості, проте передбачають високий рівень вимогливості до осіб, що мають намір займатися аудиторською діяльністю.

Аудитори – це справжня еліта серед сучасних економістів. Дедалі більше українських аудиторів проходять стажування за кордоном, здобувають сертифікати міжнародного зразка. Окремі з цих спеціалістів визнані не лише в Україні, а й за її межами.

Ефективне поєднання теорії з практикою зумовлюється виданням монографій, підручників, навчальних та практичних посібників, публікацією статей з актуальних проблем аудиту, що викликають фахову зацікавленість. З ініціативи аудиторів та завдяки їх зусиллям започатковані та впродовж тривалого часу видаються відомі фахівцям професійні журнали – "Аудитор України", "Бухгалтерський облік та аудит" та ін. Водночас це сприяє невинному розвитку теорії аудиту на базі результатів, отриманих при розв'язанні актуальних практичних проблем аудиторської діяльності в умовах динамічної зміни економічного середовища.

Здійснення незалежного контролю та надання послуг у сучасних умовах вимагає від аудиторів підприємливості, мобільності, адаптованості, але водночас покладає на них високу відповідальність за результати професійної діяльності. Слід підкреслити, що ці досягнення здобуті ціною власних інтелектуальних зусиль та підприємницької ініціативи аудиторського загалу, на засадах самофінансування і без витрачання державних коштів. Поступово завоюючи суспільну довіру, аудитори України прагнуть до нарощування обсягів та якості аудиторських послуг, сума яких у 2006 році склала 631 млн. грн. [2].

Поряд із розвиненою інфраструктурою та кваліфікованими фахівцями система незалежного аудиту має апробоване нормативно-правове, сучасне інформаційно-методичне та програмне забезпечення. Воно оновлюється відповідно до потреб суспільно-господарської та соціально-політичної практики, що стрімко змінюється.

Таким чином, упродовж 15-річного періоду в Україні створено систему незалежного аудиту, покликаною сприяти розвитку національного господарства та демократизації суспільного життя країни. Структура, забезпечення та функціонування цієї системи продовжують удосконалюватися відповідно до підвищення важливості аудиту в забезпеченні самоконтрольованості й самокерованості громадянського суспільства та приватного сектору економіки, який є його основою.

2. Державний фінансовий аудит

Сфера компетенції форм і різновидів державного контролю є вузькою, ніж в аудиті. Тому не всі з них спроможні проконтролювати ті сторони діяльності господарюючих суб'єктів, що охоплюються аудитом.

Зокрема, оперативний казначейський контроль стосується циркулювання лише коштів державного та місцевих бюджетів. Фіскальний контроль, який упродовж кількох років став однією з найчисленніших структур державного управління, стосується тільки зобов'язань, причому не всіх, а лише тих, що мають відношення до розрахунків фізичних та юридичних осіб з відповідними бюджетами. Рахункова палата та Державна контрольно-ревізійна служба зосереджують свої зусилля переважно на видатковій частині бюджетів, а Митна служба відстежує лише товарно-грошові потоки, що входять чи виходять з України.

Водночас існуючі в Україні форми державного фінансового контролю, найпоширенішими з яких донедавна були ревізії та перевірки, виявилися неадекватними сучасним потребам управління фінансами держави та економікою країни в цілому. Упродовж тривалого часу вони забезпечували фіскальний, переважно наступний, контроль діяльності бюджетних установ, організацій, підприємств та інших господарюючих суб'єктів і були спрямовані на пошук фінансових порушень, виявлення та покарання винних у цьому осіб.

Ці форми контролю, зосереджені на мікроекономічному рівні фінансів держави, є втіленням індуктивного підходу. Водночас дотримання системності управління потребує, щоб контроль базувався і на засадах дедуктивного підходу, охоплюючи макроекономічний рівень функціонування державних фінансів. Зазначеним вимогам найбільшою мірою відповідає державний фінансовий аудит. Становленню в Україні цієї новітньої форми контролю сприяло ухвалення у 2001 р. Бюджетного кодексу України. Його положеннями передбачено здійснення аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетної сфери [3].

Як повноцінна форма контролю державний фінансовий аудит набув легітимності після внесення наприкінці 2005 р. змін до чинного законодавства з питань запобігання фінансовим порушенням, забезпечення ефективного використання бюджетних коштів, державного і комунального майна [4].

Чинні законодавчі положення узаконюють кілька різновидів державного фінансового аудиту. Це аудит ефективності виконання бюджетних програм, аудит діяльності бюджетних установ, аудит діяльності державних підприємств, аудит систем внутрішнього контролю. Сукупність цих різновидів аудиту забезпечує потенційні можливості охоплення контролем мікро- та макроекономічного рівнів державних фінансів.

На макроекономічному рівні контроль державних фінансів досягається завдяки запровадженню аудиту ефективності виконання бюджетних програм. Мікроекономічний рівень контролю забезпечується шляхом здійснення державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ та підприємств, заснованих на

державній власності. Впровадження аудиту систем внутрішнього контролю бюджетних установ і державних підприємств покликане поєднати досліджувані (мікро- та макроекономічний) підходи та охопити всю ієрархію органів відомчого контролю.

Серед названих різновидів державного фінансового аудиту в Україні набув поширення аудит ефективності виконання бюджетних програм. Його становлення відбувається на основі вивчення та використання зарубіжного досвіду шляхом створення системного (нормативного-правового, інформаційного, методичного, кадрового тощо) забезпечення та побудови організаційної вертикалі виконавців.

З ухваленням Закону України "Про державні цільові програми" цей різновид державного фінансового аудиту набув легітимності [5]. Відповідно, практичне втілення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, затвердження паспортів бюджетних програм та інформації про їх виконання створило основу його інформаційного забезпечення.

Впровадження "Методичних рекомендацій щодо проведення аудиту ефективності виконання бюджетної програми" започаткувало процес формування методичного забезпечення, який набуває подальшого розвитку завдяки ухваленню Урядом "Порядку проведення органами Державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту бюджетних програм" та відповідному вдосконаленню існуючого методичного забезпечення. Водночас утворення відокремлених підрозділів з проведення аудиторських досліджень у структурі Державної контрольно-ревізійної служби України закладає основи цілісної підсистеми державного фінансового аудиту.

У найближчій перспективі набудуть розвитку інші з названих форм державного фінансового контролю. Відповідно, це змінить його існуючу парадигму. Провідною формою чинної в Україні системи державного фінансового контролю стане державний фінансовий аудит, здійснюваний за всім спектром названих різновидів.

3. Суспільна значущість аудиту

Подальше вдосконалення національної системи аудиту значною мірою пов'язується аудиторським загалом з передбачуваними змінами чинної Конституції України. Країні у теперішній час вкрай потрібна Конституція національного творення. Вона у покликанна сприяти трансформації моделі державного управління, а особливо – здійсненню широкомасштабної суспільно-політичної реформи. Йдеться насамперед про реформування громадянського суспільства як найменш розбудованої сфери буття нації, а також про державно-правову (парламентську, адміністративну, судову) та муніципальну реформи.

Вважаємо, що однією з найважливіших засад реформування має стати конституційне положення про те, що народ як єдине в Україні джерело влади повинен здійснювати її безпосередньо через інститути громадянського суспільства та опосередковано – через

органи місцевого самоврядування і державної влади. Це дозволить перевизначити відносини держави й людини в бік пріоритетності інтересів кожного громадянина.

На наше переконання, реформа суспільно-політичної сфери на таких засадах сприятиме зміцненню статусу та зростанню значущості аудиту. Аудит також має стати засобом незалежного контролю та неупередженого оцінювання тих аспектів функціонування державної влади, місцевого самоврядування та їх економічної бази, що є визначальними з загальносуспільних позицій.

У процесі реформ має бути враховано, що аудит як функція загальносуспільних інтересів відрізняється від інших форм контролю. Ця його відмінність зумовлюється як мотиваційними чинниками, так і специфікою підходу до діяльності господарюючих суб'єктів, що підлягають перевіркам. Тому набувають дедалі більшого значення економіко-правові цілі та функції аудиту, що полягають у захисті інтересів користувачів фінансової звітності. У теперішніх умовах, і особливо у найближчій перспективі, зафіксована у преамбулі Закону України "Про аудиторську діяльність" мета аудиту переміщається у площину загальнонаціональної безпеки.

Зростання конституційної значущості аудиту в суспільно-господарському та соціально-політичному бутті нації зумовлюється кількома чинниками. З одного боку, гарантії непорушності приватної власності є базисом громадянського суспільства. Тому сучасна суспільна та державна значущість аудиту зумовлена передусім теперішніми особливостями приватизації. Адже її об'єктами стають уже не окремі промислові, сільськогосподарські, транспортні, торговельні та інші підприємства, а такі стратегічно визначальні блага, як земля України з унікальною концентрацією чорноземів, природних, рекреаційних та інших ресурсів, її надра з рідкісними корисними копалинами, а також неприватизовані частки держави у корпоративних правах власності на магістральні трубопроводи, що проходять територією України, об'єкти паливно-енергетичного, агропромислового, металургійного, хімічного, машинобудівного та іншого комплексів.

З іншого боку, зростання значущості аудиту зумовлюється й тим, що законодавчі акти, які врегульовують здійснення державного контролю, не завжди передбачають його спрямування на захист інтересів власників. Водночас захист цих інтересів, на нашу думку, має здійснюватися українськими, а не іноземними аудиторами, оскільки, відповідно до об'єктивних принципів менеджменту, не може бути стійкою система, що покладається лише на зовнішні управлінські чинники, які неспроможні забезпечувати її саморегулювання.

Виходячи з викладеного, дедалі невідкладнішим є вбудовування незалежного та державного фінансового аудиту в інфраструктуру контролю, здійснюваного у загальнодержавних масштабах. Розбудова цієї

інфраструктури має і спиратися на досвід становлення аудиту, і сприяти його подальшому розвитку.

Для цього необхідно вирішити такі суспільно-політичні проблеми.

По-перше, потрібним є започаткування діалогу та налагодження взаємодії інститутів незалежного та органів державного й муніципального контролю з метою створення відповідних координаційних структур, покликаних узгоджувати діяльність контролюючих суб'єктів. Прообразом пропонованих структур можна вважати Аудиторську палату, яка протягом тривалого періоду об'єднує представників аудиторського загалу та державної влади. Досвід її функціонування спростовує побоювання щодо нереальності створення чи небезпеки ускладнення та бюрократизації системи контролю внаслідок запровадження координаційних структур. Навпаки, уміле їх використання покликане сприяти, з одного боку, усуненню неконтрольованих точок, зон і сегментів національної економіки, а з іншого – запобігати паралелізму та дублюванню контрольних функцій.

По-друге, необхідним є нормативно-правове закріплення інкорпорованості незалежного та державного фінансового аудиту в загальнодержавну контролюючу систему шляхом ухвалення парламентом законопроекту "Про фінансовий контроль в Україні". Йдеться про утвердження аудиту в ролі повноцінного, адекватного компонента цілісної національної системи фінансового контролю.

По-третє, нагальним є підвищення значущості та зміцнення статусу національної системи аудиту в процесі реформування Конституції України. Зокрема, потребує конституційного закріплення положення про те, що найважливішими об'єктами загальнодержавної системи контролю є: природні та економічні блага, майно і надбання українського народу; фінансові потоки, включаючи внутрішні та зовнішні зобов'язання (борги) держави і суспільства; власний капітал фізичних та юридичних осіб; ВВП і насамперед продукція, товари, роботи і послуги, створені в реальному секторі економіки; національний дохід, включаючи доходи домогосподарств, підприємств, організацій і установ приватного, державного та комунального секторів; суспільні видатки (витрати) на виробничі й невиробничі цілі тощо.

Стратегія розвитку аудиту в Україні потребує "замикання" контролюючих структур держави (включно з незалежним аудитом) як окремих ланок у цілісну загальнонаціональну систему контролю, покликану охоплювати вказані вище найважливіші аспекти діяльності господарських систем.

4. Управлінська роль аудиту

Аудит відіграє визначальну роль у відстежуванні процесів діяльності господарюючих суб'єктів. Від інших форм контролю аудит відрізняється, насамперед, системним підходом до їх діяльності. Важливе значення при цьому має зосередження уваги аудиторів на п'яти найважливіших елементах цієї діяльності – активах, зобов'язаннях, власному капіталі,

доходах та витратах господарюючих суб'єктів незалежно від їх галузі, форми власності, прибуткової чи неприбуткової спрямованості та ін. Таким чином, аудиторські перевірки повинні не лише з'ясувати достовірність фінансової звітності. Завдяки дотриманню принципу превалювання сутності над формою вони покликані проникати у глибинну логіку відстежуваних економічних явищ і процесів, обґрунтовувати ефективні прогностичні рішення.

Особливо важливим є аудит активів, тобто контрольованих підприємствами ресурсів, використання яких забезпечує отримання майбутніх економічних вигод. Важливість аудиту активів зумовлюється тим, що втілена в них вигода відображає економічний потенціал господарюючих суб'єктів. З огляду на те, що кожна з його складових має сприяти отриманню економічних вигід, аудит активів включає з'ясування ефективності використання економічного потенціалу господарюючими суб'єктами, а це не завжди передбачає проведення державного фінансового контролю.

Безальтернативність аудиту в управлінні підприємницькою діяльністю особливо зростає на мікроекономічному рівні. Внутрішній аудит є тим елементом системи управління підприємствами, відсутність якого руйнує систему внутрішньокорпоративного менеджменту чи навіть унеможлиблює її функціонування.

Постає невідкладна необхідність поширення внутрішнього аудиту на акціонерні товариства, холдингові компанії, інвестиційні фонди та інші корпоративні структури. Підвищенню ефективності їх діяльності повинно сприяти інтегрування внутрішнього аудиту з управлінським обліком та функціонально-вартісним аналізом, які спільно мають утворити систему внутрішньокорпоративного контролінгу. Вона покликана вишукувати та мобілізувати резерви економії ресурсів, зменшення собівартості та підвищення конкурентоспроможності продукції, товарів, робіт і послуг.

Відповідних змін потребує і стратегія здійснення зовнішнього аудиту на мікроекономічному рівні. На відміну від державного фінансового контролю, який має чітко виражений імперативний характер, спрямовуючись на виявлення порушень та дедалі жорсткіше покарання за їх допущення, аудит здійснюється, як правило, з запобіжними намірами. Тому набувають все більшої значущості діагностичний, профілактичний, санаційний та інші види аудиту, що мають переважно превентивний характер.

Таким чином, зростання ролі внутрішнього аудиту зумовлюється його значущістю в управлінні підприємницькою діяльністю на мікроекономічному рівні. Він є тим елементом управління підприємствами, відсутність якого руйнує чи унеможлиблює внутрішньокорпоративний менеджмент. Особливого значення набуває аудит активів, використання яких забезпечує отримання майбутніх економічних вигід, що відображають економічний потенціал господарюючих суб'єктів.

5. Наукові проблеми аудиту

Національна система аудиту спирається на апробоване впродовж 15-річного періоду наукове забезпечення. Воно постійно оновлюється відповідно до динамічних суспільно-господарських змін, що відбуваються в країні. За цей час у національну практику аудиторської діяльності впроваджено ряд вагомих результатів наукових досліджень з методології та організації аудиту, що не мають аналогів як в Україні, так і в країнах СНД.

Єдиним в Україні науково-методичним центром у сфері аудиту протягом більш ніж 10-річного періоду є Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. З 2004 року в Академії діє спеціалізована вчена рада, що проводить захист дисертацій на здобуття наукових ступенів за спеціальністю "Бухгалтерський облік, аналіз та аудит". З 2007 року їй надано дозвіл проводити захист дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора економічних наук.

За результатами досліджень, виконаних у 1990-х роках, Академією у співпраці зі Спілкою аудиторів та Аудиторською палатою України розпочато розроблення науково-методичного забезпечення аудиторської діяльності. На його основі наприкінці 1990-х років науково-педагогічними працівниками навчального закладу була розроблена система національних нормативів аудиту [6]. На той час вони врегульовували найважливіші для початкового етапу розвитку аудиту питання. Так, з 1998 року було запроваджено 32 національних нормативи. Їх практичне застосування дозволило впорядкувати процес здійснення та унормувати узагальнення й використання результатів аудиту.

З початку 2000-х років учені Академії здійснюють черговий етап наукових досліджень з проблем вивчення, критичного аналізу, узагальнення та запозичення новітніх досягнень міжнародної практики аудиту з метою використання міжнародних стандартів аудиту як національних. Це зумовлює принципово нову якість досліджень аудиторської діяльності.

В Академії зародилася і розвивається національна наукова школа аудиту. За час її генезису отримано ряд теоретично і практично важливих наукових та прикладних результатів. Найважливішими підсумками цих досліджень є:

- перше в Україні видання українською мовою трьох редакцій міжнародних стандартів аудиту впродовж 2003–2006 рр., що запроваджені у практику аудиторської діяльності, де використовуються як національні стандарти аудиту [7];
- перше обґрунтування та розроблення на основі чинного законодавства України і міжнародних стандартів аудиту цілісної системи робочої документації, запропонованих форм робочих документів, а також практично апробованої методики та процесу документування аудиту;
- перше в аудиторській практиці України обґрунтування та розкриття найважливіших

організаційно-методичних особливостей здійснення аудиторських перевірок та надання супутніх послуг відповідно до світових вимог та міжнародних стандартів за такими напрямками аудиторської діяльності, як: інформаційне забезпечення аудиту, аудит оцінок, аудиторські перевірки фінансової інформації, підготовка аудиторських висновків та ін.;

- перше в Україні узагальнення практики одержання аудиторських доказів та формулювання аудиторських висновків, спрямоване на подальше удосконалення аудиторської діяльності в Україні відповідно до міжнародних вимог.

За результатами цих досліджень видано колективні та одноосібні монографії, започатковано видання нового покоління підручників та навчальних посібників з аудиту, опубліковано численні наукові статті з проблематики незалежного аудиту у періодичних фахових виданнях, започатковано видання професійного журналу “Аудитор України”, захищено дисертації. Підтвердженням наукової і прикладної значущості досліджень проблем методології та організації аудиторської діяльності є проведення вченими Академії міжнародних та національних наукових, методичних і практичних конференцій, семінарів та “круглих столів” з актуальних проблем розвитку в Україні незалежного аудиту. Їх результати дозволяють науковцям надавати фахові пропозиції Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та іншим центральним органам державної влади.

Однак на фоні безперечних здобутків викликають стурбованість недоліки у сфері наукової підготовки фахівців найвищої кваліфікації з аудиту.

Існуючі вимоги до аспірантів та здобувачів, які складають кандидатські іспити за спеціальністю “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит”, є заниженими. За змістом і процедурою вони певним чином відрізняються від іспитів, що складаються особами, які претендують на здобуття сертифіката аудитора.

Ускладнення проблем економічного та соціального розвитку України потребує їх висококваліфікованого висвітлення й наукового вирішення відповідно до існуючих вимог. Проте навіть найбільшій з цих проблем не завжди розглядаються на конференціях та досліджуються у дисертаціях з фаху.

Що стосується наукових, методичних та практичних конференцій з питань незалежного і державного фінансового аудиту, то практики переважно не беруть участі у наукових конференціях, а науковці здебільшого залишаються не поінформованими про практичні семінари з аудиту. Тому ці заходи не завжди досягають того теоретичного та прикладного рівня, що диктується вимогами часу. Недосконала мотивація, якість і результати їх проведення зумовлюють проблеми, пов'язані з виробленням реалістичних рекомендацій наукових за підсумками конференцій та їх втіленням у практику аудиторської діяльності.

Останніми роками в Україні збільшується кількість дисертацій, у тому числі докторських, за спеціальністю “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит”. Однак накопичення фахових знань забезпечують лише окремі з них. Подібною є ситуація щодо підготовки наукових монографій за фахом, авторами яких є, як правило, доктори, докторанти та кандидати наук. Таким чином, актуальність, наукова новизна і практична цінність дисертаційних, монографічних досліджень та науково-дослідних робіт нерідко відстають від соціально-економічних викликів, що набувають глобальних вимірів у складних умовах сучасного соціально-економічного розвитку України.

Для усунення цих недоліків необхідно, щоб дисертації, монографії та інші публікації здобувачів наукових ступенів у фахових виданнях забезпечували адекватне віддзеркалення існуючої практики незалежного та державного фінансового аудиту та окреслювали перспективи її подальшого розвитку. Взаємодія теорії і практики має дати науковий результат (передусім у дисертаційних дослідженнях), який повинен бути актуальним, новим і корисним для практики.

Якість наукових видань слід підняти до рівня, що має викликати фахову зацікавленість не лише в Україні, але й за її межами. Інтелектуальне надбання українських практиків і науковців є достатнім для створення пакета монографій та інших наукових видань, що повинні висвітлювати незалежний та державний фінансовий аудит.

Діюча в Україні система аудиту володіє вагомим науковим потенціалом. Критерієм її подальшого розвитку є ступінь орієнтації на прийняті світовим співтовариством міжнародні вимоги до аудиторських перевірок та супутніх послуг. Використання наукового потенціалу системи аудиту потребує підвищення професійного рівня фахівців з незалежного та державного фінансового аудиту.

6. Освітні аспекти аудиту

Зростаючий суспільний статус, престижність професії, можливість проявити у перспективі свої здібності та ініціативу стають чинниками, що приваблюють до навчання молодь, яка бажає оволодіти теоретичними і практичними знаннями, необхідними для того, аби з часом набути спеціальність аудитора. Фах “Облік і аудит” є одним із найбільш поширених серед напрямів економічного спрямування, він охоплює один із найчисленніших контингентів студентів вищих навчальних закладів України, що прагнуть отримати освітньо-кваліфікаційні рівні бакалавра, спеціаліста та магістра в галузі знань “Економіка та підприємництво”. Для найбільш здібних із них існує перспектива навчання в аспірантурі та докторантурі за спеціальністю “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит”.

Цьому сприяють результати проведення наукових досліджень з методології та організації аудиторської діяльності. Їх впровадження дало змогу Міністерству освіти і науки України ухвалити вдосконалену освітньо-професійну програму з галузі “Економіка та

підприємництво” для освітньо-кваліфікаційного рівня “Бакалавр” за напрямом “Облік і аудит”. У теперішній час науково-педагогічні працівники Академії працюють над удосконаленням галузевих стандартів вищої освіти, адекватних до вимог міжнародних стандартів аудиту.

Відповідно до Закону України “Про аудиторську діяльність”, постанови Верховної Ради та розпорядження Кабінету Міністрів у навчальному закладі створено Національний центр обліку та аудиту. Це єдиний в країні підрозділ, на який, згідно з урядовим рішенням, покладено здійснення підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації бухгалтерів та аудиторів, розроблення та видання методичних і навчальних посібників з обліку, аналізу, аудиту та аудиторської діяльності.

Поряд з науковими досягненнями існують проблеми розвитку національної системи аудиту і формування професійної компетентності фахових аудиторів. Однією з найгостріших проблем є відрив освіти від практики незалежного та державного фінансового аудиту. У теперішній час ця практика в Україні випереджає освітню підготовку фахівців. З метою усунення розриву між практикою аудиту та освітньою діяльністю насамперед необхідно забезпечити адекватність освітніх стандартів аудиторській практиці, оскільки наявна невідповідність девальвує ідею стандартизації освітньої діяльності та провокує низьку якість теоретичної підготовки фахівців з аудиту.

Відповідати вимогам новітньої практики аудиту мають також структура і зміст нормативних навчальних дисциплін та тих, що вивчаються за вибором. Адже якщо практика незалежного аудиту знайшла в них певне відбиття, то державний фінансовий аудит не має висвітлення навіть на теоретичному рівні.

Враховуючи багатолітню практику незалежного аудиту та активне запровадження зарубіжного досвіду державного фінансового аудиту в Україні, вкрай потрібними є підручники та навчальні посібники, що відповідають сучасній практиці аудиторської діяльності. Це забезпечуватиме освітню сферу від ризиків перетворення майбутніх аудиторів на заручників отримання недостатньо якісних фахових знань.

Істотного покращання потребує і виробнича практика майбутніх фахівців з аудиту. Її не можна буде вважати реальною та ґрунтовною до того часу, поки практиканти упродовж передбаченого навчальними планами терміну не перебуватимуть в аудиторських фірмах чи контролюючих органах, на які державою покладене здійснення фінансового аудиту.

Вимогам часу має відповідати якість виконання дипломних робіт з питань незалежного та державного фінансового аудиту. Їх проблематика, на жаль, є не завжди актуальною. Зміст цих робіт також не завжди впливає з існуючих реалій аудиторської діяльності. Значного покращання потребують зміст і процедура проведення державних іспитів з аудиту. Кваліфікаційні вимоги до майбутніх фахових аудиторів у формі екзаменаційних випробувань залишаються недостатньо узгодженими з практикою незалежного та державного фінансового аудиту.

Водночас освітня підготовка нової генерації фахівців з аудиту має узгоджуватися з принципами Болонських документів і спиратися на новітні підходи. На наше переконання, таким є насамперед компетентнісний підхід. У зв'язку з цим зростає необхідність подання до Міністерства освіти і науки України новітньої версії освітнього стандарту навчання майбутніх фахівців з незалежного та державного фінансового аудиту. Зміст такого документа має відповідати його назві. Для втілення стандарту слід ініціювати рамковий формат нормативних дисциплін з незалежного та державного фінансового аудиту. Його має доповнювати каркас дисциплін за вибором, оновлення переліку і змісту повинно відбуватися відповідно до змін у практиці аудиту.

Вирішення цих питань дасть змогу творити нове покоління навчальних видань, у тому числі в електронній формі, що уможливить їх використання через дистанційну та інші технології донесення знань.

Співпраця вищих навчальних закладів з аудиторськими фірмами та контролюючими органами, що здійснюють державний фінансовий аудит, повинна забезпечити надійну базу виробничої практики для майбутніх фахівців. Водночас це зумовить предметність дипломних робіт та сприятиме підвищенню їх якості.

Таким чином, удосконалення освітньої та наукової підготовки фахівців належить до проблем, що потребують невідкладного вирішення. З огляду на безальтернативну роль аудиту у забезпеченні управління державним, комунальним та приватним секторами економіки України, необхідна розробка стратегії підвищення професійного рівня фахівців з аудиту.

Виходячи з викладеного, система незалежного та державного фінансового аудиту здатна сприяти вирішенню принципово нових завдань суспільно-господарського розвитку, що постійно ускладнюються. Національна система аудиту спроможна стати помітним рушієм соціально-економічного розвитку України.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про аудиторську діяльність” від 22.04.1993 р. № 3125-XII, в редакції від 14.09.2006 р. № 140-V. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua> – Заголовок з екрана.
2. Сайт Співки аудиторів України. – Режим доступу: <http://www.sau-apu.org.ua> – Заголовок з екрана.
3. Бюджетний кодекс України, зі змінами та доповненнями від 28.12.2007 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2542-14>
4. Закон України “Про внесення змін та доповнень до деяких законів щодо застосування фінансових порушень та забезпечення ефективного бюджету коштів, державного і комунального підприємства”, зі зміна-

ми та доповненнями від 15.12.2005 р. № 3202-IV. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua> – Заголовок з екрана.

5. Закон України “Про державні цільові програми” від 18.03.2004 р. № 1621-IV. – Режим доступу: <http://icdu.kiev.ua/ru/sourses/library>
6. Національні нормативи аудиту від 18.12.1998 р. – Режим доступу: <http://teraudit.com.ua/study/audit>
7. Міжнародні стандарти аудиту. – Режим доступу: <http://www.sau-apu.org.ua> – Заголовок з екрана.

Удосконалення деяких методів оцінки обсягів тіньового сектору

Ю.І. Прилипко,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу НТК статистичних досліджень

Проблема детінізації економіки залишається актуальною при здійсненні Урядом контролю і регулювання економіки України. З цією метою відбувається постійний моніторинг стану і тенденцій тіньового сектору (ТС) як у цілому по економіці, так і за видами економічної діяльності. Деякі методи розрахунків обсягів тіньового сектору економіки викладені у роботі [1]. Але у зв'язку з трансформаційними змінами в економіці та появою нових факторів впливу на макроекономічні показники постала задача адаптації раніше розроблених методів до нових умов та врахування нових факторів. У статті викладені загальні принципи, за якими були побудовані існуючі методи оцінювання, а також представлено удосконалені варіанти останніх і результати розрахунків.

Монетарний метод

Монетарний метод базується на положенні, що існує пряма залежність між рівнем ТС і попитом на готівку в обігу, оскільки тіньові операції найкраще здійснювати через необліковані розрахунки готівкою. Тому чим вищий попит на готівку і більша її питома вага у монетарних агрегатах, тим вищий рівень ТС і навпаки. Найпоширенішим у цьому розрізі є метод Гутманна [4].

Рівень ТС, обчислений за методом Гутманна, має динаміку, представлену на рис. 1 (за даними [5]). Пікове значення рівня ТС, розраховане за цим методом, спостерігалось у 1997–1998 роках, коли він досяг майже двох третин від офіційного рівня ВВП; далі відбувалося поступове скорочення питомої ваги готівки у грошовій масі M2, і це відобразалося на зменшенні рівня ТС. За кварталними даними 2007 року величина ТС приймає значення близько 16%.

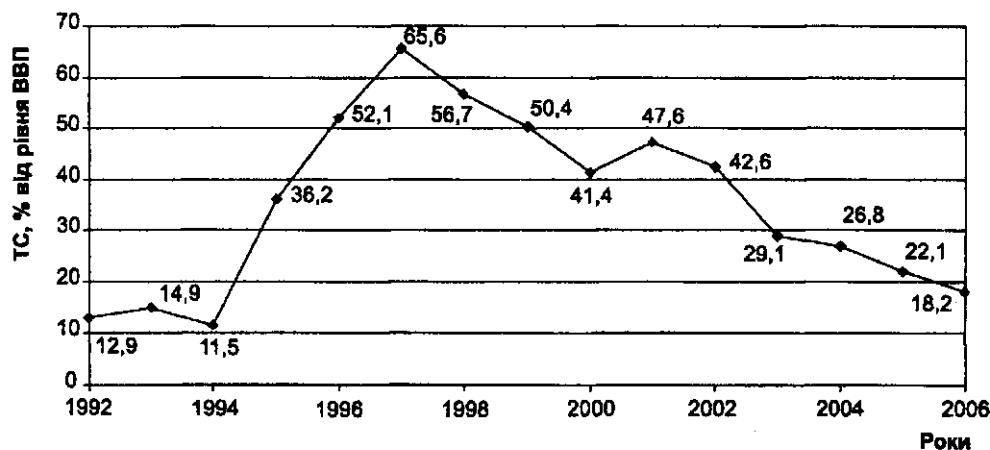

Рис. 1. Динаміка рівня ТС за методом Гутманна

Однак у сучасних умовах господарювання в цьому методі все більше почав окреслюватися суттєвий недолік, який безумовно викривлює дійсний стан справ. В останні роки стрімко поширюються розрахунки підприємств із працівниками через банківські установи за допомогою зарплатних і кредитних карток. Водночас у такий самий спосіб поширюються пенсійні та інші платежі. Населення і підприємства

зрозуміли переваги таких розрахунків, і банки їх всіляко стимулюють. У результаті вільні готівкові кошти все більше накопичуються на депозитних рахунках населення, а не у шухлядах, що зацікавлює банки у збільшенні своїх активів. В умовах посилення впливу цього фактора важливо було відділити процес накопичення готівки на банківських депозитах від тієї частини готівки, що обслуговує споживчий ринок і тіньові обороти зокрема.

Тому автором запропоновано удосконалення монетарного методу, що зводиться до таких положень. Коефіцієнт обіговості готівки K_r , обчислюється за формулою:

$$K_r = GS / M0, \quad (1)$$

де GS – обсяг товарів і послуг, що купуються населенням за готівкові розрахунки, включаючи придбання фінансових і нефінансових активів;

$M0$ – обсяг готівки в обігу.

Співвідношення готівки та депозитів підприємств K_r , обчислюється за формулою:

$$K_r = \frac{M0}{D_{ent}} = \frac{M0}{M2 - D_{pop} - M0}, \quad (2)$$

де D_{ent} – депозити підприємств;

$M2$ – монетарний агрегат;

D_{pop} – депозити населення.

Формула (1) відображає функції готівки щодо обслуговування споживчого ринку, а формула (2) – її співвідношення з депозитами підприємств. Депозити населення із розрахунку виключаються. Чим менша частка готівки буде наявна в обох формулах, тим мен-

шою стане можливість необлікованих готівкових розрахунків, а значить і рівень ТС. Тому, об'єднуючи формули у вираз $K_{ef} = K_r / K_r$, отримаємо коефіцієнт K_{ef} , який будемо називати коефіцієнтом ефективності використання готівки в обігу. Якщо у базовому році (наприклад, 1992) прийняти цей коефіцієнт за такий, що відповідав нульовому рівню ТС, то відхилення від базового значення покаже зростання або зменшення рівня ТС унаслідок динаміки попиту на готівку. Розрахунки за цією методикою представлені у табл. 1.

Для більшої надійності обчислимо узагальнену оцінку на основі двох методів – Гутманна і запропонованого автором вдосконаленого монетарного. Узагальнена оцінка обчислюється як середньоарифметичне значення за двома вказаними методами, динаміку рівня ТС за цією оцінкою наведено на рис. 2. Найвищі значення рівня ТС за вказаним комбінованим методом (62–66%) спостерігались у 1997–1999 рр. Справді, в цей період мали місце найвищі темпи приросту готівки порівняно з іншими грошовими агрегатами. Так чи інакше, але розрахунки і за цим комбінованим монетарним методом показують поступове зниження рівня ТС: у 3-му кварталі 2007 року він опустився до значення 22% від обсягів сектору споживання домогосподарств у ВВП.

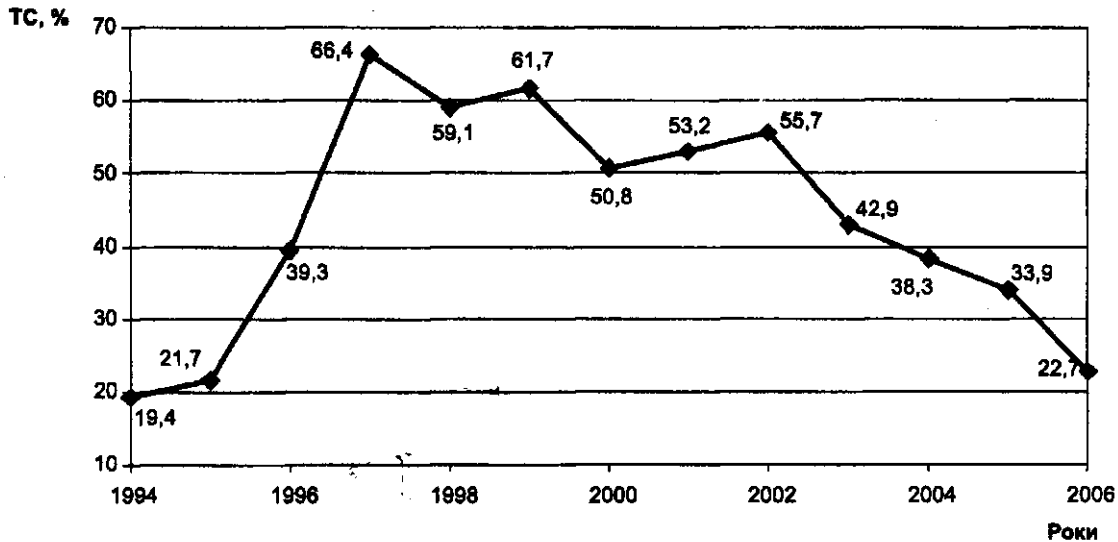

Рис. 2. Узагальнена оцінка динаміки рівня ТС

Удосконалений метод дозволяє контролювати співвідношення між обсягом товарів і послуг на споживчому ринку населення і масою готівки, що його обслуговує, а також простежувати швидкість обертання цієї готівки. Починаючи з 1999 року, швидкість обертання готівки поступово зростала і становила 1,65 раза у 3-му кварталі 2007 року. У структурі обороту товарів і послуг все більшу питому вагу займають фінансові та нефінансові активи. Із поширенням розрахунків через електронні засоби платежів (пластикові картки) попит на готівку буде зменшуватись, а швидкість її обертання – зростати. Чим більша готівкова маса проходить через банківські рахунки, тим менша її частка використовується в неофіційних (тіньових) операціях у ланцюгу “товар – гроші – товар”.

Слід також зауважити, що значний обсяг цінних паперів обертається поза біржовими торгами, тому їх дійсна вартість може відрізнятися від офіційно зафіксованої статистикою за статтею “Придбання фінансових активів”. Те саме стосується реальної вартості нерухомості, особливо земельних ділянок (при діючому мораторію на продаж землі). Різниця між ринковою та офіційно зареєстрованою органами статистики вартістю покривається тіньовою готівкою, головним чином – у твердій валюті. Визначити обсяги такої готівкової маси – складне завдання, що потребує окремого дослідження, і його результати, безумовно, спричинять збільшення величини рівня ТС.

Розрахунок рівня ТС за удосконаленим монетарним методом

Показники	Роки	№ рядка, формула	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007/1	2007/2	2007/3
Монетарний агрегат, М2, млн. грн.		1	45186	64321	94855	125483	193145	259413	269524	299910	344894
Обсяг готівки в обігу, М0, млн. грн.		2	19465	26434	33119	42345	60231	74984	74028	83962	96838
Депозити населення (в національній валюті)		3	6566	11601	18875	22116	42176	57837	64309	71522	81769
Депозити підприємств (в національній валюті)		4	19155	26286	42861	61022	90738	126592	131187	144426	166287
Співвідношення готівки до депозитів підприємств		5	1,016	1,006	0,773	0,694	0,664	0,592	0,564	0,581	0,582
Придбання товарів та послуг, млн. грн.		6	139984	153589	180730	221713	306769	383163	99826	216175	352867
в т.ч.: – трансферти, отримані в натурі, млн. грн.		7	27724	29029	34429	41314	60895	71267	17601	40040	61268
– вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства і від самозаготівель, млн. грн.		8	14308	13245	14094	13290	15180	18398	5252	9914	14315
Придбання товарів та послуг (без натурі і самозаготівель), млн. грн.		9=(6-7-8)	97952	111315	132207	167109	230694	293498	76973	166221	277284
Доходи від власності (сплачені), млн. грн.		10	190	334	902	1864	3523	8340	3138	6896	11442
Нефінансові активи, млн. грн.		11	1415	1573	1822	2577	3091	5110	3332	7325	12026
Фінансові активи, млн. грн.		12	5453	14976	9659	12423	29712	45727	4561	13114	25568
Придбання іноземної валюти, млн. грн.		13	3535	...	...	...	...	...	...	...	...
Грошові витрати, кумулятивно за рік, млн. грн.		14=9+13	108545	128198	144590	183973	267020	352675	88004	193556	326320
те саме, за квартал, млн. грн.		15	27136,3	32049,6	36147,4	45993,3	66755	107555	88004	105552	132764
Обіговість готівки (разів/квартал)		16=14/2	1,39	1,21	1,09	1,09	1,11	1,43	1,19	1,26	1,37
Коефіцієнт ефективності використання готівки		17=5/16	0,729	0,829	0,708	0,639	0,599	0,413	0,475	0,462	0,425
Рівень ТС, запропонований автором метод		18	0,488	0,588	0,467	0,398	0,358	0,172	0,234	0,221	0,184
Рівень ТС, метод Гутманна		19	0,476	0,426	0,291	0,268	0,221	0,182	0,158	0,167	0,168
Середньоарифметичне значення ТС		20= =(18+19)/2	0,482	0,507	0,379	0,333	0,289	0,177	0,196	0,194	0,176
те саме, у % від обсягів сектору споживання домогосподарств у ВВП		21	53	56	43	38	34	23	25	24	23

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ СТАТИСТИКИ

Метод “товарообіг – витрати домогосподарств”

З самого початку статистичні обстеження бюджетів домогосподарств запроваджувалися на основі методологічних рекомендацій Євростату та досвіду їх використання в країнах ЄС. Метою досліджень є отримання оцінки якості та рівня життя населення. Водночас спостереження також дали цінну інформацію для оцінювання певних незареєстрованих (тіньових) доходів та обсягів купівель товарів і послуг у неформальний спосіб – у населення або на неорганізованих ринках. За даними обстежень бюджетів домогосподарств було розроблено дві методики оцінюван-

ня ТС. Перша порівнювала грошові доходи і витрати домогосподарств, друга – витрати домогосподарств на товари з обсягом роздрібного товарообігу.

У період 1999–2000 рр. обстеження бюджетів показало значне перевищення грошових витрат домогосподарств порівняно з відповідними доходами (табл. 2). Спочатку це перевищення дорівнювало 56%, але з 2001 року різниця почала стрімко скорочуватись, і з кінця 2004 року доходи остаточно почали перевищувати витрати. Це можна пояснити рядом причин, серед яких – зростання довіри населення до статистичних обстежень, більш повне розкриття респондентами в анкетах своїх грошових доходів.

Таблиця 2

Грошові доходи і витрати домогосподарств

(млн. грн.)

Показники \ Роки	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Витрати домогосподарств	3638	4989	5875	6553	7446	9427
Доходи домогосподарства	2338	3441	4604	5710	6895	9537
Перевищення витрат над доходами (рівень ТС), %	56	45	28	15	8	-1

Однак існує певна проблема таких обстежень, яка полягає в тому, що заможні верстви населення неохоче беруть участь в обстеженнях, водночас саме вони мають найбільшу різницю між витратами та доходами. Так, за даними 2-го кварталу 2003 року, якщо витрати домогосподарств із середньодушовими доходами понад 360 грн./міс. майже у 1,5 раза перевищували відповідні доходи, то в домогосподарствах із доходами до 180 грн./міс. витрати взагалі не перевищували доходи. І далі, чим вищий квантиль середньодушових доходів, тим більш помітним є розрив між витратами і доходами. Проте з 2004 року метод “витрати-доходи” перестав спрацьовувати і потребував серйозних модифікацій.

Інший метод, що базувався на даних обстежень домогосподарств, полягав у порівнянні витрат населення на товари з роздрібним товарообігом, при цьому різниця вважалася витратами на купівлю товарів у ТС. У цьому методі не розглядалися витрати домогосподарств на послуги. Категорії населення, що обстежувалися, найбільше витрачали на житлово-комунальні послуги, а на інші види послуг витрати були незначними. Водночас статистика послуг виявляла значно більші обсяги оплати послуг населенням у цій сфері, ніж обстеження домогосподарств. У середньому на товари і харчування домогосподарства витрачали приблизно 75–80% загального обсягу грошових витрат на споживання. Із решти 20–25% половина спрямовувалася на житлово-комунальні послуги, на всі інші види залишалася незначна частка.

Загальні доходи обстежуваних домогосподарств не перевищують 70–75% доходів населення, що визначаються макроекономічною статистикою за методикою [2]. Аналіз витрат за квантилями середньодушових доходів показує, що чим більший достаток у ро-

дині, тим більша частка грошей витрачається на послуги.

Зазначені проблеми з дослідженням домогосподарств позначались і на розрахунках товарообігу у ТС за методом “товарообіг – витрати домогосподарств” (рис. 3). Пряме порівняння витрат домогосподарств із роздрібним товарообігом показує поступове зменшення різниці з 58% у 1-му кварталі 2004 року до від’ємного значення, починаючи з 2006 року. За підсумками 2006 року статистика роздрібного товарообігу взагалі показує більше значення показника, ніж витрати населення на зазначені цілі. Це зовсім не означає такого стрімкого зниження продажів і відповідних закупівель у ТС. Просто органи статистики за новою методикою обчислення роздрібного товарообігу [3] почали коригувати показники звітності торговельних підприємств, якщо вони показують явне зниження товарообігу порівняно з середньостатистичними даними (про особливості обліку ТС у торгівлі буде сказано нижче). Наразі слід відмітити, що статистичні звіти підприємств відповідають фінансовим і податковим звітам, за якими сплачуються податки. Корекція статистичними органами не приводить до збільшення податків, тобто повинна бути віднесена до категорії зареєстрованої (опосередкованим методом) тіньової діяльності. Крім того, в цій методиці не беруться до уваги витрати на товари у заможних верств населення, які не потрапили у коло обстежень домогосподарств, а це понад 25% додаткових доходів, тобто і витрат. Тому доцільно для порівняння з товарообігом враховувати всі витрати населення на товари із даних макроекономічної статистики [3]. Питома вага витрат на товари у загальних споживчих витратах населення береться з даних обстежень домогосподарств.

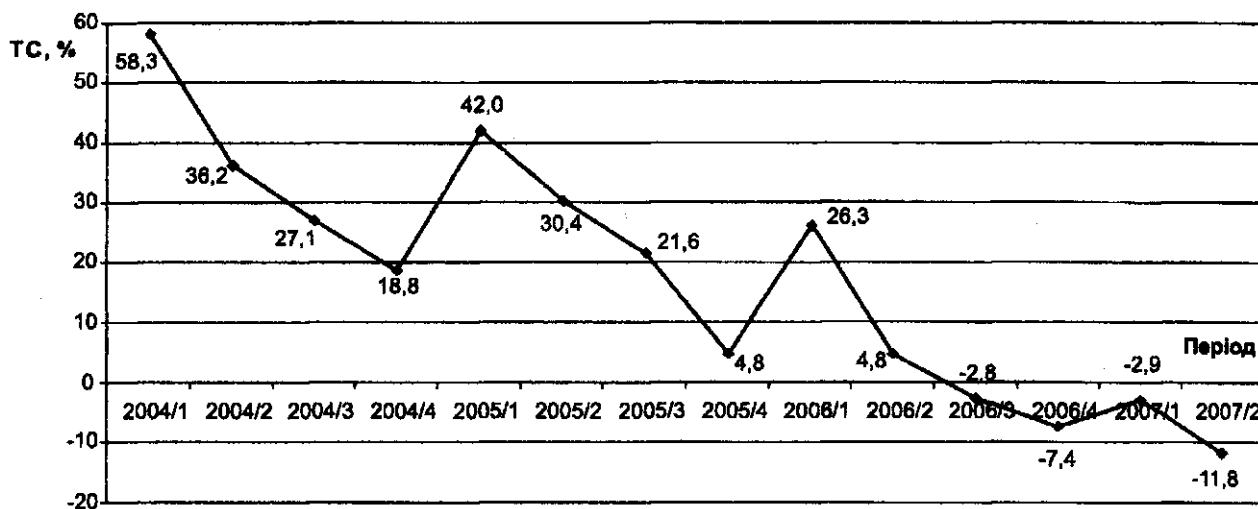

Рис. 3. Динаміка рівня ТС
за прямим порівнянням витрат домогосподарств із роздрібним товарообігом

При практичному використанні цього методу постала проблема, пов'язана з різницею у поняттях "тіньова економіка" та "незареєстрована економічна діяльність". Метод ґрунтується на методології статистики роздрібного товарообігу, яка постійно розвивається (як і всі інші напрями статистичних досліджень). На початкових стадіях вона зводилася до акумуляції звітних даних по юридичних і фізичних особах, які повністю або частково здійснюють торговельну діяльність. Зі стрімким поширенням сектору фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності у цій галузі (обсяг товарообігу яких вже наближається до половини загального товарообігу) нагальною потребою статистики стало вирішення питання оперативного й опосередкованого обліку діяльності у цьому секторі. На відміну від юридичних осіб, фізичні особи не звітують за формами статистичної звітності. Тим більше вони не звітують за квартальною звітністю, а лише подають річні декларації про доходи у ДПА.

У новій методології закладені нові принципи опосередкованого обчислення товарообігу за різними формами торгівлі з урахуванням усереднених показників продуктивності [2]. Однак у результаті опосередкованих розрахунків зросла розбіжність між обсягами розрахункового статистичного товарообігу в секторі фізичних осіб і відповідними обсягами, задекларованими у ДПА. Ця розбіжність хоча і є опосередковано зареєстрованою (на основі обґрунтованих у методиці положень), але одночасно є тіньовою, оскільки податки за неї не сплачені та не зареєстровані у ДПА. І ця різниця є дуже суттєвою (див. результати розрахунків у табл. 3). Так, за даними Держкомстату, у 2005 році товарообіг фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності дорівнював понад 70,4 млрд. грн. Проте у ДПА за цим видом діяльності задекларовано лише 14,5 млрд. грн. обороту. У 2006 році відповідні показники склали 92,3 млрд. грн. і 13,5 млрд. грн., тобто різниця збільшується в часі.

Слід зазначити, що результати розрахунків за вдосконаленою методикою також показують тенденцію до зменшення рівня ТС, але з більш значущими цифрами (рис. 4). Якщо на початку 2005 року він становив 92%, то на кінець 2006 року зменшився до 53%, і далі у 2-му кварталі 2007 року – до 48%.

За обома варіантами розрахунку виявляється спільна тенденція сезонних коливань рівня ТС, який зростає на початку року і поступово зменшується протягом року. Коливання за цим методом доволі щільно корелюють з коливаннями за фінансовим методом (рис. 5). Тіснота зв'язку (кореляція) між трендами дорівнює 0,67, тобто є суттєвою та підтверджує об'єктивність висвітлення тенденцій у тіньовому секторі економіки. Різниця у рівнях значень показників зумовлена різним ступенем охоплення інституційних секторів ВВП. Так, фінансовий метод покриває сектор нефінансових корпорацій, а метод "товарообіг – витрати домогосподарств" – сектор кінцевого споживання домогосподарств.

Електричний метод

Цей підхід заснований на порівнянні витрат енергоносіїв, і зокрема електроенергії, з випуском продукції. Такі підходи поширені у світовій практиці серед методів оцінки ТС. Різні модифікації цього методу пропонувались у розробках Світового банку та Гарвардської експертної групи. Водночас метод піддавався критиці. Підкреслювався основний його недолік, пов'язаний з тим, що не вся електроенергія витрачається на виробництво ВВП, оскільки певна частка йде на проміжне споживання (на житлово-комунальні послуги, освітлення вулиць, приміщень тощо). Автором виконано вдосконалення цього підходу з урахуванням усіх особливостей і критичних зауважень.

Базова формула розрахунку рівня тіньової економіки має такий вигляд:

$$TC = (\Delta i + \Delta E_{el,sp}) / i_{GDP}, \quad (3)$$

Розрахунок рівня ТС за вдосконаленням методом "товарообіг – витрати домогосподарств"

Таблиця 3

(млн. грн.)

Показник	№ рядка	Джерело (формула)	2004	2005	2006	2007/1	2007/2	2007/3
Витрати на товари і послуги	1	[6]	221713	306325	383163	99826	216175	352867
у т.ч. трансферти, отримані в натурі	2	—	41314	60895	71267	17601	40040	61268
Витрати на товари і послуги (без трансфертів)	3	1-2	180399	245430	311896	82225	176135	291599
Питома вага витрат на товари, %	4	[7-12]	79,9	79,9	77,3	77,2	77,2	81,0
Витрати на товари	5	(3-4)·100	144139	196099	241096	63478	135976	236195
Роздрібний товарообіг, включаючи ресторанне господарство (кумулятивно щороку)	6	[6]	114086	174367	226900	59251	130806	217426
у т.ч. без обігу неорганізованих ринків	7	6-0,94*	108382	165649	215555	56289	124265	206555
Роздрібний товарооборот мережі юридичних осіб	8	[6]	65738	94333	123668	32650	72218	119549
Роздрібний товарооборот фізичних осіб	9	7-8	42644	71316	91887	23639	52048	87006
Роздрібний товарооборот фізичних осіб за даними ДПА (коди 50+52+55.30+55.51+55.52)	10	Дані ДПА	14542	15176	14159	4061	7638	11869
Різниця між розрахунковим і задекларованим товарооборотом фізичних осіб	11	9-10	28101	56141	77728	19578	44409	75136
те саме, у % до даних ДПА	12	(11/10)·100	193	370	549	482	581	633
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	13	[7-12]	13290	15180	18398	5252	9914	14315
у т.ч. на домогосподарство за місяць	14	—	64,46	71	93	101	90	85
Кількість домогосподарств, тис. од.	15	—	17633,8	17539	17418	17341	17341	17341
Всі витрати населення на товари (без зазначених категорій)	16	5-13	130849	180919	222698	58225	126062	221880
Різниця між витратами населення та роздрібним товарообігом	17	16-7	22467	15270	7143	1937	1797	15325
Питома вага різниці у товарообігу, %	18	(17/7)·100	20,7	9,2	3,3	3,4	1,4	7,4
Те саме, з урахуванням недекларованих доходів фізичних осіб	19	16+11	50569	71411	84871	21515	46206	90461
Рівень тіньового товарообігу, %	20	(19/7)·100	47	43	39	38	37	44

* Приблизно 6% у загальному товарообігу припадає на обіг неорганізованих ринків

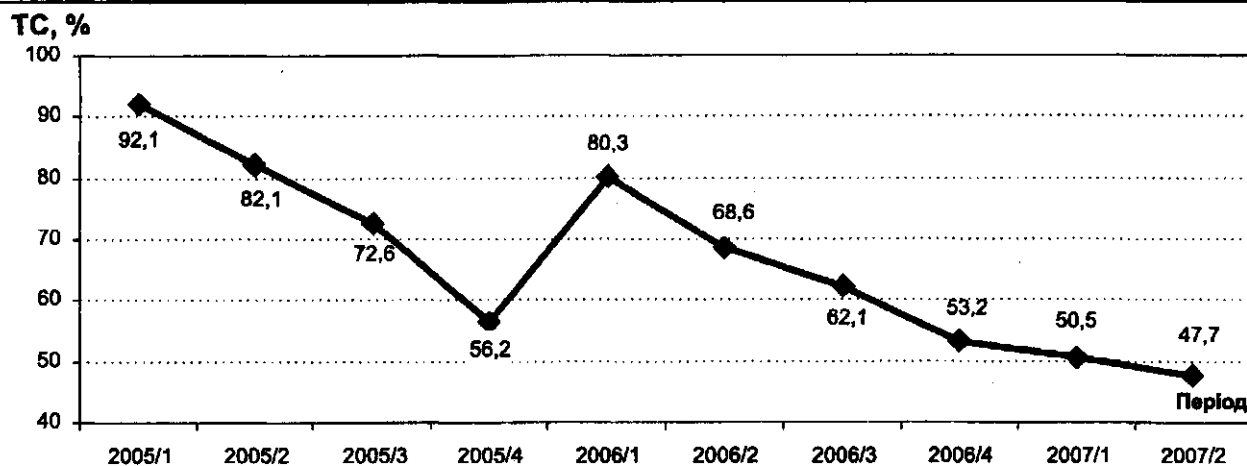

Рис. 4. Динаміка рівня ТС за вдосконалим методом "товарообіг - витрати домогосподарств"

Рис. 5. Порівняння трендів за фінансовим методом і методом "товарообіг - витрати домогосподарств"

де Δi – різниця між індексом витрат електроенергії та індексом ВВП;

$\Delta E_{el,sp}$ – економія електроенергії за рахунок запровадження інноваційних заходів (технічного прогресу);

i_{GDP} – індекс ВВП.

Зміст її полягає в тому, що на виробництво прихованої частки продукції також витрачається енергія та елек-

троенергія зокрема. Якщо ВВП скорочується більш швидкими темпами, ніж витрати електроенергії, то різниця в темпах, очевидно, свідчить про наявність прихованого виробництва. Така теза і формула (3) (без $\Delta E_{el,sp}$) спрацювала протягом періоду 1991–2004 рр. Найвищої позначки рівень ТС за цим методом досяг у 1997 році – 59%, далі спостерігалось повільне зменшення його значення до 0% у 2006 році (рис. 6).

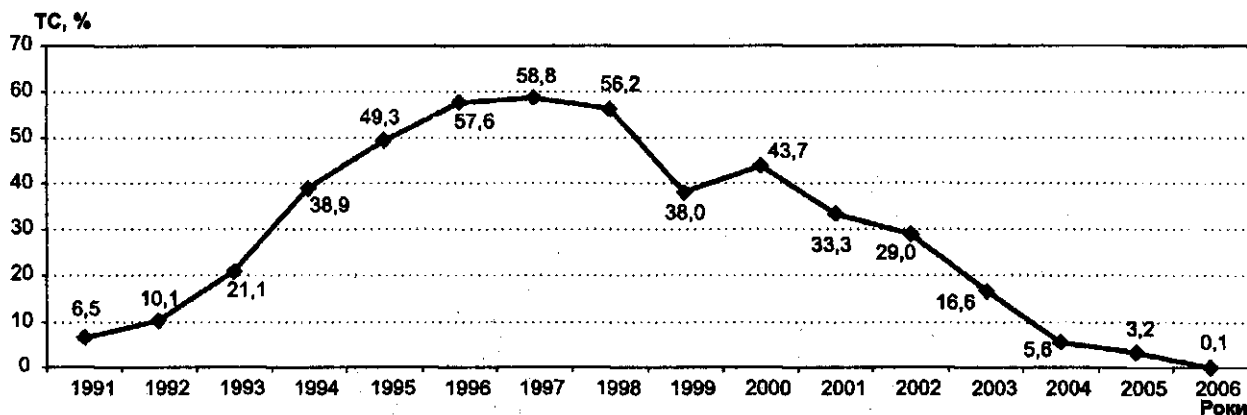

Рис. 6. Динаміка рівня ТС за електричним методом (старий варіант)

Формула (3) без компонента $\Delta E_{el,sp}$ не відображає процесів, пов'язаних із технічним і технологічним прогресом, який спостерігається в усіх галузях економіки через необхідність економії енергоносіїв у результаті стрімкого зростання цін на них. На рис. 7 представлена динаміка витрат підприємствами енергоносіїв на технологічні цілі на 1 грн. ВВП (у порівнянних цінах 1996 року). На початку 1990-х років на 1 грн. ВВП витрачалося 9,9 кал., а до 1998 року

1 грн. ВВП вже коштувала 12,1 кал. технологічних енерговитрат. Зростання питомої ваги енерговитрат на технологічні цілі у період падіння ВВП опосередковано підтверджує факт приховування частки доданої вартості (ВВП) у цей період. Після цього почалося повільне зменшення питомих витрат – на кінець 2007 року вони дорівнювали 7,8 кал. на 1 грн. Економія порівняно з 1990 р. склала 21,2%, а з 1998 р. – 35,5%.

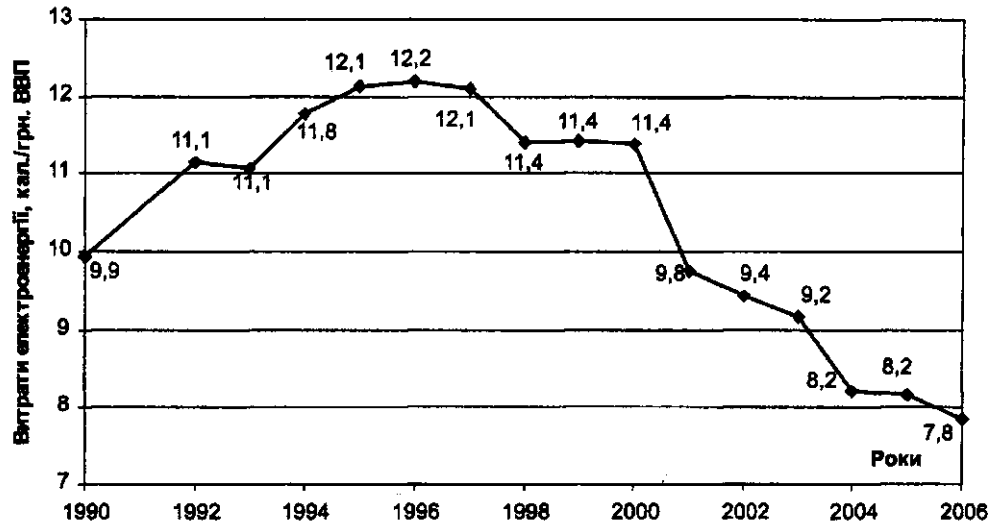

Рис. 7. Витрати енергоносіїв на одиницю ВВП (у порівнянних цінах 1996 року)

До 1996 року різниця між темпами скорочення енерговитрат на технологічні цілі та темпами падіння ВВП була позитивною у межах 3–5%. Це свідчило про приблизно такий самий рівень приросту прихованого ВВП. У 1997 році різниця стала нульовою і далі у позитивну сторону відрізнялася вже динаміка ВВП від динаміки зазначених витрат. У 2006 році рівень ВВП склав 73,0% рівня 1990 року, а витрати енергоносіїв – 49,0%. Це відображає вплив запровадження інноваційних заходів щодо економії виробничих енерговитрат. При розрахунках усі енерговитрати на технологічні цілі, такі як паливо, тепло- та електроенергія, приводилися до єдиного еквівалента енергоносіїв E_{eq} за формулою:

$$E_{eq} = 0,86E_{el} + 0,007E_f + E_{he}, \quad (4)$$

де E_{el} – витрати електроенергії;

E_f – витрати палива;

E_{he} – витрати теплоенергії.

Для визначення фактора технологічних інновацій була використана регресійна модель

$$\Delta E_{ind} = \alpha_0 + \alpha_1 \exp(-\beta \cdot t) \cdot \delta_{ir} + \alpha_2 \cdot \Delta_{GDP}, \quad (5)$$

де ΔE_{ind} – приріст витрат енергоносіїв на виробничі цілі;

α_i – коефіцієнти рівняння регресії;

δ_{ir} – приріст витрат на науково-технічні дослідження та інноваційні заходи;

$\exp(-\beta \cdot t)$ – нелінійний коефіцієнт, що характери-

зує поступове вичерпання ресурсу економії енергоносіїв при наявному рівні технологій;

t – період ($t = 1, 2, \dots, \tau$);

β – технологічний коефіцієнт, який відображає темпи вичерпаності ресурсів енергозбереження (зазвичай приймається $\beta = 0,05$);

Δ_{GDP} – приріст ВВП (виробництва для галузі).

Приріст витрат енергоносіїв у t -му році визначається як

$$\Delta E_{ind}^t = \frac{E_{eq}^t}{E_{eq}^{t-1}}.$$

Складова $\Delta E_{el,sp}$ у формулі (3) за весь період ($t = 1, 2, \dots, \tau$) визначається як

$$\Delta E_{el,sp} = \sum_{t=1}^{\tau} \alpha_1 \cdot \exp(-\beta \cdot t) \delta_{ir,t}.$$

Змінні у моделі представлені у формі темпів приросту показника в поточному періоді до попереднього. За результатами розрахунків за формулою (5) шоріку в результаті інноваційних заходів витрати енергоресурсів знижуються приблизно на 1–1,5%.

Модель (5) була обчислена за даними ф.11-МТП по промисловості. Річ у тому, що статистика збирає дані щодо витрат на інноваційні заходи за формою 1-інновація тільки по промисловості. Але це не означає, що в інших галузях (сільське господарство, транспорт, будівництво) не проводилися певні заходи з енергозбереження. Регресійний аналіз показав тісну

залежність між функцією та аргументами моделі, коефіцієнт кореляції дорівнював 0,86. У вдосконаленому варіанті модель мала такий вигляд:

$$\Delta E_{ind} = 0,388 + 0,017 \cdot \exp(-0,05 \cdot t) \cdot \delta_{\nu} + 0,582 \cdot \Delta GDP \quad (6)$$

(2,743) (-0,219) (5,097)

Відносно невеликий коефіцієнт регресії (0,017) при змінній δ_{ν} представляє еластичність економії енергоносіїв від витрат на науково-технічні заходи. У цілому за весь період 1993–2006 рр. сумарна економія енергоносіїв на технологічні цілі тільки за рахунок інноваційних заходів дорівнювала приблизно 18,3%.

Апріорі тенденції, що стосуються енергозбереження у промисловості, були перенесені на всі галузі економіки. Для цього порівнювалася динаміка витрат електроенергії за даними електробалансу і ВВП.

Внутрішнє споживання електроенергії EI_{int} визначається за формулою:

$$EI_{int} = EI_{pr} + EI_{imp} - EI_{exp} - EI_{net} \quad (7)$$

де EI_{pr} – виробництво електроенергії;
 EI_{imp} – імпорт електроенергії;
 EI_{exp} – експорт електроенергії;
 EI_{net} – втрати електроенергії у мережах.

І тут дослідження стикнулись із важливою проблемою втрат електроенергії у мережах. Є підстави вважати, що певна частка таких втрат припадає на несанкціоновані підключення до мережі та крадіжки електроенергії, а це також є певними проявами тіньової економіки. Для визначення цього фактора досліджувалася динаміка виробництва електроенергії та її втрат у мережі (рис. 8).

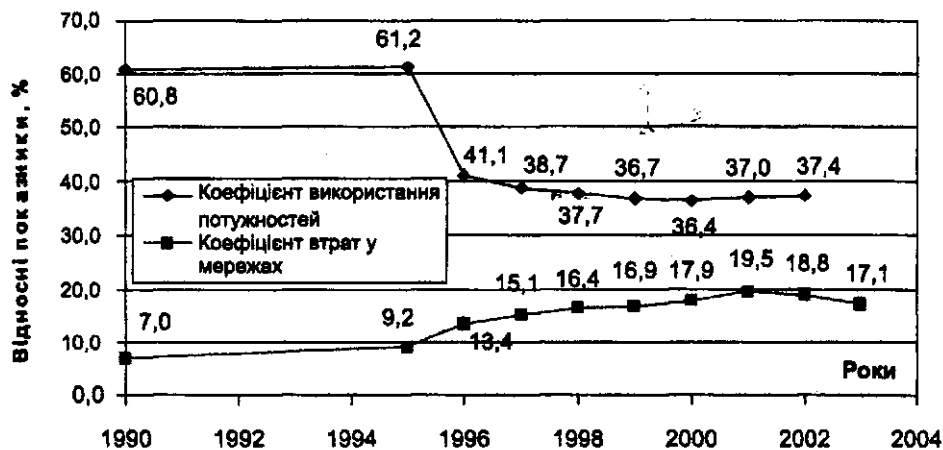

Рис. 8. Динаміка використання потужностей енергоустановок та втрат у мережах по Україні за 1990–2003 роки

Виробництво електроенергії у 1997 році порівняно з 1990 роком скоротилося більше ніж на 40%, водночас втрати електроенергії у мережах збільшилися у понад 2,5 раза з 7% до 15,0%. Втрати в мережах повинні бути прямо пов'язані з загрузкою останніх потужностями (виробництво + імпорт + експорт), зі зменшенням завантаження мереж відповідно зменшуються технологічні втрати. Інший фактор, що посилює такі втрати – знос (старіння) мереж і устаткування. Тому для більш об'єктивного визначення технологічних витрат у t -му періоді ΔEI_t була використана формула:

$$\Delta EI_t = \Delta EI_{t-1} \cdot I_{tt} \cdot (1 + (I_{wt} - 1) \cdot \beta_{ex}) \quad (8)$$

де ΔEI_{t-1} – технологічні мережеві витрати у попередньому періоді;
 I_{tt} – індекс завантаження електромереж у t -му періоді;
 I_{wt} – індекс зносу устаткування у t -му періоді;
 β_{ex} – технологічний коефіцієнт, що характеризує зміну втрат від зміни зносу мереж і устаткування ($\beta_{ex} = 0,5$).

Детальний опис методики розрахунків та джерел інформації представлено у роботі [1], а результати – на рис. 9. Стрімке зростання ТС до рівня майже 80% за цим методом спостерігалось протягом 1991–1998 рр., після чого відбувся значний спад до 27 % у 2006 році.

Оцінювання обсягів тіньової економіки є актуальним завданням і потребує розробки різних підходів і методів, що базуються на опосередкованих розрахунках. В економіці, що динамічно розвивається, змінюється вплив тих чи інших факторів на основні макроекономічні показники, з'являються нові чинники, які необхідно враховувати при розробці та вдосконаленні методик оцінювання. Описані вдосконалені методи розрахунків дають приблизно схожі тенденції динаміки ТС: стрімке зростання впродовж 1990-х років і поступове зниження рівня ТС наприкінці 90-х – на початку 2000-х років. Темпи такого зниження поступово уповільнюються, але сам рівень ТС все ж таки залишається на доволі високій позначці, що свідчить про необхідність підвищення активізації заходів з детінізації економіки як важливого резерву збільшення бюджетних надходжень та створення прозорого конкурентного середовища в Україні.

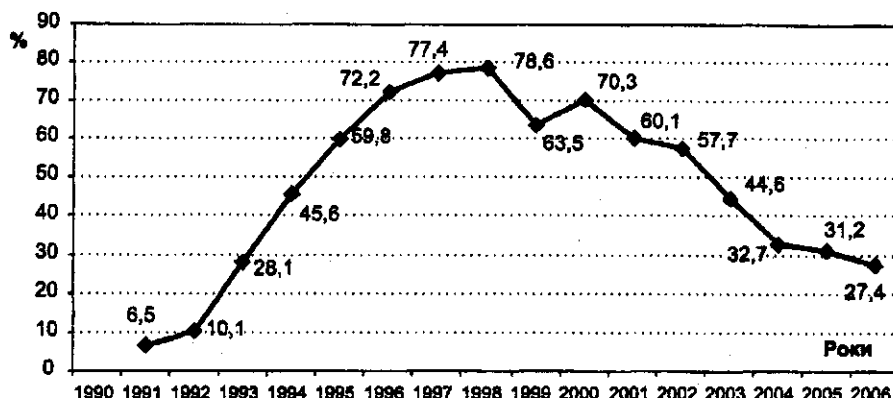

Рис. 9. Динаміка ТС за електричним методом

Список використаних джерел

1. Прилипко Ю.І., Мусіна Л.О., Кваша Т.К. Методичні рекомендації щодо інтегральної оцінки обсягів тіньової економіки // Економіка України. – 2005. – № 6. – С. 21–31.
2. Методика визначення обсягів продажу споживчих товарів населенню за усіма каналами реалізації та обороту роздрібної торгівлі // Методологічні положення зі статистики / Держкомстат України; За ред. О.Г. Осауленка. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – Вип. 2. – Т. 2. – С. 189–205.
3. Методичні вказівки щодо розрахунку доходів та витрат населення України // Методичні положення зі статистики / Держкомстат України; Редкол.: О.Г. Осауленко (голова) та ін. – К.: ЗАТ “Август”, 2002. – Вип. 1. – С. 102–132.
4. Рамки для измерения неучтенной экономической деятельности в странах с переходной экономикой. Организация экономического сотрудничества и развития. – Париж, 1997. – 100 с.
5. Сайт Національного банку України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua> – Заголовок з екрана.
6. Сайт Держкомстату України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> – Заголовок з екрана.
7. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2004 році: Стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2005. – 458 с.
8. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2005 році: Стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2006. – 418 с.
9. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2006 році: Стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2007. – 430 с.
10. Витрати і ресурси домогосподарств України у I кварталі 2007 року: Стат. бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2007. – 176 с.
11. Витрати і ресурси домогосподарств України у II кварталі 2007 року: Стат. бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2007. – 178 с.
12. Витрати і ресурси домогосподарств України у III кварталі 2007 року: Стат. бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2007. – 178 с.

Щиро вітаємо

директора департаменту статистики послуг Держкомстату України,
члена редколегії журналу “Статистика України”

Калачову

Ірину Володимирівну

із присудженням

наукового ступеня доктора економічних наук.

**Бажаємо міцного здоров'я, благополуччя та
нових творчих успіхів.**

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Методический подход к оценке мотивации обучения*

Роль образования в повышении уровня жизни и развитии человека признается во всем мире. Образование служит не просто способом передачи знаний, оно аккумулирует в себе культурное наследие нации, способствует расширению возможностей человека, формирует его нравственные идеалы. Образование является одним из условий экономического роста, повышения материального благосостояния населения страны. Уровень образования оказывает существенное влияние на различные стороны жизнедеятельности человека: здоровье, восприятие культуры и искусства, профессиональную и политическую мобильность и др. Не случайно во Всеобщей декларации прав человека право на образование закреплено в качестве одного из основных.

Для людей с высоким уровнем образования существует больше возможностей применения своих знаний, эффективного использования материальных, финансовых и информационных ресурсов. В настоящее время можно утверждать, что образованию принадлежит решающая роль в формировании интеллектуального потенциала общества.

Достижение высокого уровня образования видится через самоориентированное обучение студентов. Нам представляется, что самоориентированным является обучение по инициативе студента, при котором он ставит себе цель в овладении определенным предметом, выбирает пути ее достижения, под контролем преподавателя планирует содержание и подходы к обучению. Кроме того, это инновационный процесс, позволяющий использовать передовые методы обучения, среди которых: формирование команды студентов, выработка у них умения работать в команде, выбор лидеров, которые организуют деятельность команд по решению учебных и хозяйственных ситуаций и пр. В процессе реализации самориентированного обучения мы выделяем три проблемы [1, с. 472]:

- 1) выбор учебной ситуации;
- 2) тип учебной ситуации, определяемый источником содержания обучения;
- 3) планирование подхода к обучению.

Первая проблема определяется необходимостью выбора учебных ситуаций: что учить, где учить, как учить. Два предельных варианта, рассматриваемых при анализе этой проблемы:

- выбор делает не ученик, а главным образом преподаватель;
- самоориентированная личность осуществляет полный и в значительной мере независи-

мый выбор относительно цели и способов обучения.

Между этими полярными альтернативами лежит широкий диапазон, в котором выбор осуществляют и те, и другие. Следует отметить, что в настоящее время большинство вузовских курсов ориентированы на несамостоятельный выбор. Именно преподаватели обычно решают, и что студенты должны изучать (как правило, утверждая это в качестве целей обучения в программе курса), и по какой методике будет осуществляться обучение.

Вторая проблема отражает разные типы учебных ситуаций с точки зрения источников данных о содержании обучения. Различают ситуации по приобретению знаний, ситуации изучения "чужого опыта" и ситуации по приобретению собственного опыта. В первой группе ситуаций студенты черпают знания из лекций, учебников, монографий, статей, средств массовой информации (в частности Интернета) и т.п. В ситуациях исследования "чужого опыта" знания приобретаются путем наблюдений студентов за действиями других. В ситуациях третьего типа личная деятельность и опыт студента, его взаимодействие с преподавателями и другими студентами являются источником данных, необходимых для реализации целей обучения.

Эти учебные ситуации также варьируют в зависимости от того, насколько велика личная вовлеченность студента в процесс приобретения информации. Наиболее активен студент в ситуациях третьего типа.

Третья проблема связана с выбором различных стратегий или подходов к обучению. Если при выборе различных подходов к обучению студенты уже установили очень четкие и специфические цели обучения и претворяют их в жизнь согласно заранее запланированным учебным стратегиям, то такой подход мы называем "запланированным" обучением. Это рациональный, тщательно продуманный и ориентированный на учебные цели подход. Напротив, обучение может не планироваться заранее, а происходить в процессе событий или после свершившихся фактов. Студент осознает, что приобрел определенный опыт, и исследует его потенциальную пользу для обучения, рассматривая его ретроспективно. Обучение в таком случае происходит на стадии формирования выводов о приобретенном опыте или на стадии обобщений, которые сделаны на основе приобретенного опыта. Устанавливается взаимосвязь между явлениями, которые прежде казались совершенно несвязанными, что требует умения наблюдать, размышлять, обобщать, предполагает занятия самоанализом, а кроме того – творчество. Преподаватели могут заранее тщательно

А.О. Блинов,
доктор экономических наук,
профессор Всероссийского заочного
финансово-экономического института;
А.В. Сидорова,
доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой экономической статистики
Донецкого национального университета

* Друкується мовою оригіналу
© А.О. Блинов, А.В. Сидорова, 2008

продумать цели обучения и соответственно им спланировать учебный процесс, но в ходе его всегда вносятся необходимые коррективы.

Подтверждение этому дает проведенное авторами исследование динамики успеваемости по разным предметам (нормативным, профессионально ориентированным дисциплинам и предметам по выбору) на протяжении четырехлетнего периода обучения группы студентов специальности "Экономическая статистика" Донецкого национального университета.

За первый год обучения в этой группе средняя успеваемость студентов по гуманитарным предметам составила 4,45 балла, по фундаментальным предметам (высшая математика, политэкономия, развитие и размещение производительных сил и пр.) – 4,64 балла, т.е. студенты уделяли больше внимания изучению фундаментальных дисциплин как основы профессионального образования. В то же время средняя успеваемость студентов в дисциплинах по выбору (история статистики, государственная статистическая отчет-

ность) равнялась 4,68 балла, т.е. была на 0,9% выше, чем успеваемость по фундаментальным дисциплинам.

Известно, что на 2-м курсе успеваемость студентов снижается. Не была исключением и исследуемая группа. Средняя успеваемость в ней по фундаментальным предметам снизилась до 4,36 балла. Однако с 3-го года обучения средняя успеваемость по профессионально ориентированным (нормативным) предметам выравнивалась и повысилась до 4,49 балла, на 4-м курсе – до 4,5 балла, а по предметам по выбору – до 4,45 и 4,51 балла соответственно.

Отмеченные изменения отражены на рис.1. Средняя успеваемость снижается на 2-м курсе, далее повышается и остается на практически одинаковом уровне на 3-м и 4-м курсах. Таким образом, 2-й курс является переломным – заканчивается изучение общих фундаментальных дисциплин, обязательных для всех специальностей, и начинается цикл профессионально ориентированных предметов. Студент приступает к освоению профессии.

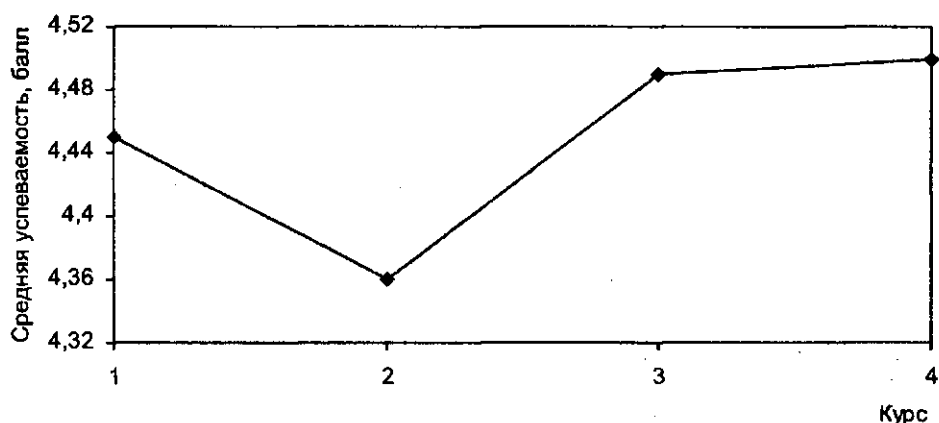

Рис. 1. Динамика средней успеваемости в группе студентов на 1–4 курсах

Зависимость между успеваемостью студентов и типом дисциплин (нормативных и по выбору) была оценена нами с помощью коэффициента ассоциации. Выявлено, что на каждом курсе имеет место сильная взаимосвязь между типом дисциплин и успеваемостью, и она усиливается при переходе на следующий курс. Так, на 1-м курсе коэффициент ассоциации составил 0,65, а к 4-му курсу достиг значения 0,72.

Тенденция к повышению зависимости успеваемости от типа предмета связана, по нашему мнению, с развитием процесса самоориентации студентов. Приобретение профессионального опыта, повышение мотивации к учебной деятельности вследствие формирования профессиональных навыков обуславливает повышение способности самостоятельно организовывать

процесс обучения, о чем свидетельствует несколько более высокая успеваемость по предметам по выбору.

Следует отметить, что средняя успеваемость не отражает неравномерность распределения студентов внутри группы. Как показали наши исследования, по окончании сессии (с учетом пересдач и отчислений) формируются следующие подгруппы по уровню успеваемости (табл. 1):

- ◀ с удовлетворительной успеваемостью – до 4-х баллов;
- ◀ с хорошей успеваемостью – от 4-х до 5-ти баллов;
- ◀ с отличной успеваемостью – 5 баллов.

Таблица 1

Распределение студентов по курсам и уровню успеваемости

Подгруппы студентов по успеваемости, баллов	Удельный вес студентов в подгруппе (%)			
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс
До 4 баллов (троечники)	4,8	23,8	19,0	23,8
4–5 баллов (хорошисты)	71,4	57,1	42,9	28,6
5 баллов (отличники)	23,8	19,1	38,1	47,6

Приведенные данные свидетельствуют, что на 1–3 курсах подавляющее большинство составляют студенты-хорошисты, однако их удельный вес при переходе на следующий курс снижается за счет перехода студентов в группы отличников и троечников. С третьего курса и до окончания учебы возрастает удельный вес отличников, которые к окончанию 4-го курса совместно с хорошистами составляют уже 76,2%.

На основе приведенных в табл. 1 данных постро-

на графическая модель изменения доли студентов по группам успеваемости в динамике (рис. 2). Данный график отражает формирование изменений в академической группе на протяжении четырех лет обучения. Действительно, 2-ой курс является переломным периодом в развитии профессиональных качеств личности. На втором курсе удельный вес студентов-троечников увеличивается с 4,8% до 23,8%, снижается доля хорошистов с 71,4% до 57,1% и отличников с 23,8% до 19%.

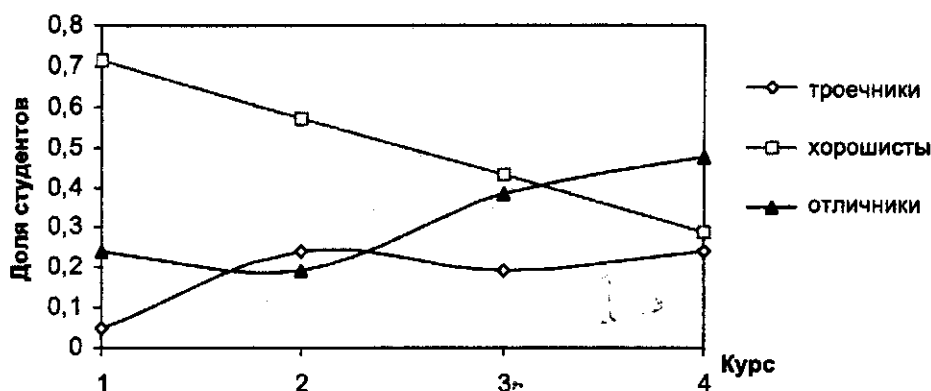

Рис. 2. Состав группы студентов по уровню успеваемости на 1–4 курсах

После 2-го курса начинается самоориентация студентов. Возрастает доля отличников до 38,1% на третьем курсе и до 47,6% – на четвертом. А доля троечников на втором курсе по сравнению с первым увеличивается почти в 5 раз и на последующих курсах практически не меняется. Забегая вперед, можно отметить, что эти показатели не снизились и на 5-м курсе обучения. Половина студентов окончила университет, получив диплом с отличием.

В исследовании процесса самоориентации студентов важное место занимает фактор учебной нагрузки по фундаментальным, профессионально ориентированным предметам (нормативным) и дисциплинами по выбору. Анализ взаимосвязи выполнен на основе корреляционно-регрессионного метода [4, с. 126].

Выполненные нами расчеты зависимости средней успеваемости от количества общей нагрузки и часов на самостоятельную работу студентов (СРС) представлены в таблице 2.

Таблица 2

Результаты корреляционно-регрессионного анализа зависимости успеваемости студентов от количества учебных часов

Показатели	Коэффициент регрессии	Линейный коэффициент корреляции
Количество аудиторных часов на изучение нормативных дисциплин	-0,0008	0,28
Количество часов самостоятельной работы на изучение нормативных дисциплин	-0,0035	0,36
Количество аудиторных часов на изучение дисциплин по выбору	-0,0085	0,66
Количество часов самостоятельной работы на изучение дисциплин по выбору	-0,0214	0,75

Расчеты показали, что между успеваемостью и количеством часов изучения предмета наблюдается обратная зависимость, т.е. дальнейшее увеличение количества часов на изучение дисциплин приведет к снижению успеваемости. Это свидетельствует о пре-

дельной нагрузке для студентов как по фундаментальным и профессионально ориентированным предметам (нормативным), так и по дисциплинам по выбору. При этом самая тесная связь установлена между успеваемостью по предметам по выбору и количеством

часов на СРС по ним, т.е. с увеличением самостоятельной работы на 1 час успеваемость снижается на 0,0214 балла. Значит, студент в состоянии самостоятельно организовать свою работу по предметам выбора и не требуется дальнейшее увеличение плановой нагрузки на самостоятельную работу.

Различная величина коэффициентов регрессии указывает на разную интенсивность снижения успеваемости по предметам. Так, повышение часов на СРС по фундаментальным и профессионально ориентированным предметам приведет к снижению успеваемости студентов в 4 раза больше, чем повышение на то же количество часов общей нагрузки. Очевидно, что количество часов самостоятельной подготовки сильнее влияет на успеваемость по фундаментальным и профессионально ориентированным предметам. Следовательно, нет необходимости увеличивать количество часов самостоятельной работы по ним.

И наконец, в процессе самоориентации студентов существенную роль играет учет такого фактора, как личный выбор предмета. Данный фактор можно учесть с помощью таких методов, как анкетирование, метод экспертных оценок [3]. В нашей работе использован метод анализа иерархий, представляющий модификацию метода экспертных оценок. Суть его состоит в ранжировании предметов по степени важности для студентов. Экспертами выступили студенты-выпускники данной специальности. В результате было выявлено, что некоторые предметы по выбору имеют приоритетное значение для профессионального становления по сравнению с рядом нормативных предметов. Кроме того, студенты первого курса не имеют достаточного опыта и четких профессиональных ориентаций [2, с. 25].

Выполненные расчеты позволяют сделать следующие выводы:

- ◀ Переломным периодом в становлении специалиста является 2 курс: заканчивается изучение фундаментальных дисциплин, начинается профессиональная подготовка студентов. В этот период студент глубже изучает суть профессии и, следовательно, окончательно осознает, насколько профессия соответствует внутренним мотивам и ценностным установкам личности.
- ◀ Вследствие такой профессиональной самоориентации студент либо активно и успешно включается в процесс обучения (в случае положительного отношения к выбранной профессии), либо теряет мотивацию к дальнейшему профессиональному обучению и переходит в группу студентов со слабой успеваемостью.
- ◀ Студенты с изначально негативным отношением к обучению не склонны к дальнейшему повышению своего профессионального уровня.

Таким образом, процесс самоориентации студентов активизируется на втором курсе, что связано с личностным самоопределением студентов и формиро-

ванием профессионального мировоззрения. После 2-го курса студент изучает профессионально ориентированные дисциплины и большую часть дисциплин по выбору. И от того, как поставлен в вузе процесс самоориентации студентов, как на него влияет преподаватель, зависит формирование личности будущего специалиста.

Самоориентированные студенты действуют самостоятельно: они берут на себя ответственность и инициативу в определении и реализации целей обучения. Разумеется, самоориентированный студент может разделить чью-то точку зрения и принять выбор, сделанный кем-то другим, но за ним всегда остается право на свою позицию.

Что же представляет собой ориентированное на студента обучение, при котором студент, а не преподаватель осуществляет важный выбор относительно того, что, каким образом и когда изучать. Следует отметить, что данные, которые приведены в статье, основаны на нашем собственном опыте. Не все они удачны, в какой-то степени носят фрагментарный характер, но надеемся, что они привлекут внимание других преподавателей и исследователей.

Настоящее самоориентированное обучение, или инновационные подходы к обучению, пока редко применяются в образовательных учреждениях. Если бы студентам предоставили полное право самим определять, что именно и каким образом они хотят изучать, едва ли их потребности совпали с материалом, предлагаемым учебным курсом и преподавателями.

Примеры главных качеств, характеризующих самоориентированного студента, или студента как субъекта инноваций, – это культура интеллектуального труда студентов, их самостоятельность, усиление активности обучаемых, изменение ценностных ориентаций и мотивационных установок как студентов, так и преподавателей, участвующих в процессе самоориентации. Рассмотрение студента как субъекта инноваций позволит сфокусировать на нем все имеющиеся в распоряжении ресурсы. У такого студента имеются мотивированные, осознанные цели обучения и рациональный план достижения этих целей. Обучение не сводится просто к одностороннему пассивному получению знаний. У студента появляется возможность наблюдать действия других (ситуация изучения “чужого опыта”) и попробовать свои силы самому, т.е. обрести собственный опыт. В таком случае преподавателю отводится новая качественная роль – он может рассматриваться как один из источников получения знаний, как носитель “чужого опыта”, который студенты изучают, как участник процесса приобретения студентами собственного опыта [1, с. 475].

Дискуссии со студентами показывают, что не все они готовы самостоятельно планировать свое обучение и заранее программировать его. При этом некоторые полагают (но их меньшинство), что они могут учиться более эффективно без плана.

Большинство студентов привыкло к традиционному способу получения знаний и считают, что так про-

ще: за них принимают решения, советуют, что починать; дают тему курсовой работы и диплома (между прочим, встречаются и аспиранты, которые, придя в аспирантуру, не представляют, какую тему выбрать для диссертационного исследования). Такие студенты приобретают профессиональное мастерство путем многократного повторения определенных видов деятельности, а не на основе творческих методов обучения.

Итак, самоориентированный студент полностью контролирует процесс приобретения знаний, в т.ч. и практического характера (под руководством преподавателя). Однако нельзя полностью отменить традиционные методики обучения. Подход к обучению, ориентированный на студента, должен дополнять, а не замещать другие подходы. Задача преподавателя – разъяснить, в чем заключается творчество профессиональной деятельности, подготовить студентов к трудностям в профессиональной работе, оказать помощь в поисках себя в осваиваемой профессии, т.е. помочь студентам стать более самоориентированными в обучении.

Сказанное выше требует пересмотра роли преподавателя в учебном процессе и определения его как партнера в обучении и значимом разделении со студентами права осуществлять выбор стратегий сотрудничества. Задача преподавателя (как партнера студентов по процессу приобретения знаний) – помочь студентам пересмотреть учебный процесс, определить источники обучения, осознать наличие многочисленных, почти неограниченных возможностей получения знаний и развить необходимые навыки, чтобы добиться большей эффективности в самоориентированном обучении.

Партнерство в обучении — скорее философская концепция, чем набор специфических учебных методик. Для его внедрения не помогут ни свод инструкций, ни руководство для преподавателя, ни рабочая тетрадь студента. Вместо этого и преподавателям, и студентам придется пересмотреть свои роли. Более важным становится обсуждение со студентами на занятиях жизненных ценностей и партнерской философии преподавания и обучения.

В самом начале учебы необходимо объяснить студентам, в чем заключается цель партнерства в обучении и как оно будет содействовать становлению их самоориентации. Необходимо признаваться студентам в том, что как партнеры в обучении мы (преподаватели) сами пока еще ученики и нам предстоит многому у них научиться и многое постичь, участвуя в совместном взаимообогащающем процессе. В практическом аспекте в начале первого занятия можно попросить студентов сделать бейджи с именами. В середине курса целесообразно устроить анонимный опрос студентов для того, чтобы они высказали, что им нравится и не нравится в манере подачи материала, каким вопросам следует уделить больше внима-

ния. У студентов заочного отделения можно выяснить, пригодились ли результаты обсуждения рассматриваемых вопросов и примеров в их практической работе. Аналогичный опрос желательно провести и в конце курса.

Необходимо стараться более гибко планировать учебную деятельность, тщательно подбирать задания с учетом индивидуальных успехов и интересов студентов. Очень важно поощрять студентов, чтобы они сами задавали вопросы, поскольку это стимулирует их активность и мотивацию.

Партнерство в обучении вполне реально и достижимо, но от преподавателей в таком случае требуется желание поддержать студентов, готовность работать с ними на равных, чтобы помочь им по-новому подойти к процессу обучения. Качество отношений, складывающихся между участниками учебного процесса, во многом определяет эффективность партнерства в обучении, что, в свою очередь, предполагает наличие уважительного отношения, симпатии и межличностного контакта. Участники учебного процесса должны добиваться взаимопонимания и полного доверия в обучении, по-новому осознать свою роль в этом процессе. Необходимо создать такие условия, при которых студенты смогли бы развивать навыки самоориентированного обучения, где поощрялись бы все возможности для получения знаний: традиционные способы, исследование “чужого опыта”, обретение собственного опыта и т.п. Это требует не только преподавания партнерства в обучении, но и его моделирования, т.е. разделения со студентами права выбора того, что и каким образом изучать.

Эффективность партнерства в обучении возможна при изменении отношения к учебному процессу со стороны не только преподавателей, но и — обязательно — студентов. Обучение в аудитории целесообразно совмещать с консультированием. Многие студенты предлагают к рассмотрению на семинарских занятиях сложные задачи, возникающие в их практической деятельности, которые можно коллективно решить.

Таким образом, самоориентированное обучение предполагает, что со стороны студентов выполняется постановка цели обучения, планирование и анализ учебного процесса, а также формируется способность адекватной оценки учебного процесса.

Результаты исследования отношений партнерства в обучении привели к выводу, что на практике оно обуславливает самоориентированное обучение. Более того, не только студентам, но и опытным преподавателям необходимо усвоить навыки партнерства в обучении. Способность учиться вместе с другими и на опыте других путем наблюдений и приобретения опыта (то и другое может быть запланированным или нет), в рамках традиционного обучения и вне его представляется чрезвычайно необходимой в современном быстро меняющемся мире, что важно учитывать тем, кто организует процесс обучения и подготовку специалистов.

1. Блинов А. О. Государство и предпринимательство (теория среднего класса). – М.: Палеотип, 2003. – 520 с.
2. Полт Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2001. – 343 с.
3. Головач А. В., Захожай В. Б., Головач Н. А. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 333 с.
4. Єріна А. М., Захожай В. Б., Єрін Д. Л. Методологія наукових досліджень: Навч. посіб. – К.: Центр навч. літ-ри, 2004. – 212 с.

Становлення та особливості розвитку лізингу в зарубіжних країнах

Н. А. Карасьова,
аспірантка Державного агроєкологічного університету,
м. Житомир

Реновація основних засобів в Україні в умовах лізингу потребує серйозного підходу до вивчення принципів і методів організації лізингової діяльності в промислово розвинених країнах. Економічні показники доводять, що лізинг є невід'ємною складовою стабільного розвитку багатьох економік світу. Освоєння зарубіжного досвіду щодо процесу становлення лізингової індустрії значною мірою дозволить уникнути небажаних явищ на вітчизняному ринку основних засобів і скористатися певними інвестиційними, податковими та іншими перевагами цього виду фінансування.

Проблему розвитку лізингу досліджували багато учених-економістів, таких як Н. Внукова, В. Газман, Л. Горемикін, Т. Грищенко, Н. Коваленко, В. Комаров, М. Лещенко, Б. Луців та ін. У більшості праць увага приділяється провідним компаніям лізингового бізнесу, загальним обсягам та структурі лізингових операцій, аналізується вартість укладених угод.

У процесі розвитку лізинг пройшов шість важливих етапів: 1) найпростіша оренда; 2) простий фінансовий лізинг; 3) креативний лізинг; 4) оперативний лізинг; 5) етап нових продуктів лізингу; 6) зрілий лізинг.

Перехід від першого етапу, тобто найпростішої оренди, до другого етапу розвитку – фінансового лізингу відбувся приблизно сто років тому. Вперше фінансовий лізинг з'явився у Великобританії та США. Найголовніше, що відрізняло договір лізингу від орендного договору – це реалізація бажання лізингоотримувача купити обладнання. По суті, договір лізингу був лише інструментом фінансування, завдяки якому лізингоотримувач наприкінці терміну мав змогу викупити обладнання за його залишковою вартістю.

Характерними процесами для етапу креативного лізингу є: структуризація лізингових виплат з урахуванням фінансових потоків клієнта та його побажань; вихід на ринок виробників обладнання як лізингодавців; модифікація лізингових угод та закріплення

можливості клієнта не лише викупити предмет договору, а й продовжити договір, спираючись на заздалегідь зафіксовану залишкову вартість. Яскравим прикладом країн, де активно розвивався креативний лізинг, є Колумбія та Пакистан. Особливістю креативної фази є те, що уряди країн починають поступову ліквідацію попередньо наданих податкових пільг (угода фінансового лізингу визнавалась угодою купівлі-продажу або угодою кредитування з відповідними податками) з метою уникнення зловживання ними. Це стало передумовою появи ринку оперативного лізингу (етап четвертий). Характерними ознаками останнього стали: наявність розвинених вторинних ринків обладнання, транспорту та нерухомості; поява генеральних лізингових угод, що дозволяло лізингодержувачу миттєво активізувати нові контракти.

Великий творчий потенціал та жорстка конкуренція між лізингодавцями підвели лізингову індустрію до п'ятого етапу розвитку – етапу нових продуктів. На цій стадії лізингові угоди стають надзвичайно складними. Лізингові компанії поступово перетворюються на фінансові домівки, що забезпечують надання клієнтам широкого спектра різноманітних послуг, пов'язаних з лізинговими операціями. Розширюється вибір варіантів у рамках лізингових договорів: опціон, "пут", "кол", револьверний лізинг і т. д. З'являються такі нові продукти, як вендро-лізинг (збут через лізинг) та венчурний лізинг, що має місце при укладанні ризикової угоди з інноваційними елементами.

Широкого використання набуває сек'юритизація (Італія, Німеччина, Японія, Нідерланди). Це ефективний метод залучення додаткових коштів, в основі якого лежить випуск цінних паперів, що забезпечені грошовими потоками від певних активів. Цінним надбанням сек'юритизація може стати на ринку лізингу і в Україні. Не вимагаючи наявності внутрішнього фондового ринку та залучення банківських ресурсів, сек'юритизація сприяє розширенню кола інвесторів та залученню вільних коштів до лізингових проектів.

І нарешті, еволюціонуючи та накопичуючи досвід попередніх етапів розвитку, лізинг виходить на остан-

ню наразі стадію – стадію зрілості. Характерними рисами зрілості є: глобальна консолідація в рамках лізингової індустрії (злиття компаній, їх поглинання, залучення стратегічних партнерів); розширення спектру лізингових послуг [8]. Потрібно зазначити, що залежно від економічної ситуації різні країни знаходяться на різних етапах розвитку лізингу. Так, у США стадія зрілості розпочалася вже приблизно десять років тому, тоді як український ринок лізингу можна умовно віднести лише до другої стадії розвитку – простого фінансового лізингу [8].

Світовий ринок лізингових послуг на теперішньому етапі можна охарактеризувати такими показниками [7]:

- а) балансова вартість майна, що знаходиться в лізингу – 1,5 трлн. дол. США;
- б) щорічні об'єми нового бізнесу – близько 450 млрд. дол. США;

в) середньорічна питома вага лізингу у валових вкладах в основні засоби – близько 15%.

За річним обсягом ринку лізингу першість займають США – 208 млрд. дол., або майже 30% загальних інвестицій [4, с. 27]. Країни Європи закономірно займають друге місце за об'ємом лізингових операцій. Так, станом на 1 вересня 2006 року у лізинг було передано обладнання та нерухомості на суму майже 134 млрд. євро. За даними Європейської Федерації Національних Асоціацій Лізингових компаній (Leaseurope), у формі лізингових операцій у Німеччині здійснюється майже 17% всіх інвестицій, у Великобританії – 28%, у Франції – близько 18%, у Нідерландах – 11%, у Швеції – 26%, в Австрії – 20% [5, с. 59]. Щодо об'єктів лізингу, то найпопулярнішим є легкові та вантажні автомобілі, обладнання та устаткування для промисловості, комп'ютери, морські судна, літаки та залізничний транспорт (рис. 1, за даними [7]).

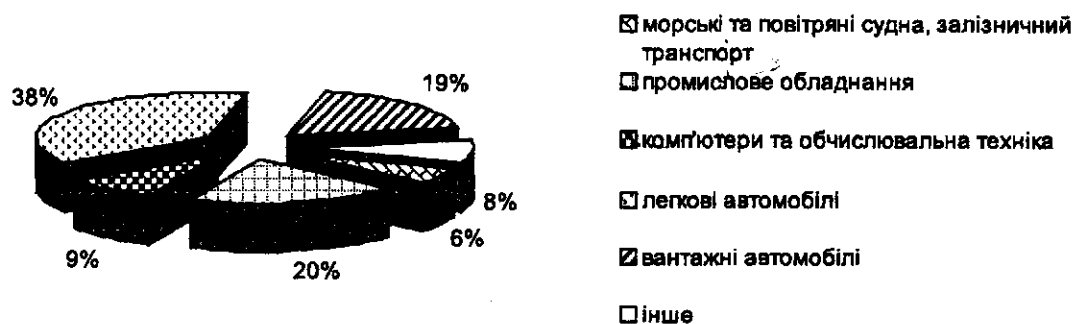

Рис. 1. Структура лізингових операцій за видами майна в Європі

Цікавим видається досвід організації лізингу в різних країнах світу. Через велику кількість особливостей і відмінностей у законодавстві, податковому режимі, обліку лізингових операцій, традиціях тощо у науковій літературі не установилося навіть єдиного тлумачення поняття лізингу. Крім того, законодавство, що може регулювати лізингові угоди, відсутнє в багатьох країнах (Великобританія, Німеччина, Італія). Регулювання лізингових угод впливає з положень цивільного і торгового права, що визначають відносини сторін при передачі майна в тимчасове користування податковим законодавством, в якому регламентовані амортизаційні пільги та порядок бухгалтерського обліку.

У деяких країнах, зокрема Франції, Бельгії, Іспанії, Японії, існує спеціальне лізингове законодавство. У нормативних актах цих країн дається визначення лізингу, перераховуються ознаки, наявність яких свідчить про укладення договору фінансового лізингу (фінансової оренди), формулюються вимоги, яким повинний відповідати лізингодавець, а також співвідношення між терміном лізингу і нормативним терміном служби майна, регламентуються відносини між лізингодавцем, лізингоодержувачем і продавцем майна [1, с. 113].

У США спеціального законодавства не існує, проте це не завадило лізингу набрати у цій країні найбільших темпів розвитку. Причиною цьому став податко-

вий режим. У 1960–1970-х роках в Америці, крім прискореної амортизації, діяла інвестиційна податкова пільга (до 10% вартості нової інвестиції вираховувалось із суми податку). Наприклад, якщо витрати на нове обладнання складають 100 000 тис. дол. США, а податкова пільга дорівнює 10%, то 10 000 тис. дол. вираховується із загальної суми податку [6]. Аналогічна система оподаткування використовувалась і у Великобританії. У цій країні розмір інвестиційної податкової пільги дорівнював 100% інвестиційної суми на рік. Разом з економічним зростанням уряд Великобританії замінив 100% ставку на 25% регресивну пільгу (25% – на перший рік, 25% від залишку – на другий рік і т.д.). Зміни відбувалися поступово і тому теж не створили серйозних перешкод на шляху розвитку лізингової індустрії в країні. Базисним документом, що регулює лізингові відносини в Росії, є Федеральний закон “Про лізинг”. Стосовно агропромислового сектору потрібно відмітити, що в Росії з 1994 року діє постанова “Про організацію забезпечення АПК машинобудівною продукцією на основі лізингу”. Провідною компанією, що була залучена до цього процесу, є АТ “Росагроснаб”. Товаровиробнича мережа “Росагроснабу” нараховує близько 1800 підприємств та баз різних рівнів. Крім того, в системі нараховується майже 1000 сервісних центрів для реалізації та виконання сервісних послуг при поставці складної техніки, обладнання та інших ресурсів.

Для забезпечення технікою сільськогосподарських виробників на максимально вигідних умовах Міністерством аграрної політики був розроблений "Порядок проведення лізингових операцій в АПК". Його основними положеннями є такі [2, с. 324]:

- « техніка передається з правом викупу, термін погашення лізингових виплат складає від 3 до 5 років (частинами, приблизно по 20% щорічно);
- « встановлена диференціальна оплата перших внесків, на 12% знижені постачально-збутові накрутки, передбачена оплата залізничного тарифу;
- « орендна плата встановлена у розмірі 3% не від вартості об'єкта лізингу, а від його заводської ціни без ПДВ;
- « сільгоспвиробники звільнені від сплати податку на майно та дорожні збори за придбання транспортних засобів;
- « лізингові виплати не індексуються, тобто здійснюються за цінами, що діють на день передачі в лізинг без урахування інфляції.

Такі пільги роблять лізингові операції надзвичайно привабливими для сільгоспвиробників і економічно вигідними порівняно з іншими видами придбання майна.

Сприятливий податковий і митний режим та цілком сформована нормативно-правова база для учасників лізингу діє також у Білорусі. Зокрема, за білоруським законодавством усі лізингові виплати відносять на собівартість продукції та звільняють від сплати ПДВ. При укладанні договору оперативного лізингу в Білорусі можливе оформлення тимчасового користування без виплати мита, а у випадку фінансового лізингу забезпечується відстрочка на сплату митних платежів та ПДВ на весь термін дії договору. Сприятливою є також амортизаційна політика. Одне з її важливих положень полягає в тому, що розмір амортизаційних відрахувань встановлюється за згодою сторін, що дозволяє гнучко реагувати на мінливі економічні та інфляційні процеси. Таке нормативне положення характерне і для більшості європейських країн.

Цікавим для України також є досвід Угорщини. Зважаючи на нестачу обігових коштів для купівлі дорогого обладнання, Угорський національний банк прийняв відповідну лізингову програму, в основі якої лежать такі принципи [3, с. 10]:

- а) обґрунтування модернізації виробництва з урахуванням специфіки галузі застосування та переваг обладнання;
- б) надання переваги купівлі цілих "лізингових пакетів", що передбачають як постачання обладнання та запасних частин, так і його монтаж, введення в експлуатацію й обслуговування;
- в) надання Угорським національним банком платіжних гарантій для покриття лізингових внесків;
- г) тривалість дії лізингового контракту не повинна перевищувати 5 років;
- д) звільнення лізингоотримувача від імпортного мита в разі доведення ним, що використання отриманого обладнання сприяє підвищенню обсягів валютного експорту.

Досліджуючи ринок лізингових послуг в Україні, потрібно сказати, що більшість лізингових компаній об'єднані у Всеукраїнську асоціацію лізингу "Укрлізинг", а серед компаній, що спеціалізуються на сільгосптехніці найбільше вирізняється НАК "Укгра-ролізинг". Для технічного переоснащення сільськогосподарських підприємств Постановою Кабінету Міністрів України № 1031 від 18.09.1997 р. створено Державний лізинговий фонд, метою якого є поліпшення матеріально-технічного та сервісного забезпечення сільського господарства.

У табл. 1 (за даними [9]) наведено відомості щодо поставки сільськогосподарської техніки на умовах фінансового лізингу за останні вісім років. І хоча сума, на яку було придбано сільськогосподарську техніку у 2007 році, перевищує аналогічну величину 2000 року майже в 5 разів, порівнюючи індекси вартості, можна зробити висновок, що відновлення основних засобів сільського господарства в умовах лізингу має дуже мінливий характер. Насамперед це зумовлено неоднозначностями законодавчої бази та несприятливими умовами податкового режиму, який сформував-

Таблиця 1

Динаміка поставки сільськогосподарської техніки на умовах фінансового лізингу в Україні

Роки	Поставка техніки		Індекс вартості придбаної техніки до попереднього року
	кількість, од.	сума, тис. грн.	
2000	487	30021,83	0,12
2001	1920	143922,16	4,79
2002	963	55592,63	0,38
2003	1922	114834,93	2,07
2004	2765	323962,57	2,82
2005	1289	161160,68	0,50
2006	327	53294,43	0,33
2007	826	141431,02	2,65
Індекс 2007 р. до 2000 р.	—	—	4,71

ся щодо лізингових операцій. Так, не дивлячись на позитивний досвід інших країн стосовно запровадження норм пришвидшеної амортизації основних фондів, в Україні й досі немає можливості використовувати цей метод у податковому обліку. Крім того, в нашій державі діє надто жорстка система оподаткування лізингових операцій, наприклад передача майна у фінансовий лізинг для цілей оподаткування прирівнюється до продажу в момент передачі. Нотаріальна реєстрація договорів лізингу, захищаючи права лізингодавців, спричинює додаткове фінансове навантаження на отримувачів техніки, оскільки вартість державного мита (нотаріальної послуги) становить 5% від суми операцій за договором.

Отже, розглядаючи становлення та розвиток лізингу в зарубіжних країнах, можна зробити висновок, що лізинг – це перспективна галузь, яка водночас не може набути широкого розвитку без

державної підтримки. Розуміння державою важливої ролі лізингу для модернізації основних засобів вітчизняних суб'єктів господарювання та активізація інвестиційної діяльності приводять до прискорення оборотності капіталу, підвищення ліквідності підприємств, стимулювання експортної діяльності національних товаровиробників. Для України використання світового досвіду щодо заохочення лізингу може забезпечити прискорення поновлення виробничих фондів, стимулювання продажів нової техніки та підвищення конкурентоспроможності країни на світовому ринку. Водночас доцільним є проведення комплексу заходів, який передбачав би: зниження вартості кредитних ресурсів та нотаріальних послуг; реформування податкового законодавства в частині стимулювання лізингових операцій; надання податкових пільг стосовно операцій з міжнародного лізингу.

Список використаних джерел

1. Кабатова Е.В. Лізинг: понятие, правовое регулирование, международная унификация. – М.: Наука, 1991. – 180 с.
2. Комаров В.В. Инвестиции и лизинг в СНГ. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 424 с.
3. Луцiv Б.Л. Лізинг і факторинг як альтернативне джерело кредитування та інструмент збуту: Навч. посіб. – К.: ІСДО, 1993. – 72 с.
4. Нетудихата К.Л. Лізингові операції: Навч. посіб. – Миколаїв: Вид-во МДТУ ім. Петра Могили, 2006. – 104 с.
5. Танклевська Н.С. Проблеми розвитку лізингу в регіонах АПК // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 58–61.
6. Формирование рейтингов кредитоспособности лизинговых компаний (зарубежная теория и практика; пример США). – Режим доступа: www.unlease.ru/publications/ – Заголовок с экрана.
7. Leasing Activity in Europe: Key Facts and Figures. – Режим доступу: <http://www.leaseurope.org/pages/statistics/stat.asp>
8. The International Leasing Encyclopedia by S. Gilyeart / General / Emerging Lease Markets. – The Evolution and a Model by S.P. Amemba. – Режим доступу: <http://www.unlease.ru/education/> – Заголовок з екрана.
9. Сайт НАК “Укргролізинг”. – Режим доступу: www.apk-inform.com – Заголовок з екрана.

Удосконалення організації та функціонування системи внутрішнього економічного контролю при диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання

М.Д. Корінько,
кандидат економічних наук,
професор кафедри бухгалтерського обліку та аудиту ДАСОА Держкомстату України

У сучасній економічній теорії поняття “економічний контроль” структурують на такі види: внутрішній, внутрішньосистемний, внутрішньогосподарський. Указані терміни у різних авторів набувають різного змістовного наповнення, відбувається змішування та накладання понять (наприклад, розглядається управлінський (внутрішній) контроль). Такий стан призводить до втрати можливостей розвитку теорії контролю у необхідному напрямі, а саме: не розробле-

но деталізованої класифікації контролю та його об'єктів, не визначено суб'єкти контролю. Результатом є відсутність у практиці управління підприємствами цілісної системи економічного контролю, що охоплювала би всю систематизовану сукупність підконтрольних об'єктів.

За проведеним дослідженням наукових праць останніх років встановлено недостатнє розуміння ролі та значення внутрішнього контролю з боку керівників різного рівня управління підприємством і, як наслідок, – недостатню розвиненість внутрішнього

контрольного середовища. Різні аспекти цієї проблеми досліджували В. Бурцев, Є. Вагіна, В. Вакаров, В. Паніотто, М. Паск'є, Р. Пушкар, Б. Райзберг, Л. Сотникова, В. Суйц, Th. Stewart та ін.

У наукових розробках закордонних і вітчизняних учених відсутнє формулювання переліку передумов, які знаходяться в межах компетенції підприємства і дають змогу на їх основі вдосконалювати й оптимізувати організацію та функціонування системи внутрішнього економічного контролю.

Науково обгрунтована класифікація внутрішнього економічного контролю процесу диверсифікації діяльності підприємства дозволяє глибше зрозуміти сутність цієї важливої функції управління підприємством, розкрити механізм функціонування відносин у ньому, виявити специфічні особливості різних його складових.

Аналіз видів контролю показав відсутність очевидної єдності поглядів щодо його визначення. Причина цього полягає:

- а) у відсутності єдиного підходу до класифікації;
- б) у відступі при розробці класифікаційних моделей від обраного методологічного підґрунтя – системного підходу.

При розробці класифікаційної моделі доцільно врахувати чотири відправні напрями визначення різновидів контролю щодо зв'язку:

- 1) з його суб'єктами;
- 2) з його об'єктами;
- 3) з методологією та методикою його здійснення;
- 4) з характером комунікаційних відносин.

Зокрема, з позиції зв'язку внутрішнього економічного контролю процесу диверсифікації діяльності підприємства з суб'єктами доцільно виділити: контроль власників; контроль, здійснюваний адміністрацією; контроль, здійснюваний офісними службами; контроль, здійснюваний управлінськими структурами лінійних підрозділів. Така класифікація є достатньо вичерпною для вирішення питань організації системи внутрішнього економічного контролю та ефективного її функціонування при впровадженні диверсифікації діяльності підприємства.

Класифікаційні моделі внутрішнього економічного контролю, розроблені на базі проведеного дослідження наукових здобутків учених з урахуванням вимог сучасного управління підприємствами, надають можливість подальшого дослідження його сутності з метою практичного застосування досягнутих результатів і підвищення таким чином ролі й значення контролю як управлінської функції.

У дослідженні передумов, які визначають можливості розвитку внутрішнього економічного контролю, існує чимало невирішених питань. Основні з них – визначення середовища системи внутрішнього економічного контролю; окреслення факторів його формування; відповідність контрольного середовища вимогам управління; виокремлення передумов удосконалення системи контролю. Отже, мета нашого дослідження – усунути наявну теоретичну прогалину

в частині адаптації факторів формування контрольного середовища до вимог управління підприємством та розробки чіткого переліку передумов розвитку й удосконалення системи внутрішнього економічного контролю до оптимального рівня.

Стосовно контрольного середовища мають право на існування та зустрічаються у науковій літературі такі поняття, як “фактори” й “елементи”. Часто їх безпідставно ототожнюють, не дивлячись на те, що елемент – це складова чого-небудь цілого, а фактор – причина, умова виникнення, рушійна сила будь-якого процесу. Елементи визначають параметри, а фактори вказують на можливі характеристики контрольного середовища. Перелік елементів контрольного середовища повинен охоплювати саме структурні складові: організаційну структуру підприємства, управління економічним суб'єктом, систему внутрішнього контролю.

Термін “передумови” ми пов'язуємо з існуванням інфраструктури, що є специфічною для системи контролю і в якій він функціонує, а також з необхідністю підсилення значущості врахування факторів для підвищення ефективності внутрішнього економічного контролю. Деякі автори відводять передумовам важливе, навіть вирішальне місце, зауважуючи, що можна мати гарні теоретичні рішення та методики, але не створити ефективної організації оперативного контролю, якщо не палатоджене оперативне планування, застарілі норми витрат матеріалів і розцінки на заробітну плату, облікова інформація недостовірна та створюється несвоєчасно, недосконала організаційна структура управління і т. ін. Необхідно вдосконалювати передумови, а для цього потрібно, як мінімум, їх класифікувати [5, с. 36; 8, с. 53]. Оцінка, зроблена авторами щодо передумов розвитку оперативного контролю, на нашу думку, є справедливою також і для нашого дослідження. Проте має сенс зробити застереження щодо переоцінки значення останніх, оскільки окремі науковці стверджують, що під впливом передумов трансформуються не лише система обліку, але й основоположні принципи: організації обліку та обробки облікової інформації. З цього приводу Г. Паламарчук зазначає, що помилковість такого твердження не викликає сумнівів. Принципи – це цільові настанови, що визначають найбільш важливі напрями створення і функціонування системи бухгалтерського обліку [5, с. 36].

Дійсно, передумови, якщо вони досконалі, створюють сприятливе середовище, своєрідну інфраструктуру, необхідну для реалізації принципів у тому обсязі й змісті, що були в них закладені у процесі вироблення формулювань. Досконалі передумови – принципи “працюють” так, як задумано, у протилежному випадку реалізація принципів пов'язана із втраченими можливостями. Але це ніяк не означає, що принципи йдуть слідом за передумовами. Навпаки: спочатку ставиться мета, формулюються принципи, що визначають шляхи її досягнення, а потім створюються необхідні для цього передумови. Отже, їх реальне значення полягає в тому, що вони є споконвічно існуючи-

ми або спеціально створеними можливостями, причинами, без яких складно, а часом і неможливо досягти поставленої мети. Проблеми визначення цілей буде приділено достатньо уваги. Нами сформульована головна мета внутрішнього економічного контролю як сприяння максимізації ринкової вартості підприємства, досягненню цілей організаційної системи та її життєдіяльності на основі розвитку й удосконалення шляхом прийняття і дотримання визначеної для цього суб'єкта цілі диверсифікації діяльності підвищення її ефективності, оптимального взаємопроникнення та чіткої взаємодії у відносинах з іншими управлінськими функціями. Система внутрішнього економічного контролю вимагає постійного, системного вдосконалення за двома основними напрямками – організаційним і комунікативним: потрібно підсилювати дієвість контролю та оптимізувати його інтеграцію з іншими функціями управління. Вирішення цільового двоєдиного завдання можливе у разі формування передумов як ззовні, так і у межах власне системи внутрішнього економічного контролю. Уявляється правильним кроком розробка їх класифікації задля чіткого визначення характеру, спрямованості, практичного значення, а також виділення тих передумов, які безпосередньо впливають на стан системи контролю та сприяють її оптимізації.

Розгляд системи внутрішнього економічного контролю як сукупності організаційних методик і процедур, що застосовуються керівництвом економічного суб'єкта для упорядкованого й ефективного ведення господарської діяльності, передбачає зацікавленість усього колективу підприємства, його власників і керівників у створенні позитивного контрольного середовища, в якому б формувалися передумови його покращання та відповідного розвитку суб'єкта господарювання. Однак результати дослідження вказують на недостатнє розуміння ролі та значення внутрішнього контролю з боку керівників різного рівня управління підприємством і, як наслідок, – на недостатню розвиненість внутрішнього контрольного середовища, якому присвячено багато наукових розробок закордонних і вітчизняних учених. Різні аспекти цієї проблеми досліджували Е. Аренс, Дж. Лоббек, Ю. Данилевський, С. Шапигузов, М. Ремізов, В. Суйц, А. Ахметбеков, Т. Дубровина, О. Ковальова, Ю. Константинов, Л. Сотнікова та ін. Так, під контрольним середовищем розуміють поінформованість і практичні дії керівництва економічного суб'єкта, спрямовані на встановлення і підтримку системи внутрішнього контролю [9, с. 30]. Практично в унісон з цим звучить тлумачення терміна “середовище контролю” як сукупності процедур і засобів, що відображають загальне ставлення адміністрації, директора і власників підприємства до організації ефективної системи внутрішнього контролю. Зроблені окремі спроби класифікувати передумови, що впливають на систему обліку, при цьому виділяють такі фактори: рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин; ступінь усуспільнення виробництва; розвиток господарського механізму; рівень керування; система керування конт-

ролем у країні; досягнутий рівень механізації й автоматизації робіт; рівень підготовки кадрів; рівень наукового потенціалу в галузі обліку й аналізу; ставлення до контролю керівників підприємства; методичне забезпечення; наукова організація роботи; діяльність вищих систем [7, с. 100].

До числа факторів відносять також рівень використання засобів обчислювальної техніки, кваліфікацію кадрів, форму організації обліку і розподілу праці, використання нормативного методу обліку [4, с. 21–23]. Окрім того, серед факторів виокремлюють принципи, форми і методи господарювання, обсяг виробництва і чисельність персоналу, найближче довкілля, методологію і методику обліку. Виділяють такі напрями:

- управлінська філософія та стиль керівництва (фактори: управлінські та оперативні рішення, у тому числі на великих і малих підприємствах);
- ставлення керівництва до комерційних ризиків;
- контроль за комерційними ризиками;
- розуміння керівництвом підприємства значення фінансової звітності;
- готовність до виправлення суттєвих помилок та недоліків;
- звернення до аудиторів за консультаціями з питань обліку;
- сприйняття та виконання аудиторських рекомендацій;
- статус системи внутрішнього контролю в організації;
- організаційна структура (фактори: відповідність організаційної структури розмірові та складності бізнесу клієнта; розподіл каналів відповідальності та повноважень; рівень, на якому розробляються процедури та стратегії затвердження угод; готовність використати контрольні процедури для затвердження господарських операцій; контроль за децентралізованою діяльністю, зокрема з обробки даних; контроль за централізованою, зокрема обліковою, діяльністю; повноваження ради директорів щодо розробки стратегій та процедур аналізу результатів діяльності та прийняття рішень; повноваження ревізійної комісії та ін.);
- розподілу повноважень та обов'язків (фактори: розробка ділової стратегії; комунікація ділової стратегії; розробка стратегій на випадок виникнення конфліктів інтересів та ін.);
- кадрова політики та практики (фактори: єдність персоналу; контроль за персоналом з боку керівництва; завантаженість персоналу у системі обліку; плинність кадрів у системі обліку та ін.);
- зовнішньої бухгалтерської (фінансової) звітності (фактори: дотримання графіка документообігу; складання наказу про облікову політику; відстеження нормативних змін в обліку та оподаткуванні та ін.);

- внутрішньої управлінської звітності (фактори: виявлення відхилень від запланованих показників; інформування керівництва про відхилення та ін.);
- роботи з органами державного зовнішнього контролю (фактори: встановлення процедур, що гарантують виконання вимог органів нагляду та контролю; контроль за вказаними процедурами).

Проведений аналіз досліджень у цій сфері знань дозволив сформулювати поділ передумов організації оперативного контролю на:

- економічні (фактори: економічна стійкість підприємства, цілеспрямованість економічного механізму внутрішньогосподарського управління);
- виробничі (фактори: складність виробництва, вид виробництва, номенклатура продукції, розмір підприємства);
- організаційні (фактори: складність організаційної структури виробництва, складність організаційної структури управління, тип організаційної структури управління, рівень делегування повноважень та визначення кола обов'язків);
- кадрові (фактори: кваліфікація персоналу, цілеспрямованість системи матеріального стимулювання);
- інформаційні (фактори: достатність нормативної, планової та облікової інформації, оперативність інформації, раціональність інформаційних каналів) [9, с. 55].

Певне узагальнення факторів наявне в окремих дисертаційних дослідженнях. Так, запропонована класифікація, у якій розмежовані зовнішні та внутрішні фактори; у кожній групі виділено дві підгрупи – фактори об'єктивні та суб'єктивні; у межах вказаних підгруп визначені відповідні окремі фактори. При цьому до зовнішніх об'єктивних факторів віднесено: рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, ступінь усупільнення виробництва, розвиненість господарського механізму, досягнення науково-технічного прогресу, форми власності. Зовнішні суб'єктивні фактори – це повнота рішення проблем обліку на законодавчому рівні, цілеспрямованість рішень виконавчих органів влади в галузі економіки, вимоги з боку зовнішніх користувачів інформації. На жаль, такі класифікації містять ряд спірних і помилкових положень. Проведене нами дослідження дозволило встановити два суттєвих моменти:

- *по-перше*, за розглядом контрольного середовища забули власне про контроль, тобто автори аналізують контрольне середовище окремо від контролю. Проте воно існує і безпосередньо в системі внутрішнього контролю. Найближчою до зазначеного є позиція, за якою поняття “середовище” відображає умови роботи механізму внутрішнього контролю [1, с. 40];
- *по-друге*, практично всі автори досліджують

змістовну сутність контрольного середовища, так би мовити, ззовні, на потребу зовнішніх користувачів, передусім аудиторів.

Розгляд криз призму вимог, що висувають зовнішні аудитори, не є достатнім для вдосконалення контрольного середовища підприємства та формування на цій основі передумов оптимізації системи внутрішнього контролю. Рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, ступінь усупільнення виробництва в цьому контексті не підлягають дослідженню. Вони є глобальними категоріями макроекономіки, умовами життєдіяльності суспільства, що впливають на всі без винятку аспекти його життя. Їх макроекономічна сутність унеможливує простеження впливу на стан обліку та контролю на конкретному суб'єкті господарювання. У цьому сенсі, на нашу думку, справедливим є твердження авторів, що розмаїття форм власності диктує нові правила поведінки, визначає особисту зацікавленість власника у процвітанні свого підприємства. Він організує таку систему обліку, що створює необхідні для управління інформаційні та контрольні можливості, незважаючи на недостатній рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Власник не чекає, поки цей рівень стане більш високим, а вирішує проблеми обліку, виходячи зі здорового глузду, тим більше, що підприємства є практично вільними у виборі моделей аналітичного обліку [1, с. 40].

Що ж до оптимізації системи контролю, то і вказані фактори, і, за аналогією з ними, такі фактори, як розвиненість господарського механізму, досконалість його принципів, форм і методів ні практично, ні навіть теоретично не можуть сприйматись як передумови, оскільки підприємства не можуть їх удосконалювати. Контроль за комерційними ризиками; контроль за централізованою обліковою діяльністю; контроль за децентралізованою діяльністю з обробки даних; контроль за персоналом з боку керівництва; контроль за виконанням вимог органів нагляду та контролю складають змістовну сутність функціонування системи внутрішнього контролю, а тому не можуть розглядатися як передумови.

Дискусійним є вплив на стан системи контролю виду і складності виробництва, розміру підприємства (великі та малі), ставлення керівництва до комерційних ризиків; розробки ділової стратегії; комунікації ділової стратегії; розробки стратегій на випадок виникнення конфліктів інтересів; рівня, на якому розробляються процедури та стратегії затвердження угод; номенклатури продукції тощо. Стосовно внутрішнього контролю частина наведених характеристик є об'єктивно заданою для конкретного підприємства у певний проміжок часу (як-от: розміри підприємства, номенклатура продукції), а тому, безумовно, повинна бути охоплена контролем; інша частина формується в результаті дії системи, тому не спричинює впливу на організацію системи контролю.

Підґрунтям для впровадження системи внутрішнього контролю є управлінська філософія та стиль керівництва; відповідність організаційної структури

розмірові та складності процесу диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання; розподіл каналів відповідальності та повноважень; завантаженість персоналу в системі обліку; плинність кадрів у системі обліку; кваліфікація персоналу; цілеспрямованість системи матеріального стимулювання; рівень використання обчислювальної техніки; оптимальність каналів інформаційних зв'язків; вимоги з боку внутрішніх користувачів інформації. Проведеним дослідженням встановлено суміщення понять: фактори формування системи і фактори впливу на стан системи.

Визначення та класифікація саме тих передумов, що необхідні для вдосконалення системи контролю з метою надання управлінню доцільної, своєчасної, достовірної інформації про економічні об'єкти, отриманої у процесі здійснення превентивного, поточного і підсумкового контролю, розглядається нами як важливе завдання, задля вирішення якого будемо вважати відправними такі положення. Видається за недоцільне класифікувати зовнішні (стосовно організаційної системи у цілому) передумови, тому що вони зовсім не пов'язані з можливостями впливу на них з боку підприємства. Нереально вдосконалювати внутрішній контроль шляхом вирішення його проблем на законодавчому рівні або через рішення виконавчих органів влади в галузі економіки. Так, Закон України "Про бухгалтерський облік і звітність в Україні" та Господарський кодекс України містять лише загальні положення щодо організації господарського контролю і нагляду за господарською діяльністю суб'єктів підприємництва; Закон України "Про організацію аудиторської діяльності в Україні" вказує на відповідальність керівництва підприємством за стан внутрішнього контролю; національні нормативи аудиту містять запозичені постулати, що не мають однозначно позитивного прояву у практиці внутрішнього контролю. Частина з них не перешкоджає йому розвиватися, хоча не дає для цього нових імпульсів, нових можливостей; інша частина навіть призводить до зсуву, суміщення та переплутування понять, оскільки запозичення із закордонної практики контролю не враховують специфіки розвитку управління вітчизняними підприємствами.

Наступне положення стосується структурної побудови класифікації. На нашу думку, немає рації виділяти значну кількість передумов, поділяти їх на групи та підгрупи. Окрім того, достатньо окреслити коло передумов, які реально утворюються в межах підприємств та сприяють оптимізації системи. Виходячи з цього, ми не розглядаємо фактори, які не ввійшли до передумов у ході аналізу класифікацій, розроблених попередниками. Оскільки змістовна сутність передумов полягає в створенні такого середовища, яке б сприяло оптимізації ефективності функціонування системи, то за межами класифікації залишаються, наприклад, фактори організації персоналу як такі, що впливають на створення системи внутрішнього економічного контролю.

Аналіз існуючих класифікацій факторів впливу на контрольне середовище, вдосконалення обліку та оперативного контролю вказав на переваги та недо-

ліки існуючих підходів і заклав підґрунтя для започаткування авторської розробки. Проведене дослідження дало можливість сформулювати перелік передумов, що знаходяться в межах компетенції підприємства і дають змогу на їх основі вдосконалювати й оптимізувати організацію та функціонування системи внутрішнього економічного контролю.

Першою у цьому переліку є економічна стійкість підприємства. Підприємство, що не має достатніх ринків збуту, стійких стосунків з постачальниками, зазнає постійних фінансових труднощів, не може займатись удосконаленням внутрішнього контролю; для нестійкого в економічному плані підприємства актуальним є завдання диверсифікації діяльності, пов'язане з поновленням чи первинним установленням стабільності. Економічна стійкість дозволяє підприємству проаналізувати ефективність управління за усіма його складовими, звернути увагу на недосконалість окремих підсистем, переглянути та у разі необхідності посилити наявність передумови удосконалення внутрішнього контролю чи оптимізації ефективності системи. На останньому зроблено наголос через обставини, що можуть утворитися на будь-якому, навіть економічно стійкому, підприємстві – наявними можуть бути лише окремі, епізодично чи періодично виконувані контрольні процедури та перевірки (наприклад, часткова інвентаризація при передачі справ матеріально відповідальними особами; інвентаризація каси; поточна перевірка працівниками бухгалтерії правильності складання первинних документів за господарськими операціями у місцях їх виконання тощо).

Наведений приклад певним чином характеризує внутрішній контроль, який можна удосконалювати аналогічними частковими доповненнями. Однак повноцінним удосконаленням є впровадження цілісної системи контролю, діяльність якої можна оптимізувати відповідно до потреб управління. Тому наступною повинна стати передумова узгодженості цільових напрямів системи внутрішнього економічного контролю та управління підприємством. Адекватність цілеспрямованого контролю цілям управління стосовно проведення диверсифікації діяльності окремими об'єктами та підприємством у цілому створює потребу в адекватному контрольному впливі, отже, стимулює виконавців та керівників різного рівня на здійснення контролю там, тоді й стільки, де, коли й наскільки це є оптимальним для ефективного управління процесом диверсифікації.

Проте можливості вирішення завдань, що стоять перед внутрішнім контролем на шляху до досягнення його цілей, багато в чому залежать від адекватності організаційної структури його системи та апарату управління. При застосуванні строго функціонального підходу до формування системи зі статичною централізацією у службі контролю унеможливується раціональний розподіл повноважень. І навпаки, доцільне сполучення централізації та децентралізації контрольних функцій стосовно впровадження проекту диверсифікації дозволяє здійснювати інтеграційні процеси управління на усіх його рівнях. Отже, при

оптимізації організаційної структури управління створюються передумови для подальшого удосконалення функціонування системи внутрішнього економічного контролю.

Ефективність комунікативного потенціалу системи контролю визначається рівнем автоматизації управлінських процесів на підприємстві. Функціонування системи контролю неминуче пов'язано зі збиранням інформації, її обробкою, реалізацією інформаційних зв'язків, що формуються у стійкі потоки та інтегруються в інформаційну структуру управління. Так, канал прямого зв'язку забезпечує систему контролю інформацією про стан підконтрольного об'єкта; канал зворотного зв'язку надає управлінню стверджувальну чи коригуючу інформацію для прийняття управлінських рішень.

Інформація, що її отримують у результаті контролю, спонукає до формування ідей, розробки рішень, створення повідомлень про обставини, що змінюються в управлінні. Достатність програмного забезпечення, можливості сучасних засобів автоматизації дозволяють поглиблювати і розширювати комунікативні зв'язки, отримувати різносторонні й різноманітні за

ступенем деталізації моделі економічних об'єктів, інтегрувати їх з нормативними, плановими, бухгалтерськими моделями та оперативно виявляти недоліки завдань вирішення задач внутрішнього контролю та досягнення цілей.

Передумовою, що впливає як безпосередньо на стан системи внутрішнього економічного контролю, так і на управління процесом диверсифікації діяльності підприємства у цілому є рівень розвитку науки контролю й управління.

Саме за наявності розглянутих передумов існує реальна можливість удосконалення внутрішнього економічного контролю диверсифікації діяльності підприємства за усіма його складовими.

Класифікація передумов зображена на рис. 1.

За результатами дослідження зв'язку внутрішнього економічного контролю процесу диверсифікації діяльності підприємства з суб'єктами виділено: контроль власників; контроль, здійснюваний адміністрацією; контроль, здійснюваний офісними службами; контроль, здійснюваний управлінськими структурами лінійних підрозділів. Зазначена класифікація є достатньою та вичерпною для вирішення питань

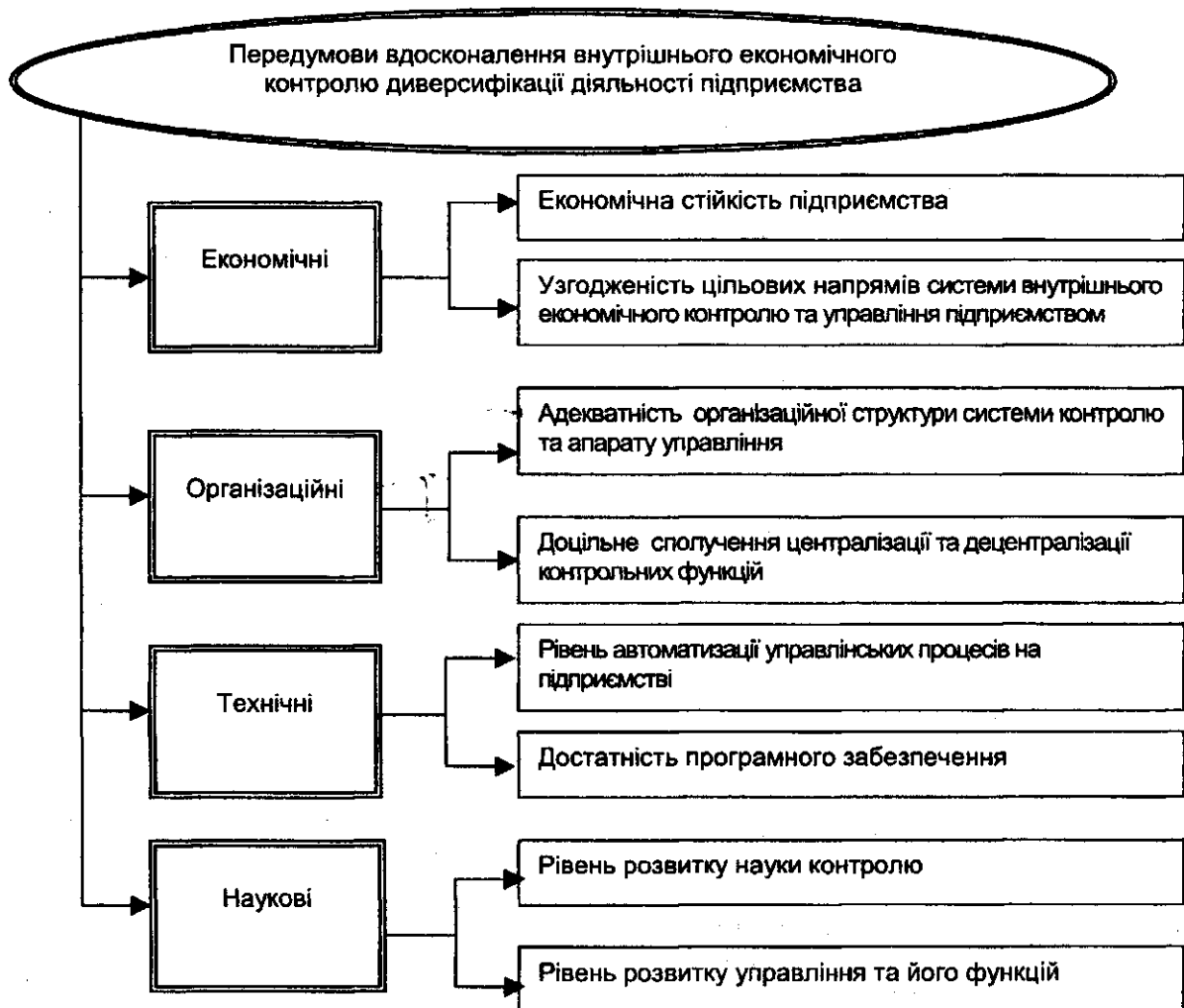

Рис. 1. Класифікація передумов оптимізації внутрішнього економічного контролю диверсифікації діяльності підприємства

організації системи внутрішнього економічного контролю та ефективного її функціонування при впровадженні процесу диверсифікації діяльності підприємства.

Визначено головну мету внутрішнього економічного контролю як сприяння максимізації ринкової вартості підприємства, досягненню цілей суб'єкта господарювання на основі розвитку та вдосконалення системи шляхом прийняття і дотримання правильної

саме для цього суб'єкта політики внутрішнього економічного контролю, власної ефективності, оптимального взаємопроникнення та чіткої взаємодії у відносинах з іншими управлінськими функціями.

Побудовано класифікацію передумов, що знаходяться в межах компетенції підприємства і дають змогу на їх основі вдосконалювати та оптимізувати організацію та функціонування системи внутрішнього економічного контролю.

Список використаних джерел

1. Бурцев В.В. Организация системы внутреннего контроля коммерческой организации. – М.: Экзамен, 2000. – 320 с.
2. Вагина Е.Ю., Покидченко М.Г. Хозяйственный механизм: проблемы прошлого и настоящего. – М.: Знание, 1990. – 64 с.
3. Вакардов В.М. Організація діяльності аудиторської фірми: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2004. – 20 с.
4. Жуков Р.Ф. Основные понятия кибернетики и исследования операций и возможности применения их в управлении производством. – Ленинград: ИПК СП, 1975. – 36 с.
5. Паниотто В.И. Качество социологической информации. – К.: Наукова думка, 1986. – 208 с.
6. Паскье М. Диверсификация и эффективность // Проблемы теории и практики управления. – 1994. – № 3. – С. 79–82.
7. Пушкар Р.М., Тарнавська Н.А. Менеджмент: теорія та практика. – Тернопіль: Карт-Бланш, 2003. – 458 с.
8. Суйц В.П. Внутрипроизводственный контроль. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 127 с.
9. Stewart Th.A. Accounting Gets Radical // Fortune. – 2001. – Monday, April 16.

Статистичне забезпечення управління збалансованістю розвитку підприємств у сільському господарстві

Ю.Ю. Мороз,
кандидат економічних наук, доцент кафедри
бухгалтерського обліку,
докторант Державного агроекологічного
університету, м. Житомир

Проблема пошуку шляхів сталого розвитку економіки набуває все більш актуального характеру як у глобальному загальносвітовому аспекті, так і на національному і регіональному рівнях, а також щодо окремих видів економічної діяльності та суб'єктів господарювання. Особливе значення її вирішення має для сільськогосподарського сектору економіки України, в якому, зважаючи на його галузеві особливості, проявляються фактично всі негативні фактори та тенденції загальноекономічного розвитку країни в перехідний період. Подолання кризових явищ, що характеризують аграрне виробництво, можливе лише шляхом переходу від концепції адаптації та виживання до парадигми сталого економічного розвитку галузі. У зв'язку з цим важливу роль відіграє забезпечення стійкого функціонування та розвитку первинних ланок економіки сільського господарства – агропідприємств.

Наразі багато питань викликають процеси деконцентрації сільськогосподарського виробництва. Питомо вага господарств населення у виробництві молока становить 82%, вовни – 78%, м'яса – 54%, яєць – 46% [8].

У ринкових умовах кожен суб'єкт господарювання повинен моделювати, оцінювати та контролювати свою економічну стійкість шляхом забезпечення повного та ефективного використання внутрішніх факторів розвитку виробництва та координації діяльності підсистем підприємства під впливом сукупності зовнішніх факторів. Оскільки підприємство належить до систем, що характеризуються динамічністю розвитку та постійно змінними умовами функціонування, забезпечення його сталого розвитку є складною задачею.

Передумовою стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств є підвищення рівня ефективності їх діяльності. Ефективність є однією з центральних категорій економічної науки та одночасно ключовим поняттям господарської практики, що надає єдину узагальнюючу кількісно-якісну характеристику результативності господарювання.

Традиційно поняття ефективності трактується як співвідношення між отриманими результатами виробництва та відповідними витратами. На рівні підприємства витрати приймають форму інвестиційних ресурсів, а результати – форму прибутку, доходу, доданої вартості.

На ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств впливає декілька основних факторів, якіснє управління якими є передумовою сталого економічного розвитку суб'єктів господарювання.

По-перше, це підвищення оборотності активів, яка демонструє ефективність управління інвестованими ресурсами. Відомо, що чим швидше активи здійснюють процес кругообігу, тим більше підприємство одержить і реалізує продукції при одній і тій самій сумі фінансових ресурсів за визначений період. Затримка руху активів на будь-якій стадії веде до уповільнення їх оборотності та, відповідно, до спаду розвитку підприємницької діяльності, потребує додаткових ресурсів і може викликати значне погіршення фінансового стану підприємства.

По-друге, це забезпечення раціонального використання внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування. Сталий розвиток забезпечують реальні інвестиції за рахунок чистого прибутку, що формують високий якісний і структурний рівень активів на період функціонування чергового інвестиційного циклу суб'єкта господарювання.

По-третє, це активізація інструментів інноваційного використання прибутку на впровадження новітніх технологій виробництва. Вступ України до СОТ ставить більшість вітчизняних сільськогосподарських підприємств перед вибором: або провести технологічну модернізацію виробництва при значній підтримці держави, або ж ще певний час використовувати традиційні системи землеробства і тваринництва й тим самим зумовити неминуче економічне банкрутство. Зростання виробничої ефективності за рахунок інноваційної діяльності дозволить підприємствам отримувати стабільний рівень результативних показників господарювання.

У цьому контексті вирішення питань оцінки та моніторингу рівня ефективності формування, розміщення і використання фінансових ресурсів як основного елемента сталого розвитку сільськогосподарських підприємств та стану функціонування механізму оптимізації співвідношень показників факторних і результативних ознак господарювання буде забезпечувати розв'язання проблеми їхнього самофінансування.

Вивчення фундаментальних праць та аналіз новітніх розробок з економіки, статистики, управління дозволяють зробити висновок, що питання оцінки сталого економічного розвитку та економічної ефективності знаходяться в центрі уваги вчених упродовж усієї історії розвитку світової економічної думки. Водночас більш ґрунтовного вивчення ця проблема набула щодо мезо- та макrorівня. Про це свідчать розроблені в економічній теорії моделі економічного зростання Домара, Харрода, Кобба – Дугласа, Тінбергена, Солоу [10].

Щодо мікроекономічного рівня, то аналіз праць свідчить про недостатню розробленість цієї проблеми в науковій і практичній літературі. В основному дослідження здійснюються в роботах з економічного аналізу [1; 6; 9; 11]. Однак вони спрямовані переважно

на вивчення окремих показників, оцінку їх стану й визначення основних напрямів розв'язання проблем на мікрорівні. Найменш розробленими залишаються питання комплексної статистичної оцінки рівня сталого розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств за системою показників щодо зміни факторних і результативних ознак. Статистична наука і практика висвітлює лише окремі напрями оцінки ефективності діяльності господарюючих суб'єктів [7; 12; 13; 14].

Тому важливим є питання комплексного статистичного аналізу домінуючих складових сталого розвитку господарюючих систем на регіональному, мікро- і макrorівнях, що дасть змогу зробити висновки про основні тенденції та перспективи розвитку сільськогосподарського сектору економіки.

Метою дослідження є розробка методологічних засад побудови системи статистичних показників для визначення рівня сталого розвитку сільськогосподарських підприємств та обґрунтування методики їх аналізу при розробці сценаріїв зміни показників у динаміці для розв'язання проблеми поліпшення фінансової стійкості підприємств аграрного сектору економіки України.

Ні регіони, ні види економічної діяльності, ні окремі підприємства, як правило, неможливо глибоко вивчити за допомогою окремих ізольованих показників, оскільки вони здатні відобразити лише одну чи небагато сторін явищ, пов'язаних з процесом господарювання. У господарській діяльності будь-яке явище має велику кількість характеристик та особливостей, які можуть бути розглянуті в різних аспектах. Зокрема щодо сталого розвитку підприємства, то це його спроможність зберігати рівень діяльності відповідно до визначеної мети (підтримувати намічений режим функціонування), незважаючи на вплив ринкового середовища.

При статистичній оцінці рівня сталого розвитку діяльності підприємств слід використовувати елементи статистичного моделювання, за допомогою яких можна комплексно оцінити зміни в часі системи взаємопов'язаних економічних показників та прогнозувати подальший розвиток діяльності господарюючих систем.

Одна з систем показників оцінки сталого розвитку сільськогосподарських підприємств може бути представлена за допомогою моделі, в якій порівнюються між собою три показники: темп зміни прибутку ($ТП$), темп зміни чистого доходу ($ТЧД$), темп зміни активів ($ТА$). Така модель має назву "золотого правила економіки підприємства". Згідно з нею, підприємство визнається таким, що ефективно функціонує та має сталий економічний розвиток, якщо одночасно виконується нерівність:

$$100\% < ТА < ТЧД < ТП.$$

Саме таке співвідношення означає, що економічний потенціал підприємства збільшується (зростання активів), активи використовуються більш ефективно (обсяги реалізації зростають випереджальними темпа-

ми), відбувається зниження витрат (прибуток зростає швидше, ніж доходи).

Серед науковців ведуться дискусії щодо коректності такого співвідношення та можливості доповнення його рядом інших показників [2; 3]. Також є думка, що це співвідношення не враховує того, що результати обрахунку практично всіх відносних показників підлягають викривленню через так званий "G-гіперболізм", суть якого "...полягає в неідентичності оцінок ступеня нерівності двох порівнюваних величин, здійснених на основі двох вихідних типів критеріїв порівняння" [3].

На нашу думку, така модель буде найбільш адекватно характеризувати рівень сталості розвитку економічної системи, якщо до неї додати три показники: темп зміни основних засобів та нематеріальних активів за балансовою вартістю ($ТОЗ$), темп зміни власного капіталу ($ТК$) і темп зміни доданої вартості ($ТДВ$). Перший буде характеризувати рівень інвестиційно-інноваційного розвитку підприємства, другий – динаміку фінансової стійкості (незалежності), а третій – участь господарюючої системи у формуванні валової доданої вартості регіону і держави.

Після проведеної трансформації вищенаведена нерівність набуде такого вигляду:

$$100\% < ТА < ТОЗ < ТК < ТЧД < ТДВ < ТП.$$

Перша нерівність ($100\% < ТА$) показує, що підприємство нарощує вкладення фінансових ресурсів і розміщення їх в активах з метою збільшення обсягів господарської діяльності. Можна стверджувати, що саме рівень розвитку і динамізм інвестиційних процесів формують у сучасних умовах стратегічну основу сталого економічного зростання.

Друга нерівність ($ТА < ТОЗ$) характеризує оновлення технічної бази господарської діяльності та забезпеченість підприємства основними засобами та нематеріальними активами як найважливішими факторами господарювання. Головною умовою забезпечення й підтримування стабільного розвитку підприємств протягом довгострокової перспективи є високий рівень інноваційної складової формування

основних засобів. Саме у такий спосіб приріст активів стає визначальним чинником ефективного розвитку діяльності підприємств.

Третя нерівність ($ТОЗ < ТК$) формує оптимальну структуру джерел фінансових ресурсів, яка вважається одним з основних індикаторів фінансової стійкості. На найближчу перспективу збільшення власного капіталу має відбуватися швидше, ніж приріст необоротних активів за рахунок чистого прибутку та амортизаційної політики.

Четверта нерівність ($ТК < ТЧД$) свідчить про те, що обсяги господарювання зростають швидше, ніж формування власних фінансових ресурсів, і це забезпечується підвищенням інтенсивності використання ресурсів.

П'ята нерівність ($ТЧД < ТДВ$) забезпечує ефективне формування фінансових ресурсів для потреб усіх учасників господарської діяльності та свідчить про зменшення споживання виробничих запасів, робіт, послуг на одиницю створеного чистого доходу.

Шоста нерівність ($ТДВ < ТП$) означає, що в підприємств у структурі напрямів використання доданої вартості більшими темпами відбувається накопичення фінансових ресурсів порівняно з їх споживанням.

Якщо ці співвідношення дотримуються, то такий стан справ можна вважати еталонним: це свідчить про динамічність та сталість розвитку підприємств і зміцнення їх фінансового стану.

Водночас матеріали статистичної звітності свідчать, що, незважаючи на певне зростання результативних показників (чистий дохід, додана вартість, чистий прибуток), у динаміці за 2001–2006 рр. спостерігається стала тенденція погіршення факторних показників (активи, основні засоби, власний капітал). Табл. 1, 2 та рис. 1 складені та розраховані за оприлюдненими матеріалами статистичних збірників [4; 5] щодо секції А за КВЕД "Сільське господарство, мисливство, лісове господарство". Зазначимо, що відомості за підприємствами з кодом основного виду економічної діяльності КВЕД 01.1 – 01.4 у статистичних збірниках [4; 5] відсутні.

Таблиця 1

Показники розвитку діяльності підприємств сектору А за КВЕД

(млн. грн.)

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Середньорічні темпи зміни за 2001–2006 роки, %
Показники							
Чисті доходи	26722,8	26041,8	29336,9	37755,6	42019,5	38736,8	107,71
Додана вартість	9982	7702	7109	12139	12332	12164	104,03
Чистий прибуток	690,4	-572,6	-329,9	2501,5	3500,7	2478,2	129,12
Середньорічна вартість:							
– активів	63900,8	59136,8	57481,3	58446,0	63023,0	60747,7	98,99
– основних засобів і нематеріальних активів	78709,7	67668,7	60325,8	55590,7	53200,0	49020,3	90,96
– власного капіталу	43943,2	38764,0	34979,8	33750,6	35928,3	34913,3	95,50

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Середньо-річні темпи зміни за 2001–2006 роки, %
Показники							
Чисті доходи на 1 грн. середньорічної вартості, коп.: – активів	41,82	44,04	51,04	64,60	66,67	63,77	108,80
– основних засобів і нематеріальних активів	33,95	38,48	48,63	67,92	78,98	79,02	118,41
– власного капіталу	60,81	67,18	83,87	111,87	116,95	110,95	1,1278
Додана вартість на 1 грн. середньорічної вартості, коп.:							
– активів	15,62	13,02	12,37	20,77	19,57	20,02	1,0508
– основних засобів і нематеріальних активів	12,68	11,38	11,78	21,84	23,18	24,81	1,1436
– власного капіталу	22,72	19,87	20,32	35,97	34,32	34,84	1,0892
Чистий прибуток на 1 грн., (прибутковість), коп.: – середньорічної вартості:							
– активів	1,08	-0,97	-0,57	4,28	5,55	4,08	1,3045
– власного капіталу	1,57	-1,48	-0,94	7,41	9,74	7,10	1,3523
– чистих доходів	2,58	-2,20	-1,12	6,63	8,33	6,40	1,1993
Додана вартість з 1 грн. чистих доходів, коп.	37,35	29,58	24,23	32,15	29,34	31,40	0,9659

Таблиця 2

Інтенсивність розвитку діяльності підприємств сектору А за КВЕД

(%)

Показники	Умовні позначення	Темпи зміни за роками порівняно з попереднім роком				
		2002	2003	2004	2005	2006
Чисті доходи	ЧД	97,5	112,7	128,7	111,3	92,2
Додана вартість	ДВ	77,2	92,3	170,8	101,6	98,6
Чистий прибуток	ЧП	х	х	х	139,9	70,8
Середньорічна вартість						
✓ активів	АК	92,5	97,2	101,7	107,8	96,4
✓ основних засобів і нематеріальних активів	ОЗ	86,0	89,1	92,2	95,7	92,1
✓ власного капіталу	ВК	88,2	90,2	96,5	106,5	97,2

Зазначимо, що заповнення рядка “Чистий прибуток” за 2002–2004 рр. за характером побудови таблиці недоцільне, виходячи з того, що діяльність підприємств сектору А за КВЕД у ці роки була збиткова.

Виходячи з середньорічних темпів зміни показників, які є складовими оцінки ефективності діяльності підприємств у 2002–2006 роках, динаміка їх співвідношень мала такий вигляд:

2002 рік:

100% > ТА (92,5) > ТОЗ (86,0) < ТК (88,2) < ТЧД (97,5) > ТДВ (77,2) > ТП, збиток 572,6 млн. грн.

2003 рік:

100% > ТА (97,2) > ТОЗ (89,1) < ТК (90,2) < ТЧД (112,7) > ТДВ (92,3) > ТП, збиток 329,9 млн. грн.

2004 рік:

100% < ТА (101,7) > ТОЗ (92,2) < ТК (96,5) < ТЧД (128,7) < ТДВ (170,8) < ТП, прибуток 2501,5 млн. грн.

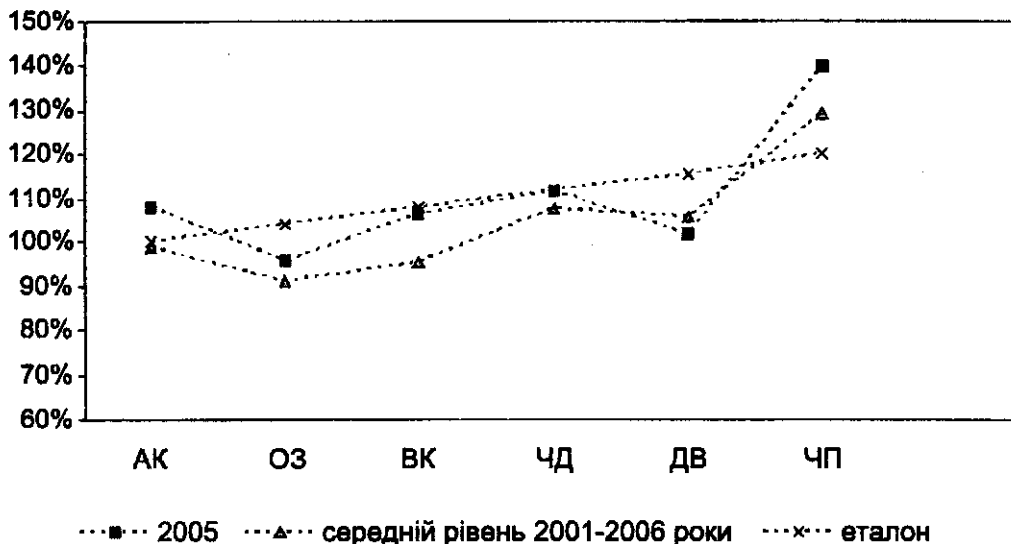

Рис. 1. Співвідношення показників для оцінки рівня сталого розвитку діяльності підприємств сектору А за КВЕД

2005 рік:

$100\% < ТА (107,8) > ТОЗ (95,7) < ТК (106,5) < ТЧД (111,3) > ТДВ (101,6) < ТП (139,9)$.

2006 рік:

$100\% > ТА (96,4) > ТОЗ (92,1) < ТК (97,2) > ТЧД (92,2) < ТДВ (98,6) > ТП (70,8)$.

За середньорічними темпами зміни у 2001–2006 роках:

$100\% > ТА (99,0) > ТОЗ (91,0) < ТК (95,5) < ТЧД (107,7) < ТП (129,1)$.

У цих фактичних співвідношеннях для сільськогосподарських підприємств України не виконується декілька найважливіших нерівностей:

1. Нерівність $100\% > ТА$ свідчить про зменшення виробничих потужностей сільськогосподарських підприємств шляхом скорочення активів.

2. Нерівність $ТА > ТОЗ$ вказує, що фінансові ресурси розміщуються більшими темпами в оборотні активи, особливо у найбільш негативний для діяльності підприємств елемент – дебіторську заборгованість.

3. При математичному дотриманні збалансованості співвідношень $ТОЗ$ і $ТК$ темпи зміни цих показників мають стабільний від'ємний характер. Щорічно підприємства зменшують балансову вартість основних засобів і нематеріальних активів на 9,04%, а власний капітал – на 4,50%. Тобто за рахунок вибуття засобів виробництва погашаються зовнішні зобов'язання підприємницьких структур.

4. У 2006 році темпи зменшення чистого доходу були більшими, ніж темпи зменшення власного капіталу, тобто $ТК > ТЧД$. Це свідчить, що організаційні й економічні заходи реформування господарської діяльності підприємств за напрямками активізації зовнішніх інвесторів і державної підтримки виробництва не дали позитивних зрушень у нарощуванні валової продукції.

Поряд з природними чинниками, суттєвий спад виробництва в сільськогосподарських підприємствах зумовлює недостатня ефективність розвитку за та-

кими напрямками: ефективність використання сільськогосподарських земель, формування ринкового середовища, здійснення заходів щодо виведення з кризового стану передусім молочного і м'ясного скотарства, забезпечення вирішення проблем розвитку сільських територій, облаштування українських сіл, наукове і кадрове забезпечення розвитку галузі, вдосконалення структури управління АПК, розвиток альтернативних шляхів енергетичного забезпечення і ряд інших.

5. Нерівність $ТЧД > ТДВ$ характеризує велику матеріаломісткість чистого доходу і позитивну динаміку її збільшення. Така нерівність може свідчити також про відсутність паритету цін, коли ціни на фактори виробництва для сільського господарства збільшуються більш швидкими темпами, ніж ціни безпосередньо на сільськогосподарську продукцію.

6. Нерівність $ТДВ > ТП$ означає, що створену додану вартість господарюючі суб'єкти використовують значною мірою на споживання, а не на накопичення фінансових ресурсів. За результатами деяких років (2002, 2004) створена додана вартість споживалася в повному обсязі, що є передумовою зниження темпів розвитку підприємств.

Найбільш динамічний і пропорційний розвиток діяльності сільськогосподарських підприємств України мала в 2005 році (рис. 1).

Вважаємо, що інтереси розвитку продуктивних сил, покращання добробуту населення вимагають

значного поліпшення віддачі наявних активів через додану вартість як основного джерела самофінансування підприємств, регіонів і держави.

Будь-якій підприємницькій структурі як відкритій системі властиві дві тенденції – функціонування і розвиток. Функціонування – це підтримання життєдіяльності господарюючої системи, збереження тих функцій, що забезпечують її цілісність, якісну визначеність, сутнісні характеристики, дають змогу реалізувати місію, досягти поставлених цілей. Розвиток – це набуття господарюючою системою нової якості, що дає змогу розширити можливості її зростання, зокрема через удосконалення її елементів (факторів).

Для уникнення затяжних і руйнівних криз у функціонуванні підприємства необхідне чітке обґрунтування темпів зростання і напрямів супроводжуючих їх організаційних змін, які б, з одного боку, забезпечували нарощування підприємством конкурентних переваг, а з іншого – досягалися зі збереженням прийнятної ефективності завдяки своєчасній реалізації заходів, спрямованих на попередження розбалансування бізнес-системи чи її превентивної структурно-елементної трансформації для набуття нових властивостей, адекватних новому етапу розвитку.

У ході оцінювання рівня сталого розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств статистика може використовувати ряд взаємопов'язаних характеристик, зокрема співвідношення темпів зростання

основних показників, які визначають величину приросту економічного потенціалу, збільшення масштабів господарювання, підвищення інтенсивності використання ресурсів. Якщо між ними дотримуються певні пропорції, то це свідчить про динамічність розвитку господарюючих систем та зміцнення їх фінансового стану. Із викладеного матеріалу дослідження випливає необхідність нарощування сільськогосподарськими підприємствами обсягів господарювання шляхом вкладення додаткових фінансових ресурсів в активи, особливо в основні засоби, а також збільшення власного капіталу як основного джерела фінансової стійкості.

Головним напрямом подальших досліджень є розробка еталонних рівнів, пропорцій показників (рис. 1) та виявлення чинників, що визначають низький рівень прибутковості діяльності підприємств. Серед них, на нашу думку, можна виділити низький рівень ефективності як економічної політики держави, так і роботи власників.

Використання статистичної оцінки сталого розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств дасть можливість не лише у стислі терміни і без додаткових витрат визначити проблеми діючого економічного механізму господарювання, а й забезпечить оперативний вплив на прийняття управлінських рішень щодо зміни сценарію розвитку господарюючих систем.

Список використаних джерел

1. *Анализ хозяйственной деятельности в промышленности: Учеб.* / Под общ. ред. В.И. Стражева. – 6-е изд. – Мн.: Выпэйшая школа, 2005. – 480 с.
2. *Булгакова Л.Н. Операционный левиредж. Золотое правило экономики. Теория и практика.* – Режим доступа: <http://www.dis.ru/fm/ arhiv/2001/4/5.html> – Заголовок с экрана.
3. *Галасюк В.В., Порхун А.І.* Чи є “золоте правило економіки підприємства” золотим? Чи ще раз про ефект “G-гіперболізму” // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2006. – № 7. – С. 20–25.
4. *Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності, 2005: Стат. зб.* – К.: Держкомстат України, 2006. – Ч. 1. – 164 с.
5. *Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності, 2006: Стат. зб.* – К.: Держкомстат України, 2006. – Ч. 1. – 258 с.
6. *Економічний аналіз: Навч. посіб.* / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбатов; За ред. М.Г. Чумаченка. – К.: КНЕУ, 2001. – 540 с.
7. *Курс социально-экономической статистики: Учеб. для вузов* / Под ред. М.Г. Назарова. – М.: Финстатинформ, ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 771 с.
8. *Мельничук М.* Село сьогодні і завтра // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 28.
9. *Мних Є.В.* Економічний аналіз: Підруч. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 412 с.
10. *Мовсесян А.Г., Огнєвцев С.Б.* Все об экономике. – М.: АО “ЭКОС”, 2001. – 126 с.
11. *Савицька Г.В.* Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. – К.: Знання, 2004. – 654 с.
12. *Статистика підприємництва: Навч. посіб.* / П.Г. Вашків, П.І. Пастер, В.П. Сторожук, Є.І. Ткач; За ред. П.Г. Вашківа, В.П. Сторожука. – К.: Слобожанщина, 1999. – 600 с.
13. *Статистика: Підруч.* / С.С. Герасименко, А.В. Головач, А.М. Єріна та ін.; За наук. ред. С.С. Герасименка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 467 с.
14. *Цал-Цалко Ю.С.* Статистичний аналіз фінансової звітності: теорія, практика та інтерпретація: Монографія. – Житомир: Житомирський держ. технол. ун-т, 2004. – 506 с.

Методичні засади визначення траєкторії розвитку національної макросистеми

В.В. Попова,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
ім. проф. Й.С. Завадського
Національного аграрного університету

Відповідно до традиційних підходів, висновки про еволюційні зрушення в національній економіці робляться на підставі аналітичної оцінки динаміки валового внутрішнього продукту. Ототожнення еволюційних зрушень зі змінами узагальненого кількісного економічного показника, який апіорі, без встановлення джерел його утворення не може відображати якісні перетворення, породжує численні похибки. Неможливість отримання на теоретичному рівні достовірної оцінки макроекономічної еволюції перешкоджає розробці та запровадженню цілеспрямованої розбудови організаційно-економічного механізму управління розвитком в Україні. Для визначення реальної траєкторії розвитку національної макросистеми потрібна розробка таких теоретичних засад встановлення якісних координат, які придатні для практичного впровадження методології досягнення усвідомлених цільових орієнтирів еволюції. Складність полягає в тому, що якісні орієнтири макроекономічного розвитку визначаються розгалуженими впливами на пропорції формування ВВП різних чинників, серед яких: інституційні принципи організаційного устрою; види економічної діяльності; структура споживчого попиту; міжнародні торговельні операції; технологічний рівень виробництва тощо. Методологія дослідження траєкторії розвитку національної макросистеми має враховувати відносні зрушення перелічених якісних координат господарювання та інституційних механізмів взаємодії ринкового і державного регулювання.

У теперішній час уже зрозуміло, що радикальний перелом індексу фізичного обсягу валового внутрішнього продукту від -22,9% у 1994 р. до +12,1% у 2004 р. не супроводжувався настільки ж потужними позитивними зрушеннями у виробничому й соціальному секторах економіки [1, с. 26]. Офіційна статистична інформація демонструє, що високі темпи зростання ВВП спостерігаються на тлі погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання та технологічного устрою [2, с. 10], викривлення структурних пропорцій національної економіки в бік імпортозалежних галузей зі швидким обігом капіталу [3, с. 363], погіршення життєвого рівня громадян [4, с. 22], збільшення залежності розвитку національної економіки від експорту сировини та напівфабрикатів [5; 6, с. 42] та диспропорцій об'ємних макроекономічних показників. Необхідність усунення недоліків таких методологічних підходів до визначення шляхів забезпечення цілеспрямованого розвитку, в яких увага зосереджена на безпосередньому відстеженні динаміки валових показників, зазначається багатьма дослідниками: "Общепризнанно, что ВВП не может быть использован для

анализа благосостояния. Это объясняет продолжающийся поиск другого сводного показателя, который отражал бы целый ряд влияющих на благосостояние факторов, не учитываемых в ВВП" [7, с. 101].

Безумовно, вимірювання і відстеження зміни валових макроекономічних показників має велике значення для визначення траєкторії розвитку, параметрів його сталості або неприпустимої циклічності. Але, відповідно до законів діалектики, реальний економічний зміст кількісних змін розкривається винятково через їх вплив на якісні параметри, тому відстеження цього взаємозв'язку є вкрай важливим завданням, для розв'язання якого потрібна розробка відповідних методичних засад дослідження.

У цій статті наведена авторська методика визначення траєкторії руху національної макросистеми в координатах інституційно-господарського спектру формування ВВП.

У попередніх дослідженнях автором уже обґрунтовувалися теоретичні засади побудови 24-варіантної моделі формування ВВП, за якою траєкторія розвитку національної макросистеми визначається відповідними координатами [8; 9]. На прикладі ЄСРР показано, що позитивні темпи приросту ВВП та відсутність циклічних коливань ще не означають прогресивний розвиток, оскільки за певних варіантів може відбуватися деградація національної макросистеми з руйнуванням її суверенітету [10]. Напрацьований матеріал дає можливість зосередитися на конкретизації методичних засад визначення траєкторії розвитку національної макросистеми з окресленням принципових положень загальної методики дослідження.

Координати траєкторії розвитку визначаються орієнтацією інституційно-господарського спектру формування ВВП на результативність, спрямованість на нарощування якої зростає від 1-го до 24-го варіанта [11; 12]. Остаточні судження базуються на оцінці інституційних засад господарювання у сполученні зі структурними пропорціями національної економіки і здійснюються за такими рівнями (рис. 1):

1. Визначення ступеня свободи виробників щодо формування факторних комбінацій і рівноправного доступу до використання основних виробничих факторів – природних ресурсів, капіталу і праці. Ця оцінка визначається інституційними засадами закріплення прав власності на засоби виробництва, механізмів координації діяльності виробників, законодавчих правових інститутів і судової системи, державної фінансово-кредитної системи, запровадження і підтримки ринкових відносин, управління державним сектором та обмежень корпоративного управління.

Комплексною експертною оцінкою за цими критеріями визначається розташування траєкторії розвит-

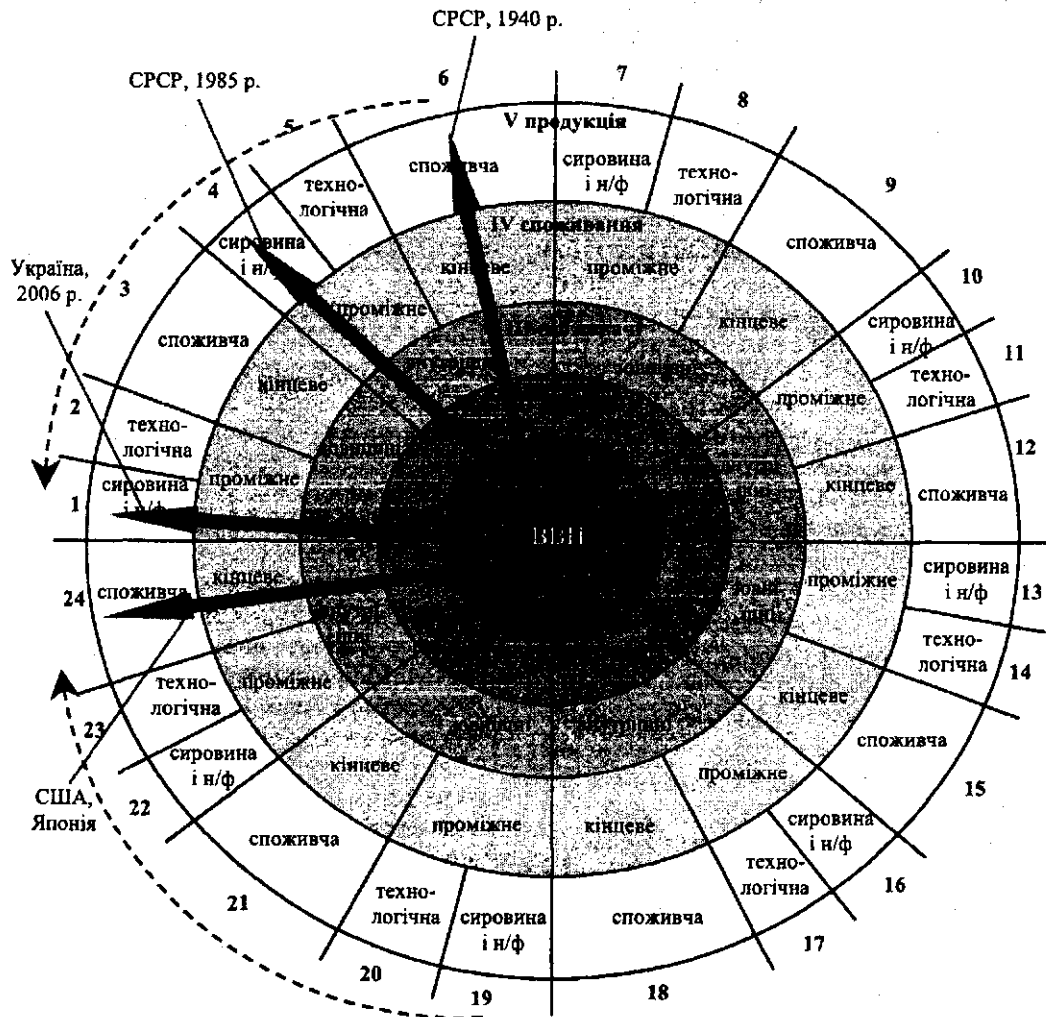

Рис. 1. Еволюція інституційно-господарського спектру формування ВВП в Україні

ку відповідно до командних (1–12) та за вільним вибором (13–24) варіантів регулювання.

2. Оцінювання рівня досконалості технологій в основних галузях матеріального і нематеріального виробництва на основі таких показників: продуктивність на одного працюючого; витрати енергоносіїв на одиницю ВВП; витрати сировини на одиницю виробленої готової продукції; фондомісткість виробництва; фондоозброєність праці.

Відносне зіставлення здійснюється з урахуванням досягнень науки і техніки шляхом порівняння з галузевими і міжгалузевими вітчизняними та світовими зразками. Комплексна інтегральна оцінка відображає узагальнений відносний рівень досконалості технологій у конкретній національній макросистемі та визначає їх як “витратні” або “економічні”.

3. Визначення переваг щодо задоволення запитів зовнішніх чи внутрішніх споживачів за статистичним показником відносної частки експорту у ВВП: якщо частка експорту протягом тривалого періоду коливається в межах 50%, то економіка вважається відкритою до зовнішніх впливів.

4. Аналіз структури напрямів споживання – проміжне чи кінцеве. Для цього відповідно до структури

промисловості та товарної структури ЗЕД розраховуються відносні частки засобів виробництва, сировини й напівфабрикатів та продукції, призначеної для кінцевого споживання.

5. Дослідження обсягів продукції, призначеної для проміжного споживання, за пропорціями між засобами виробництва (продукція важкого та легкого машинобудування і виробництво транспортних засобів) та сировиною й напівфабрикатами (н/ф).

Наведена методика підпорядкована розкриттю стратегічних питань орієнтації організаційно-економічного механізму національної макросистеми на обізнане управління її розвитком. Вона дозволяє досягти нерозривної єдності засад удосконалення державних інституцій з ринковими вимогами щодо структурної переорієнтації економіки на задоволення суспільних потреб за умов постійного технічного і технологічного переозброєння виробничого сектору. Позиція макросистеми щодо двох перших рівнів дає відповідь на запитання: на яких засадах і яким чином формується ВВП, стосовно останніх – в яких структурних пропорціях це здійснюється. Зіставлення наявних показників з бажаними орієнтирами дозволяє окреслити кут розходження, деталізований у катего-

ріях відповідних рівнів інституційно-господарського спектру національної макросистеми. Використання наведеної методики забезпечує визначення досконалості планування і реалізації впливу на траєкторію розвитку національної економіки та залежить не тільки і не стільки від кількісних, скільки від якісних параметрів формування ВВП.

Обґрунтованість викладених методичних засад і розгалуженість варіантів їх подальшої розробки відкривають широке поле можливостей для багаторівневого дослідження реальної траєкторії розвитку України. Наведена методика визначення траєкторії руху національної макросистеми України в координатах інституційно-господарського спектру формування ВВП демонструє можливості практичного використання авторського підходу і має сприйматися як один з можливих варіантів для запровадження. Практичним завданням наведеного прикладу є окреслення та висвітлення проблем організаційно-економічного механізму управління розвитком в Україні.

Більшість дослідників схиляється до того, що високий ступінь державного втручання, впливів монопольних угруповань, корупційних схем, недосконалості законодавства тощо суттєво обмежує економічний розвиток в Україні [13, с. 67–103]. Узагальнення результатів досліджень вітчизняних та закордонних учених вказує на те, що на рівні регулювання в країні формування ВВП відбувається в межах 1–12 варіантів.

Господарська структура формування ВВП в Україні зумовлена успадкованою матеріально-технічною базою, що створювалася в адміністративно-розподільчих умовах. У спадщину від СРСР залишилися витратні технології, а протягом років незалежності переважна кількість основних засобів виробничого сектору застаріла не тільки фізично, але й морально. Україна за душевим виробництвом ВВП посідає 66-те місце у світі [13, с. 78], енергоємність продукції приблизно в чотири рази вища, ніж у розвинених країнах [13, с. 113], ступінь зносу основних засобів складає більше 50% [14, с. 19], а середній вік їх експлуатації – понад 20 років [15, с. 370]. Тобто в сукупності за цими показниками технологічна частина спектру формування ВВП звужується до 1–6 варіантів.

Структурні пропорції ВВП у виробничих і споживчих змінних демонструє “дерево” цілей, “гілки” якого відображають складові формування ВВП на відповідних до прийнятої градації рівнях. Розрахунки виконано за офіційними статистичними даними відповідного періоду (рис. 2 за матеріалами [16, с. 34–35, 105, 262]).

Структурно-морфологічні пропорції української економіки сформувалися за часів СРСР, а висока інертність макроекономічних явищ багато в чому зумовлює ситуацію, що спостерігається навіть після 16 років незалежності. Аналогія полягає в тому, що основним джерелом формування ВВП, як і раніше, є продукція проміжного споживання (86,3%), в якій переважає сировина і напівфабрикати (74,5%). Статистичні дані вказують на те, що витратний характер виробництва продукції, яка в СРСР належала до гру-

пи “А”, значно посилюється. Виробництво технологічного устаткування (машинобудівний комплекс) займає незначну питому вагу (11,8%), водночас збут цієї продукції значною мірою (більше ніж наполовину) зосереджений на зовнішньому ринку (6,0%). Узагальнення статистичних даних дає можливість зробити висновок про те, що траєкторія формування ВВП в Україні відповідає розташуванню 1-ого варіанта інституційно-господарського спектру (рис. 1).

Аналогічні розрахунки, виконані за вихідною статистичною інформацією СРСР у 1985 р., дозволяють констатувати, що певні структурні зміни торкнулися всіх рівнів: від I – регулювання, до V – продукція [10, с. 413]. З урахуванням вищенаведеного, можна стверджувати, що на I–II рівнях принципових відмінностей щодо сприяння зростанню результативності не відбулося. Відмінність полягає в тому, що на I рівні (регулювання) монопольне управління розподілом факторів перейшло від держави до нечисленних груп бізнесу і відображає висококонцентрований вплив відповідних корпоративних інтересів. А на II рівні (технології) вплив закладеного в попередні періоди витратного використання виробничих факторів поглибився моральним і фізичним зносом основних засобів та недосконалим трудовим законодавством.

Значний залишковий зв'язок з недалеким історичним минулим і задекларовані устремління у майбутнє дають чіткі орієнтири для позиціонування сучасного стану економіки України. Обраний методологічний підхід дозволяє деталізувати сутність окресленого положення. Методологічні засади визначення траєкторії розвитку національної макросистеми базуються на запропонованій системі орієнтирів інституційно-господарського спектру, сукупність яких, як було зазначено вище, описується 24-ма варіантами формування підсумкового економічного показника. Всі варіанти траєкторій розвитку підпорядковані єдиній меті та зображені у вигляді кола, що відповідає прийняттю еволюції як спірального руху з переходом кількісних параметрів у якісні. Напрямок траєкторії формування валового показника в СРСР у 1985 р., визначений нами як 4-й варіант, має кут відхилення від умов найбільшої орієнтації на макроекономічну результативність у 300°. У цій позиції закінчилося функціонування СРСР як національної макросистеми, що може сприйматися як факт історичного підтвердження достовірності обраного методологічного підходу.

Для запровадження в СРСР адміністративно-розподільчого інституційного устрою, визначеного спрямуванням на відхилення в 180° від діаметрально протилежного (19-го) варіанта орієнтації на ринковий вільний розподіл виробничих факторів, необхідно було запровадити насильницькі (революційні) методи. Збільшення кута розбіжності між якісними орієнтирами формування сукупного економічного параметра в СРСР і в країнах, зорієнтованих на ринок, відбулося як наслідок цілком природних властивостей інституційного устрою, заснованого на репресивних за своєю сутністю механізмах управління. На господарському рівні розходження полягає у відсутності в

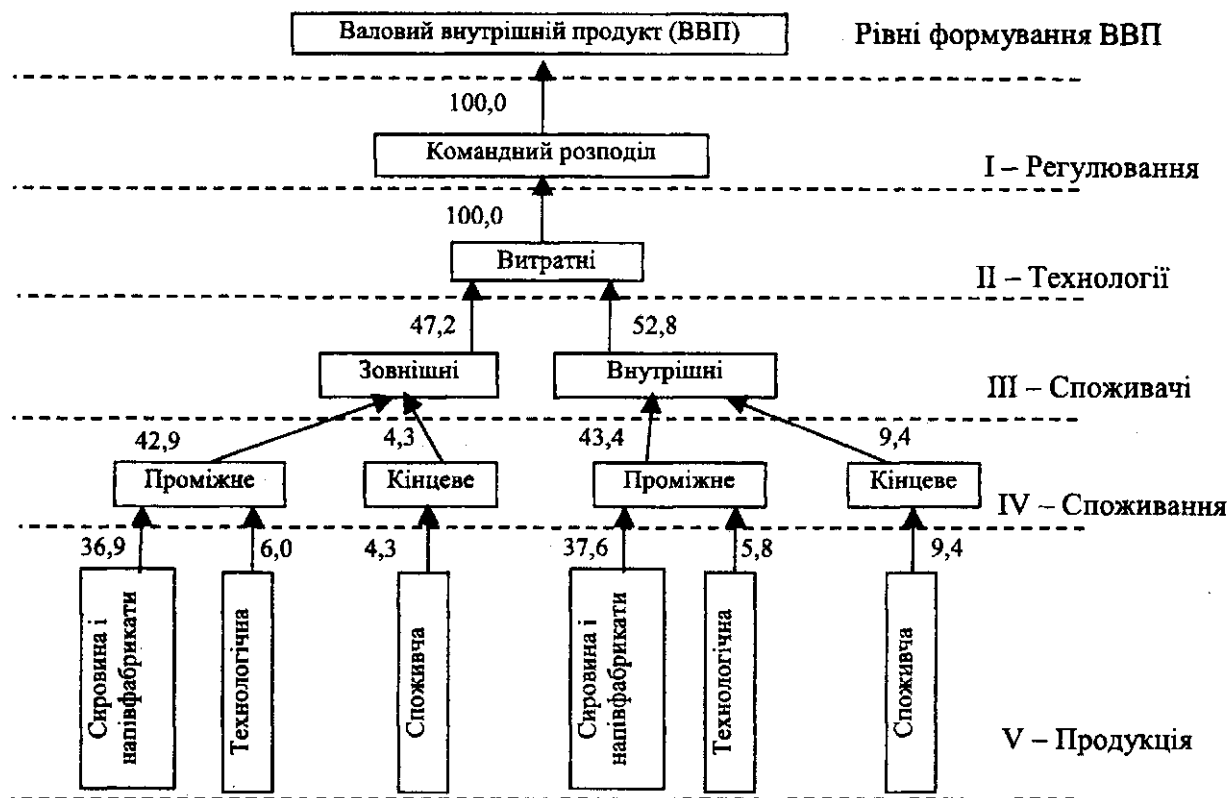

Рис. 2. Структура формування ВВП України (2006 р.)

умовах командного управління природних стимулів до запровадження економічних технологій і нежиттєздатності витратних технологій у ринковій конкуренції.

У СРСР спрямування на орієнтири 6-ого варіанта інституційно-господарського спектру (виробництво товарів для кінцевого споживання екстенсивним шляхом за повної нейтралізації впливів міжнародної торгівлі) переважала тільки до 1940 р. З оголошенням у 1927 році державного курсу на індустріалізацію значно зростає частка виробництва продукції проміжного споживання, що зміщає інституційно-господарські орієнтири до 5-го варіанта. Але несумісність методів та інструментів командного розподілу з позитивною мотивацією виробників до заощаджувальних технологій і підвищення продуктивності праці виводить на екстенсивне економічне зростання, що потребує нарощування виробництва сировини і напівфабрикатів. Тривала підтримка стану інституційно-господарського устрою в орієнтирах 4-го варіанта здійснювалася нормативно-репресивними методами і стала можливою тільки завдяки наявності значних сировинних та енергетичних ресурсів у країні. Такі умови господарювання відповідним чином відбилися і на спеціалізації СРСР у міжнародній торгівлі, де конкуренція здійснювалася на найнижчому факторному рівні.

Еволюційні зміни в економіці країн з ринковим інституційним устроєм були підпорядковані протилежним прагненням та спрямованості на створення "суспільства споживання", що спричинило зрушення

інституційно-господарських орієнтирів від початкового 19-го до 24-го варіанта – виробництво економічними технологіями продукції для внутрішнього кінцевого споживання. Розрив між 4-м варіантом інституційно-господарських орієнтирів СРСР періоду завершення його існування і 24-м варіантом країн з ринковими відносинами складав 300°.

Наявні структурні зрушення інституційно-господарських орієнтирів формування ВВП України демонструють відхилення у бік 1-го варіанта, зі збільшенням зазначеного розриву до 345–360°. Виробнича ефективність в Україні на початку періоду незалежності визначається впливом об'єктивних причин, зумовлених довгостроковою експлуатацією витратних технологій у закритій економіці за майже невичерпних ресурсних можливостей. Сектор кінцевого споживання постійно підтримувався у стані дефіциту товарів не тільки промислового, але і продовольчого призначення [17, с. 141]. В умовах такого нормованого задоволення потреб споживача не було необхідності у розробці витончених маркетингових заходів, що позбавляло виробника ринкових стимулів до вдосконалення товарів і послуг, а отже, і до запровадження економічних технологій. Серед товарів, вироблених для задоволення потреб невибагливого радянського споживача, в зовнішній торгівлі СРСР суттєву питому вагу складали сировина і напівфабрикати, що також по інерції передалося теперішній Україні.

З розпадом СРСР і відкриттям кордонів ринок України став доступним для виробників інших країн, у першу чергу таких, де поширені більш досконалі

технології. Вітчизняне виробництво виявилось неконкурентоспроможним з цілком об'єктивних причин тривалої ізоляції від вимог міжнародних стандартів. Конкуренція з закордонним виробником на внутрішньому ринку також виявилась програною через значне відставання у вартісних і споживчих властивостях продукції. Низька купівельна спроможність на внутрішньому ринку "виштовхує" вітчизняних виробників на зовнішній ринок з тими товарами і послугами, що там потрібні (в основному це недорогі метали та вироби з них).

У межах запропонованої методики ми знаходимо чіткі підтвердження справедливості теоретичного положення, що міжнародна конкуренція, заснована на "факторній" перевазі, є джерелом швидкого зростання ВВП, однак можливості для економічного розвитку на такій основі вкрай обмежені.

Закладена у філософію методології інституційно-господарського спектру формування ВВП центральна думка щодо єдності кількісних і якісних параметрів є базовою для пояснення не тільки тих явищ, які відбуваються у сучасній Україні. З загальнотеоретичної позиції, наведені інтерпретації траєкторій розвитку СРСР і України дають підстави для нового трактування фатального висновку деяких представників мейнстріму економічної теорії про те, що національні макросистеми розвиваються не під впливом імпульсів до рівноваги, а різні системи рухаються за розбіжними траєкторіями. Численні економічні кризи XX століття, що спостерігалися в умовах підтримки ідеалістичного за своєю сутністю положення про саморегулюючий ринок, можуть бути цілком пояснені впливом штучних обмежень природних регуляторів попиту та пропозиції, спричинених намірами щодо забезпечення кількісних переваг на шкоду якісним складовим розвитку. Запропоновані методологічні засади дають можливість зосередитися на точних індикаторах і чутливих критеріях розробки організаційно-економічного механізму управління розвитком національної макросистеми.

Як показало дослідження, теперішній стан української економіки зумовлений рішенням, прийнятим майже 100 років тому, і ввійти в цей стан виявилось набагато простіше, ніж тепер вийти з нього (ефект гістерезису). Інституційні перетворення сьогодення не можуть базуватися на засадах диктатури "революційної необхідності", більш того, їх сутність відторгає командно-адміністративний інструментарій впливу на господарські процеси. Вивільнення тієї підприємницької ініціативи, що десятиріччями переслідувалась шляхом фізичного знищення її носіїв, накладається на процес здійснення світоглядних перетворень на рівні культурних традицій і національних цінностей. На складність реалізації цього процесу та необхідність вирішення пов'язаних з ним проблем вказує той факт, що стрімке скорочення чисельності населення і катастрофічне руйнування виробничого потенціалу національної економіки відбувається в умовах мирного існування держави. Такі явища, як стихійна приватизація, лібералізація зовнішньої

торгівлі та цін, є досягненнями прямого впливу сучасного державного адміністрування, але водночас відбуваються на тлі відмови від формування будь-якої промислової політики і програм розвитку країни, що у сукупності не дає бажаних результатів – підключення внутрішніх ринкових регуляторів.

На необхідність першочергового зосередження зусиль саме на рівні інституційного регулювання вказує досвід перших років незалежності, коли недосконалість інститутів ринку повертала організаційно-економічний механізм управління розвитком до методів жорсткого адміністрування. Дотримуючись спрямування на затвердження ринкових інститутів 1-го рівня, держава делегує повноваження щодо процесу розвитку підприємницькому сектору. Зняття з держави повноважень щодо безпосереднього управління процесом удосконалення технологій, ринками збуту, напрямками споживання і видами продукції на 2–5-му рівнях означає суттєве скорочення переліку функцій, необхідних до виконання, чим значно підвищується керуваність системи в цілому. Зміцнення ринкових інституційних складових організаційно-економічного механізму управління створює умови для прогресивного розвитку економіки, розвантажує державний менеджмент до рівня, на якому стає можливим керування (шляхом скорочення кількості нормативних показників), знижує гостроту питань, пов'язаних із соціальною напруженістю, поділом бізнесу і влади, роздержавленням, приватизацією та націоналізацією власності. В Україні накопичений значний практичний досвід щодо повної державної монополії на управління – від розподілу виробничих ресурсів до нормування споживчого сектору. Успадкований також і досвід того, що повне централізоване управління всією низкою завдань відтворювально-споживчого циклу зіштовхується з непереборними труднощами, сукупність яких призводить до незупинного падіння економічної активності. При цьому слід враховувати, що руйнування Радянського Союзу було не стільки політичним рішенням або результатом впливу іноземних політичних технологів, скільки наслідком довгострокової примусової експлуатації, несумісної з прогресивним розвитком траєкторії нарощування економічних параметрів.

Проста відмова від побудованого на командних засадах організаційно-економічного механізму управління розвитком національної макросистеми тільки погіршила вітчизняний варіант формування ВВП, а кут розходження з траєкторією руху розвинених країн збільшився майже до 360°. Це означає, що траєкторія української економіки відстає майже на повний оберт тієї спіралі діалектичного розвитку, по якій прямують країни – світові лідери. Тобто після 16 років самостійного державотворення Україна розвивається за найгіршим з можливих варіантів, відмова від якого потребує вдосконалення I рівня формування ВВП – "регулювання", на якому визначаються можливості доступу підприємців до основних виробничих факторів. Дослідження траєкторії розвитку

національної економіки України в координатах інституційно-господарського спектру формування ВВП показує, що за наявних багаторівневих пропорцій необхідна переорієнтація в напрямі 13-го – 18-го варіантів. З теоретичної позиції такий вибір є найгіршим, але саме він дозволяє підключити ринкову інституційну складову організаційно-економічно-

го механізму управління розвитком. За наявних умов зусилля інституцій державного регулювання повинні бути сконцентровані на формуванні стійкого першого рівня, що відповідає вільному вибору, як такого ядра, в якому створюється система ринкових відносин, спроможна спрямувати економіку в напрямі 24-го варіанта.

Список використаних джерел

1. Національні рахунки України за 2004 рік: Стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2006. – 327 с.
2. Чухно А. Нова економічна політика // Економіка України. – 2005. – № 6. – С. 4–10.
3. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В.М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозування; Фенікс, 2003. – 1008 с.
4. Мельничук В. Економічне зростання та проблеми державного фінансового контролю // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 21–28.
5. Гесць В.М., Скрипниченко М.І. Від екзогенно залежної до ендогенно орієнтованої стратегії розвитку економіки // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 1. – С. 34–46.
6. Попович З. Економічне зростання та перспективи інноваційного розвитку // Економіка України. – 2004. – № 12. – С. 41–47.
7. Иванов С. О показателях экономического благосостояния // Вопросы экономики. – 2003. – № 2. – С. 90–103.
8. Попова В.В. Інституційно-господарські орієнтири формування ВВП // Економіка України. – 2006. – № 2. – С. 27–33.
9. Попова В.В. Оцінка якісних параметрів формування ВВП // Фінанси України. – 2005. – № 12. – С. 95–103.
10. Попова В.В. Факторная теория экономического роста и развития: Монография. – К.: Изд-во Европ. ун-та, 2005. – 451 с.
11. Попова В.В. Результативність макrorівня: сутність концепції і методології оцінки // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 42–48.
12. Попова В.В. Статистичні аспекти визначення результативності макроекономічної діяльності // Статистика України. – 2005. – № 3. – С. 47–53.
13. Конкурентоспроможність національної економіки / За ред. Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.
14. Цал-Цалко Ю.С., Мороз Ю.Ю., Мороз В.П. Статистичне дослідження придатності основних засобів // Статистика України. – 2007. – № 3. – С. 18–25.
15. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За ред. Б.Є. Кваснюка. – К.: Ін-т. екон. прогнозування; Х.: Форт, 2003. – 424 с.
16. Статистичний щорічник України за 2005 рік / За ред. О.Г. Осауленка; Держкомстат України. – К.: Консультант, 2006. – 576 с.
17. Народное хозяйство СССР в 1989 г. – М.: Финансы и статистика, 1990. – 766 с.

Динамічні тенденції розвитку господарського комплексу міста Горлівки

Н.В. Рудавка,
аспірантка Інституту
економіко-правових досліджень
НАН України, м. Донецьк

Стратегічний напрям розвитку шахтарських міст, вибір і впровадження гнучких економічних механізмів, які мають бути адекватними ринковим умовам функціонування, залежить від ефективності проведення державних реформ.

У сучасних умовах господарювання спостерігається велика кількість дестабілізуючих чинників, пов'язаних зі значним скороченням вугледобувного сектору, деформацією галузевих пропорцій, зниженням інвестиційної та інноваційної активності. Відсутність системного підходу, невизначеність стратегічних пер-

спектив ринкової трансформації призвели до порушень взаємозв'язків між основними елементами економічної системи шахтарських міст, що зумовлює загрозу її подальшому стабільному функціонуванню [1]. У зв'язку з цими тенденціями дослідження напрямів підвищення ефективності функціонування господарського комплексу належить до складних, водночас недостатньо вивчених проблем, що визначає його особливу значущість та актуальність.

Аналіз напрямів розвитку економіки міст здійснено у роботах західних економістів П. Кругмана, В. Хендерсона, М. Фуджита, Ж. Тіссе, де виявлено

фактори, що впливають на агломераційний ефект. Проблеми функціонування економічної системи шахтарських міст України відображено у працях О. Лебединської, В. Бодрова, В. Василенка, В. Ханіна, В. Сокола та ін. У наукових дослідженнях вітчизняних учених переважає думка про доцільність створення відповідних організаційних механізмів, що мають стати найбільш адекватними й ефективними інструментами регулювання структурних трансформацій господарського комплексу шахтарських міст.

Метою статті є проведення економічного аналізу та визначення оцінки промислового потенціалу міста Горлівки щодо формування подальших напрямів розвитку його господарського комплексу в перспективному періоді.

В умовах ринкової трансформації важливим індикатором підвищення ефективності функціонування господарського комплексу шахтарських міст є оптимальність та раціональність економічної системи.

Кожна система господарювання історично створювалася відповідно до особливостей природних і економічних передумов територіального розподілу праці та наразі складається з галузевих і територіальних структур, кожна з яких має свою специфіку [2].

Територіальна структура господарського комплексу міста Горлівки сформувалася на основі форсованого розширеного вугледобування та взаємопов'язаних галузей важкої промисловості, зокрема машинобудування, металургії, хімічної промисловості, що вимагали постійного припливу трудових ресурсів. Не менш важливе значення для розвитку вугільних підприємств, крім енерготехнологічної та народногосподарської складової, мали етнографічні, соціальні та екологічні фактори.

Господарський комплекс міста в сучасних умовах складається з 40 підприємств різних форм власності, які належить до 12 галузей економіки України; його галузева структура наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Галузева структура промислового виробництва м. Горлівки

Галузі промисловості	Роки						
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Вугільна промисловість	12,53	14,59	20,46	8,41	9,86	6,04	4,59
Машинобудування	6,47	9,5	7,63	7,93	5,52	6,31	5,21
Металургія та оброблення металу	10,08	11,57	10,19	9,73	6,0	4,53	3,51
Хімічна промисловість	56,39	49,83	47,30	64,01	70,90	76,22	81,3
Будівельні матеріали	0,42	0,38	0,20	0,03	0,02	0,01	0,01
Легка промисловість	0,56	0,31	0,23	0,29	0,27	0,06	0,04
Харчова промисловість	4,32	3,27	3,06	2,06	2,56	3,09	2,83
Поліграфія	0,09	0,07	0,08	0,04	0,03	0,03	0,02
Енергетика	3,74	3,96	4,03	1,80	1,25	1,11	0,9
Лісова та деревопереробна	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
Борошномельно-круп'яна	0,04	0,02	0,03	0,03	0,02	0,03	0,03
Інші галузі	5,36	6,58	6,80	5,67	3,59	2,60	2,11

Як видно з даних таблиці, динамічні тенденції структурних зрушень за останні роки привели до збільшення питомої ваги хімічної промисловості та скорочення вугільного, металургійного, енергетичного, машинобудівного секторів економіки.

Кризовий стан вугледобувної промисловості як однієї з базових містоутворюючих галузей пов'язаний з високим ступенем вичерпання вугільних родовищ та складними геологічними умовами добування, тобто малою потужністю вугільних пластів, значною глибиною розроблення, високою газовою концентрацією. Труднощі розроблення родовищ пов'язані також з високою питомою протяжністю гірничих виробітків, складністю вентиляційних і транспортних мереж, значним прискоренням проведення гірничих робіт щодо залягання основного горизонту. Вплив цих факторів призвів до ліквідації чотирьох вугільних підприємств ("Кочегарки", "Кондратівки", "Олександр – Захід", шахти ім. Ізотова), зупинки проведення гірничих робіт на шахті ім. Гагаріна, а в 2005 році

у зв'язку з геологічним порушенням розривного характеру і проведенням реконструкційних робіт на шахті "Комсомолец" – до вивільнення майже 4,5 тис. осіб.

Сумарна кількість вивільнених працівників вугледобувного сектору міста за 1998–2006 рр. відображена в табл. 2.

У теперішній час у місті функціонує чотири шахти: ім. Леніна, ім. Калініна, ім. Рум'янцева, ім. Гайового, що входять до складу ВО "Артемвугілля". Реконструкція цих шахт за останні роки проводилася тільки стосовно відтворення фронту гірничих робіт і виробничих потужностей, модернізації окремих технологічних ланок і механізмів. Відсутність державної підтримки щодо оновлення основних засобів, оснащення нових лав може призвести до зупинки шахт міста, які ще залишилися.

Стратегічним напрямом розвитку вугільних підприємств з технологічної та соціально-економічної позицій є організація автономних шахтових тепло-

Перерозподіл робочої сили із шахт і розрізів, що закриваються

Напрями перерозподілу	Кількість працівників	
	тис. осіб	%
Переводяться на інші підприємства галузі	17,6	20,73
Тимчасово залишаються на підприємстві для виконання ліквідаційних робіт	5,7	6,71
Вивільняються:	61,8	72,79
1) виходять на пенсію за віком або на пільгових умовах	5,6	6,6
2) працевлаштовуються: у тому числі:	56,2	66,19
– через центри зайнятості	18,8	22,14
– за рахунок створення нових робочих місць	37,4	44,05
Усього	84,9	100

енергетичних комплексів. Їх функціонування передбачає можливість виробітку тепла й енергії, супутнього вилучення і переробки метану, що надасть можливість перейти до підземної газифікації вугілля, утилізації пустих порід. Сутність нової концепції полягає у розробці технології дегазації вугільних пластів для отримання метану й подальшого його використання як палива на теплових електростанціях, у промисловій сфері та комунальному господарстві. Для цього необхідно забезпечити технічне переозброєння енергомістких технологічних процесів, удосконалити існуючі підходи до підземного розроблення газонасичених вуглемістких масивів. Диверсифікація діяльності вугільних шахт шляхом будівництва теплоенергокомплексів дозволить вирішити такі проблеми: по-перше, продовжити на тривалий період часу експлуатацію шахт за рахунок самозабезпечення; по-друге, знизити соціальну напругу в місті за рахунок збереження існуючих робочих місць; по-третє, забезпечити використання як палива низькосортного вугілля та відходів вугледобування.

Критичний стан визначений на підприємстві ЗАТ “Микитівський вогнетривкий комбінат”, що входить до складу металургійного комплексу міста. Через відсутність ринків збуту продукції (вапно і доломіт) в обсягах, які могли б забезпечити рента-

бельну роботу, а також через підвищення цін на сировину і природний газ ВАТ “Микитівський доломітний завод” було реструктуризовано. На його базі було створено нове підприємство – ЗАТ “Микитівський вогнетривкий комбінат”. Рівень використання виробничих потужностей з випуску вогнетривів складав 8%, доломіту обпаленого та вапна – 23%. Тяжкий виробничо-фінансовий стан спричинив неспроможність підприємства своєчасно і в необхідних розмірах придбавати сировину для виробництва конкурентоспроможної вогнетривкої продукції, що призвело до зниження обсягів виробництва. У березні 2004 року металургійний комбінат “Азовсталь” в односторонньому порядку припинив дію договорів на поставку обпаленого вапна, а також (через відсутність інших споживачів цієї продукції) припинилося виробництво вапна; з квітня 2004 року зупинено виробництво обпаленого доломіту. У теперішній час за рішенням Господарського суду Донецької області від 26.07.2004 р. підприємство знаходиться у стадії ліквідації.

У структурі промислового виробництва міста найбільше знизилася питома вага машинобудування. Основна причина цього пов'язана з низьким рівнем платоспроможності шахт, які є основними замовниками підприємств машинобудівної галузі (табл. 3).

Таблиця 3

Структура промислового виробництва на машинобудівних підприємствах міста

(%)

Підприємство	Роки					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ВАТ “Торлівський машинобудівник”	57,21	65,05	62,36	59,43	61,36	58,29
ВАТ “Універсал”	12,07	16,51	15,61	19,6	18,11	21,32
ВАТ “Новогорлівський машинобудівний завод”	17,29	9,06	14,28	12,13	14,36	15,41
ВАТ “Реммаш”	4,43	3,27	3,06	2,84	2,07	1,82
ВАТ “Авторемзавод”	6,70	4,1	2,82	4,08	1,80	1,47
ЗАТ “Будмаш”	2,3	2,01	1,87	1,92	2,3	1,69

Зростання промислового обсягу хімічного виробництва міста у 2006 році відбулося за рахунок збільшення випуску основних видів продукції ВАТ “Концерн Стирол”, а саме: карбаміду – на 10%, по-

лістиролів – на 45,7 %, азотної кислоти – на 48,2%, фармацевтичної продукції – на 8,6%. Було проведено реконструкцію відділення спіненого полістиролу, що привело до збільшення обсягів продукції органічного

виробництва. Також відбулося зростання на 14,3% обсягів виробництва товарів медичного призначення внаслідок введення в дію лінії з випуску рідких лікарських препаратів.

Промисловість будівельних матеріалів за розглянутий період знизила питому вагу у структурі промислового виробництва міста у 6 разів. ЗАТ “ЗБШК”, що спеціалізується на виробництві збірного залізобетону, зменшив обсяги виробництва на 41,2%. Основна причина – неплатоспроможність споживачів, що у свою чергу викликає нестачу фінансових коштів на придбання сировини і матеріалів для забезпечення подальшої роботи.

Інші підприємства – БАТ “Микитівський алебастровий комбінат” та Майорський бетонний завод БАТ “Донбасканалбуд” – зменшили обсяги виробництва у 4,2 раза, що пов’язано з відсутністю грошових коштів і відповідно неритмічним постачанням матеріалів та сировини, яке призводить до періодичних зупинок виробництва.

Питома вага легкої промисловості у структурі господарського комплексу знизилася з 0,56 % у 2000 р. до 0,04 % у 2006 р. Такий незадовільний стан пов’язаний з тим, що БАТ “Горлівчанка” зменшило свій внесок в обсяг промислового виробництва міста майже втричі та не планує істотно збільшувати його протягом наступних п’яти років. Це пов’язано з невиконанням зобов’язань за контрактом американською фірмою DSI щодо постачання давальницької сировини для

вироблення швейних виробів. ЗАТ “Альтаір” збільшив обсяги виробництва товарів народного споживання на 4,3 % за рахунок відновлення асортименту – освоєння нових 7 видів полотна та 43 нових моделей виробів.

Водночас відродження легкої промисловості у місті можливе шляхом створення малих підприємств, що дозволить враховувати споживчий фактор та сконцентрувати використання жіночої праці.

Тенденції структурних перетворень у харчовій промисловості визначаються поступовим витісненням великих підприємств. Підприємства з коротким циклом виробництва характеризуються перевагами щодо оперативного реагування на технологічні зміни, швидким задоволенням змін споживчого попиту населення. У місті функціонує БАТ “Калінінський хлібокомбінат”, БАТ “Горлівський хлібокомбінат”, БАТ “Микитівський хлібокомбінат”, діє ЗАТ “Горлівський м’ясокомбінат”. Питома вага харчової промисловості в обсязі промислового виробництва міста збільшилася в 1,2 раза.

Проте недостатньо повне використання фінансових, виробничих можливостей і трудових ресурсів у інших галузях господарського комплексу міста позначилося на скороченні економічного потенціалу, втраті трудових орієнтирів, що призвело до серйозних соціальних ускладнень (табл. 4). Основні результати роботи підприємства міста наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Результати роботи підприємств міста за 2002–2006 роки

Показники	Роки				
	2002	2003	2004	2005	2006
Кількість підприємств, що знаходяться у процесі банкрутства, у тому числі:	38	23	28	17	53
– розпорядження майном	–	–	–	8	6
– санація	38	1	3	3	3
– ліквідація	–	22	25	6	44
Відновлено платоспроможність	–	2	1	4	1
Порушено справ про банкрутство	–	22	17	13	6
Визнано банкрутами	–	22	1	17	11
Скасовано державну реєстрацію	–	33	17	15	58

Підвищення ефективності функціонування господарського комплексу може бути забезпечене лише за умов зростання обсягів надходження інвестицій в економіку міста. Але в сучасних умовах аналіз інвестиційних ресурсів свідчить про їх недостатню спрямованість, обмеженість фінансових джерел і можливостей для здійснення структурних трансформацій у промисловій сфері [3]. Обсяг капітальних інвестицій за рахунок усіх джерел фінансування в місті відображено на рис. 1. Можливості містоутворюючих галузей щодо створення інвестиційного потенціалу технологічного розвитку значно обмежені. Скоротити розрив між потребами в інвестиціях і обмеженими можливостями щодо накопичення для забезпечення капіталоукладень можливо лише шляхом розширення вироб-

ництва наукомісткої конкурентоспроможної продукції.

Тому інвестування повинні мати інноваційний характер, спрямований на переважне використання ресурсозберігаючих технологій та освоєння виробництв, що відповідають сучасним технологічним укладам. Для забезпечення стійкого зростання економіки міста необхідно диверсифікувати структуру промислового виробництва, що сприятиме перетворенню стратегічних відповідностей у конкурентні переваги, розподілу фінансових ризиків за різноманітними напрямками та зменшуватиме їх за рахунок стабілізації доходів через функціонування галузей з різною циклічністю розвитку [4]. Стратегічні переваги диверсифікації на рівні міста Горлівки характеризуються

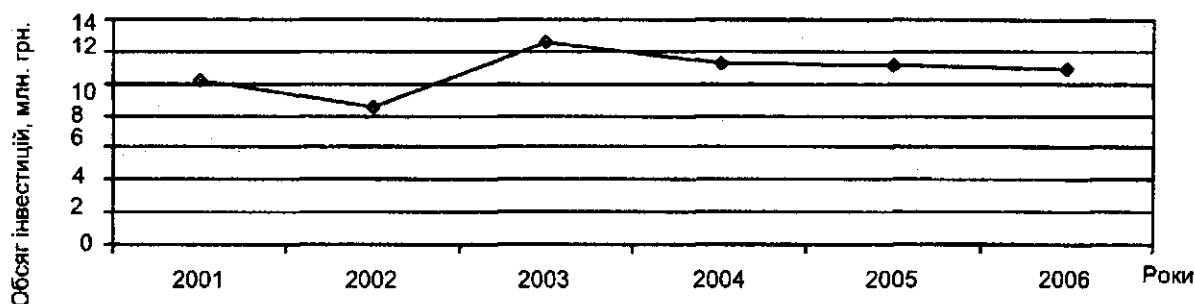

Рис. 1. Інвестиційна діяльність міста Горлівки за рахунок усіх джерел фінансування у 2001–2006 рр.

зміцненню ділових зв'язків, забезпеченню фінансової стабільності, гарантованості поставок промислової продукції, покращенням інформаційного забезпечення, інтеграцією маркетингових досліджень тощо.

Аналіз інформаційних аспектів диверсифікації характеризується такими особливостями функціонування систем управління:

- організаційно-технологічні процеси, що здійснюються в межах міста, доцільно розглядати як конкретні форми прояву диверсифікації; це урізноманітнює стани економічної системи в цілому або її окремих елементів;
- кожний диверсифікований елемент характеризується набором вхідних, внутрішніх та вихідних станів і формує наступні ланки системи;
- промислова диверсифікація може мати різні цілі або обґрунтовувати змінювання багатьох ймовірних станів.

На наш погляд, найбільш ефективними напрямками реформування структури господарського комплексу міста можуть бути:

- поліпшення економічної системи за рахунок розвитку наявних і створення нових сфер діяльності, розвиток нематеріального виробництва;

- покращення соціально-культурного середовища за рахунок розвитку освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту;
- контроль за екологічною ситуацією за рахунок впровадження ресурсозберігаючих технологій, утилізації промислових відходів на сучасному рівні, зменшення шкідливих викидів у навколишнє середовище.

Таким чином, ефективним заходом зі стабілізації функціонування економічної системи міста Горлівки є розширення обсягів діяльності у сфері послуг, орієнтованих на обслуговування промислової сфери. Провідними "елементами" при цьому мають стати фінансово-банківські установи, високотехнологічні галузі (електронна промисловість, малотоннажна хімія, біотехнології), діяльність яких супроводжується розвитком секторів культури, вузлів міжрегіональних товарних потоків. Створення нових і збереження діючих робочих місць є однією з головних умов реалізації активних методів структурних перетворень.

Нова концепція розвитку міста повинна бути комплексною, охоплювати принципи активної інноваційної політики щодо розвитку існуючого виробництва та невиробничої сфери, а також діяльність з розширення та зміцнення зовнішніх зв'язків.

Список використаних джерел

1. *Місцевий економічний розвиток: моделі для успіху* // О. Вітер, Р. Дацків, К. Козонек та ін. – К.: Недержавний аналітичний центр "Інститут реформ", 2003. – 41 с.
2. *Кавыришина В.В., Трубочанин В.В.* Реструктуризация хозяйственного комплекса промышленного региона / НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк: ООО "Юго – Восток, ЛТД", 2003. – 100 с.
3. *Романюк С.А.* Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: регіональні дослідження: Монографія. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 112 с.
4. *Дорошенко Л.С., Коваль М.И., Тищенко А.П.* Крупный город: проблемы сбалансированного развития. – К.: Наук. думка, 2002. – 127 с.

Статистичний аналіз стану, динаміки та тенденцій розвитку матеріальних ресурсів охорони здоров'я України

О.В. Виноградов,
здобувач НАДУ при Президентові України,
заступник завідувача секретаріату
Комітету Верховної Ради України
з питань охорони здоров'я

Ефективність державного управління охороною здоров'я визначається оцінкою стану та аналізом змін основних показників матеріальних ресурсів охорони здоров'я. З цієї метою органи державної влади проводять збирання і статистичну обробку інформації, яка надає можливість оцінити динамічні процеси та тенденції, що впливають на забезпечення медичною допомогою населення України. Питання стану та динаміки розвитку ресурсів охорони здоров'я є об'єктом дослідження міжнародних організацій, політиків і науковців. Це пов'язано з тим, що без такого аналізу більшість досліджень з питань функціонування та розвитку системи охорони здоров'я неможливо провести. Водночас відсутність чіткого бачення основних причин та факторів впливу на трансформаційні процеси в охороні здоров'я не дозволяє сформулювати єдині підходи до отримання рішень стосовно розвитку системи охорони здоров'я України.

Розробка шляхів удосконалення державного управління системою охорони здоров'я стала предметом розгляду багатьох науковців. Вагомий внесок у дослідження специфічних особливостей теорії та практики цього наукового напрямку зробили М. Білинська, Ю. Вороненко, З. Гладун, Н. Гойда, М. Голубчиков, О. Голяченко, Т. Грузєва, Л. Жаліло, В. Загородній, Б. Криштопа, В. Лобас, В. Москаленко, З. Надюк, В. Пасько, Л. Пиріг, А. Підаєв, Ю. Поляченко, В. Пономаренко, Я. Радиш, І. Солоненко, А. Уваренко, О. Ціборовський, М. Шутов та ін. Однак ще не вистачає робіт узагальнюючого характеру, в яких здійснюється комплексний розгляд питань управління ресурсами охорони здоров'я як у теоретичному, так і в історичному аспектах, порівнюється досвід вирішення організаційно-правових проблем реалізації державно-управлінських функцій у різних країнах світу. Недостатньо уваги приділяється також вивченню об'єктивних причин тих чи інших змін стану ресурсів охорони здоров'я України. Тому наша розробка має певною мірою усунути ці прогалини, допомогти осмислити й узагальнити коло питань, які поки що випадають з поля зору українських дослідників.

Актуальність обраної теми зумовлюється необхідністю удосконалення та реформування державного управління ресурсами охорони здоров'я для забезпечення успішного функціонування системи охорони здоров'я України.

Метою статті є дослідження стану та динаміки розвитку матеріальних ресурсів охорони здоров'я, виявлення основних факторів впливу та взаємозв'язків різних категорій ресурсів у системі охорони

здоров'я України. У статті виконано аналіз основних фондів системи охорони здоров'я, вона є продовженням дослідження аналізу кадрових ресурсів охорони здоров'я України [7]. Дослідження медико-статистичних даних проведено на основі системного підходу з застосуванням методів порівняння та графічного аналізу.

Основні фонди системи охорони здоров'я є специфічною економічною категорією, пов'язаною з формуванням матеріальних фондів суспільства та їх використанням у галузі охорони здоров'я для надання медичних послуг і задоволення потреб населення. Вони є найбільшою складовою матеріальних ресурсів системи охорони здоров'я і поряд з основними фондами інших галузей формують економічний потенціал країни; від їх величини, якості та ефективності використання залежать величини показників національного здоров'я і темпи їх зростання, розвиток системи охорони здоров'я та підвищення матеріального рівня життя народу. Основні фонди системи охорони здоров'я представлені будівлями, земельними ділянками, комунікаціями, обладнанням, ліжками у лікарняних закладах тощо. Для оцінки стану основних фондів використовуються показники структурно-функціональної діяльності системи, серед яких показники мережі лікарняних закладів, ліжкового фонду та забезпеченості населення медичними послугами.

За даними Центру медичної статистики МОЗ України, на 31.12.2005 року в системі МОЗ України функціонувало 23,7 тис. закладів, у тому числі близько 7 тисяч лікувально-профілактичних, 820 санітарно-епідеміологічних закладів, 48 будинків дитини, 15459 фельдшерсько-акушерських пунктів, а також 25 науково-дослідних закладів, вищих навчальних закладів освіти III–IV рівнів акредитації – 18, I–II рівнів акредитації – 116. Із загального числа закладів 974 безпосередньо підпорядковані МОЗ України.

Стационарну допомогу населенню в 2005 році надавали 2636 лікарняних закладів, у тому числі 2353 лікарні та 283 диспансери зі стаціонарами. Загальна потужність ліжкового фонду на кінець року становила 407 464 ліжка, або 87,2 на 10 тисяч населення (табл. 1, за даними [4]).

За останні п'ять років мережа лікарняних закладів зменшилася на 413 од. (13,6%) в основному за рахунок реорганізації малопотужних міських (селищних) та дільничних лікарень у самостійні лікарські амбулаторії [4, с. 128].

За даними Державного комітету статистики України, кількість лікарняних закладів у 2005 році складала 2,9 тис., а кількість лікарняних ліжок – 445 тис. (табл. 2, за даними [9, с. 472]).

ДЕМОГРАФІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА СТАТИСТИКА

Таблиця 1

Мережа лікарняних закладів та їх ліжковий фонд

(од.)

Показник за розрізами	Число закладів			± 2005 до 2000 р.	У них ліжок			± 2005 до 2000 р.
	2000 р.	2004 р.	2005 р.		2000 р.	2004 р.	2005 р.	
Всього	3049	2668	2636	-413	434139	412606	407464	-26675
у тому числі:								
– обласні лікарні	25	25	25	–	21695	20922	20862	-833
– дитячі обласні, включаючи “Охматдит”	28	28	28	–	11132	11302	11257	+125
– міські лікарні	592	562	551	-41	110373	108002	107703	-2670
– дитячі міські лікарні	104	100	99	-5	15020	14253	13923	-1097
– центральні районні лікарні	486	473	480	-6	110644	102754	104009	-6635
– районні лікарні	125	142	134	+9	8918	12164	9049	+131
– дільничні лікарні	948	679	668	-280	15165	11047	10486	-4679
– пологові будинки	93	92	89	-4	14440	13916	13276	-1164
– психіатричні та наркологічні лікарні	93	94	92	–	46619	43464	43059	-3560
– диспансери зі стаціонарами	367	291	283	-84	47049	42918	41579	-5470
– інші заклади	63	72	75	+12	15082	15845	15997	+915

Таблиця 2

Основні показники ресурсів охорони здоров'я

Показники \ Роки	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Кількість лікарських закладів, тис.	3,9	3,9	3,3	3,2	3,1	3,0	2,9	2,9
Кількість лікарняних ліжок, тис.	700	639	466	466	465	458	451	445
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, тис.	6,9	7,2	7,4	7,4	7,4	7,6	7,7	7,8
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів, тис. відвідувань на 10 тис. населення	173,1	189,0	198,4	203,2	205,0	206,8	209,6	211,7

За даними Європейської бази даних “Здоров'я для всіх”, кількість лікарняних закладів в Україні у 2004 році складала 27,9 тис., або 5,94 на 100 000 населення, а кількість лікарняних ліжок – 41 827 тис., або 88,9 на

100 000 тис. населення [8]. Для порівняння наведемо дані окремих країн європейського регіону та ЄС (табл. 3, за даними [6, с. 50; 8]).

Таблиця 3

Кількість стаціонарів і ліжок

(од./100 тис. населення)

Країна	Кількість стаціонарів	Ліжковий фонд	
	2004 р.	1996 р.	2002 р.
Україна	5,94	108,4	88,9
Польща	2,15	62,2	54,9
Росія	6,76	116,3	107,1
Білорусь	7,87	122,7	119,4
Естонія	3,68	79,0	59,5
Європа загалом	4,39	82,1	72,4
ЄС загалом	3,2	...	...

Таким чином, досліджуючи динаміку змін у загальному забезпеченні населення України ресурсами охорони здоров'я, ми бачимо стійку тенденцію до скорочення як загальної кількості лікарняних закладів, так і ліжкового фонду. Основні причини такої динаміки полягають, по-перше, у прямому нормативно-правовому регулюванні (так, Постановою Кабінету Міністрів України від 28.06.1997 р. № 640 затверджений нормативний показник забезпеченості ліжками – 80 на 10 тисяч населення); по-друге, в обмеженому фінансуванні галузі; по-третє, у розвитку медичних технологій, що сприяє більш інтенсивному використанню ресурсів системи, і, по-четверте, у недостатці медичних кадрів, що суттєво впливає на стан ресурсів охорони здоров'я в цілому. Як бачимо, Україна досягла більших успіхів на шляху до скорочення ресурсів відповідно до показників розвинених європейських держав, ніж Росія та Білорусь. З іншого боку стан здоров'я населення України, який різко погіршився у 90-х роках ХХ сторіччя, продовжується залишатися незадовільним [10]. Таким чином, можемо констатувати, що скорочення ресурсів системи охорони здоро-

в'я України пов'язане з погіршенням здоров'я населення України.

Інформація, подана Центром медичної статистики МОЗ України, доводить, що кількість диспансерів у цілому (порівняно з 2000 роком) зменшилася на 119, у тому числі зі стаціонарами – на 84, унаслідок об'єднання або реорганізації їх у структурні підрозділи інших лікувальних закладів, переважно міських та центральних районних лікарень. Кількість протитуберкульозних диспансерів за останні 5 років зменшилася на 48 (у тому числі зі стаціонарами – на 34); шкірно-венерологічних – на 38; наркологічних – на 11; психоневрологічних – на 5; ендокринологічних – на 3; лікарсько-фізкультурних – на 8.

Аналізуючи взаємозв'язок скорочення матеріальних ресурсів охорони здоров'я зі зростанням рівня захворюваності на прикладі туберкульозу (tbc), можемо побачити, що зростання рівня захворюваності безпосередньо залежить від скорочення кількості протитуберкульозних диспансерів та протитуберкульозних ліжок (рис. 1, за даними [3]).

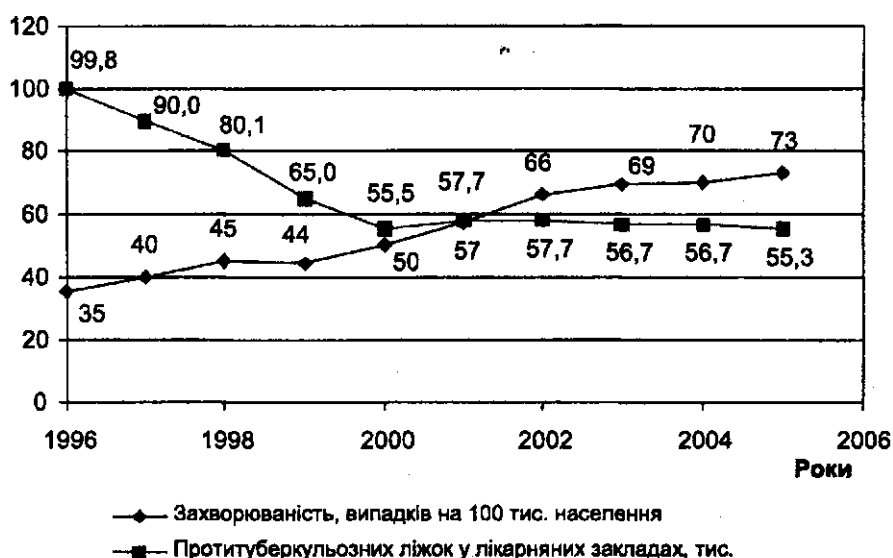

Рис. 1. Залежність зростання захворюваності на туберкульоз від скорочення матеріальних ресурсів

З метою аналізу залежності скорочення ресурсів охорони здоров'я (санаторні та лікарняні протитуберкульозні ліжка) від темпу зростання захворюваності дорослого населення на tbc застосуємо статистичний метод та дослідимо загальноприйнятий статистичний показник – темп приросту (табл. 4).

На прикладі скорочення кількості протитуберкульозних ліжок бачимо, що від'ємний приріст матеріальних ресурсів охорони здоров'я впливає на зростання захворюваності. Крім того, менш інтенсивне скорочення ресурсів за останні роки викликає менш інтенсивне зростання захворюваності. І хоча доведе-

Таблиця 4

Темп приросту захворювань на tbc та кількості протитуберкульозних ліжок

Роки	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Показник										
Темп приросту кількості ліжок	-8,9	-13,3	-15,3	-5,26	2,8	0,1	-1,5	0,2	-2,0	0,3
Темп приросту захворюваності	7,2	12,6	-1,6	10,6	13,9	10,2	2,5	4,3	3,9	1,0

ДЕМОГРАФІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА СТАТИСТИКА

но, що захворюваність на тбс значною мірою залежить від соціального благополуччя населення, ми можемо стверджувати, що медична складова у боротьбі з туберкульозом недостатньо ефективна, а заходи щодо скорочення протитуберкульозних ресурсів нанесли значну шкоду здоров'ю населення України.

Узагалі за останні п'ять років у лікарняних закладах, переважно місцевого підпорядкування, скорочено 26 675 ліжок (6,1%), при цьому ліжковий фонд обласних лікарень зменшився на 3,8%, міських лікарень – на 2,4%, центральних районних лікарень – на 6,0%, дільничних лікарень – на 30,8%, пологових будинків – на 8,1%, психіатричних та наркологічних лікарень – на 7,6%, диспансерів – на 11,6% [4], а загальна захво-

рюваність населення та смертність продовжують зростати та перевищують показники Євросоюзу у 2–4 рази [6, с. 15].

Незважаючи на щорічне зменшення обсягу ліжкового фонду, слід очікувати і подальше скорочення основних фондів, оскільки нормативний показник забезпеченості ліжками – 80 на 10 тисяч населення, затверджений уже згаданою Постановою Кабінету Міністрів України № 640, – наразі нижче, ніж наявний рівень. У 2005 році забезпеченість ліжками на 10 тисяч населення становила 87,2 (2000 рік – 88,5) (рис. 2) [4, с. 129]. При цьому відповідний показник для європейського регіону дорівнює 69,1 (2004 рік), а для країн СНД в цілому – 86,7 (2004 рік).

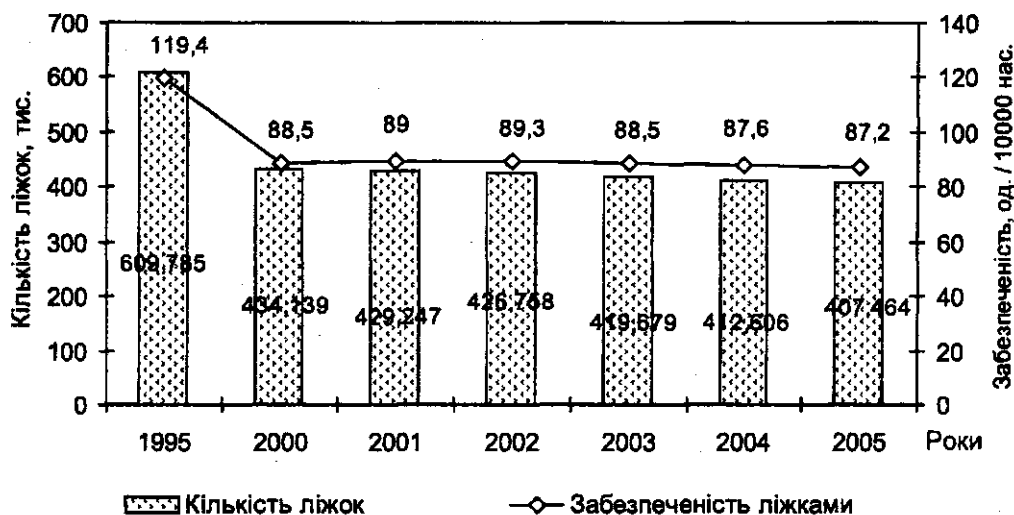

Рис. 2. Ліжковий фонд системи МОЗ та забезпеченість ліжками

Забезпеченість ліжками на 10 тисяч населення сільських адміністративних районів становить 63,0 (2000 рік – 65,9). В усі лікарняні заклади в 2005 році було госпіталізовано 10141,3 тисяч осіб, що на 583,4 тисяч (6,1%) більше, ніж у 2000 році. За останні роки відмічається незначне зростання рівня госпіталізації на 100 жителів з 19,4 у 2000 році до 21,6 у 2005 році, в тому числі міських жителів з 19,9 до 21,8, сільських

жителів – з 18,3 до 21,2 відповідно (рис. 3) [4, с. 130]. При цьому середній показник для європейського регіону – 18,8 (2004 рік), СНД – 19,7 (2004 рік).

За останні роки відмічається покращання показників використання ліжкового фонду (рис. 4) [4, с. 131] та зберігається тенденція до скорочення середнього перебування хворого на ліжку з 14,9 днів у 2000 році до 13,5 у 2005 році.

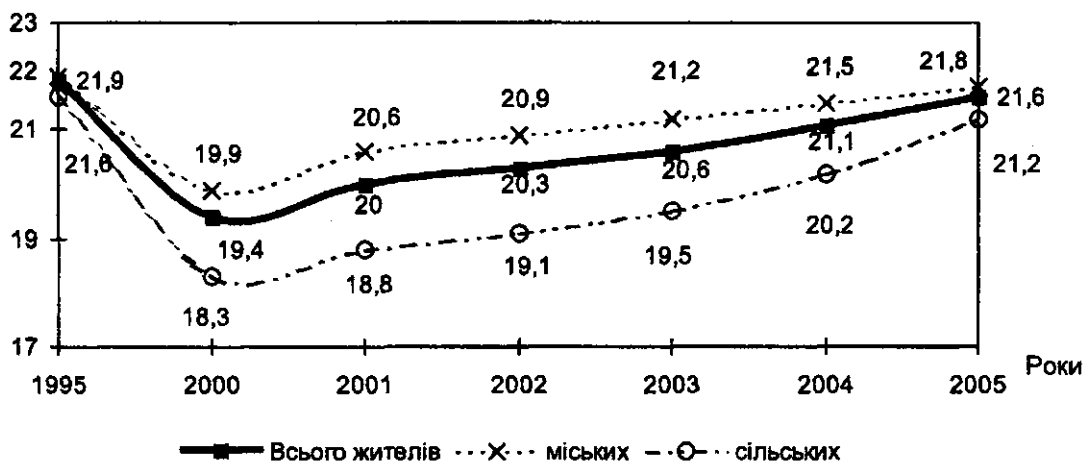

Рис. 3. Рівень госпіталізації на 100 жителів

ДЕМОГРАФІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА СТАТИСТИКА

Середнє перебування хворого на ліжку становить: в обласних лікарнях – 11,6 днів (2000 рік – 12,8); міських лікарнях – 11,8 днів (2000 рік – 12,8); центральних районних лікарнях – 11,2 днів (2000 рік – 11,9); дільничних лікарнях – 12,5 днів (2000 рік – 14,0). За даними Європейського регіонального бюро ВООЗ, середнє перебування хворого на ліжку в усіх стаціона-

рах в Європейському регіоні становить 10,9 днів (2004 рік), у СНД – 13,4 дня (2004 рік). У закладах сільських адміністративних районів середнє перебування хворого на ліжку становить 11,6 днів (2000 рік – 12,8), середня кількість днів зайнятості ліжка – 334 (2000 рік – 321). Середня кількість днів зайнятості ліжка збільшилася з 324 у 2000 році до 335 днів у 2004–2005 рр.

Рис. 4. Показники використання ліжкового фонду

Загальна кількість відвідувань в усіх амбулаторно-поліклінічних закладах становить 499,0 млн. (2000 рік – 491,9 млн.) (див. табл. 5 за даними [4]). Кількість відвідувань на одного жителя становить 10,6 (2000 рік – 10,0). Кількість відвідувань на одного жителя в сільських адміністративних районах становить 9,0 (2000 рік – 8,3).

Планова потужність амбулаторно-поліклінічних закладів становить 876 981 відвідування у зміну, або 188 на 10 тисяч населення (2000 рік – 178). Кількість дільничних лікарень зменшилася з 948 у 2000 р. до 668 у 2005 р. (на 29,5%). Крім того, укомплектованість

штатних посад лікарів у цих закладах фізичними особами в цілому становить лише 74,7% (2000 р. – 80,6; 2004 р. – 75,5). Кількість сільських лікарських амбулаторій збільшилася з 2408 у 2000 р. до 3076 (27,7%) у 2005 році (2004 р. – 3026). Протягом останніх років постійно зростає мережа закладів, які мають денні стаціонари, а також збільшується кількість ліжок у них. У 2005 році 4659, або 69,6% від усіх закладів, які надають амбулаторно-поліклінічну допомогу, мали в своєму складі денні стаціонари, в яких було проліковано 2,2 млн. осіб (2000 рік – 1,2 млн.) (рис. 5, за даними [2, с. 133]).

Таблиця 5

Мережа закладів, які надають амбулаторно-поліклінічну допомогу

Показники \ Роки	2000	2004	2005	± 2005 до 2000
Усього закладів, в тому числі:	6456	6660	6692	+236
– самостійні поліклініки та амбулаторії, з них:	2850	3533	3605	+755
♦ сільські лікарські амбулаторії	2408	3026	3076	+668
♦ поліклініки в складі лікарняних закладів	2624	2310	2281	-343
♦ диспансери	491	378	372	-119
♦ стоматологічні поліклініки	320	313	309	-11
♦ лікарські здоров'я пункти	171	126	125	-46
Кількість ФАПів	16113	15526	15459	-654

Рис. 5. Кількість денних стаціонарів

Кількість ліжок у денних стаціонарах (порівняно з 2000 роком) збільшилася на 19,5 тисяч і становить 61933 ліжка, кількість ліжок у денних стаціонарах на 10 тисяч населення – зросла з 8,6 у 2000 році до 13,2 у 2005 році, число пролікуваних хворих у денних стаціонарах на 10 тисяч населення збільшилося з 257 до 477 відповідно. Кількість ліжок у стаціонарних закладах України у 2005 році порівняно з 2001 роком зменшилася на 21783, або на 5,1% (2001 р. – 429247 ліжок, 2005 р. – 407464 ліжок). Рівень госпіталізованої захворюваності дорослих і підлітків від усіх хвороб склав в Україні у 2005 році 21,1 на 100 осіб.

Аналізуючи динамічні процеси стану ресурсів охорони здоров'я, можемо визначити, що за останні роки проходило скорочення як лікарняних закладів, так і ліжкового фонду лікувального та санаторного профілів; крім того, за останні роки відбувалися процеси реорганізації, перепрофілювання, відокремлення та об'єднання закладів охорони здоров'я. Так, за рахунок реорганізації лікарняних закладів у самостійні лікарські амбулаторії (переважно в сільській місцевості) спостерігається тенденція до збільшення амбулаторій сімейних лікарів на фоні фактичного скорочення стаціонарів, диспансерів та фельдшерсько-акушерських пунктів. Поряд з цим, в Україні розвиваються стаціонарозамінюючі форми надання медичної допомоги, зростає інтенсивність використання ресурсів, що проявляється у збільшенні показників госпіталізації, скороченні середнього перебування хворого на ліжку, збільшенні кількості днів зайнятості ліжка та зростанні ефективності його використання (обіговості).

Незважаючи на значні зусилля з боку державної влади, за останні 20 років сімейна медицина не набула необхідного розвитку в Україні, причинами цього є незмінені методи фінансування сімейних лікарів, а також існування більш раціональної поліклінічної форми надання первинної медичної допомоги [2].

Можна було б визнати, що сучасні тенденції розвитку матеріальних ресурсів охорони здоров'я Украї-

ни відповідають світовим тенденціям, якби не загальний стан здоров'я населення України, який погіршується з кожним роком. Тому ми повинні усвідомити, що розвиток інноваційних медичних технологій, удосконалення управління, покращання загального ставлення населення до свого здоров'я не впливають на скорочення основних фондів медичної галузі, як це відбувається в розвинених країнах. Головними причинами скорочення ресурсів в Україні є недостатнє фінансування, обмежена мотивація медичних кадрів щодо праці та недосконале державне управління системою охорони здоров'я України.

Конституцією України (ст. 49) встановлено, що мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я не може бути скорочена. Однак як за даними МОЗ, так і за даними Держкомстату з 1996 року спостерігається тенденція до скорочення абсолютної кількості закладів охорони здоров'я України.

Документом, що регулює забезпеченість населення ресурсами охорони здоров'я, є Наказ МОЗ "Про штатні нормативи та типові штати закладів охорони здоров'я" від 23.02.2000 р. № 33 зі змінами та доповненнями. Цим Наказом затверджено штатні нормативи та типові штати закладів охорони здоров'я обласних та міських закладів охорони здоров'я з населенням понад 25 тис. осіб. Ним встановлюються штатні нормативи посад керівників, лікарів, середнього та технічного медичного персоналу відповідно до кількості ліжок та чисельності населення, а також забезпеченості населення закладами, відділеннями, кабінетами тощо відповідного медичного профілю [5].

Таким чином, нормативно-правовий механізм державного управління є основним у формуванні структури ресурсів охорони здоров'я України. Такий механізм певною мірою відповідає концепції державної системи охорони здоров'я, але з іншого боку – не може еластично відповідати попиту на медичні послуги, який стрімко розвивається за ринковими законами. Такий механізм обмежує можливості оперативного реагування керівників охорони здоров'я на потреби

галузі. Однак не тільки механізм управління впливає на систему, є також інші фактори, що сприяють або

навіпаки стримують ефективність використання ресурсів (рис. 6).

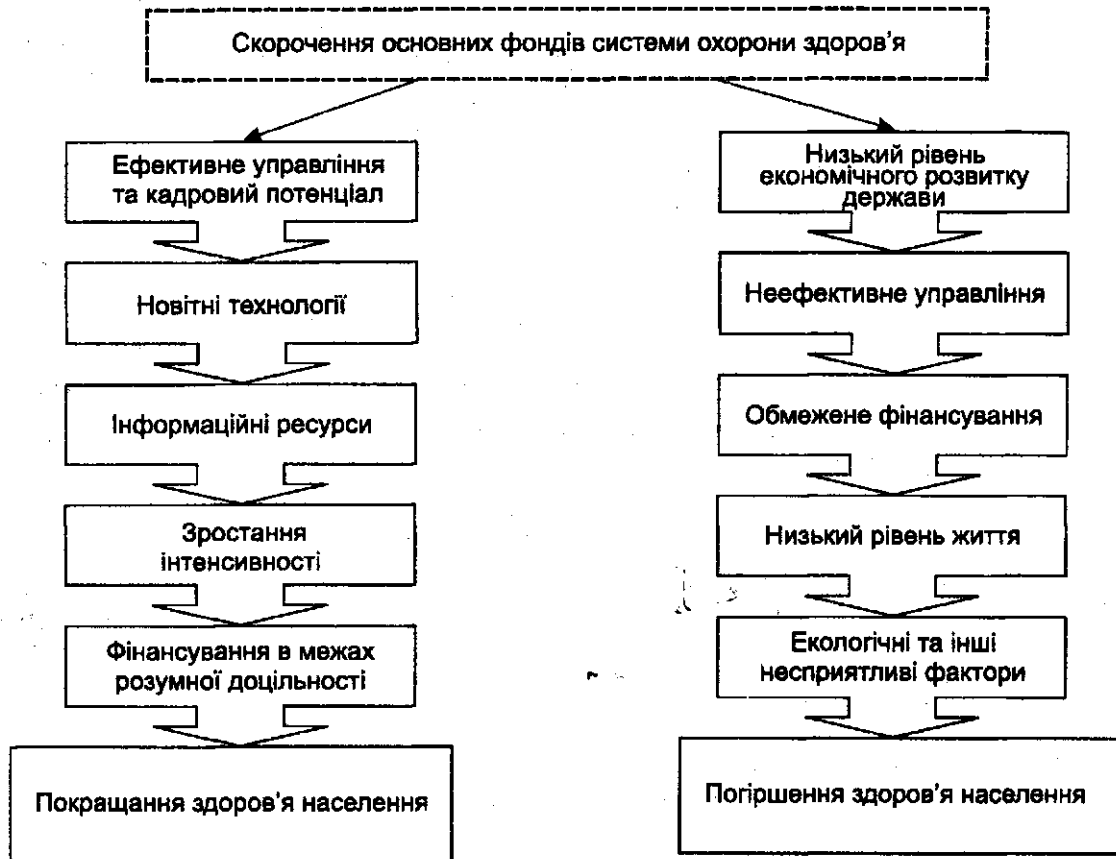

Рис. 6. Фактори, що впливають на стан здоров'я населення за умови скорочення ресурсів охорони здоров'я

Починаючи з 90-х років в Україні відбувалися процеси спаду економіки, значно знизився рівень життя населення, погіршилась екологічна ситуація. До сьогодні управління системою охорони здоров'я не відповідає вимогам ринкової економіки та залишається в адміністративному управлінні, а фінансування не забезпечує потреб галузі. Тільки в останні роки почала зростати інтенсивність надання медичної допомоги, в лікарнях з'являються комп'ютери та нове обладнання, збільшується фінансування. Все це дає надію, що система охорони здоров'я зможе ефективно використати свої обмежені ресурси для покращання здоров'я населення України.

Проведене дослідження дає підстави для таких висновків:

1. Незважаючи на неоднорідність статистичних даних офіційних джерел, динаміка змін матеріальних ресурсів відображає фактичне скорочення основних фондів системи охорони здоров'я України, що порушує Конституцію України та негативно відображається на загальному стані здоров'я населення, зокрема інтенсивне скорочення протитуберкульозних ресурсів країни є однією з причин поширення захворюваності на туберкульоз.

2. Нормативно-правовий механізм державного управління ресурсами охорони здоров'я України не

може еластично відповідати попиту на медичні послуги, а скорочення основних фондів системи охорони здоров'я, яке відбувається через адміністративне регулювання, не враховує фактори, що впливають на підвищення якості та інтенсивності надання медичної допомоги.

3. За останні роки в Україні почала зростати інтенсивність використання ресурсів, що проявляється у збільшенні показників госпіталізації, скороченні середнього перебування хворого на ліжку, збільшенні кількості днів зайнятості ліжка та зростанні ефективності використання ліжка. Проте намітилися позитивні тенденції до збільшення амбулаторій сімейних лікарів, розвиваються стаціонарозамінюючі форми надання медичної допомоги, зростає впровадження новітніх медичних та інформаційних технологій, поступово збільшується фінансування галузі. Ці фактори можуть проявлятися як компенсаторні механізми негативного впливу скорочення ресурсів на загальне здоров'я населення.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні ресурсів охорони здоров'я, які мають сприяти розробці єдиних підходів до формування політичних рішень щодо розвитку системи охорони здоров'я України.

Список використаних джерел

1. *Виноградов О.В.* Статистичний аналіз стану, динаміки та тенденцій розвитку кадрових ресурсів охорони здоров'я України // *Статистика України*. – 2007. – № 4. – С. 48–52.
2. *Виноградов О.В.* Роль сімейної медицини в стратегії державного управління // *Державне управління. Теорія та практика: Електронне фахове видання НАДУ*. – 2006. – № 1. – Режим доступу: <http://www.academy.kiev.ua> – Заголовок з екрана.
3. *Туберкульоз в Україні: аналітично-статистичний довідник*. – К.: ЦМС МОЗ України, 2007.
4. *Здоров'я населення та діяльність галузі охорони здоров'я України в 2001–2005 роках* / МОЗ України, Центр медичної статистики МОЗ України. – К.: Вид-во “Полеум”, 2006. – 204 с.
5. *Наказ МОЗ України “Про штатні нормативи та типові штати закладів охорони здоров'я” від 23.02.2000 р. № 33*. – Режим доступу: <http://www.nau.kiev.ua/nau10/ukr/doc.php?uid=1039.1760.0>
6. *Основні шляхи подальшого розвитку системи охорони здоров'я України* / Під заг. ред. В.М. Лехан, В.М. Рудого. – К.: Вид-во Раєвського, 2005. – 168 с.
7. *Постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.1997 р. № 640*. – Режим доступу: <http://www.nau.kiev.ua/nau10/ukr/doc.php?uid=1058.491.0>
8. *Сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я*. – Режим доступу: <http://data.euro.who.int/hfamdb/> – Заголовок з екрана.
9. *Статистичний щорічник України за 2005 рік* / За ред. О.Г. Осауленка; Державний комітет статистики України. – К.: Вид-во “Консультант”, 2006. – 576 с.
10. *Результати діяльності галузі охорони здоров'я України у 2006 році*. – К.: МОЗ України, 2007. – 75 с.

Статистический анализ состояния суицида в Республике Беларусь*

В настоящее время тема демографического кризиса в Беларуси является одной из самых актуальных, так как в стремительном сокращении численности населения видится серьезная угроза национальной безопасности. Снижению смертности отводится приоритетная роль в проекте национальной программы демографического развития республики. Долгосрочное улучшение демографической ситуации в стране невозможно без преодоления сверхсмертности, в том числе по причине суицида.

Суицид – крайняя форма аутодеструктивного поведения человека, которая является индикатором дезинтеграции современного общества [11]. С 1995 г. прошлого столетия суицид занимал первое место в структуре внешних причин смерти населения Республики Беларусь. В 2006 г. суицидальная смертность вышла на второе место после случайных отравлений алкоголем [6].

Научно-исследовательские институты ряда стран проводили изучение зависимости между показателями уровня жизни населения и количеством суицидных случаев. В результате исследования не были получены

однозначные оценки факторов, влияющих на данное социальное явление, следовательно, выделить группы стран, близких по изучаемым характеристикам, оказалось крайне сложно [9; 10]. Отсюда можно сделать вывод, что явление суицида по своей причинно-следственной природе является индивидуальным для каждой страны.

Рассмотрим динамику уровня зарегистрированных суицидных случаев в Беларуси за период 1990–2006 гг. (табл. 1, по данным [4, с. 292; 294; 296]).

Динамика численности суицидных случаев в стране в рассматриваемый период имеет следующие характеристики: среднегодовой темп роста – 101,9%, средний абсолютный прирост за период – +46. Зарегистрированная численность умерших по причине самоубийств превышает показатель численности погибших от преступных посягательств в 3–4 раза. По мнению специалистов, фактический уровень суицида выше официальных цифр в 2–4 раза, так как не все случаи регистрируются системой здравоохранения в силу отсутствия или недостатка улик, доказывающих факт добровольного ухода из жизни [3].

На основе показателей табл. 1 составлена линейная регрессионная динамическая модель количества зарегистрированных суицидных случаев в стране [7]:

И.А. Дауки,
кандидат экономических наук,
доцент кафедры статистики
Белорусского государственного
экономического университета;
Н.Ю. Королева,
кандидат биологических наук,
заведующая кафедрой Управления образования
Государственного института
повышения квалификации и переподготовки
работников и специалистов Министерства торговли
Республики Беларусь

* Друкується мовою оригіналу
© И.А. Дауки, Н.Ю. Королева, 2008

Численность умерших от самоубийств в Республике Беларусь за 1990–2006 гг.

(человек)

Год	Численность умерших	В том числе:	
		городское население	сельское население
1990	2085	1140	945
1991	2170	1249	921
1992	2428	1355	1073
1993	2886	1648	1238
1994	3153	1828	1325
1995	3206	1870	1336
1996	3632	2015	1617
1997	3541	1979	1562
1998	3566	...	...
1999	3408	1873	1545
2000	3491	1879	1612
2001	3314	1777	1537
2002	3300	1777	1523
2003	3467	...	...
2004	3272	1701	1571
2005	3015	1582	1433
2006	2824	1389	1435

$$\hat{Y}_t = 3103 + 49,7t + \varepsilon_t, \quad (1)$$

где t – фактор времени;

ε_t – случайный компонент.

Таким образом, согласно предложенной модели среднее значение исследуемого явления за период 1990–2006 гг. равно 3103 случая, среднегодовой абсолютный прирост – +49,7. Прогнозные значения (при 0,05 уровне значимости) составят: в 2007 г. – 3551 случай; в 2008 г. – 3601. Полученные результаты свидетельствуют о том, что при прочих равных условиях уровень данного негативного явления в стране будет увеличиваться.

Взаимосвязь динамики численности населения Республики Беларусь и количества зарегистрированных суицидных случаев выражает следующая модель:

$$\hat{Y}_t = -39462 + 4,2X_t + 212,8t + \varepsilon_t, \quad (2)$$

где X_t – численность населения страны, тыс. чел.

Значения параметров уравнения (2) позволяют сформулировать следующие выводы: во-первых, с увеличением численности населения на 1 тыс. человек количество суицидальных случаев увеличится примерно на 4; во-вторых, динамика явления суицида в республике на 69% детерминирована численностью населения и на 31% – другими неучтенными факторами.

По критериям Всемирной организации здравоохранения, уровень свыше 20 суицидов на 100 тыс. населения считается высоким. В Беларуси этот уровень намного превышает заданный критерий: в 1990 г. коэффициент составил 20,5 на 100 тыс. населения, в 2006 г. – 29,0.

Сравнительный анализ стандартизированных коэффициентов суицидальности показывает, что уровень смертности в сельской местности выше, чем в городе – это отличительная особенность Республики Беларусь, так как мировая практика свидетельствует о том, что самоубийства в деревнях встречаются реже, чем в городах. Суицид традиционно рассматривается как атрибут культуры большого города, данное явление в значительной степени есть порождение негативного влияния развитого мегаполиса [5]. В Беларуси же наблюдается обратная картина: относительная частота суицидов на селе выше, чем в городе – в “пиковом” 1996 г. на 100 тыс. горожан приходилось 28 случая, а на 100 тыс. лиц живущих в сельской местности – 51 [4]. Выше на селе и показатели смертности от причин, связанных с употреблением алкоголя.

Другой особенностью являются возрастные характеристики: в Беларуси самоубийцы – это в основном люди активного трудоспособного возраста, тогда как по данным мировой статистики считается, что наиболее суицидоопасной является категория пожилых людей в возрасте 60 лет и старше. В табл. 2 (по данным [6, с. 92]) приведены показатели судебно-медицинской статистики по половозрастным признакам (на 100 тыс. человек населения соответствующего пола и возрастной группы).

Табл. 2 содержит показатели пораженности суицидом населения Беларуси, которые являются универсальным критерием самодеструктивности определенной гендерной группы. Значения средних характеристик суицидентов в 2006 г. составили: среднеарифметический возраст – 45 лет; наиболее распространенный (модальный) возраст – 47,5 лет; медианный возраст составляет 45 лет, то есть половина численности умерших имели возраст до 45 лет.

Возрастные коэффициенты смертности от самоубийств

Год	Пол	Возрастные группы, лет							
		до 20	20–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70 и старше
1990	муж.	6,7	26,6	38,9	50,2	63,0	62,2	45,8	45,6
	жен.	1,8	4,1	5,4	7,2	10,7	13,5	14,4	17,6
1995	муж.	12,6	33,7	60,9	72,2	95,8	115,8	81,0	69,6
	жен.	2,4	4,7	4,3	8,2	13,7	19,1	14,4	17,6
2000	муж.	12,9	59,2	68,8	82,4	97,8	110,5	88,0	82,9
	жен.	2,4	6,5	5,8	9,4	12,3	12,5	15,1	18,9
2005	муж.	12,8	39,8	60,3	72,8	80,1	91,1	77,2	75,3
	жен.	1,6	4,8	7,0	11,2	10,1	10,6	14,5	15,8
2006	муж.	13,5	38,9	57,2	71,7	72,8	84,2	74,2	64,3
	жен.	2,9	5,9	7,2	10,3	8,7	9,1	9,9	14,2

Стандартизированные коэффициенты смертности по европейским стандартам структуры населения позволили сделать следующие выводы: в начале 90-х годов смертность мужского населения в 4 раза превышала показатель, рассчитанный для женского населения, а в 2006 г. – уже в 7 раз. Специалисты-психологи утверждают, что основной причиной суицида являются психические заболевания населения. Однако по официальным статистическим данным за 2006 г. в Беларуси численность психически нездоровых мужчин только на 20% превышает женщин с подобными заболеваниями, следовательно, выдвинутую гипотезу можно подвергнуть сомнению.

Оценка влияния гендерной структуры населения на уровень смертности от самоубийств (K) осуществлена на основе мультипликативной модели (3), где U – коэффициент смертности от самоубийств мужского населения на 100 тыс. населения соответствующей группы; B – коэффициент соотношения численности мужского населения к женскому населению; d – доля численности женского населения в общей численности населения страны.

$$K = U \cdot B \cdot d. \quad (3)$$

Полученные результаты индексного анализа 2006 г. в сравнении с данными 2000 г. подтвердили вывод о том, что на 97% динамика общего уровня

смертности населения по причине суицида определяется коэффициентом смертности мужского населения, в то время как структурные показатели не оказывают существенного влияния.

Психологи утверждают, что основной причиной высокой смертности мужчин в результате суицидальных случаев является их слабая приспособляемость к стрессовым ситуациям [1; 2]. Данный вывод подтверждает высокое значение парного коэффициента корреляции (0,88), характеризующего зависимость между численностью безработных и умерших от самоубийств. Можно предположить, что мужское население имеет более четкую установку на трудовую деятельность, следовательно, тяжелее воспринимают потерю заработка. С дезорганизацией рабочего процесса теряются различные скрытые преимущества работы, такие, как организация времени, определенность статуса, социальные контакты. Эти обстоятельства вызывают состояние беспомощности, которое является одной из причин алкоголизма, усугубляет депрессию и ведет к самоубийству.

Региональный сравнительный анализ гендерных показателей за 2000–2006 гг. позволил сделать вывод о том, что темпы роста смертности мужского населения снижаются, а женского (в Витебской, Могилевской и Гродненской областях) – увеличиваются (табл. 3, по данным [6]).

Таблиця 3

Региональное распределение суицидальности мужчин и женщин в Республике Беларусь за период 2000–2006 гг.

Женское население	Мужское население				
	Темп роста	94% – 97%	97% – 98%	98% – 99%	99% – 99,9%
	91% – 94%	г. Минск			
	94% – 98%		Минская область		
	98% – 99%			Гомельская область, Брестская область	
	99% – 110%		Витебская область	Могилевская область	Гродненская область

Пространственное распределение суицидальных случаев в Беларуси неравномерно. Низкий уровень смертности отмечается в г. Минске. Зонами высокой смертности являются Витебская и Минская области, значения коэффициентов для этих регионов примерно на 30% выше среднереспубликанского уровня.

В целях расширенного анализа состояния смертности мужского населения страны введем критерий 40 и выше случаев на 100 тыс. человек (т.е. в два и более раза превышающий официальный мировой коэффициент). В табл. 2 цветом выделены возрастные группы населения, у которых значения показателей смертности от суицида превышают заданный критерий. По данным таблицы видно, что в 1990 г. значение предложенного критерия характерно для лиц, достигших 30 лет и старше, в 2000 г. граница снижается до 20-летнего возраста, в 2005–2006 гг. – возрастает до 25 лет. Полученные результаты наглядно демонстрируют

тенденцию сдвига в возрастной структуре в сторону омоложения мужского населения, охваченного суицидальным процессом.

Наиболее серьезным симптомом социального нездоровья жителей Беларуси является сверхсмертность населения в трудоспособном возрасте (рис. 1). На рисунке приведены фактические данные и результаты моделирования. При этом линейная модель

$$y_1 = 46,086 - 1,186t \quad (R^2 = 0,7588)$$

описывает изменения во времени коэффициента смертности населения от суицидов в трудоспособном возрасте, а квадратичная модель

$$y_2 = 502,73 + 30,423t - 3,149t^2 \quad (R^2 = 0,7259)$$

– коэффициента смертности населения в трудоспособном возрасте.

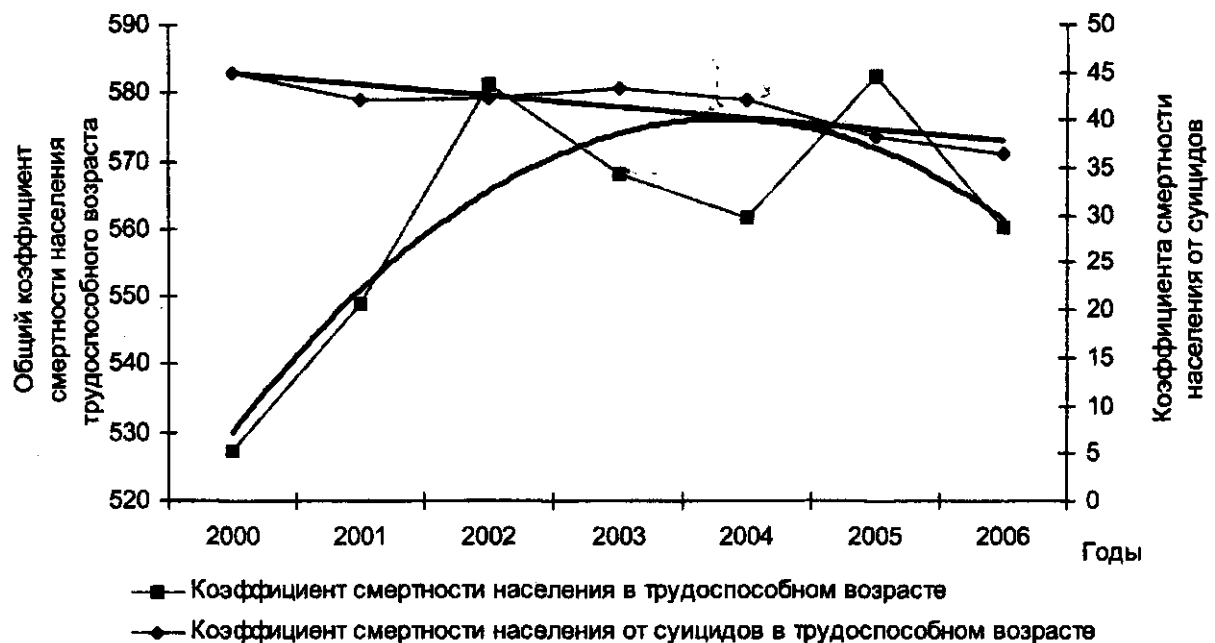

Рис. 1. Динамика стандартизованных коэффициентов смертности населения в трудоспособном возрасте в Республике Беларусь, 2000–2006 гг. (на 100 тыс. населения)

Полученные регрессионные модели указывают на то, что динамические ряды коэффициентов смертности населения в трудоспособном возрасте за период 2000–2006 гг. не являются коинтегрированными. Объяснением этого факта может послужить качество кодирования причин смерти в медицинских свидетельствах в случаях, когда эксперты не могут сделать точный вывод о том, является ли данный инцидент несчастным случаем, самоповреждением или насилием.

Уровень смертности населения в стране зависит от большого числа факторов: природно-климатических, генетических, экономических, культурных, политических и др. С точки зрения демографического анализа смертности, наиболее важным представляется деление факторов на две группы: эндогенные (порождае-

мые внутренним развитием человеческого организма) и экзогенные (связанные с действием внешней среды). Смерть всегда есть результат взаимодействия факторов обеих этих групп, но роль каждой из них может быть различной с точки зрения основных характеристик смерти [8].

Считается, что главные причины исследуемого явления лежат в биологической, генетической и психологической сферах человека. Нетрудно предположить, что на формирование суицида как общественного явления оказывает влияние комплекс социальных и экономических факторов, действующих с разной силой и в разных направлениях. Однако сведения официальной статистики дают ограниченную информацию, по которой невозможно составить представление об этнических различиях самоубийц,

професійної належності, освіті, соціальному статусу, рівню доходів і т. д. Крім перелічених характеристик суїцидентів цілком безглуздо досліджувати часові параметри самоубийств (сезон, місяць, день тижня, час доби і т. д.), а також способи здійснення суїцидів і вплив впливу алкоголю. При цьому треба розуміти, що циклічність даного явища залежить передусім від соціальних факторів.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що високий рівень самоубийств носить характер не константи, а змінної, оскільки частота суїцидальних показників змінюється в залежності від таких параметрів як вік, місце проживання, а також ряду соціальних, економічних і психологічних факторів. Отже, зниження рівня суїцида можливо, якщо буде розроблена правильна соціально-демографічна політика держави.

Список використаних джерел

1. Антонова О.И. Региональная дифференциация смертности от внешних причин // Вопросы статистики. – 2007. – № 10. – С. 17–22.
2. Мягков А.Ю. Темпоральные характеристики самоубийств // Социологические исследования. – 2004. – № 3. – С. 83–92.
3. Мягков А.Ю., Смирнова Е.Ю. Структура и динамика незавершенных самоубийств // Социологические исследования. – 2007. – № 3. – С. 89–97.
4. Население Республики Беларусь: Стат. сб. – Минск: Министерство статистики и анализа Республики Беларусь, 2007. – 411 с.
5. Сорокин П.А. Социологическое наследие // Социологические исследования. – 2003. – № 2. – С. 104–115.
6. Статистический ежегодник Республики Беларусь, 2007: Стат. сборник. – Минск: Министерство статистики и анализа Республики Беларусь, 2007. – 617 с.
7. Эконометрика: Учеб. / Под ред. И.И. Елисеевой, С.В. Курышева, Т.В. Костеева и др. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 339 с.
8. Демография и статистика населения: Учеб. / Под ред. И.И. Елисеевой, Э.К. Васильева, М.А. Клупт и др. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 687 с.
9. Conner K.R., Beautrais A.L., Conwell Y. Risk factors for suicide and medically serious suicide attempts among alcoholics: Analyses of Canterbury suicide project data // Journal of Studies on Alcohol. – 2003. – Vol. 64, № 4. – P. 551–554.
10. Spirituality and attempted suicide among American Indians / E.M. Garrouette, J. Goldberg, J. Beals and oth. // Social Science and Medicine. – 2003. – Vol. 56, №7. – P. 1571–1579.
11. Jarosz M. Suicide as an indicator of disintegration of the Polish Society // Polish Sociological Review. – 1999. – №3. – P. 427–444.

Використання методики побудови трендових моделей прогнозування у системі державного регулювання ринку медичних послуг в Україні

З.О. Надюк,
кандидат наук з державного управління,
доцент

Ефективна державна політика у сфері охорони здоров'я, спрямована на збільшення тривалості та покращання якості життя, трудової активності, збереження та зміцнення здоров'я населення, є запорукою сталого економічного та соціального розвитку держави. Для планування заходів, спрямованих на покращання здоров'я населення країни, важливими є дані про захворюваність та її поширеність у цілому та за окремими групами населення. Основним завданням медичної статистики, як зазначається у науковій літературі [7, с. 26], є обґрунтування нормативно-організаційних потреб у наданні окремих видів допомоги, визначення закономірностей зміни рівня здоров'я

населення та якості медичної допомоги, узагальнення результатів діяльності установ, лікарів, наукових досліджень.

Хоча у різних джерелах звертається увага на необхідність використання методів прогнозування у державному управлінні системою охорони здоров'я [1–3; 6; 9–11], проте ґрунтовних досліджень щодо заходів його вдосконалення наразі дуже мало. Це й зумовило вибір теми дослідження і визначає її актуальність.

Завдання дослідження:

- визначити перспективи застосування методу лінійного тренду для прогнозування розвитку захворюваності та поширеності хвороб в Україні;

- розробити напрями використання у державному управлінні охороною здоров'я на державному та локальному рівнях прогностичних даних, отриманих за допомогою методу лінійного тренду.

Вибір туберкульозу за прикладу захворювання, стосовно якого використовується метод лінійного тренду для прогнозування його розвитку у державному регулюванні ринку медичних послуг в Україні, зумовлений тим негативним впливом, що спричиняє це захворювання на соціальні та економічні аспекти життя суспільства. Початок епідемії на туберкульоз в Україні припадає на 1995 рік. З початку 90-х років рівень захворюваності на активний туберкульоз в Україні зріс у 2,6 раза, що створює для держави додаткові соціально-економічні труднощі. Стабілізація на державному рівні епідемічної ситуації щодо туберкульозу дасть змогу зменшити витрати державного бюджету, які на 2008 рік за цим напрямом передбачені у розмірі 255 млн. грн. Тривалість перебування пацієнта у стаціонарному відділенні лікувального закладу становить у середньому 6 місяців. Вартість медикаментозного лікування є значною, особливо хіміорезистентної форми туберкульозу. За даними [4], розрахункова вартість медичних препаратів сягає 75,6 млн. грн., а поживних середовищ для визначення хіміорезистентності – 5,3 млн. грн. Потрібно також урахувати, що при цьому хворий перебуває на утриманні лікувально-профілактичного закладу, отримує гроші за листком непрацездатності за місцем своєї праці, тобто держава витрачає значні фінансові кошти на лікування цієї категорії пацієнтів.

Несприятливий стан щодо захворюваності на туберкульоз спричинений такими чинниками [7, с. 208]:

- пристосуванням збудника туберкульозу до старих антитуберкульозних препаратів (шляхом набуття резистентності та поширення резистентних форм);
- зниженням захисних сил людського організму внаслідок поширення імунodefіцитних станів, викликаних епідемією СНІДу, дією забрудненого навколишнього середовища, нездоровим способом життя тощо;
- низькою ефективністю медикаментозної терапії та методів лікування, пов'язаною зі специфікою контингентів хворих.

Переважну частину хворих виявляють в амбулаторно-поліклінічних закладах, стаціонарних відділеннях лікувально-профілактичних закладів при рентгеноскопії та флюорографії осіб, які мали побутові чи професійні контакти з хворими, а також під час профілактичних медичних оглядів з флюорографічним обстеженням.

Факторами, що сприяють підвищенню захворюваності та смертності від туберкульозу в Україні, є такі:

- погіршення матеріального стану широких верств населення;
- збільшення чисельності груп підвищеного ризику;
- значна кількість хворих осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі;

- недостатній обсяг протитуберкульозних заходів через нестачу етіопатогенетичних препаратів, медичної апаратури, обладнання тощо;
- недостатня кількість кваліфікованих медичних працівників;
- недостатня увага лікарів загальної мережі до раннього виявлення та профілактики туберкульозу;
- несприятлива екологічна обстановка в Україні, що зумовлює високий рівень захворюваності населення, яке потерпіло внаслідок аварії на ЧАЕС;
- погіршення матеріально-технічної бази фтизіатричної служби.

Спрогнозуємо розвиток захворюваності на туберкульоз в Україні загалом та в кожному з регіонів зокрема, використовуючи метод лінійного тренду. Це дасть змогу розробити стратегію держави на ринку медичних послуг щодо населення, хворого на туберкульоз. Тобто можна буде статистично обґрунтувати потреби у зміні забезпеченості амбулаторно-поліклінічною, стаціонарною допомогою в кожному з регіонів України.

На основі загальних даних щодо захворюваності на туберкульоз у розрізі областей України [5; 8, с. 482; 12, с. 212] побудовані трендові моделі захворюваності на туберкульоз. На рис. 1 (за даними [8]) наведена трендова модель захворюваності на туберкульоз у цілому в Україні, розрахована на термін до 2015 року з надійністю статистичного прогнозу 95%.

Два наступних рисунки (рис. 2 і рис. 3) характеризують мінімальний і максимальний рівні захворюваності на туберкульоз в Україні, обчислені за допомогою методу лінійного тренду.

За результатами моделювання можна запропонувати таку класифікацію регіонів України за динамікою захворюваності на туберкульоз:

- регіони з надзвичайно важким станом (поширеність захворюваності на туберкульоз у 2010 році складатиме вище 120/100 000 населення): Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Херсонська області;
- з важким станом (поширеність захворюваності на туберкульоз у 2010 році складатиме 100–120/100 000 населення): Автономна Республіка Крим, Дніпропетровська, Житомирська, Одеська, Харківська області;
- з середньоважким станом (поширеність захворюваності на туберкульоз у 2010 році складатиме 80–100/100 000 населення): Вінницька, Волинська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Рівненська, Чернівецька області та м. Севастополь;
- з помірно важким станом (поширеність захворюваності на туберкульоз у 2010 році складатиме 60–80/100 000 населення): Закарпатська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області;

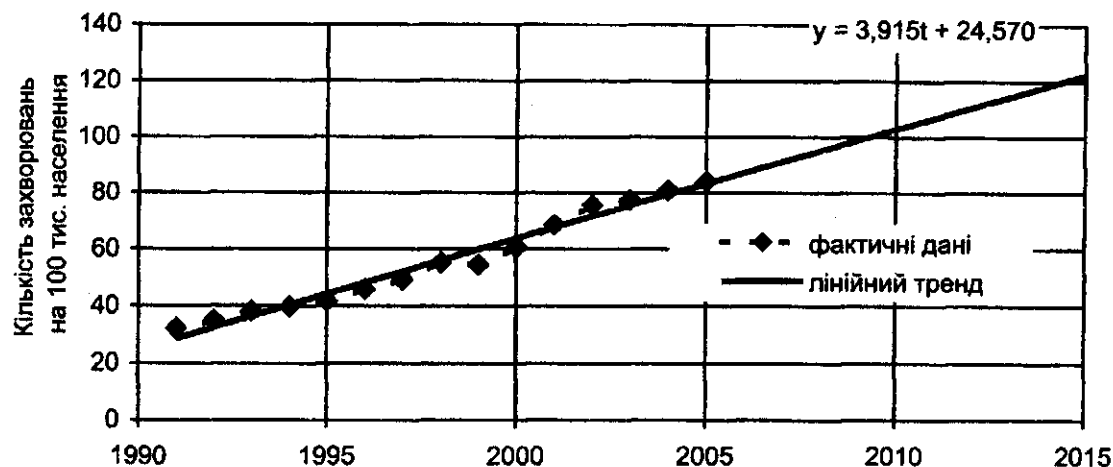

Рис. 1. Фактичні дані та результати моделювання захворюваності на туберкульоз в Україні

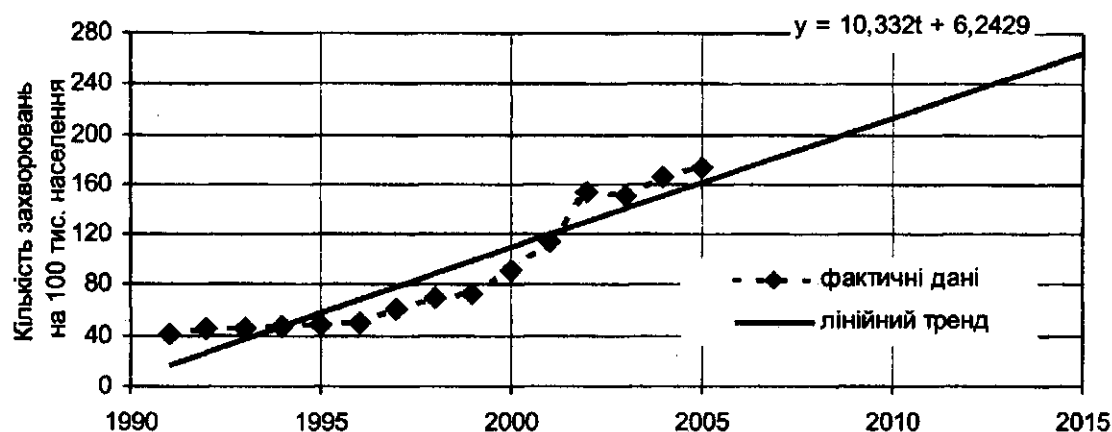

Рис. 2. Фактичні дані та результати моделювання захворюваності на туберкульоз у Херсонській області

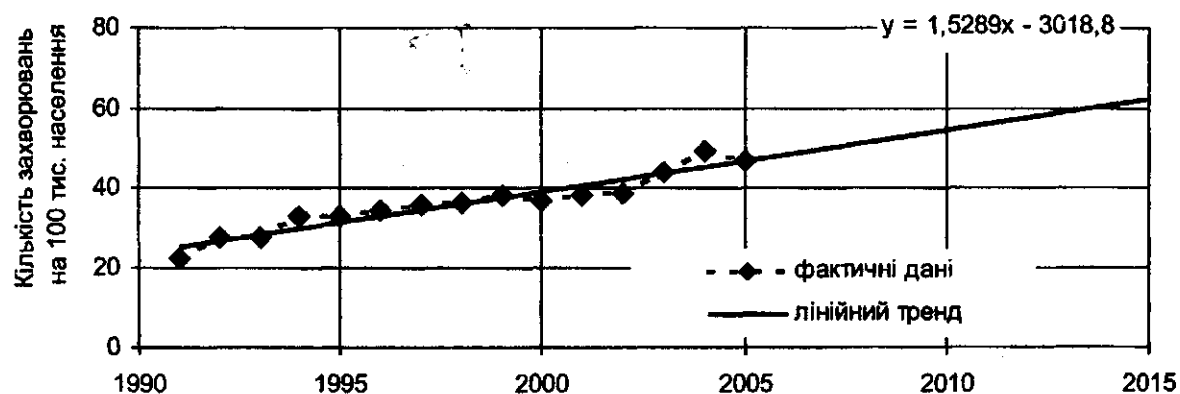

Рис. 3. Фактичні дані та результати моделювання захворюваності на туберкульоз у м. Києві

– з легким станом (поширеність захворюваності на туберкульоз у 2010 році складатиме нижче 60/100 000 населення); м. Київ.

На державному рівні в Україні передбачено виконання загальнодержавної програми протидії захво-

рюванню на туберкульоз у 2007–2011 роках. Зокрема, очікується, що виконання цієї програми дасть змогу запобігти поширенню хіміорезистентного туберкульозу, своєчасно виявляти хворих на туберкульоз, знижувати щороку не менше ніж на 1% рівень захво-

рюваності та смертності на туберкульоз, удосконалили систему надання населенню протитуберкульозної допомоги та ін. [4]. Проте у цій програмі при вирішенні проблеми протидії захворюванню на туберкульоз на загальнодержавному рівні не вказуються значні регіональні відмінності, що існують у теперішній час у поширеності туберкульозу. Проведений аналіз за допомогою методу лінійного тренду дає підстави для розробки рекомендацій органам державної влади, які відповідають за виконання цієї програми, щодо передбачення внесення змін в аспекти її подальшої регіональної диференціації.

Виконане дослідження епідемічної ситуації щодо розвитку туберкульозу в Україні є наочним прикладом використання статистичних методів прогнозування, а саме методу лінійного тренду, у процесі розробки та внесення змін у державних та регіональних

програм у сфері охорони здоров'я в Україні. Значна інформаційна база, зібрана центром медичної статистики МОЗ України, дає змогу ефективно використовувати методи статистичного прогнозування у системі охорони здоров'я.

На основі здійсненої в дослідженні класифікації регіонів України за динамікою захворюваності на туберкульоз можна визначити пріоритетність проведення заходів щодо боротьби з туберкульозом у різних регіонах України. Так, першочергової уваги вимагає ситуація у Херсонській області, де темпи зростання захворюваності на туберкульоз є найвищими в Україні: за прогнозом у 2010 році захворюваність у цій області складатиме понад 210/100 000 населення, що вдвічі (!) перевищуватиме розрахунковий загальноукраїнський показник.

Список використаних джерел

1. *Евтушенко О.А.* Совершенствование стратегического планирования в здравоохранении в современных условиях // Соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами: Зб. наук. праць ДонДАУ; Серія "Державне управління". – Т. III. – Вип. 17. – Донецьк: ДонДАУ, 2002. – С. 146–151.
2. *Железна С.М.* Концептуальні засади розробки стратегії розвитку галузі охорони здоров'я регіонів // Державне управління та місцеве самоврядування: Зб. наук. праць Української академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. Г.І. Мостового; Г.С. Одінцової. – 2001. – Вип. 2. – Ч. II. – Х.: Хар. РІ УАДУ, 2001. – С. 208–211.
3. Закон України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України" від 23.03.2000 р. № 1602-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 25. – Ст. 195.
4. Закон України "Про затвердження Загальнодержавної програми протидії захворюванню на туберкульоз у 2007–2011 роках" від 08.02.2007 р. № 648-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 15. – Ст. 195.
5. Інформаційно-аналітичні матеріали про підсумки діяльності галузі охорони здоров'я у I півріччі 2007 року. – Режим доступу: www.moz.gov.ua/main/docs/?docID=8252
6. *Сміянов В.А.* Економічне обґрунтування реформи системи медичної допомоги в сучасному типовому місті // Вісник гігієни. – 2004. – № 1. – С. 50–53.
7. *Соціальна медицина та організація охорони здоров'я* / Під заг. ред. Ю.В. Вороненка, В.Ф. Москаленка. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. – 680 с.
8. *Статистичний щорічник України за 2005 рік* / За ред. О.Г. Осауленка; Держкомстат України. – К.: Консультант, 2006. – 576 с.
9. *Татарников М.А.* Методика медико-социологического исследования. // Вопросы экономики и управления для руководителей здравоохранения. – 2004. – № 3 (39). – С. 54–60.
10. *Тогунев И.А.* От оценки к планированию качества медицинской помощи // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 1999. – № 1. – С. 28–32.
11. *Уваренко А.Р.* Доказова медицина у спектрі медичної інформації та галузевої інноваційної політики: Моногр. – Житомир: Полісся, 2005. – 188 с.
12. *Україна у цифрах у 2006 році: Стат. довідник* / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2007. – 240 с.

Сучасні методологічні підходи до визначення високотехнологічних галузей: рекомендації щодо застосування в Україні

О.В. Крехівський,
кандидат фізико-математичних наук,
директор ДП "Державний інститут комплексних
техніко-економічних досліджень";
О.Б. Саліхова,
кандидат економічних наук,
завідувач відділу
ДП "Державний інститут комплексних
техніко-економічних досліджень";
І.О. Крехівський,
аспірант Національного університету
ім. Тараса Шевченка

Увага урядів країн та бізнес-кіл до високих технологій зростає через зиски, що їх вони очікують отримати, серед яких: поліпшення конкурентних позицій на світовому ринку, збільшення обсягів виробництва і торгівлі, отримання надприбутків, підвищення масштабів досліджень і розробок та безперервний розвиток технологій, покращання роботи інших галузей, створення нових висококваліфікованих та високооплачуваних робочих місць, зростання рівня життя. Проте досягнення таких результатів вимагає розробки та впровадження державної політики та програм, спрямованих на селективну підтримку як окремих національних підприємств, так і певних галузей промисловості. Водночас виробники високотехнологічних продуктів, щоб залишатися на "передових позиціях", мають власні стратегії розвитку. Це зумовлює необхідність урахування державою інтересів тих, хто є основою конкурентоспроможності національної економіки та національної безпеки.

Тому міжнародні організації та установи окремих країн уже багато років проводять дослідження феномена високих технологій та їх впливу на конкурентоспроможність як окремих фірм, так і країни в цілому, розробляють та вдосконалюють методики визначення високотехнологічних секторів та продуктів, формують відповідні переліки.

Оскільки існує багато критеріїв визначення високотехнологічних галузей, на їх основі сформовано значну кількість персоніфіковано-галузевих та універсальних (що можуть бути застосовані у багатьох сферах) переліків, які значно варіюють не тільки на міжнародному рівні, але й у масштабах однієї країни. Одними з перших методологію дефініції високотехнологічних секторів промисловості розроблювали науковці США (власне як і термін "високі технології"). М. Борецький з Департаменту торгівлі США [1], Р. Келлі [2], М. Ахо і Г. Розен [3], Л. Дейвіс [4], фахівці Центру економічних досліджень Бюро перепису населення США [5] визначили групи високотехнологічних товарів та галузей на базі власних критеріїв. Протягом 1983–2005 рр. дослідниками Бюро грудової статистики Міністерства праці США у журналі "Monthly Labor Review" було опубліковано п'ять статей (остання з яких – у 2005 році [6]), в яких розглянуто розвиток методології дефініції високотехнологічних галузей економіки, виходячи з потреб установи-розробника. У теперішній час власні критерії та сформовані на їх основі переліки високотехнологічних галузей мають

також Американська асоціація електронної промисловості [7], Інститут Мілкен [8], Канзаська промислово-технологічна корпорація [9] та ін.

Варто зазначити, що за прикладом американців інші країни та міжнародні організації, такі як Європейська комісія та Організація економічного співробітництва і розвитку, стали використовувати два показники – витрати на дослідження і розробки (ДіР) й кількість учених та інженерів, які здійснюють дослідження і розробки, – для визначення високотехнологічних секторів промисловості та продуктів. Проте останні дослідження фокусуються лише на витратах на ДіР, зважених на випуск продукції та додану вартість [10; 11].

Серед сучасних методологічних підходів до дефініції високотехнологічних галузей заслуговують на увагу розробки фахівців Центрального статистичного офісу провінції Британська Колумбія (Канада) [12] та Інституту політики та менеджменту Китайської Академії наук [13].

Незважаючи на значущість цієї проблеми, в Україні наразі не було проведено подібних досліджень. Тому доцільно, проаналізувавши багатоаспектний світовий теоретико-методологічний та практичний досвід визначення і класифікації високотехнологічних галузей, продуктів, професій, а також урахувавши рекомендації вітчизняної економічної науки, розробити власні методичні рекомендації щодо ідентифікації українських високотехнологічних підприємств. При цьому акцент необхідно зробити безпосередньо на виробниках високотехнологічної продукції, а не на високотехнологічних галузях узагалі. Адже в межах однієї галузі функціонують різні за своїм технологічним рівнем підприємства.

Багаторічні дослідження у цій сфері незмінно супроводжуються дебатами щодо дефініції високих технологій. Перша проблема полягає у складності виділення високотехнологічних секторів у рамках певних галузей. Друга – за яким принципом слід визначати високотехнологічні сектори, адже є такі, що виробляють високотехнологічні товари (пряме використання науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок) і такі, що споживають, точніше використовують, високотехнологічне устаткування (непряме використання науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок). Окремі показники для характеристики ступеня технологічності сектору стосуються масштабів вкладу (наприклад, витрати на наукові дослідження, кількість учених та інженерів), інші –

пов'язані зі ступенем віддачі (наприклад, кількість патентів). Очевидно, що для таких показників вибір границь, які визначають різні класи технологій, дещо довільний.

Слід зазначити, що наприкінці 1970-х рр., коли було зроблено перші спроби дефініції високотехнологічних галузей промисловості США, експертним шляхом на основі оцінок технічної складності продуктів було відібрано 20 секторів промисловості за Стандартним промисловим класифікатором (SIC). Проте одним з недоліків цього методу, як і інших, що базуються на природі продукту, була висока суб'єктивність. Р. Вінсон та П. Харрінгтон у статті про високотехнологічні галузі у штаті Массачусетс зазначають, що рівень технічної складності продукту для людей, зацікавлених у впровадженні високих технологій, має менше значення, ніж складність процесу виробництва [14].

Галузевий підхід до оцінки міжнародної торгівлі високими технологіями, розроблений М. Борецьким, використовує два вимірники, найбільш поширені у дослідженнях високих технологій: витрати на ДіР як відсоток доданої вартості промисловості та галузева зайнятість науковців, інженерів, техніків як відсоток робочої сили галузі. Вчений визначив дві групи галузей, базуючись на розмірах витрат на ДіР та зайнятості науковців, інженерів, техніків: технологоемні (technology intensive industries) та високотехнологічні галузі (high technology industries).

Продуктовий підхід також застосовувався, щоб оцінити конкурентоспроможність у високотехнологічних галузях. Р. Келлі використала показники витрат на ДіР за продуктами та обсягів відвантаженої продукції для розробки коефіцієнтів інтенсивності. Продукти було проранжовано за "інтенсивністю" ДіР, класифіковано за технологією, після чого першу чверть наукоємних продуктів Р. Келлі визначила як високотехнологічні. Пізніше вона ускладнила свій аналіз та визначила товарні групи з інтенсивністю ДіР, вищою за середню, як технологоемні товари.

Кілька років потому М. Ахо і Г. Розен використали методологію Р. Келлі для того, щоб визначити технологоемні групи товарів. Ці дослідники використали останні наявні на той час дані та Стандартний міжнародний торговий класифікатор (SITC).

Л. Дейвіс застосував аналіз витрат та результатів, даних про витрати на ДіР та про продажі за товарними групами, щоб розробити індекс технологоемності. Використовуючи матрицю витрати-випуск, він визначив обсяги ДіР, які були включені в різні витрати, що мали місце під час створення товарів, та частку ДіР у кінцевому продукті. Таким чином, комбінуючи прямі та непрямі витрати на ДіР, він вийшов на загальні витрати на ДіР. Дейвіс проранжував товарні групи відповідно до співвідношення загальних витрат на ДіР та обсягів продажів. Лише ті товари, для яких ємність ДіР була значною (не просто вищою за середню), він визначив як високотехнологічні.

У теперішній час лідерами в галузі методології та практики визначення високотехнологічних секторів

та продуктів є: Американська асоціація електронної промисловості (АеА), Бюро трудової статистики Міністерства праці США, Бюро перепису населення США.

Американська асоціація електронної промисловості

Заснована ще у 1943 році, АеА є найбільшою асоціацією США з торгівлі високими технологіями. Вона просуває технологічний бізнес, охоплюючи більше ніж 3000 компаній – членів асоціації з 1,8 млн. працівників, що здійснюють свою діяльність у сфері електроніки та інформаційних технологій, напівпровідників, програмного забезпечення, телекомунікаційних систем тощо.

У середині 1990-х рр. АеА було визначено 45 категорій високих технологій за чотирма знаками SIC. Проте сформований перелік галузей одразу вважався достатньо консервативним, адже він не включав категорії з технологічними елементами, які переважно не були чистими високими технологіями. Через цей консервативний підхід не було враховано деякі ключові галузі промисловості, такі як виробництво напівпровідникових механізмів та виробництво волоконної оптики, оскільки обидві позиції були включені у більш широкі категорії з іншими невисокотехнологічними продуктами.

Однак дефініції високотехнологічних галузей, запропоновані АеА, використовували: Федеральний резервний Банк, Інститут Брукінгса (некомерційна дослідна організація, що вивчає різні аспекти економіки внутрішньої та зовнішньої політики), окремі університети, уряди інших країн, таких як Ізраїль та Великобританія.

Коли наприкінці 1990-х рр. американським урядом існуючу систему SIC було замінено на NAICS (North American Industrial Classification System – Північно-американську систему промислової класифікації), це через ряд причин позначилося на сформованих переліках високотехнологічних секторів. По-перше, ці дві системи по-різному класифікують компанії. SIC класифікує компанії за видами економічної діяльності, тоді як NAICS – за їх продукцією. Це означає, що одні й ті самі категорії в обох класифікаціях фактично можуть містити різні компанії. Тому переліки високотехнологічних секторів за класифікаторами SIC та NAICS розрізняються.

Крім того, у системі NAICS виділено деякі нові високотехнологічні галузі, яких не було у системі SIC. Водночас окремі категорії було уточнено, звужено до їх технологічних компонентів, а також додано такі позиції:

- оптоволоконні кабелі;
- напівпровідникові механізми;
- послуги пейджингового зв'язку;
- супутникова телекомунікація;
- провайдери послуг Інтернету;
- пошукові портали в Інтернеті;
- інжинірингові послуги;
- дослідження та розробки у галузі фізики, технічних наук та наук про життя;

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ КЛАСИФІКАТОРІВ І СТАНДАРТІВ

- ♦ випробувальні лабораторії;
- ♦ комп'ютерні тренінги.

Нова система NAICS повністю трансформувала окремі категорії, тому складно було визначити рівень їх технологічності. У результаті цього було скорочено такі позиції:

- ♦ обчислювальні та рахувальні машини;
- ♦ офісні машини;
- ♦ лабораторна апаратура;
- ♦ послуги з оренди та лізингу, обчислювальної техніки;
- ♦ запис на диски та касети;
- ♦ ремонт та обслуговування комп'ютерів.

У теперішній час перелік високотехнологічних галузей за АєА складається з 49 секторів виробництва та послуг, поділених на три великі групи:

- 1) виробництво на основі високих технологій;
- 2) комунікаційні послуги;
- 3) програмне забезпечення та послуги, пов'язані з комп'ютерами.

Для АєА в процесі дефініції високотехнологічної промисловості за новими кодами NAICS один з керівних принципів (критеріїв) відбору сформульовано так: індустрія повинна бути створювачем / розробником технологій у вигляді промислової продукції, комунікаційних та технологічних послуг, послуг зі створення програмних продуктів та комп'ютерного обслуговування.

Бюро трудової статистики Міністерства праці США

Однією з останніх робіт з цієї проблематики є робота Д. Хекера [6], де високотехнологічні галузі визначаються на основі таких фундаментальних критеріїв, як: питома вага наукового, технічного та технологічного персоналу, або "технологічно орієнтованих зайнятих", до яких належать інженери, фахівці в галузі наук про життя, фізики, математики, проектувальники та технічні спеціалісти, програмісти, розробники, наукові та комп'ютерні менеджери, у загальній кількості зайнятих, а також серед зайнятих у дослідженнях і розробках. Тобто у високотехнологічних галузях повинна налічуватися значна кількість працівників, діяльність яких пов'язана з проектуванням, удосконаленням і впровадженням нових продуктів та інноваційних виробничих процесів при систематичному використанні останніх науково-технічних досягнень.

Д. Хекером було прийнято, що галузі промисловості є високотехнологічними, якщо питома вага зайнятих у дослідженнях та розробках та технологічно орієнтованих зайнятих перевищує як мінімум удвічі середній рівень по всіх галузях промисловості, який наведено у Статистичному огляді професійної зайнятості (Occupational Employment Statistics Survey). За цією методологією 29 груп промисловості було визначено як високотехнологічні за тризначним кодом SIC, з них 25 – виробничого сектору, 4 – сектору послуг.

Розраховано, що високотехнологічні галузі наймали щонайменше 6 професіоналів у галузі досліджень і розробок на тисячу зайнятих і 76 технологічно орієнтованих працівників на тисячу зайнятих.

10 секторів, за якими співвідношення щонайменше у п'ять разів перевищувало середню величину, було ідентифіковано як високотехнологічні (high-tech intensive industries). У цих секторах промисловості показники зайнятості складали щонайменше 15 працівників, які здійснювали науково-дослідну роботу, та 190 технологічно орієнтованих працівників на тисячу зайнятих.

Після заміни системи SIC на NAICS Бюро було проведено нове дослідження щодо дефініції високотехнологічних галузей, результати якого опубліковано у 2005 році. За таким критерієм, як зайнятість технологічно орієнтованих працівників, було визначено 46 галузей промисловості за чотирма знаками NAICS. У межах нового підходу галузі промисловості було поділено на три рівні:

- рівень 1 включає 14 галузей промисловості з інтенсивністю, яка щонайменше у 5 разів перевищує середній рівень, або не нижче за 24,7%;
- рівень 2 включає 12 галузей промисловості з перевищенням інтенсивності між 3,0 і 4,9 разів, або 14,8 – 24,7%;
- рівень 3 включає 20 галузей промисловості з коефіцієнтом між 2,0 і 2,9 разів більше за середній показник (9,8–14,7%).

Згідно з отриманими результатами, було визначено, що високотехнологічні галузі – це гетерогенна група з погляду виробничих процесів і продукції, яка охоплює широкий діапазон галузей промисловості. При цьому рівень 1 включає комп'ютерні та електронні продукти; аерокосмічну, фармацевтичну та медичну промисловість; розробку програмного забезпечення, Інтернет, діяльність, пов'язану з обробкою даних в інформаційному секторі; професійну, наукову та технічну сфери обслуговування.

Рівні 2 та 3 охоплюють усі сектори промисловості (за чотирма знаками), що виробляють комп'ютерну та електронну продукцію, а також дистриб'юторів і поставальників професійного та комерційного обладнання (категорія, що охоплює оптових торговців комп'ютерами, програмним забезпеченням і деякими електронними інструментами).

Рівні 1, 2, 3 разом включають також усі, окрім однієї, телекомунікаційні галузі промисловості в межах інформаційного сектору, чотири машинобудівні сектори промисловості та всі, окрім одного, сектори хімічної промисловості. Разом з тим включено також чотири сектори сфери обслуговування в межах професійних та науково-технічних послуг; сфера обслуговування Федерального уряду, за винятком поштового обслуговування; всі три сектори трубопровідного транспорту й управління компаніями та підприємствами категорій, не класифікованих у попередньому класифікаторі SIC.

Біотехнології та нанотехнології не містяться у списку високотехнологічних галузей промисловості, тому що вони не ідентифіковані як галузі промисловості в NAICS. Більшість біотехнологічних компаній фігурують у секторі наукових досліджень та розробок

або у фармацевтиці, або у медичній промисловості, згідно з даними Бюро трудової статистики.

Підприємства більшості з вищенаведених секторів, що є інтенсивними з позиції зайнятості технологієорієнтованих працівників, а також з погляду обсягів витрат на дослідження та розробки, ідентифіковані як виробники високотехнологічної продукції.

Центр економічних досліджень Бюро перепису населення США

Підхід Бюро перепису населення до визначення високих технологій значно відрізняється від загальноприйнятих. Більшість дефініцій високих, або передових, технологій базуються на інформації галузевого рівня та використовують непрямі показники технологій, включених у продукт. Ці непрямі показники містять частку витрат на науково-дослідні роботи у виручці від реалізації та частку наукового й інженерного персоналу в загальній зайнятості. При використанні таких непрямих індикаторів технологій, що включені в продукт, існує декілька проблем.

Перша та найбільш важлива проблема полягає в тому, що в таких непрямих підходах для класифікації високотехнологічних продуктів використовують дані про науково-дослідні роботи, агреговані на галузевому рівні. Як результат, вважається, що всі товари в певній галузі є або високотехнологічними, або низькотехнологічними. Аналіз, проведений Бюро за окремими товарами, показав, що більшість галузей виробляють змішану (високо- та низькотехнологічну) продукцію. Більш того, в деяких галузях співвідношення торгівлі високо- та низькотехнологічними товарами з часом значно змінюється. Більш деталізований підхід, такий як продукто-підхід Бюро, потрібен для правильного розмежування зовнішньоторговельних потоків високотехнологічних товарів.

Другою проблемою непрямого підходу є те, що він не розрізняє продукт та процес, використаний для виробництва цього продукту. Дослідження та розробки, пов'язані з більш ефективними виробничими процесами, можуть не дати результату у вигляді кращого чи більш розвинутого продукту. Щоб врахувати неоднорідність окремих продуктів усередині галузі та зосередитися на природі самого товару, потрібно досліджувати міжнародну торгівлю на продуктовому, а не на галузевому рівні.

Процедура визначення продуктів високих, або передових, технологій складалася з експертного оцінювання індивідуальними аналітиками певних галузей промисловості. (Це означає, що інша група аналітиків, які працювали б з тими самими даними, могла б скласти дещо інший перелік). Основними критеріями були такі: номенклатурна позиція містить товари, вироблені за технологіями загальноновизнаних високотехнологічних секторів (наприклад, біотехнології); продукти містять передову технологію в цій галузі; продукти складають суттєву частину всіх номенклатурних позицій, що належать до відібраних класифікаційних кодів.

У результаті близько 500 номенклатурних позицій з приблизно 22 000 кодів NAICS було ідентифіковано як "продукти передових технологій", що належать до таких 10-ти категорій:

- біотехнологія;
- науки про життя;
- оптоелектроніка;
- комп'ютери та телекомунікації;
- електроніка;
- комп'ютерно-інтегроване виробництво;
- розробка матеріалів;
- авіакосмічна промисловість;
- озброєння;
- ядерні технології.

Крім цього, визначені продукти передових технологій класифіковано також за кодами Гармонізованого переліку тарифів США (HTSUS — Harmonized Tariff Schedule of the United States) для аналізу зовнішньої торгівлі та оцінки міжнародної конкурентоспроможності.

Центральний статистичний офіс провінції Британська Колумбія (Канада)

Для дефініції високотехнологічних галузей було визначено чотири методологічних підходи, що базуються на таких засадах:

- узгодження класифікації;
- формування переліку товарів;
- дослідницька активність;
- складання списків компаній.

Узгодження класифікацій. Метою цього підходу було зіставлення класифікацій підприємств за SIC та NAICS з використанням показників кількості підприємств та зайнятості. Ідеальним джерелом даних для такого підходу став Бізнес-реєстр (БР), який охоплює всі підприємства, що працюють у Британській Колумбії, та містить інформацію про їх коди за SIC і NAICS та кількість працюючих. Оскільки БР містить коди обох класифікаторів, то в ньому є внутрішнє узгодження. У результаті дослідження було ідентифіковано 39 NAICS кодів використанням інформації про зайнятість та 38 – із застосуванням даних про кількість підприємств; 37 кодів збіглися за обома типами даних.

Формування переліку товарів. Цей підхід досліджує предмети виробництва та готову продукцію для того, щоб ідентифікувати високотехнологічні галузі. Він починається зі складання переліку продуктів, які є результатом суттєвих досліджень і розробок та знаходяться на найвищому щаблі розвитку в своїй галузі. Було вирішено, що галузі, які використовують або виробляють такі продукти, можуть вважатися високотехнологічними залежно від частки таких товарів у загальному випуску чи загальних витратах. У результаті дослідження було ідентифіковано 25 кодів NAICS з використанням переліку високотехнологічних товарів, аналогічного до розробленого Бюро перепису населення США, 15 кодів – за результатами досліджень кінцевого випуску та 15 – за результатами досліджень предметів виробництва. В результаті 10

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ КЛАСИФІКАТОРІВ І СТАНДАРТІВ

кодів NAICS виявилися спільними для усіх трьох напрямів.

Дослідна активність. Інформація про ДіР традиційно вважається індикатором високих технологій. Такий принцип базується на припущенні, що висока частка ДіР, зокрема в обсязі ВДВ, є джерелом технологічного розвитку. При цьому передбачається, що діяльність стосовно досліджень і розробок є завжди успішною, а також що високотехнологічні фірми чи галузі повинні створювати технології, а не купувати їх. Діяльність з ДіР у багатьох випадках залишається стандартом для оцінювання технологічних рівнів.

Для проведення дослідження за цим підходом використовувалися два основних показники: частка науковців та інженерів у загальній кількості зайнятих та частка витрат на ДіР у виручці від реалізації продукції. У результаті дослідження за першим критерієм було ідентифіковано 37 кодів NAICS, за другим – 24. Спільними виявилися 16 кодів.

Складання списків компаній. Такі списки складаються організаціями, які забезпечують підтримку чи надають послуги високотехнологічним фірмам. Застосування цього підходу починається на мікрорівні з ідентифікації фірм, які займаються високотехнологічною діяльністю.

Було отримано три списки високотехнологічних компаній, що використовувалися для ідентифікації високотехнологічних NAICS кодів. Списки порівнювалися з Бізнес-реєстром для визначення NAICS кодів, за якими класифікувалися компанії. Дані було узагальнено на основі інформації про кількість підприємств та / чи зайнятість для того, щоб визначити частку високотехнологічних за кожним з NAICS кодів.

Кожен з чотирьох розглянутих принципів характеризується щонайменше двома методами досліджень. Загалом було сформовано 15 окремих переліків, які містили 188 кодів галузей, класифікованих за NAICS. Усі переліки включали сектори обробної промисловості; 12 переліків містили 14 кодів галузей необробної промисловості, перелічених у Переліку виробників Британської Колумбії; 8 переліків охоплювали інші галузі. Були вирішено, що ті галузі, які фігурували у більше ніж 50% переліків, слід вважати високотехнологічними. В результаті остаточний перелік склався лише з 23 кодів NAICS.

Проте у 2005 році з урахуванням змін у переліках високотехнологічних секторів, що відбулися у США, особливо в АєА, а також на основі опрацювання останніх досліджень з цієї тематики, списки високотехнологічних секторів у Канаді було переглянуто і розширено до 40 найменувань за шістьма знаками NAICS, серед яких 17 кодів обробної промисловості та 23 – сектору послуг [15].

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)

У минулому широко застосовувалася класифікація галузей промисловості, яка базувалася на ISIC Rev. 2. Методологія полягала у використанні трьох показ-

ників технологічної інтенсивності, що відображають (різною мірою) аспекти виробника та користувача технологій:

- 1) витрати на ДіР, зважені на додану вартість;
- 2) витрати на ДіР, зважені на випуск продукції;
- 3) витрати на ДіР плюс технології, втілені в проміжні та капітальні товари, зважені на випуск продукції.

Ці показники були оцінені за даними 1990 року для сукупності з десяти країн ОЕСР, для яких були наявні відомості про втілені технології, з використанням паритету купівельної спроможності американського долара в зазначеному році.

Остання (за часом) класифікація базується на аналізі витрат на ДіР та випуску 12 країн ОЕСР відповідно до ISIC Rev. 3 (NACE Rev. 1 in Europe) і охоплює період 1991–1999 рр. Проте за відсутності оновлених даних згідно з ISIC Rev. 3 була можливість розраховувати лише два перших індикатори.

Поділ обробних галузей на високотехнологічні, високотехнологічні середнього рівня, низькотехнологічні середнього рівня та низькотехнологічні групи був здійснений після їх ранжування за інтенсивністю ДіР за 1990–1999 роки. Галузі, класифіковані за вищими категоріями, мають вищий за середній рівень інтенсивності за обома показниками (табл. 1, за даними [11]).

Слід зазначити, що за результатами дослідження за цією методикою було встановлено:

- межі між групами галузей за рівнем технологічності є доволі чіткими, крім, можливо, границь між низькотехнологічними середнього рівня та низькотехнологічними;
- низькотехнологічна група складається з відносно узагальнених секторів через обмеження в деталізації даних про витрати на ДіР у різних країнах. Декілька випадків, у яких інформація про інтенсивність ДіР доступна в більш детальному вигляді (2 знаки), підтверджують належність цих галузей до низькотехнологічних;
- класифікація охоплює країни ОЕСР як єдине ціле. Для окремих країн віднесення до різних технологічних груп може відрізнятися. Також на національному рівні класифікація за вищими технологічними рівнями може зумовлюватися більшою деталізацією використаних даних.

З метою виконання Указу Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.04.2006 р. “Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України” від 11.07.2006 р. № 606/2006 щодо вдосконалення системи управління у сфері інноваційної діяльності та оцінки наявного технологічного потенціалу виробництва конкурентоспроможної високотехнологічної продукції та послуг [19], ДП “Державний інститут комплексних техніко-економічних досліджень” Мінпромполітики України було розроблено “Методику ідентифікації українських висо-

Рівень	Найменування	Витрати на ДіР, зважені на випуск продукції	Витрати на ДіР, зважені на валову додану вартість
Високотехнологічні галузі (high-technology)	Повітряні літальні апарати і космічні кораблі	10,3	29,1
	Фармацевтика	10,5	22,3
	Офісні рахункові та обчислювальні машини	7,2	25,8
	Радіо-, телевізійне і комунікаційне устаткування	7,4	17,9
	Медичне устаткування та оптичні інструменти	9,7	24,6
Високотехнологічний середнього рівня (medium-high-technology)	Електричні машини та апарати	3,6	9,1
	Автомашини, автопричепи та напівпричепи	3,5	13,3
	Хімікати, за винятком фармацевтичних	2,9	8,3
	Залізничне і транспортне устаткування	3,1	8,7
	Машини та устаткування	2,2	5,8

котехнологічних промислових підприємств” (затверджено Наказом Мінпромполітики України № 80 від 08.02.2008 р.). Основні концептуальні положення цієї методики викладені в роботах [16; 17; 18].

У розробленій методиці враховано результати узагальнення більше ніж 35-річного світового теоретико-методологічного і практичного досвіду визначення та класифікації високотехнологічних галузей, а також рекомендації вітчизняної економічної науки. Разом з тим, оскільки подібне дослідження проводиться в Україні вперше, розробники намагалися врахувати багатогранність та багатоаспектність поняття “високотехнологічний”, а також основні передумови створення та впровадження високих технологій у виробництво.

Таким чином, методика базується на комплексному аналізі визначеної системи показників і містить два типи методичних підходів: перший передбачає однозначну характеристику досліджуваного об’єкта, другий – системну оцінку детермінантів створення та випуску високотехнологічної промислової продукції.

Ідентифікація високотехнологічного промислового підприємства передбачає:

- 1) оцінку реалізації підприємством високотехнологічної продукції;
- 2) загальну оцінку ефективності його виробничо-господарської діяльності на основі узагальнюючого показника (основного критерія);
- 3) оцінку основних елементів і результатів процесу виробництва, а саме:
 - техніко-технологічного рівня виробництва;
 - техніко-технологічного рівня продукції, що виробляється;
 - рівня кваліфікації працівників;
 - рівня інноваційної діяльності.

Оцінювання рівня кожного з вказаних елементів процесу виробництва та його результатів передбачає визначення синтезуючого показника, що однозначно

встановлює рівень об’єкта, та систему окремих показників, які характеризують певні його сторони.

Для цілей зазначеної методики було розглянуто тлумачення таких понять:

- “високі технології” – це систематизовані передові знання на певний момент часу, спрямовані на випуск продуктів чи створення процесу, які є принципово новими (тими, що не мають аналогів) або новими в певній галузі знань, застосування яких дозволить одержати монопольне положення на міжнародному ринку або покращити конкурентні позиції того, хто їх розробляє чи застосовує, та отримати високу додану вартість;
- “високотехнологічні процеси” – це сукупність виробничих високотехнологічних методів, що передбачають значне застосування високотехнологічних засобів виробництва та послуг;
- “високотехнологічні продукти” – це:
 - продукти, що є втіленням високих технологій;
 - продукти, у складі яких домінує високотехнологічна проміжна продукція;
 - продукти, отримані в результаті використання високотехнологічних процесів;
- “технологічноорієнтовані працівники” – це професіонали, які мають професії, що передбачають високий рівень знань у галузі фізичних, математичних, технічних, біологічних, медичних наук або знання в одній з галузей природознавчих чи технічних наук; робітники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин, що мають кваліфікацію не нижче молодшого спеціаліста.

До них належать: керівники промислових підприємств та виробничих підрозділів, підрозділів комп’ютерних послуг, науково-дослідних підрозділів та підрозділів з науково-технічної підготовки ви-

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ КЛАСИФІКАТОРІВ І СТАНДАРТІВ

робництва, керівники проектів та програм; менеджери в обробній промисловості, менеджери з інформації та з досліджень і розробок; професіонали в галузі фізики, хімії, математики, обчислень (комп'ютеризації), інженерної справи, наук про життя та медичних наук, у сфері ефективності підприємництва, раціоналізації виробництва та інтелектуальної власності, в галузі інформації та інформаційного аналізу; технічні фахівці в галузі фізичних і технічних наук та обчислювальної техніки, які працюють у технологічних та проектно-конструкторських підрозділах підприємства.

Вони можуть бути задіяні у створенні (збільшенні) наукового знання: проведенні досліджень та розробок; розробці нових видів продукції та виробничих процесів, обладнання та систем, розробці технологій тощо або у застосуванні наукового знання: управлінні технологічним обладнанням та процесами, управлінні якістю та іншими видами виробничої діяльності, управлінні комп'ютерними та інформаційними системами, спостереженні за безпекою інформаційних технологій, диспетчерському контролю, матеріально-технічному забезпеченні тощо;

- ♦ “високотехнологічне промислове підприємство” – це підприємство, що виробляє високотехнологічну продукцію, а також здійснює розробку, розвиток і виведення на ринок нових продуктів та / чи інноваційних виробничих процесів шляхом систематичного використання наукових та технічних знань.

Високотехнологічне промислове підприємство визначається за такими основними критеріями:

- наявність у структурі виробництва високотехнологічної продукції, конкурентоспроможної на міжнародному ринку;
- висока додана вартість та висока продуктивність праці;
- випуск нових видів продукції та / чи нових виробничих процесів;
- використання проміжної високотехнологічної продукції для виробництва кінцевої продукції (має високу частку закупівель високотехнологічних товарів для потреб власного виробництва);
- застосування високотехнологічних методів виробництва та високотехнологічних процесів;
- наявність у штаті значної частки працівників технологоорієнтованих професій;
- здійснення значних капіталовкладень у внутрішні та зовнішні ДІР;
- спрямування значних обсягів інвестицій на техніко-технологічне переозброєння.

Для реалізації цілей запропонованої методики розроблено анкету обстеження потенціалу виробництва високотехнологічної промислової продукції за період 2005–2007 рр., за якою планується провести державне статистичне спостереження великих та середніх підприємств обробної промисловості, основний вид економічної діяльності яких класифікується за групами 15–37 секції D за КВЕД.

За цією методикою узагальнюючим показником (основним критерієм), за яким встановлюється рівень технологічності підприємства та здійснюється його ідентифікація як високотехнологічного, є частка виручки від реалізації високотехнологічної продукції у виручці від реалізації продукції підприємства:

$$K_{ht} = \frac{R_{ht}}{R},$$

де K_{ht} – коефіцієнт високотехнологічності підприємства;

R_{ht} – виручка від реалізації високотехнологічної продукції, тис. грн.;

R – виручка від реалізації продукції, тис. грн.

За критерій ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства береться валова додана вартість, що припадає на одного працюючого (продуктивність праці).

Валова додана вартість відображає додатково створену у процесі виробництва вартість і визначається як різниця між вартістю вироблених товарів (випуск) і вартістю повністю використаних у процесі їх виробництва товарів і послуг (проміжне споживання).

Валова додана вартість визначається за формулою:

$$GVA = Ex_w + A + T_{ex} + Pf_{op},$$

де GVA – валова додана вартість, тис. грн.;

Ex_w – загальна сума витрат на робочу силу, тис. грн.;

A – амортизація, тис. грн.;

T_{ex} – сума податків, зборів (обов'язкових платежів), яка складається з платежів у цільові фонди та обов'язкових платежів до бюджету, що відносять на витрати, тис. грн.;

Pf_{op} – прибуток від операційної діяльності, тис. грн.

Продуктивність праці визначається за формулою:

$$LP = \frac{GVA}{N_w},$$

де LP – продуктивність праці, тис. грн. / особу;

N_w – середньооблікова кількість усіх працівників в еквіваленті повної зайнятості за рік, осіб.

Технічний рівень виробництва – це ступінь розвитку засобів виробництва і передусім знарядь праці (інструментів, машин, механізмів, приладів, двигунів тощо), за допомогою яких здійснюється виробництво високотехнологічної продукції.

За синтезуючий показник, що характеризує ступінь розвитку виробництва, береться досягнутий рівень автоматизації та механізації, який визначається коефіцієнтом технічного розвитку:

$$K_{td} = \frac{\sum_{i=1}^n MA_i \cdot N_{ma,i}}{MA_1 \cdot \sum_{i=1}^n N_{ma,i}},$$

де K_{td} – коефіцієнт технічного розвитку;
 MA_i – значення коефіцієнта i -го ступеня механізації та автоматизації;
 MA_1 – значення коефіцієнта найвищого ($i=1$) ступеня механізації та автоматизації;
 $N_{ma,i}$ – кількість робочих, які працюють в умовах механізації та автоматизації i -го ступеня, осіб.
 $i = 1, n$, n – кількість ступенів.

Технічна оснащеність праці характеризується відповідними ступенями, яким присвоєно коефіцієнти, наведені в табл. 2. Оскільки $MA_1 = 1$, то

$$K_{td} = \frac{\sum_{i=1}^n MA_i \cdot N_{ma,i}}{\sum_{i=1}^n N_{ma,i}}$$

Таблиця 2
Коефіцієнти механізації та автоматизації

Ступінь, i	Види робіт за ступенем механізації та автоматизації	Значення коефіцієнта MA_i
1	Робота з догляду за автоматами	1,0
2	Ручна праця з використанням машин та механізмів	0,75
3	Ручна праця, пов'язана з наладкою і ремонтом машин та механізмів	0,5
4	Ручна праця при машинах та механізмах	0,3
5	Ручна праця без використання машин та механізмів	0,1

Техніко-технологічний рівень продукції – це міра використання науково-технічних знань для задоволення конкретних потреб, що характеризується ступенем технічної досконалості машин та обладнання, сировини, комплектуючих і матеріалів, які застосовуються при виробництві продукції, новизни та прогресивності конструктивно-технологічних рішень. Він оцінюється синтезуючим показником та системою окремих показників.

Синтезуючий показник техніко-технологічного рівня продукції, що виробляється, визначається за формулою:

$$\alpha = Pr_{ht,ex} + Pr_{ht,im} + Pr_{mht},$$

де α – синтезуючий показник техніко-технологічного рівня продукції, що оцінюється у балах;
 $Pr_{ht,ex}$ – частка експорту високотехнологічної продукції;
 $Pr_{ht,im}$ – частка проміжної високотехнологічної продукції;
 Pr_{mht} – частка продукції, виробленої з використанням високотехнологічних процесів.

Рівень кваліфікації працівників підприємства характеризує здатність генерувати нові знання, продукувати, адаптувати та використовувати високі технології у виробництві.

Рівень кваліфікації працівників оцінюється синтезуючим показником та системою окремих показників, що характеризують певні аспекти рівня їх професіоналізму та ступеня оплати праці.

Синтезований показник рівня визначається за формулою:

$$\beta = 5P_{edl} + 4P_{toe} + 3P_{sr},$$

де β – синтезуючий показник рівня кваліфікації працівників, що оцінюється у балах;
 P_{edl} – середній рівень освіти працівників;
 P_{toe} – питома вага технологоорієнтованих працівників;
 P_{sr} – питома вага зайнятих у ДіР.

Рівень інноваційної діяльності визначає спроможність підприємства систематично збільшувати та застосовувати наукові знання з метою розробки та використання технологічно нових або вдосконалених виробів чи процесів.

Він оцінюється синтезованим показником за формулою:

$$\gamma = 5SR_{int} + 4SR_{ext} + 3Ex_{nt} + 2Ex_{mod},$$

де γ – синтезуючий показник рівня інноваційної діяльності, що оцінюється у балах;
 SR_{int} – частка витрат на внутрішні ДіР;
 SR_{ext} – частка витрат на зовнішні ДіР;
 Ex_{nt} – частка витрат на придбання нових технологій;
 Ex_{mod} – частка витрат на технічне переозброєння.

Границі для вищеподаних показників, за якими буде встановлено рівень технологічності підприємства та проранжовано їх на високо-, середньо- та низькотехнологічні, буде визначено після проведення статистичного обстеження, оскільки індикативних порогів за більшістю показників (окрім “витрати на ДіР”, “зайняті у ДіР”, “відсоток технологоорієнтованих працівників”) наразі ще немає у світі.

Список використаних джерел

1. Boretsky M. Concerns About the Present American Position in International Trade National Academy Of Sciences // Technology and International Trade. – 1971. – P. 18–66.
2. Kelly R. The Impact of Technological Innovation on International Trade Patterns. Economic Report. – Washington: U.S. Department of Commerce, Office of Economic Research, 1977. – 38 p.
3. Aho C.M., Howard F. Trends in Technology-Intensive Trade. Economic Discussion Paper. – Washington, U.S. Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs, 1980. – 54 p.

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ КЛАСИФІКАТОРІВ І СТАНДАРТІВ

4. *Lester A.* Technology Intensity of U.S. Output and Trade. – Washington, U.S. Department of Commerce, International Trade Administration, 1982. – 36 p.
5. *Measuring the trade balance in advanced technology products.* Discussion Papers / Abbott T., McGuckin R., Herrick P., Norfolk L. – Washington: Center for Economic Studies, U.S. Bureau of the Census, 1989. – 148 p.
6. *Hecker D.E.* High-technology employment: a NAICS-based update // *Monthly Labor Review*. – July 2005. – Vol. 128, № 7. – P. 57–72.
7. *Platzer M., Novak C., Kazmierczak M.* Defining the High-Tech Industry: AeA's New NAICS-based Industry. – Washington: American Electronics Association, 2003. – 8 p.
8. *DeVol R.C.* Americans High-Tech Economy: Growth, Development and Risks for Metropolitan Areas. – Santa Monica: Milken Institute, 1999. – 78 p.
9. *Bendis R.A.* Kansas Strategic Technology Cluster Assessment and a Plan for the New Millennium // *Industry and Higher Education*. – 2000. – Vol. 14, № 6. – P. 362–370.
10. *Science, technology and innovation in Europe: 2006 edition.* – Luxembourg: European Communities, 2006. – 224 p.
11. *Science, Technology and Industry Scoreboard.* – Paris: OECD, 2007. – 228 p.
12. *Miller S., Adams S.* Defining the British Columbia High Technology Sector Using NAICS. – Vancouver: BC STATS, Ministry of Management Services, Government of British Columbia. – 2001. – 24 p.
13. *Mu R.* Methodology for Evaluating International Competitiveness of High-Tech Industries // *R&D and the Knowledge-Based Society: Linking the Production, Dissemination and Application of Research, Proceedings of the First Sino-US Science Policy Seminar.* Beijing, October 24–27, 1999. – P. 168–177.
14. *Vinson R., Harrington P.* Defining High Technology Industries in Massachusetts. – Boston: Department of Manpower Development, 1979. – 48 p.
15. *Schrier D., Hallin L.* Profile of the British Columbia high technology sector. – Vancouver: BC Stats, Ministry of Economic Development, 2007. – 82 p.
16. *Салихова О.Б.* Високі технології: проблеми їх інтерпретації, класифікації та квантифікації в Україні // *Проблеми науки*. – 2006. – № 12. – С. 18–24.
17. *Салихова О.Б.* Методика ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств // *Ринок технологій: проблеми та шляхи вирішення: Тези доповідей.* К., 5–6 грудня 2007 р. – К.: УкрІНТЕІ, 2007. – С. 139–145.
18. *Ноговицын А.В., Крехивский О.В., Салихова Е.Б.* Высокотехнологичные отрасли промышленности: методологические проблемы дефиниции и пути решения в Китае и Украине // *Актуальные вопросы и организационно-правовые основы сотрудничества Украины и КНР в сфере высоких технологий: Материалы IV Междунар. науч.-практ. конф.* К., 10 октября 2007 г. – К.: КиевЦНТЭИ, 2007. – С. 8–13.
19. Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.04.2006 р. “Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України” від 11.07.2006 р. № 606/2006. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> – Заголовок з екрана.

Впровадження Класифікації індивідуального споживання за цілями – важливий крок на шляху адаптації української статистики до міжнародних стандартів

Розробка і впровадження національних статистичних класифікацій, гармонізованих з міжнародними, є однією з найважливіших умов адаптації української статистики до світових стандартів.

Статистичні класифікації є інструментом організації статистичної інформації. Вони використовуються для:

- збирання та оброблення даних;
- агрегації та дезагрегації наборів даних з ме-

© Ю.М. Остапчук, А.В. Варнідіс, 2008

Ю.М. Остапчук,
заступник Голови Держкомстату України;
А.В. Варнідіс,
заступник директора департаменту планування
та організації статистичних спостережень

тою створення будь-яких угруповань та здійснення комплексного аналізу інформації; – поширення статистичної інформації.

Таким чином, класифікації застосовуються для упорядкування статистичної інформації на всіх етапах її створення від збирання до поширення. У результаті ця інформація набуває ширші можливості для використання, зокрема зіставлення за різними сферами діяльності та регіонами, покращання якості статистичного аналізу стану національної

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ КЛАСИФІКАТОРІВ І СТАНДАРТІВ

економіки та прогнозування її подальшого розвитку, вивчення міжгалузевих проблем, що постають при необхідності узгодження даних за різними галузями статистики, а також для забезпечення цілісності зібраної статистичної інформації тощо. Крім того, слід зазначити, що впровадження національних статистичних класифікацій, гармонізованих з міжнародними, надає можливість проведення міжнародних зіставлень, визначення місця України у світовому просторі та інтегрування державної статистики в процес міжнародного інформаційного обміну. Саме така систематизована інформація щодо процесів та явищ, які відбуваються в економіці та соціальній сфері країни, має бути покладена в основу прийняття органами державної влади виважених управлінських рішень, визначення пріо-

ритетів розвитку країни і державного управління соціально-економічними процесами.

Водночас питання розроблення та впровадження в практику органів державної статистики України національних класифікацій, що застосовуються в розрахунках макроекономічних показників, недостатньо висвітлюються у наукових працях. Саме тому метою цієї публікації є опис однієї з таких європейських класифікацій – Classification of Individual Consumption by Purpose (COICOP-HBS), її місця у загальній системі статистичних класифікацій, а також обґрунтування підходів, що були застосовані до розробки відповідної національної Класифікації індивідуального споживання за цілями (далі – КІСЦ).

Далі наведено місце та проаналізовано зв'язки КІСЦ у системі статистичних класифікацій (рис. 1).

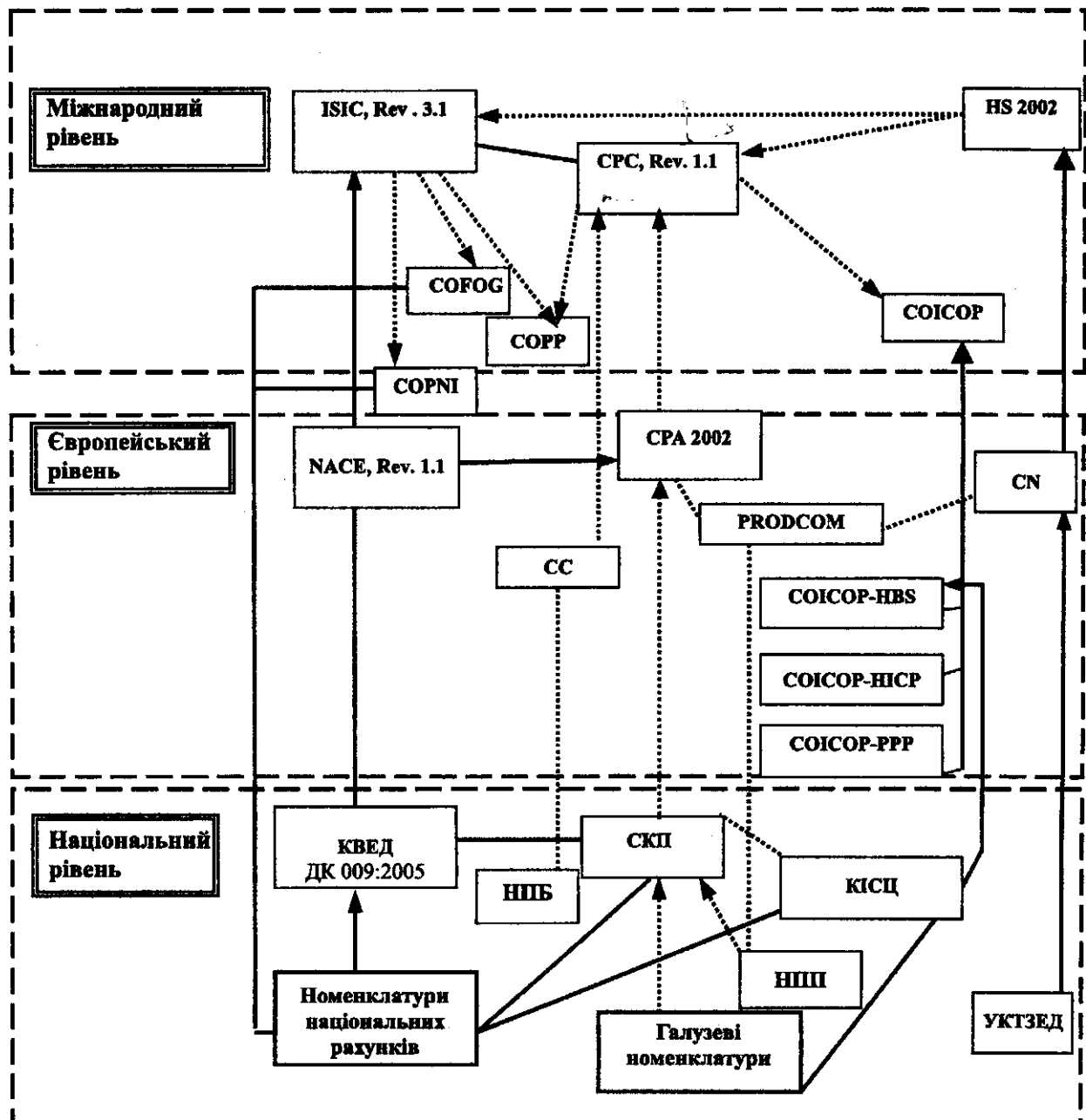

Рис. 1. Система статистичних класифікацій видів економічної діяльності, продукції, товарів та послуг

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ КЛАСИФІКАТОРІВ І СТАНДАРТІВ

Зв'язки між окремими класифікаціями, що представлені на рис. 1, мають різні позначення. Тлумачення останніх наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Сутність зв'язків між класифікаціями

Позначення зв'язку	Сутність зв'язку
	Прямий зв'язок між похідними та модельними класифікаціями. Класифікація, в яку спрямована стрілка, є модельною (базовою) класифікацією. Позиції у відповідних похідних класифікаціях створюються шляхом переміщення та / або деталізації (деагрегації) позицій модельних класифікацій
	Зв'язок на обмеженому полі – це форма зв'язку, за якої класифікація, в котру спрямована стрілка, має ширше поле
	Зв'язки відповідності – це форма зв'язку, що описує предметні галузі (сфери) для одиниць різних класифікацій, які мають сталий зв'язок
	Зв'язки перекриття – це зв'язок між класифікаціями через більш-менш складну перехідну таблицю (перекриття).

Перелік класифікацій за їх позначеннями на рис. 1 представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Перелік статистичних класифікацій за розрізами

Позначення класифікації	Назва та рівень класифікації
Види діяльності	
ISIC (Rev. 3.1)	International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, Міжнародна стандартна галузева класифікація всіх видів економічної діяльності, модельна класифікація ООН
NACE (Rev. 1.1)	Nomenclature of Activities of the European Community, Класифікація видів економічної діяльності Європейського Союзу
КВЕД (ДК 009:2005)	Класифікація видів економічної діяльності, національна статистична класифікація
Продукція	
CPC	Central Product Classification, Класифікація основних продуктів, модельна класифікація ООН
CPA 2002	Statistical Classification of Products according to their Activities of the European Community, 2002, Центральна класифікація продукції за видами діяльності зв'язаних класифікацій Європейського Союзу
СКП	Статистична класифікація продукції, національна статистична класифікація
PRODCOM	Nomenclature for Production of the European Community, Статистична номенклатура продукції Європейського Союзу
НПП	Номенклатура продукції промисловості, національна статистична класифікація
СС	Classification of Types of Construction of the European Community, Класифікація типів споруд Європейського Союзу
НПБ	Номенклатура продукції будівництва, національна статистична класифікація
Галузеві номенклатури	Детальні номенклатури продукції для оброблення даних галузевих статистичних спостережень
Товари (зовнішня торгівля)	
HS 2002	Harmonized Commodity Description and Coding System, Гармонізована система опису та кодування товарів, модельна класифікація ООН
CN	Combined Nomenclature of the European Community, Комбінована номенклатура Європейського Союзу
УКТЗЕД	Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності
Номенклатури національних рахунків	Використовуються для публікації даних СНР за видами економічної діяльності

Позначення класифікації	Назва та рівень класифікації
Призначення	
COFOG	Classification of the Functions of Government, Класифікація функцій державного управління, модельна класифікація ООН
COPP	Classification of Outlays of Producers according to Purpose, Класифікація витрат виробників за цілями, модельна класифікація ООН
COPNI	Classification of the Purposes of Non-Profit Institutions Serving Households, Класифікація цілей некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, модельна класифікація ООН
COICOP	Classification of Individual Consumption according to Purpose, Класифікація індивідуального споживання за цілями, модельна класифікація ООН
COICOP-HBS	Classification of Individual Consumption by Purpose (COICOP-HBS), Класифікація індивідуального споживання за цілями, що застосовується в обстеженнях бюджетів домогосподарств та при розрахунках національного індексу споживчих цін в Європейському Союзі
COICOP-HICP	Classification of Individual Consumption by Purpose adapted to the needs of the HICP, Класифікація індивідуального споживання за цілями, що використовується для розрахунків гармонізованого індексу споживчих цін у Європейському Союзі
COICOP-PPP	Classification of Individual Consumption by Purpose adapted to the needs of the Purchasing Power Parities, Класифікація індивідуального споживання за цілями, що використовується для проведення міжнародних зіставлень валового внутрішнього продукту за паритетами купівельної спроможності валют в Європейському Союзі
КІСЦ	Класифікація індивідуального споживання за цілями, національна статистична класифікація

У міжнародній статистичній практиці класифікації видів економічної діяльності, продукції та товарів поєднані у взаємопов'язаній трирівневій системі: світовий рівень – класифікації ООН, європейський рівень – класифікації Європейського Союзу та національний рівень – національні класифікації. Таким чином, класифікації вищого рівня можуть використовуватись як моделі для розробки національних класифікацій з метою створення зв'язків між ними [1; 2].

Класифікація індивідуального споживання за цілями входить до групи з чотирьох класифікацій, які мають загальну назву “функціональних”. У чинній на сьогодні версії вони були затверджені Статистичною Комісією ООН на її тридцятій сесії у березні 1999 року [3]. Зазначені функціональні класифікації використовуються при складанні національних рахунків згідно з міжнародними статистичними стандартами Системи національних рахунків (СНР'93) [4] та Європейської системи національних та регіональних рахунків (ESA'95) [5] з метою деталізації операцій, які здійснюють домогосподарства, некомерційні організації, що обслуговують домогосподарства, та органи державного управління (рис. 2). Зазначимо, що наведена на рисунку Номенклатура споживчих товарів та послуг обстеження умов життя домогосподарств узгоджується на агрегованому рівні зі споживчим набором товарів (послуг)-представників.

Використання COICOP для опису товарів і послуг, що споживаються домогосподарствами, складає основу для стандартизації оцінок при розрахунку індексу споживчих цін та кінцевих споживчих витрат інсти-

туційного сектору домогосподарств згідно з методологією СНР.

У статистиці Європейського Союзу використовуються спеціальні версії COICOP за трьома основними цілями [6]:

- 1) COICOP-HICP – для розрахунків гармонізованого індексу споживчих цін;
- 2) COICOP-PPP – для проведення міжнародних зіставлень валового внутрішнього продукту за паритетами купівельної спроможності валют;
- 3) COICOP-HBS – для обстеження бюджетів домогосподарств та розрахунків національного індексу споживчих цін.

Зазначені класифікації адаптовані до модельної класифікації COICOP таким чином, щоб задовольняти конкретні потреби у статистичних даних і відображати особливості економік європейських країн. Водночас, на відміну від модельної класифікації COICOP, що була опрацьована для потреб національних рахунків, на європейському рівні в класифікаціях COICOP-HICP, COICOP-PPP та COICOP-HBS відсутні показники, які за визначенням не належать до індивідуального споживання.

Протягом 2007 року фахівцями Держкомстату та НТК статистичних досліджень було розроблено національну Класифікацію індивідуального споживання за цілями, гармонізовану з Класифікацією індивідуального споживання за цілями Європейського Союзу – Classification of Individual Consumption by Purpose (COICOP-HBS) 2003 [7]. КІСЦ, а також заходи щодо її впровадження у статистичну практику

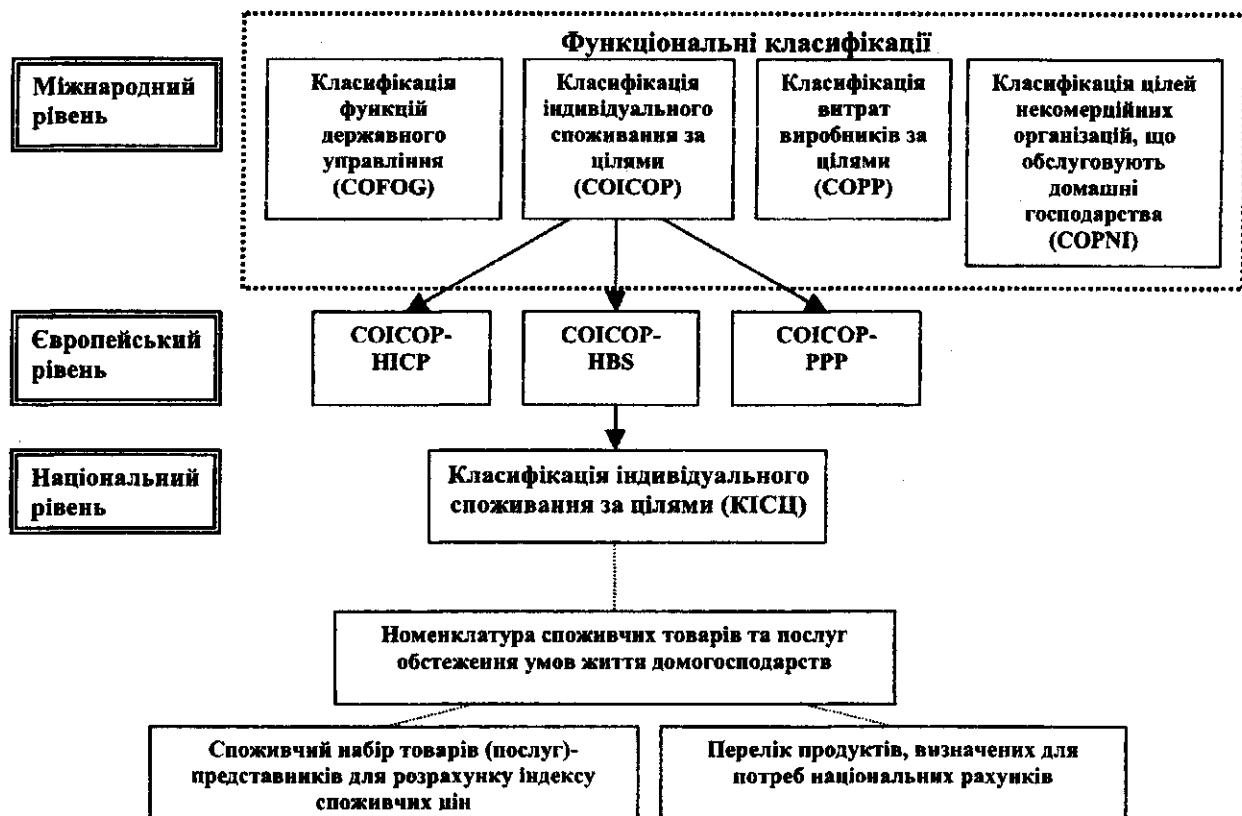

Рис. 2. Взаємозв'язок системи функціональних класифікацій СНР та KICD

органів державної статистики, затверджені наказом Держкомстату від 29.12.2007 р. № 480 [8].

Для створення національної класифікації було використано європейську класифікацію (COICOP-HBS) 2003 року у незмінному вигляді. З метою її адаптації до національних особливостей споживання застосовано кодифікатор товарів та послуг, який є складовою частиною програми обстеження умов життя домогосподарств.

KICD складається з 12 розділів, які деталізовані у 47 групах, 115 класах та 197 категоріях. Категорії KICD деталізовані за позиціями Номенклатури споживчих товарів та послуг обстеження умов життя домогосподарств (далі – Номенклатура споживчих товарів та послуг), що слугує основою для відбору товарів (послуг)-представників для розрахунку індексу споживчих цін та узгоджується з переліком продуктів, визначених для потреб національних рахунків.

При розробленні національного рівня KICD була забезпечена порівнянність позицій Номенклатури споживчих товарів і послуг з позиціями Статистичної класифікації продукції, яка є складовою Центральної статистичної класифікації, гармонізованої з Класифікацією продукції за видами економічної діяльності Європейського Союзу (Statistical Classification of Products according to their Activities of the European Community – CPA, 2002) [9].

KICD містить коди, що побудовані за ієрархічною системою, і виступає інструментарієм для систематизації та групування подібних споживчих товарів і

послуг в окремі розділи, групи, класи та категорії (табл. 3).

Кодове позначення об'єктів KICD має таку структуру:

- XX – розділ (рівень двозначних кодів, наприклад: 01. Продукти харчування та безалкогольні напої);
- XX.X – група (рівень тризначних кодів, наприклад: 01.1 Продукти харчування);
- XX.X.X – клас (рівень чотиризначних кодів, наприклад: 01.1.1 Хлібобулочні вироби та крупи);
- XX.X.X.X – категорія (рівень п'ятизначних кодів, наприклад: 01.1.1.3 Макаронні вироби).

Код KICD містить крапки після другого та третього розрядів, які відокремлюють відповідні рівні класифікації. Крапка після четвертого розряду відокремлює міжнародний та європейський рівні класифікації.

У KICD найбільш узагальнені угруповання споживчих товарів і послуг на рівні розділу дозволяють виділити витрати на товари та послуги, що відповідають певному цільовому призначенню, зокрема це харчування, проживання, лікування та профілактика, навчання, відпочинок тощо.

Товари або послуги багатоцільового призначення, такі як паливо та моторні мастила, що використовуються не тільки для заправки та догляду за автомобілем, але й для великих інструментів та обладнання, класифікуються відповідно до загальних правил,

Структура Класифікації індивідуального споживання за цілями

№ розділу	Назва розділу	Кількість		
		груп XX.X	класів XX.X.X	категорій XX.X.X.X
01	Продукти харчування та безалкогольні напої	2	11	62
02	Алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики	3	5	8
03	Одяг і взуття	2	6	10
04	Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	5	15	16
05	Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	6	12	23
06	Охорона здоров'я	3	7	9
07	Транспорт	3	14	15
08	Зв'язок	3	3	3
09	Відпочинок і культура	6	21	27
10	Освіта	5	5	5
11	Ресторани та готелі	2	3	4
12	Різні товари та послуги	7	13	15
Усього		47	115	197

згідно з якими вони належать до розділу, що представляє домінуючу ціль. Так, паливо та моторні масла віднесені до розділу "Транспорт".

Класи в КІСЦ розподіляються за типом продукту: послуги, товари коротко-, середньо- і довгострокового користування. Деякі класи КІСЦ містять одночасно товари та послуги, товари коротко- і середньострокового користування або товари середньо- і довгострокового користування. В КІСЦ класи позначаються літерами (ND, D, SD, S) відповідно до домінуючого типу продукту.

Категорії товарів і послуг розподіляються відповідно до мети придбання останніх. Окремі категорії включають ряд товарів і послуг змішаного призначення, для яких важко здійснити розмежування за цілями витрат. Такі витрати розглядаються окремо для кожного конкретного випадку з метою отримання якомога точнішої розбивки за цілями, а також виходячи з практичних міркувань щодо наявності даних. Так, витрати на навчання й утримання в спеціалізованих школах-інтернатах віднесені до витрат на освіту, хоча вони включають також і витрати на проживання та харчування. Інший приклад послуг змішаного призначення – туристичні послуги, які передбачають витрати на проїзд, харчування, проживання та екскурсії, однак класифікуються в розділі "Відпочинок і культура". Аналогічно класифікуються витрати на послуги лікарень. Перебування в лікарні включає витрати на лікування, проживання та харчування, які важко розділити, тому вони віднесені до витрат на лікування в розділі "Охорона здоров'я".

КІСЦ призначена для застосування в обстеженні умов життя домогосподарств, розрахунку індексу споживчих цін, а також розрахунку кінцевих споживчих витрат інституційного сектору домогосподарств згідно з методологією СНР.

Основними напрямками застосування КІСЦ в обстеженні умов життя домогосподарств є її використання для формування грошових і сукупних споживчих витрат домогосподарств, структури цих витрат, їх аналізу та поширення даних серед користувачів. Номенклатура споживчих товарів та послуг, яка відображає деталізований зміст кожної категорії КІСЦ, містить 1039 позицій щодо окремих видів товарів та послуг. При розробці вказаної номенклатури також враховувалася фактична структура споживання українських домогосподарств та необхідність уникнення дрібної деталізації витрат, оскільки вибіркові обстеження домогосподарств не можуть забезпечити високу точність оцінок таких показників. Слід зазначити, що Номенклатура споживчих товарів та послуг розроблена на засадах оптимізації потреб користувачів цієї інформації, внаслідок цього вона не тільки повніше відображає зміни на ринку товарів та послуг, а й у півтора рази менша, ніж діючий у теперішній час кодифікатор товарів і послуг у частині споживчих витрат домогосподарств.

Впровадження КІСЦ до програми вибіркового обстеження умов життя домогосподарств передбачає здійснення певного комплексу робіт. Так, у 2008 році будуть внесені зміни до бланків обстеження та нормативно-довідкової інформації, а у 2009 році – розроблені відповідні зміни до програмного забезпечення з обробки результатів обстеження. Структура споживчих витрат домогосподарств з урахуванням КІСЦ буде отримана у III кварталі 2009 року за результатами обстеження умов життя домогосподарств за I квартал 2009 року, дані за 2009 рік у цілому – у II кварталі 2010 року.

КІСЦ, на основі якої розраховується індекс споживчих цін (далі – ІСЦ), формує структуру зважування й агрегації, що відіграє важливу роль на багатьох

РОЗРОБКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ КЛАСИФІКАТОРІВ І СТАНДАРТІВ

етапах розрахунку цього індексу, а також забезпечує стратифікацію продуктів у рамках основи вибірки до певного рівня деталізації та визначає діапазон суб-індексів для публікації [10]. Формування структури зважування здійснюється поетапно на основі даних, отриманих за результатами обстежень умов життя домогосподарств. На першому етапі встановлюється відповідність між статтями витрат за Номснклатурою споживчих товарів та послуг і товарами (послугами)-представниками для розрахунку ІСЦ, в основному, шляхом прямого віднесення споживчих витрат до відповідних товарів (послуг)-представників. На основі структури споживчих витрат обчислюються вагові коефіцієнти, що відображають відносну значущість товарів (послуг) і віддзеркалюють ступінь впливу зміни цін (тарифів) кожного товару (послуги)-представника на величину загального ІСЦ. Вагові коефіцієнти розраховуються як частка споживчих грошових витрат на кожен товар (послугу)-представник у загальних споживчих грошових витратах домогосподарств за рік. На другому етапі здійснюється агрегація даних найнижчого рівня (товари (послуги)-представники) згідно зі схемою класифікації до рівня категорії, класу, групи, розділу та загальних споживчих витрат. На цьому етапі першочергове значення приділяється потребам користувачів щодо деталізації даних.

Основним призначенням КІСЦ у СНР є створення статистичної інформаційної бази для здійснення поглибленого аналізу та прогнозування соціально-економічних процесів, зокрема для визначення показників добробуту населення країни, моніторингу соціально значущих витрат домогосподарств на продукти харчування, послуги охорони здоров'я, освіти тощо. При цьому найважливішим показником для аналізу рівня життя є фактичне індивідуальне кінцеве споживання, що визначається як сума кінцевих споживчих витрат домогосподарств за КІСЦ, а також індивідуальних кінцевих споживчих витрат сектору загального державного управління та кінцевих спо-

живчих витрат некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства.

Окремо слід сказати про поширення даних за класифікаціями COICOP-HBS, COFOG та COPNI. Так, на рівні розділу (2 знаку) COICOP-HBS з 2001 року Держкомстат здійснює публікацію результатів розрахунків кінцевих споживчих витрат домогосподарств за цілями у фактичних, порівнянних та постійних цінах, а також індексів фізичного обсягу та індексів-дефляторів для кожного компонента витрат, з 2002 року – оприлюднення підсумків обстеження умов життя домогосподарств та з 2007 року – результатів розрахунків індексів споживчих цін. Відповідно до COFOG, з 2004 року публікуються дані щодо кінцевих споживчих витрат сектору загального державного управління за функціями, а з 2005 року на основі COPNI – дані щодо кінцевих споживчих витрат некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства, за цілями [11]. Зважаючи на це, запровадження у статистичну практику національної КІСЦ дозволить проводити не тільки аналіз динаміки даних за цими розрахунками, але й надасть можливість для їх зіставлення між собою на більш деталізованому рівні, а також забезпечить суттєве розширення інформаційної бази і підвищення якості результатів досліджень.

Крім того, слід зазначити, що робота з удосконалення класифікацій здійснюється міжнародними статистичними організаціями на постійній основі, і це вимагає адекватних зусиль фахівців органів державної статистики України щодо своєчасного врахування цих змін у національних статистичних класифікаціях.

Впровадження в практику роботи статистичних органів України КІСЦ, гармонізованої з групою класифікацій COICOP на міжнародному та європейському рівнях, сприятиме подальшій інтеграції національної статистики до світової, вдосконаленню методологічних засад статистичної діяльності та суттєвому покращанню інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного управління.

Список використаних джерел

1. Осауленко О.Г., Парфенцева Н.О. Використання статистичних класифікацій органами державного управління // Статистика України. – 2001. – № 2. – С. 4–13.
2. Парфенцева Н.О. Міжнародні статистичні класифікації в Україні: впровадження і використання. – К.: Основи, 2000. – 351 с.
3. Классификация расходов по целям // Статистические документы. Серия М, № 84. ST/ESA/STAT/SER.M/84. – Нью-Йорк: ООН, 2001. – 139 с.
4. Система национальных счетов 1993 / Комиссия Европейских сообществ (Евростат), Международный Валютный Фонд, Организация экономического сотрудничества и развития, Организация Объединенных Наций, Всемирный Банк. – Брюссель/Люксембург, Вашингтон, Нью-Йорк, Париж, 1998. – 724 с.
5. European System of Accounts. – Luxembourg: Eurostat, 1995. – 384 p.
6. Зонне А. Использование специальных версий КИПЦ в Европейском Союзе // Информационный бюллетень межсекретариатской рабочей группы по национальным счетам. – Июль, 2007. – Вып. 24. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sna/rus/24rus.pdf>
7. Household Budget Surveys in the EU. Methodology and recommendations for harmonization. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003. – 218 p.
8. Наказ Держкомстату України “Про затвердження Класифікації індивідуального споживання за цілями” від 29.12.2007 р. № 480. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Заголовок з екрана.

9. Наказ Держкомстату України "Про затвердження Центральної статистичної класифікації продукції за видами економічної діяльності" від 26.02.2006 р. № 630. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Заголовок з екрана.
10. *Руководство по индексам потребительских цен: теория и практика.* – Вашингтон: Международный Валютный Фонд, 2007. – 679 с. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=17165.0>
11. *Національні рахунки України за 2006 рік: Стат. зб.* – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 224 с.

Вітаємо з ювілеєм!

***Колеснік
Валентину Іліодорівну,***

начальника Головного управління статистики
в Автономній Республіці Крим.

***Бажаємо міцного здоров'я, щастя, сімейного благополуччя,
творчих успіхів на благо національної статистики!***

***Рада засновників та редколегія журналу
"Статистика України"***

***Коханчук
Світлану Іванівну,***

начальника Головного управління статистики
у Київській області.

***Бажаємо здоров'я, незмінних успіхів,
реалізації всіх планів і починань!***

***Рада засновників та редколегія журналу
"Статистика України"***

Нелегальна зовнішня трудова міграція як об'єкт державного регулювання

О.А. Вишневська,
начальник відділу,
Держкомстат України

Становлення ринкової економіки в Україні та розбудова незалежної держави привели до кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя. Одним із здобутків демократизації стало зняття обмежень на перетин державного кордону, забезпечення вільного пересування громадян. Так, за даними Міністерства внутрішніх справ України, у 1986 р. кількість зарубіжних поїздок в особистих справах не перевищувала 43 тис., проте вже у 1991 р. вона досягла 2327 тис., тобто збільшилася в 54 рази [6]. Значна частина з них не була зумовлена туризмом, відпочинком чи відвідинами родичів і знайомих, а здійснювалася з метою отримання доходу. Багатьох наших співвітчизників примусило шукати заробіток за кордоном економічні труднощі перехідного періоду, серед яких:

- досить високий рівень безробіття. Цей показник, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП), майже у три рази перевищує офіційно зареєстрований та вдвічі – природний рівень (сучасна теорія зайнятості природну норму безробіття приймає на рівні 3–4 % для європейських економічно розвинених країн);
- низька оплата праці, яка не враховує кваліфікацію та якість робочої сили;
- неконкурентні робочі місця (за даними 2006 р., державною службою зайнятості пропонувалося лише 5% вахантих робочих місць із заробітною платою понад 1000 грн., водночас для 60% вакансій рівень оплати був менше ніж 500 грн.);
- зростання обсягів зайнятості в неформальному секторі економіки (у 2006 році тут працювало понад 22% зайнятого населення) [12].

За таких умов, як зазначає Е. Лібанова [3], однією з основних проблем вітчизняного ринку праці є відтік робочої сили за межі країни. Таким чином, недостатня кількість робочих місць з прийнятною зарплатою і низький рівень соціальних гарантій призвели до того, що мільйони наших співгромадян виїхали (і продовжують виїжджати) на заробітки за кордон, що зумовлює зростання обсягів зовнішньої трудової міграції, у т.ч. нелегальної.

Звичайно, на сучасному етапі світового розвитку в умовах глобалізації на міждержавному рівні дедалі більше розширюється обмін людським капіталом, основними компонентами якого є трудова міграція, отримання освіти за кордоном та виїзд із лікувально-оздоровчою метою. Проте в Україні зовнішня трудова міграція, що є наслідком переходу від планової економіки до ринкової, і особливо така її форма, як нелегальна міграція, набуває загрозливого масштабу.

Багато хто з науковців та політиків [3; 6; 11; 13], які переймаються проблемами зовнішньої трудової міграції українських громадян, нарікають на брак достовірних даних, на підставі яких можна робити повноцінний аналіз цього явища.

Так, за офіційними даними Міністерства закордонних справ України, на заробітках у Польщі перебуває близько 300 тисяч українців-нелегалів, в Італії – від 200 до 500 тисяч, у Чехії – 200 тисяч, у Португалії – 180 тисяч, в Іспанії – 100 тисяч, у Туреччині – 35 тисяч. Загалом, за оцінками МЗС, нелегально працюють за кордоном понад 2 мільйони українців [1]. У Росії лише офіційно (на основі ліцензій Федеральної міграційної служби Російської Федерації) працює близько 100 тис. українських громадян, загальна ж кількість українців, які працюють у цій країні, оцінюється в 1 млн. осіб [6].

Разом з тим існують інші, значно більші оціночні дані щодо кількості українських працівників-мігрантів. Деякі економісти називають цифру до 2,5–3 млн. осіб [2]. Приблизно ці ж дані наводив і на парламентських слуханнях із проблем трудової міграції в листопаді 2004 р. міністр праці та соціальної політики М. Папів [11]. Проте уповноважений Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачова вважає, що на заробітки за кордон виїхали до 7 млн. громадян, що складає приблизно десятку частину всіх трудових мігрантів у світі [13]. Такі самі дані подає і Всесвітній форум українців [18].

Зазначимо, що якщо у першій половині 1990-х років виїзди на заробітки за кордон зумовлювалися головним чином відсутністю роботи через припинення виробничої діяльності підприємств, затримками з виплатою заробітної плати, то нині у більшості випадків ставиться за мету підвищення добробуту, вирішення житлового питання, фінансування навчання тощо [2; 14].

Дослідженню тенденцій міграції робочої сили в Україні вчені почали приділяти особливу увагу з кінця 90-х років XX ст. Комплексні дослідження нелегальної міграції у різних її аспектах здійснювали такі вітчизняні науковці, як Е. Лібанова, О. Малиновська, В. Олефір, С. Пирожков, О. Піскун, О. Позняк, І. Прибиткова, Ю. Римаренко, В. Трошинський, Ю. Шемшученко та ін. Цими дослідниками вивчалися процеси трудової міграції, в тому числі нелегальної, методи дослідження міграційних процесів узагалі, процеси урбанізації та мобільності населення, основні напрями і заходи державного регулювання цих процесів.

Згадані наукові дослідження істотно розширюють межі вивчення трудової міграції, дозволяють зробити висновки та сформулювати необхідні рекомендації, пов'язані з раціональним розв'язанням міграційних про-

блем в інтересах суспільства. Проте наразі аналіз наукової літератури свідчить про наявність ряду проблем, які потребують подальшого дослідження. Зокрема, це стосується державного регулювання нелегальної зовнішньої трудової міграції.

Метою статті є аналіз сучасного стану зовнішньої трудової міграції в Україні та визначення основних напрямів і підходів до державного регулювання у цій сфері.

Аналіз наукових джерел дає змогу тлумачити поняття "міграція" як переміщення людей між країнами, адміністративно-територіальними утвореннями та поселеннями, здебільшого пов'язане з тимчасовою або постійною зміною місця проживання, роботи, життєдіяльності [3; 8; 10].

У класифікації видів сучасної міграції МОП вирізняються такі основні типи трудових мігрантів: переселенці; працівники за контрактом з чітко зумовленим терміном перебування; професіонали з високим рівнем підготовки, освіти та практичного досвіду, професорсько-викладацький склад і студенти; нелегальні мігранти та іноземці з простроченою або туристичною візою, які займаються трудовою діяльністю; біженці [4].

Вітчизняні науковці, зокрема Ю. Римаренко та О. Піскун, визначають такі види міграції [8, с. 82]:

- 1) за територіальною ознакою: внутрішня та зовнішня;
- 2) за ступенем контролюваності: легальна та нелегальна;
- 3) за відношенням до країни: еміграція, імміграція, транзитна міграція.
- 4) за способом реалізації: організована та неорганізована;
- 5) за часовою ознакою: постійна (чи незворотна), тимчасова, сезонна, кочова.

На нашу думку, до цих різновидів міграції слід додати ще один – за метою: трудова, навчання, проживання (постійне чи тимчасове), туристична (медико-оздоровча).

Державного регулювання у сучасних умовах потребує саме нелегальна міграція, яка характеризується тим, що її суб'єкти залишають країну свого постійного проживання і опиняються на території інших держав без офіційного дозволу.

Зазначимо, що останнім часом термін "нелегальна міграція" почав активно використовуватися в наукових дослідженнях, нормативних джерелах, засобах масової інформації тощо. Проте чіткого визначення цього явища не існує, так само, як і виокремлення його характерних ознак. У міжнародних документах під нелегальною міграцією розуміють таку, якій притаманні певні специфічні риси [19]:

1. Наявність посередника (контрабандиста), який організовує перетин кордону. В окремих випадках нелегальний перетин кордону відбувається самостійно.

2. Можливість для мігранта уникнути контактів із владою під час перетину кордону, надати фальшиві чи справжні документи або повідомити неправдиву

інформацію про свої наміри. Наразі виокремлюється категорія так званих "напівлегальних мігрантів", які прибувають у країну легально, а вже там залишаються на нелегальному положенні.

3. Переміщення людей з однієї країни до іншої відбувається цілком добровільно.

4. Посередник (контрабандист) отримує прибуток із коштів, які йому сплачує нелегальний мігрант. Боргова кабала майже не практикується.

5. Нелегальній міграції не завжди притаманний прямий взаємозв'язок з іншими формами організованої злочинності, на відміну від торгівлі людьми, де цей взаємозв'язок очевидний.

Саме фактори добровільності та подальшої експлуатації, з позицій ООН, є основою розмежування термінів "нелегальна міграція" та "торгівля людьми".

І. Прибуткова та Ю. Римаренко виділяють певні ознаки нелегального переміщення мігрантів [9, с. 106]:

- залучення особи-посередника, яка займається нелегальним переправленням мігрантів;
- надійне укриття у пунктах пропуску;
- перетин кордону із супроводом;
- влаштування на роботу в країні призначення;
- перехід грошей до інших рук;
- в'їзд або перебування в країні призначення є незаконним;
- переміщення є добровільним.

У структурі ж зовнішньої трудової міграції громадян України за ступенем легальності можна виділити чотири якісно відмінні рівні [6]:

- 1) офіційна трудова міграція – переміщення українських громадян, які під час виїзду за кордон декларують участь у трудовій діяльності як мету виїзду і є легальними трудовими мігрантами в приймаючих країнах (саме їх і фіксує офіційна статистика);
- 2) неофіційна легальна міграція – поїздки наших співвітчизників за кордон з декларованою метою туризму, відвідування родичів тощо з подальшим працевлаштуванням та реєстрацією в країні-реципієнті; учасники таких поїздок не можуть бути відстежені вітчизняною статистикою, але при цьому стають цілком легальними трудовими мігрантами в країнах-реципієнтах;
- 3) успішна нелегальна міграція – поїздки за кордон, пов'язані з незареєстрованою зайнятістю за видами діяльності, дозволеними законодавством відповідних країн;
- 4) міграція жертв злочинних угруповань – торгівля людьми та інші випадки перебування громадян України в нелюдських умовах або зайнятість протиправною діяльністю за кордоном не з власної волі.

Міжнародна трудова міграція є наслідком, в першу чергу, значної різниці в рівнях економічного й соціального розвитку країн та особливостей їх демографічної ситуації. Проте домінуючим мотивом трудової міграції українців залишається економічний.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Так, в Україні, незважаючи на вагомий соціальний виплати та збільшення заробітної плати, середньомісячний наявний дохід у розрахунку на 1 особу залишається низьким і становить близько 110 євро [15]. Стандарти оплати праці в нашій державі також далекі від стандартів розвинених країн, навіть якщо порівнювати з країнами, які нещодавно приєдналися до ЄС (рис. 1, за даними [15; 17]. Зазначимо, що дані по Україні наведено за грудень 2007 р.).

Незважаючи на відчутне підвищення заробітної плати протягом 2005–2006 років, в Україні, порівняно з європейськими країнами, збільшується і розрив у розмірах середньої заробітної плати, про що свідчать дані, наведені в табл. 1 (за матеріалами [7]). Тому немає сумніву, що за такої різниці в оплаті праці українська робоча сила, яка має попит на зовнішніх ринках, буде перетинати межі країни.

Якщо проаналізувати мотиви трудової міграції населення України, можна виділити найбільш вагомий з них, які сприяють поширенню заробітчанства, а саме [3; 5]:

- 1) високий рівень безробіття і пов'язана з цим проблема бідності. До групи людей, вмотивованих за цим напрямом, належать колишні працівники бюджетних установ (військові, освітяни, медпрацівники) або сільськогосподарських підприємств, які опинилися без роботи чи без зарплати;
- 2) бажання забезпечити добробут наступних поколінь. Головна причина трудової імміграції цього типу – намагання заробити не стільки на поточне утримання сім'ї, а на забезпечення своїх дітей освітою, квартирою тощо. Тобто фактично це не вимушена міграція, а свідомо, яка ґрунтується на певному економічному інтересі;
- 3) підвищення свого соціального статусу. Основною категорією людей, для яких важливий цей аспект, є інтелігенція (науковці, представники творчих професій). Вони розглядають трудову міграцію не лише як засіб матеріального забезпечення та збагачення, але й

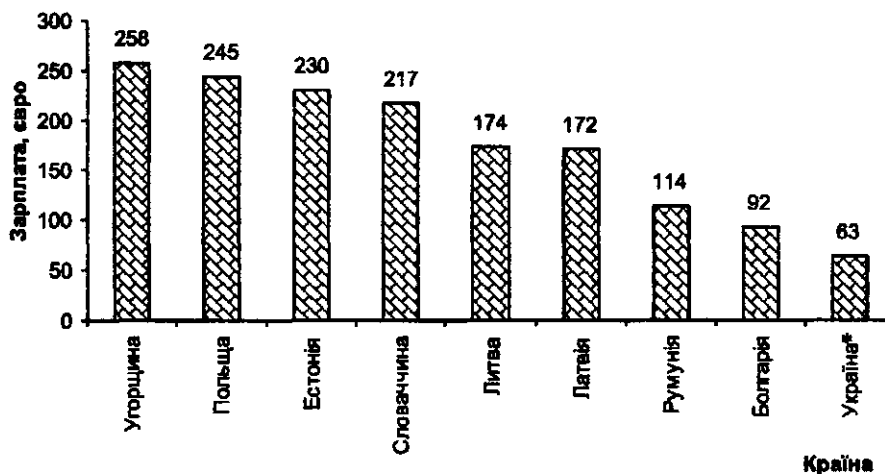

Рис. 1. Мінімальна заробітна плата у 2006 році

Таблиця 1

Розмір середньої заробітної плати в окремих країнах Європи

(євро/місяць)

Країна	Середня заробітна плата			Різниця між рівнем оплати праці в референтній країні та Україні			Зміна в різниці оплати праці за 2004–2006 рр.
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	
Білорусь	124,50	167,00	...	35,50	41,00	...	...
Болгарія	150,00	166,00	181,00	61,00	40,00	17,00	-44,00
Естонія	466,00	516,00	594,00	377,00	390,00	430,00	+53,00
Латвія	314,00	350,00	430,00	225,00	224,00	266,00	+41,00
Литва	333,00	373,00	434,00	244,00	247,00	270,00	+26,00
Польща	501,00	591,00	637,00	412,00	465,00	473,00	+61,00
Росія	188,00	243,00	315,00	99,00	117,00	151,00	+52,00
Румунія	202,00	264,00	326,00	113,00	138,00	162,00	+49,00
Словенія	1120,00	1157,00	1213,00	1031,00	1031,00	1049,00	+18,00
Угорщина	578,00	638,00	648,00	489,00	512,00	484,00	-5,00
Україна	89,00	126,00	164,00	X	X	X	X
Чехія	565,00	639,00	713,00	476,00	513,00	549,00	+73,00

як чинник підвищення власного соціального статусу, в тому числі шляхом розширення ділових і партнерських контактів;

- 4) "суспільна мода", наслідком чого на українському ґрунті стало укорінення заробітчанства як певного способу життя, своєрідної нової суспільної культури. Нелегальна трудова міграція у теперішній час має сформовану попередніми хвилями мігрантів систему контактів і комунікацій за кордоном, постійні канали нелегального працевлаштування, тому стала значно менш ризикованою та небезпечною, а також простішою. Тому заробітчанство поширилось і на людей, які не відчували гострої потреби у поліпшенні матеріального добробуту чи свого соціального статусу, а вирушили за кордон під впливом своєрідної "соціальної моди";
- 5) можливість еміграції в майбутньому. Частка людей виїждить на заробітки за кордон з метою отримати дозвіл на проживання у тій чи іншій країні та в майбутньому забрати туди і сім'ю;
- 6) професійне зростання. Цей мотив з'явився відносно недавно. Він пов'язаний із міграцією молодих людей (переважно студентів і випускників ВНЗ), які прагнуть розширити фаховий досвід.

Зауважимо, що у нашій державі вплив трудової міграції на соціально-економічну ситуацію взагалі та на ринок праці зокрема багаторазово посилюється відвертим прагненням більшості мігрантів, особливо тих, хто працює у країнах ЄС, залишитися там назавжди. Оскільки ж виїжджають переважно молоді, освічені, активні люди, їх неповоротність завдає значної шкоди трудовому, а також демографічному потенціалу України.

Варто зазначити, що міжнародний обмін людським капіталом впливає на розвиток останнього як позитивно, так і негативно, що має бути враховано при формуванні державної політики. Для нашої країни такий обмін призводить до виникнення суттєвих проблем, серед яких фахівці зазначають такі [2; 3; 5]:

1. Прямі втрати людського капіталу. Зменшується чисельність населення країни, оскільки значна частина мігрантів – молодь репродуктивного працездатного віку, яка не збирається повертатися додому найближчим часом. Виїзду до інших країн сприяють численні навчальні заклади за кордоном, навчання в яких на практиці є офіційною мотивацією поїздки. Крім того, студентська віза надає право на роботу зі скороченим робочим днем. Студентів, як правило, залучають до роботи у всіх сферах, де потрібна низькокваліфікована праця, що призводить до декваліфікації робочої сили.

2. Погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням. За рахунок виїзду українців на роботу за кордон зменшується чисельність економічно активного населення працездатного віку, що призводить до глибоких деформацій не тільки у демографічній структурі, але й у сфері зайнятості.

3. Прихована міграція. Іноземні компанії використовують трудовий ресурс нашої країни без відповідного здійснення інвестицій у нього. У кращому випадку вкладаються кошти в освіту та підвищення кваліфікації на робочому місці, тобто специфічна підготовка, що дає працівникам знання та навички, у яких зацікавлений лише роботодавець. Отже, іноземні фірми, інвестуючи кошти у специфічну підготовку фахівців, забезпечують роботу персоналу винятково у власних інтересах. Таким чином, обмежується міжгалузева та міжрегіональна мобільність трудових ресурсів.

4. "Відтік мізків". Ця проблема стосується науковців, програмістів, висококваліфікованого технічного персоналу, галузевих фахівців тощо. Тривале стажування та довгострокові контракти поступово надають право на постійне проживання, а іноді й на отримання громадянства країни перебування. Попит на висококваліфікованих фахівців залишається актуальним для багатьох країн, адже набагато доцільніше й вигідніше одноразово інвестувати у відносно недорогого (за західними мірками) готового фахівця, ніж вкладати кошти у дорогий і тривалий процес його підготовки. У контексті приєднання нашої держави до Болонського процесу загроза втрати кваліфікованих фахівців ще під час навчання, стажування тощо вимагає дедалі більшої уваги з боку держави.

5. Моральні аспекти. Заробітчани, тяжко працюючи на чужині (зокрема, фізично), втрачають здоров'я, не отримуючи кваліфікованої медичної допомоги, мають важкі побутові умови, нерідко зазнають насильства з боку роботодавців, не мають правового захисту. На Батьківщині ж унаслідок трудової міграції залишаються фактично бездоглядними діти, розпадаються сім'ї.

6. Нераціональна структура імміграції в Україну. До нашої країни в основному в'їжджають іммігранти з країн ризикової міграції (Туреччина, Китай, Пакистан, Афганістан).

На нашу думку, до наведеного доцільно додати і нелегальну зайнятість заробітчан, що зумовлює їх повну незахищеність. Ці люди працюють за кордоном без будь-яких трудових угод чи контрактів, за якими б роботодавці та працівники сплачували соціальні внески, що гарантувало б останнім певний мінімум соціальної захищеності, у т.ч. й отримання пенсії в майбутньому.

Отже, міжнародний обмін людським капіталом, і зокрема трудовими ресурсами, в сучасних умовах для нашої держави впливає швидше негативно, адже Україні притаманний асиметричний характер участі в ньому, що потребує державного регулювання та вироблення відповідної державної політики стосовно цього питання.

Водночас слід зазначити, що певним чином нівелювати негативні наслідки трудової міграції дають можливість деякі з факторів, указаних вище, а саме: забезпечення добробуту наступних поколінь, прагнення підвищити соціальний статус, а також професійне зростання; крім того, вони можуть спонукати мігрантів до інвестування коштів у нашу державу.

Так, у 2006 році, за даними Національного банку України, наші співвітчизники – трудові мігранти легально переказали на батьківщину 8,4 млрд. дол. США [16], що становить 8% національного ВВП та удвічі перевищує прямі іноземні інвестиції у вітчизняну економіку. Реальні ж обсяги перерахованих коштів деякими експертами оцінюються в 21–27 млрд. дол. США, що становить уже чверть від ВВП [1]. Фактично наші громадяни, які працюють за кордоном, стали головними інвесторами української економіки. Тому при виробленні державної політики у цій сфері необхідно враховувати, що:

- трудові мігранти можуть інвестувати зароблені кошти у відкриття власної справи (звичайно, у разі створення державою відповідних умов);
- прагнення забезпечити добробут наступних поколінь і підвищити власний соціальний статус спонукає до інвестування коштів на фондовому ринку або в певні вітчизняні підприємства;
- прагнення професійного зростання змушують інвестувати кошти в систему вищої освіти з метою отримання якісної кваліфікації та підвищення фахового рівня.

Проведений нами аналіз основних проблем зовнішньої трудової міграції населення України свідчить про наявність суттєвої загрози втрати нашою державою частки свого людського капіталу, і зокрема трудових ресурсів. Структурні зміни, що відбуваються стихійно, без активного втручання держави, демонструють тенденції, прямо протилежні тим, які необхідні для побудови конкурентоспроможної економіки, котра базується на знаннях та використанні здібностей висококваліфікованих фахівців. Злам цих тенденцій, забезпечення прогресивних структурних змін вимагають значних зусиль з боку держави, формування відповідної політики. Основою цієї політики має стати орієнтація на збереження та покращання характеристик трудового потенціалу, використання позитивних ефектів від міжнародної трудової міграції.

На підставі узагальнення існуючого досвіду й аналізу матеріалів наукових досліджень основними напрямками політики у цій сфері, спрямованими на посилення позитивних та нівелювання негативних ефектів зовнішньої трудової міграції населення України, на нашу думку, мають стати такі:

1. Проведення масштабного одноразового дослідження обсягів трудової міграції та оцінки соціально-економічних наслідків цього явища.
2. Створення системи оперативного статистичного моніторингу міграційних процесів, постійного моніторингу втрат людського капіталу, у т.ч. трудових ресурсів, у процесі зовнішньої міграції та динаміки їх змін.

3. Створення державного банку даних про іноземних роботодавців, поглиблення міжнародних зв'язків з питань зайнятості населення.

4. Створення на офіційному рівні системи інформування населення щодо наявності вільних робочих місць за межами держави та умов працевлаштування, роз'яснення громадянам їхніх прав та свобод під час перебування та працевлаштування за кордоном, специфіки законодавства країн-реципієнтів потенційної міграції, включаючи положення відповідних міждержавних та багатосторонніх угод.

5. Законодавче закріплення повноважень органів опіки і піклування щодо нагляду за дотриманням прав та інтересів неповнолітніх, батьки яких виїжджають за кордон на тривалий термін з метою працевлаштування, запровадження обов'язкового опікунства у разі тривалого перебування за кордоном громадян, які мають неповнолітніх дітей.

6. Запровадження обов'язкового страхування життя і здоров'я громадян України перед їх виїздом за кордон з метою працевлаштування з солідарним державним фінансуванням;

7. Зниження вартості та спрощення механізмів грошових переказів від трудових мігрантів в Україну.

8. Прогнозування вивільнення працівників у процесі структурної модернізації економіки з відповідним випереджальним створенням нових робочих місць у галузях, що розвиваються, заохоченням приватного фінансування підвищення кваліфікації працівників;

9. Розробка цільової програми фінансування системних заходів у регіонах України щодо запобігання негативним наслідкам міграційних процесів та реєміграції населення у місця їх постійного проживання з метою підвищення мобільності робочої сили завдяки поширенню інформації про становище на регіональних ринках праці, впровадженню додаткових стимулів створення робочих місць у депресивних регіонах, розвитку вахтових методів тимчасового працевлаштування, демократизації ринку житла, відновленню мережі робітничих гуртожитків тощо.

На наш погляд, реалізація наведених вище заходів дозволить призупинити тенденції до погіршення ситуації на ринку праці України, зокрема щодо зовнішньої трудової міграції, та відновити динамічні показники сталого розвитку трудового потенціалу на якісній основі в умовах здійснення структурної модернізації ринку праці, підвищення його гнучкості, мобільності робочої сили тощо.

Список використаних джерел

1. Відкритий лист фракції “Блок Литвина” Президентові України щодо необхідності якісних змін у державній політиці стосовно вирішення проблем українських трудових мігрантів за кордоном від 05.12.2007 р. – Режим доступу: <http://narodna.org.ua/news/2007/12/05/4683/>

2. *Експертна доповідь “Україна в 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку”*, підготовлена в рамках виконання Розпорядження Президента України від 06.05.2006 р. № 66/2006-рп “Про підготовку щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України”. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/> – Заголовок з екрана.
3. *Зовнішні трудові міграції населення України* / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України; За ред. Е.М. Лібанової, О.В. Позняка. – К.: РВПС НАН України, 2002. – 206 с.
4. *Конвенції та Рекомендації Міжнародної організації праці про робітників-мігрантів*. – Режим доступу: http://www.ilo.ru/about/standards_ru.htm
5. *Король Г.М.* Проблеми сучасної міграційної політики в Україні // *Вчені записки*. – 2005. – Вип. 12. – С. 89–94.
6. *Левцун О.* Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/print.php?part=project_ua&m_id=4040
7. *Лібанова Е.М.* Кому вигідна дешева робоча сила? – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2020/56547/>
8. *Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри; Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика: Енциклопедія* / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; Уклад.: Ю.І. Римаренко. – К.: Довіра, 1998. – 910 с.
9. *Міжнародно-правові проблеми протидії нелегальній міграції та торгівлі жінками* / Відп. ред. Ю. Римаренко, Ю. Шемшученко, Я. Кондратьєв. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 234 с.
10. *Нелегальна міграція та торгівля жінками: У 2 кн.* / Ю.С. Шемшученко (заг.ред.), Ю.І. Римаренко (упоряд.). – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Національна академія внутрішніх справ, 2001. – Кн. 1. – 510 с.
11. *Парламентські слухання “Стан та проблеми правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції”* (17.11.2004 р.). – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/zakon/sk14/par_sl/sl171104.htm
12. *Праця України 2006: Стат. зб.* / Держкомстат України; Відп. за випуск Н.В. Григорович. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2007. – 350 с.
13. *Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачової “Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном”*. – Режим доступу: http://www.ombudsman.kiev.ua/dls_zm.htm
14. *Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006*. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/> – Заголовок з екрана.
15. *Сайт Держкомстату України*. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> – Заголовок з екрана.
16. *Сайт Національного банку України*. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/> – Заголовок з екрана.
17. *Сайт Євростату*. – Режим доступу: <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat> – Заголовок з екрана.
18. *Сайт Всесвітнього конгресу українців*. – Режим доступу: http://www.ukrainianworldcongress.net/home/index_ua.html
19. *Сайт Верховного комісара ООН з міграції*. – Режим доступу: <http://www.unhcr.ch/> – Заголовок з екрана.

Механізми державного управління Китаю: місцевий аспект

М.П. Воронов,
старший викладач Київського університету
економіки і технологій транспорту

Найважливішою проблемою сучасної науки державного управління є розробка нових методів управління муніципальними утвореннями на основі врахування закономірностей їхньої самоорганізації. При цьому сама проблема управління має два аспекти та представляється, по-перше, як проблема управління функціонуванням муніципального утворення і, по-друге, як проблема управління його розвитком.

Перша проблема в Україні нині практично не вирішується через те, що муніципальні утворення дуже відстали у своєму розвитку від західних аналогів. Те, що в Західній Європі здійснилося в 70–80-ті роки в

плані модернізації й оздоровлення систем муніципальних утворень, в Україні тільки починає усвідомлюватися. Вагомим є також і те, що основний прояв соціально-економічної кризи в українському суспільстві стосується саме муніципальних утворень. Зокрема відставання за всіма напрямками життя національних муніципальних утворень особливо суттєво проявляється в сфері економіки, інформаційного забезпечення, у рівні розвитку самоврядування і демократії.

До найзначніших проблем муніципального управління належать:

1. Проблема ресурсів місцевого самоврядування, складовими якої є бюджетні відносини, інвестиційна

привабливість територій, нарошування ресурсів територій, ефективне їх використання, фінансова допомога місцевому самоврядуванню.

2. Нерозвиненість місцевої демократії, низький рівень участі громадян в управлінні, фактична недієздатність громад, їх формальний характер, слабка інституційність міських рад, нерозвиненість системи суспільного контролю за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування, відсутність механізмів захисту прав людини, залучення в управління містом політичних партій, громадських організацій, об'єднань за місцем проживання і т. ін.

3. Недостатня відкритість муніципальної влади для населення, нерозвиненість системи зв'язку влади з громадськістю, врахування владою суспільної думки.

4. Невикористання сучасних технологій муніципального менеджменту, інформаційно-аналітичних систем, комп'ютерного й інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування, сучасних методів розробки та прийняття муніципальних рішень.

5. Недостатня розвиненість законодавчої та нормативної бази муніципального управління. Для муніципального утворення будь-якого рівня (місто, селище тощо) необхідно формування нормативної системи, яка б забезпечувала регулювання відносин між людьми. Без цієї системи неможливе управління взагалі, оскільки норми задають точки відліку для регуляції.

Найважливішими засобами нормативного управління є статут територіальної громади, в якому формулюються й одержують інституціональне оформлення основні норми життя, закріплюється територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування, розширюється правовий простір діяльності громадян, знаходять нормативну детермінованість основні вектори розвитку муніципального утворення. Зазначимо, що особливо гострою ця проблема є для міст і великих індустріальних комплексів.

6. Недостатній рівень кваліфікації муніципальних службовців, їх незахищеність, низький авторитет серед населення, недосконалість систем просування по службі, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів. Ця проблема породжує низьку динаміку відновлення, стримує оздоровлення суспільства, знижує результативність муніципального управління в цілому.

7. Деформація пріоритетів муніципального управління, слабкість механізмів надання населенню соціальних послуг, відсутність сприятливих умов для реформування структур управління, нерозвиненість інноваційних механізмів у місцевому самоврядуванні, способів переосмислення і запозичення передового досвіду в муніципальному менеджменті. Складність соціально-економічної ситуації в суспільстві призводить до того, що основна увага органів державної влади і місцевого самоврядування зосереджується на соціальному захисті населення, а сам розвиток муніципального управління не оцінюється, що в остаточному підсумку не дозволяє успішно вирішувати завдання соціального захисту населення.

Система муніципального управління в Україні потребує серйозного реформування. Мова йде про муніципальну реформу, основними ланками якої виступають:

а) реформування системи місцевого самоврядування в цілому, зокрема муніципального управління. Така модернізація припускає структурно-функціональні, інституціональні, технологічні й інформаційні зміни системи самоврядування в контексті широкого використання досягнень науки, досвіду України й інших країн у галузі муніципального менеджменту;

б) активізація територіальної громади. Передбачає створення умов для залучення дорослого населення в політичне життя муніципального утворення, до вирішення місцевих проблем на основі самовизначення, координації інтересів, розвитку різноманітних форм самоврядування;

в) стратегічне планування форм поселення і всіх аспектів його розвитку, що повинне стати найважливішою складовою муніципального менеджменту. Зростає необхідність у стратегічному інноваційному програмуванні, що базується на такому положенні: форма поселення є надскладним утворенням, інтегруючим у собі кілька складних підсистем. Головна проблема при цьому полягає не тільки в розробці програм розвитку, а й у започаткуванні впровадження її в практику;

г) формування муніципальних норм. Створення цивілізованої нормативної системи є однією з найскладніших проблем муніципального управління розвитком. Виникнення цієї проблеми зумовлене тим, що на перших етапах поставторитарного розвитку відбулося руйнування старої нормативної системи за багатьма аспектами муніципального життя. Що стосується нової нормативної системи, то вона наразі ще не склалася. Це призводить до ряду негативних наслідків: порушення соціально-економічних прав людини, зловживання владою, розвитку тіньової економіки і т. ін. Формування нормативної системи передбачає створення цілісної та достатньо гнучкої системи різноманітних норм: політичних, організаційно-управлінських, екологічних тощо [1].

У зв'язку з вищесказаним, актуальним буде огляд системи місцевого самоуправління інших країн з метою запозичення найважливіших аспектів та адаптації їх до українських реалій. Розглянемо систему місцевого самоуправління, взаємовідносини та розмежування функцій органів влади на муніципальному рівні в Китайській Народній Республіці. Ця країна була обрана нами в світлі випереджаючого соціально-економічного розвитку, високі темпи якого показує Китай в останні роки. Адже українським органам влади у разі впровадження програм досягнення запланованих показників зростання доведеться використовувати

ти саме "наздоганяючий" характер розвитку всіх сфер суспільного життя, в т.ч. і системи місцевого самоврядування [2].

Таким чином, метою статті є розгляд практики функціонування механізму державного управління Китаю, що стосується такого аспекту діяльності, як місцеве самоврядування.

Завдання статті: на прикладі аналізу досвіду Китаю показати сучасні розробки нових методів управління муніципальними утвореннями на основі враху-

вання закономірностей їхньої самоорганізації.

Відповідно до Конституції Китаю, Державна Рада й Центральний уряд є вищим виконавчим органом державної влади, вищим державним адміністративним органом. Місцеві уряди є виконавчими й адміністративними органами державної влади на місцях. Адміністративна система Китаю утворена з Держради та місцевих урядів різних рівнів, які перебувають під єдиним керівництвом Держради (рис. 1, за даними [2]).

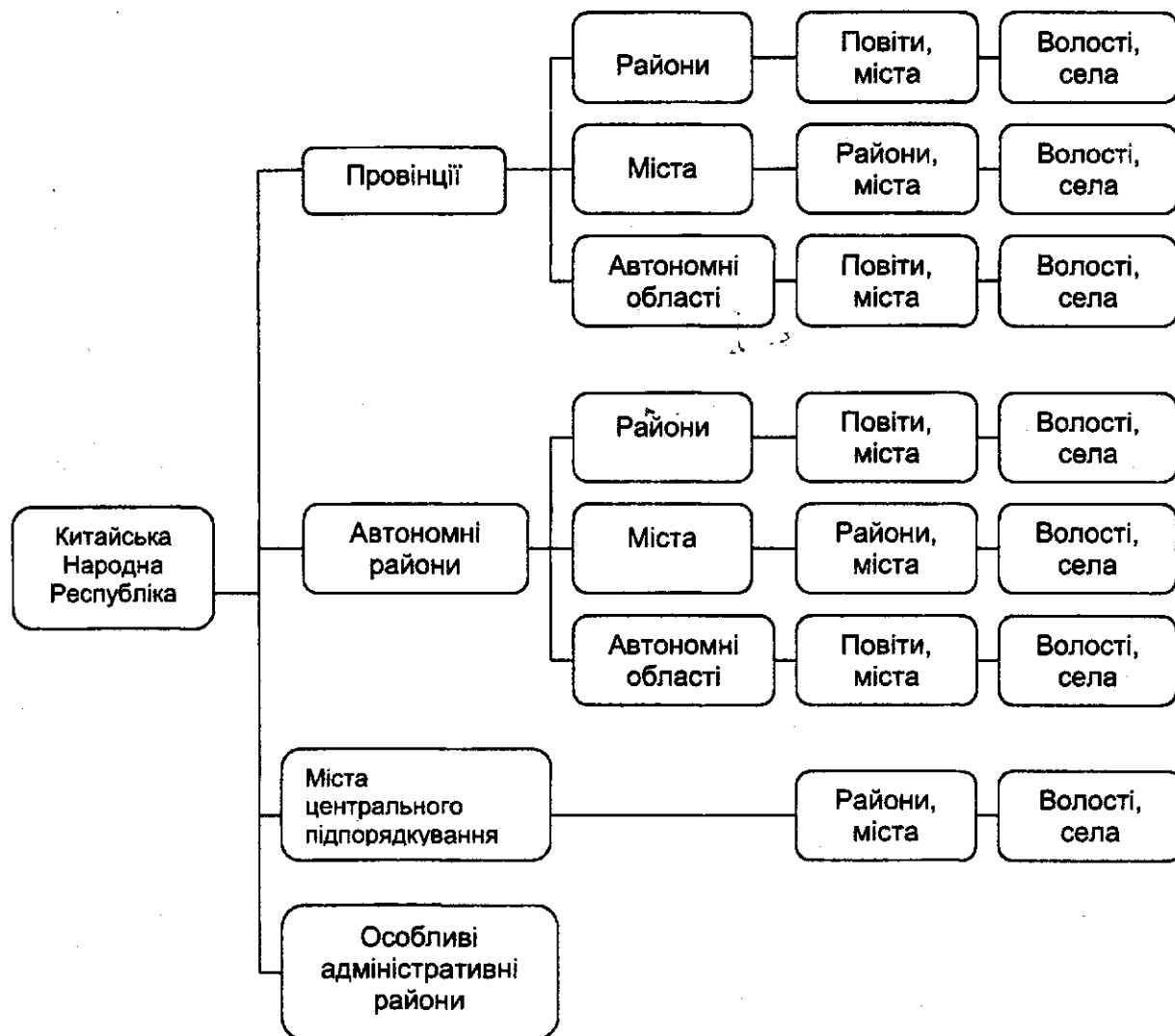

Рис. 1. Адміністративно-територіальний поділ Китаю

Система місцевих урядів

Відповідно до Конституції Китаю, місцеві уряди створюються за адміністративними регіонами. Вони діляться на 4 категорії, тобто на провінційний уряд (автономний район, місто центрального підпорядкування), місцевий уряд (місто з мікрорайонами, автономний повіт, хошун), повітовий уряд (повіт, автономний повіт, аймак, місто без мікрорайонів, підлеглий місту район), волосний уряд (волость, селище, національна волость, національний район). На практиці уряди деяких провінцій і автономних районів створили в окремих районах адміністративні депар-

таменти, куди направляють своїх працівників для інструктування й регулювання роботи підлеглих міст і повітів. Крім того, відповідно до Основного закону про Особливий адміністративний район (ОАР) Сянган і Основного закону про ОАР Аомень, усередині цих двох ОАР створені окремі відомства [3].

Відповідно до чинної Конституції, до складу урядів провінцій, автономних районів, міст центрального підпорядкування, міст із мікрорайонами, автономних округів і хошунів входять губернатор і його заступники, голова і його заступники, мер і його заступники, начальник округу і його заступники, на-

чальник хошуна і його заступники, а також начальник канцелярії, начальник управління, голова комітету й начальник секретаріату. До складу регіонального адміністративного департаменту входять спеціальний представник і його заступник, а також орган у справах спеціального представника. До складу урядів повітів, автономних округів, аймаків, міст без мікрорайонів і підвідомчих місту районів входять начальник повіту і його заступник, начальник аймака і його заступники, мер і його заступники, начальник району і його заступник, а також начальники управлінь, начальники відділів, голови комітетів і начальники канцелярій. Уряди волостей, селищ, національних волостей і національних селищ складаються з начальника волості та його заступників, начальника селища і його заступників. У містах районному уряду підпорядковуються квартальні комітети, куди вони делегують своїх працівників. В урядах ОАР Сянган і Аомень, відповідно до закону, теж є адміністративні голови, а також урядові відомства та функціональні органи.

Склад місцевих урядів усіх рівнів формується в результаті виборів З'їзду народних представників (ЗНП) і їхніх постійних комітетів, або ж призначається останніми. Строк дії уряду кожного скликання дорівнює строку скликання ЗНП, тобто строк уряду кожної категорії, вище повітової, становить 5 років; урядів волості, селища, національної волості й національного селища – 3 роки. Підвідомчі місцевим урядам органи мають невелику різницю, лише мають різні назви. Підвідомчі провінційному уряду органи звичайно називаються канцелярією, управлінням і комітетом. Органи, підвідомчі регіональним адміністративним департаментам і урядам низових міст, автономних округів і хошунів – управлінням, відділом і комітетом, підвідомчі повітовому уряду органи – управлінням, відділом і комітетом, робочі органи зазвичай створюються волосним урядом на основі частин або груп.

В останні два роки місцеві уряди різних рівнів повсюдно провели організаційні реформи за принципом спрощеності, єдності, функціональності та спільної відповідальності. За допомогою реформування організаційної структури уряди підсилили відомства макроконтролю й виконання контролю, врегулювали й скоротили галузеві відомства, що безпосередньо беруть участь в економічному управлінні, відповідним чином урегулювали відомства соціального контролю, усвідомили та законодавчо закріпили поділ функцій між різними відомствами й здійснили спрощений і більш раціональний їхній варіант.

Функції місцевих урядів категорії вище повітової

Згідно з Конституцією та відповідними законами, місцеві уряди категорії, вище повітової, втілюють положення Конституції, адміністративні постанови й рішення ЗНП і його Постійного Комітету (ПК) відповідної категорії, а також рішення й укази вищих державних адміністративних органів, організовують й

контролюють різну адміністративну роботу в рамках свого адміністративного регіону [4].

Місцеві уряди категорії, вище повітової, мають такі функції:

1. Виконують державні закони, адміністративно-юридичні постанови, рішення ЗНП і його ПК цієї категорії, рішення й укази вищих державних адміністративних органів, вживають належних заходів та використовують відповідні методи, що гарантують запровадження їх у своєму адміністративному районі, виконують інші завдання, доручені вищим урядом.

2. Визначають адміністративні заходи, публікують рішення й укази. Уряди провінцій, автономних районів і міст центрального підпорядкування можуть на підставі законів, адміністративно-юридичних постанов своїх провінцій, автономних районів і міст центрального підпорядкування встановлювати правила, які передаються на розгляд ПК ЗНП цієї категорії. Уряди міст, де перебувають уряди провінцій і автономних районів, і затверджених Державною радою порівняно великих міст можуть на основі законів, адміністративно-юридичних постанов місцевих урядів і автономних районів установлювати свої правила, що даються на розгляд ПК ЗНП і уряду провінції, автономного району й ПК ЗНП відповідної категорії.

3. Керують роботою підлеглих їм відомств і роботою нижчого уряду, виконують план народногосподарського й соціального розвитку, бюджету, всебічно організують і контролюють у рамках свого адміністративного району роботу з економіки, освіти, науки, культури, охорони здоров'я, спорту, охорони навколишнього середовища й ресурсів, міського й волосного будівництва, фінансів, суспільної безпеки, національних справ, юрисдикції, інспекційної роботи. Відповідно до законодавства, місцеві уряди здійснюють призначення, усунення, підготовку, перевірку, нагородження й покарання працівників державних адміністративних органів, змінюють або скасовують невідповідні укази й вказівки підлеглих їм відомств, невідповідні рішення й укази нижчого уряду. Уряди провінції, автономного району й міста центрального підпорядкування мають право приймати рішення зі створення й поділу волості, національної волості й селища.

4. Охороняють державне, колективне й законне особисте майно, законні права різних економічних організацій, підтримують соціальний порядок, гарантують особистісні, демократичні й інші права громадян та права національних меншин, допомагають національним меншинам у розвитку політики, економіки й культури, гарантують передбачені Конституцією й законами гендерну рівноправність, оплату праці й вільний шлюб.

Різні відомства, створені урядом категорії, вище повітової, розгортають роботу під єдиним керівництвом уряду цієї категорії, причому підпорядковуються керівництву або інструкціям вищих урядових відомств.

Функції волосних урядів

Згідно з Конституцією та відповідними законами, волосний уряд є найнижчою адміністративною одиницею в Китайській Народній Республіці; його функції майже збігаються з функціями місцевих урядів категорії, вище повітової.

Волосні уряди мають такі функції:

1. Виконують державні закони, адміністративно-юридичні постанови, рішення ЗНП цієї категорії, а також рішення й укази вищих державних адміністративних установ, вживають належних заходів і методів, гарантують запровадження їх у сферах свого адміністративного району, виконують завдання, доручені їм вищою інстанцією.

2. Виконують у своєму адміністративному районі

план соціального розвитку, бюджет; контролюють адміністративну роботу з економіки, освіти, науки, культури, охорони здоров'я, спорту, фінансів, державної безпеки [5].

3. Охороняють державне і колективне майно, законне майно громадян та економічних організацій, підтримують соціальний порядок, гарантують особисті права громадян, національних меншин.

Саме різноманітні підходи до ефективного функціонування та розвитку місцевого самоврядування в різних державах світу, включаючи Китай, є необхідною умовою для проведення в нашій країні другого етапу адміністративно-територіальної реформи (реформи місцевого самоврядування) на високому якісному рівні, з розширенням і поглибленням повноважень органів влади на місцях.

Список використаних джерел

1. Сурмі Ю.П. Проблеми місцевого самоврядування та формування муніципального менеджменту // Актуальні проблеми муніципального управління: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. К., 15 груд. 2006 р. – К., 2006. – С. 29–38.
2. Держкомітет у справах розвитку і реформи. – Режим доступу: <http://www.sdpc.gov.cn> – Заголовок з екрана.
3. Державне статистичне управління Китайської Народної Республіки. – Режим доступу: <http://www.stats.gov.cn> – Заголовок з екрана.
4. Міністерство громадянської адміністрації Китайської Народної Республіки. – Режим доступу: <http://www.mca.gov.cn> – Заголовок з екрана.
5. Міністерство праці та соціального розвитку Китайської Народної Республіки. – Режим доступу: <http://www.molss.gov.cn> – Заголовок з екрана.

До питання вдосконалення фінансового контролю в системі державного управління

Становлення України як країни з ринковою економікою передбачає формування потужної системи державних фінансів. Водночас аналіз результатів економічної діяльності господарюючих суб'єктів показав недоліки економіко-правової бази та державної політики у бюджетній сфері, на страховому та фінансовому ринках, що значно ускладнює процеси трансформаційних перетворень. Розв'язання складних економічних, науково-технічних та соціальних проблем на пряму пов'язане з фінансуванням, у тому числі за рахунок державних коштів. Таким чином, налагодження дієвого, ефективного фінансового контролю перетворюється у проблему синтетичного характеру, де однієї функції (наприклад, нагляду) недостатньо.

Загальновідомо, що фінансовий контроль – це одна з форм контролю з боку держави та інших уповноважених законодавством органів за законністю й обґрунтованістю виконання фінансових операцій з визначення результатів господарської та управлінсь-

Г.В. Дмитренко,
кандидат наук з державного управління,
начальник контрольно-ревізійного управління
в Київській області;
Р.В. Дмитренко,
головний спеціаліст-бухгалтер
Головного контрольно-ревізійного управління України

кої діяльності, створення та використання фондів фінансових ресурсів на цілі економічного і соціального розвитку держави.

У сьогоденних умовах цей вид контролю здійснюється щодо дотримання фінансово-господарського законодавства в процесі формування та використання фондів грошових коштів, а також щодо оцінювання економічної ефективності фінансово-господарських операцій та доцільності зроблених витрат. Варто наголосити, що фінансовий контроль – це самостійний контроль, а тому, на відміну від інших видів контролю (екологічного, санітарного, адміністративного), він має місце у всіх сферах відтворення валового внутрішнього продукту та супроводжує весь процес руху грошових фондів, включаючи і стадію моніторингу фінансових результатів.

Особливість фінансового контролю полягає в тому, що при його проведенні використовуються вартісні категорії та показники, які визначають кінцевий результат господарського процесу, а тому важливими є кроки щодо запобігання фінансовим порушенням на місцевому рівні.

Доречно нагадати, що запровадження казначейського обслуговування місцевих бюджетів усунуло ряд проблем, які заважали здійсненню поточного контролю за витрачанням бюджетних коштів; крім того, зусиллями Головного контрольно-ревізійного управління (ГоловКРУ), регіональних управлінь удосконалюються форми і методи контролю за формуванням та виконанням місцевих бюджетів.

Однак не всіх недоліків вдалося позбавитися. Поруху фінансової дисципліни виявляються практично на всіх етапах руху бюджетних коштів, починаючи від їх мобілізації до бюджету і закінчуючи платою за надані послуги, виконані роботи, отримані товари. На жаль, спостерігається тенденція до хронічного невиконання доходної частини місцевих бюджетів. При цьому недостатньо уваги приділяється виявленню доходів та повноті мобілізації коштів до бюджетів територіальних громад.

Органи Державної контрольно-ревізійної служби (ДКРС) забезпечують постійний контроль за витрачанням державних коштів та збереженням матеріальних цінностей шляхом проведення ревізій. Виявляючи порушення чинного законодавства, працівники ДКРС вживають заходи щодо відшкодування завданих державі збитків. Після прийняття Бюджетного кодексу України та внесення змін до Закону "Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні" в роботі органів ДКРС поряд з інспектуванням (проведенням ревізій) запроваджено нову форму контролю – фінансовий аудит, а саме: з 2004 року – аудит ефективності виконання бюджетних програм, а також фінансової та господарської діяльності бюджетних установ; із 2006 року – аудит діяльності суб'єктів господарювання. Висновки та пропозиції, підготовлені за результатами аудиту, допомагають органам влади й розпорядникам бюджетних коштів залучати додаткові резерви для досягнення визначеної мети та ефективно використовувати ресурси.

Згідно з Законом України "Про Державну контрольно-ревізійну службу в Україні" (ст. 2) та Бюджетним кодексом України (ст. 113), на органи ДКРС покладено здійснення контролю за виконанням місцевих бюджетів та достовірністю звітності про їх виконання, цільовим та ефективним використанням коштів місцевих бюджетів. Тому наказом ГоловКРУ України від 25.10.2007 р. № 245 "Про вдосконалення контролю за виконанням місцевих бюджетів" вводиться нова форма державного фінансового контролю – державний фінансовий аудит виконання місцевих бюджетів [5]. Порядок проведення органами ДКРС державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 р. № 698 [4], в свою чергу Постановою Кабінету Міністрів від 20.04.2006 р. № 550 затверджено відповідні Методичні рекомендації [7].

Метою аудиту є оцінка формування і рівня виконання місцевого бюджету через стан надання населенню соціальних гарантій та послуг, виявлення резервів можливого збільшення доходів бюджету, встановлен-

ня причин, що негативно впливають на його виконання та визначення шляхів удосконалення управління бюджетними коштами і комунальним майном. Варто зазначити, що це досить складна і неоднозначна процедура, яка потребує високого рівня кваліфікації державного аудитора. Найчастіше під час аудиту виявляються порушення вимог Бюджетного кодексу в частині формування бюджету, а саме: надання органами місцевого самоврядування пільг з податків та зборів всупереч чинному законодавству; недотримання місцевими бюджетами доходів від здачі в оренду комунального майна; неповернення коштів, наданих підприємствам на зворотній основі.

Найбільшою шкоди фінансові порушення завдають малим містам, де навіть незначні недоліки призводять до відчутних втрат у соціально-економічній сфері. Наведемо декілька прикладів. Так, у рамках Пілотного проекту, який передував Постанові Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 р., наприкінці 2005 – на початку 2006 років працівники КРУ в Київській області провели аудит виконання бюджету Рокитнянського району, під час якого були з'ясовані причини прорахунків місцевих органів місцевої влади щодо формування бюджету та використання бюджетних коштів, а також віднайдені значні резерви додаткових надходжень.

У квітні-травні 2007 року працівники відділу аудиту бюджетних програм КРУ в Київській області провели плановий аудит виконання бюджету м. Фастів за 2005 – I квартал 2007 років. Слід зазначити, що Фастів – одне з десяти міст Київщини, що має статус міста обласного значення. Його площа – 4315 га, у місті проживає понад 49,6 тисяч осіб, із яких 53,7 % – жінки. У 2003–2006 роках на соціальні гарантії для одного мешканця Фастова на рік припадало в середньому 741,5 грн. надходжень міського бюджету, тоді як по області цей показник становив 889,3 грн.

Відповідно до фінансової звітності за 2005–2006 роки, міський бюджет з доходів виконано на 96,8 % від запланованого. При плані 91956,1 тис. грн. забезпечено надходження 89018,6 тис. грн. (у 2005 році – 40059,8 тис. грн., у 2006 році – 48958,8 тис. грн.). Видатки міського бюджету перевищували доходи: за 2005 рік – на 776,1 тис. грн., за 2006 рік – на 119,5 тис. грн.

За результатами вивчення статистичних та оперативних даних соціально-економічного розвитку міста і фінансової звітності про виконання міського бюджету постала проблема для дослідження: чи існують резерви збільшення ресурсної бази міського бюджету для її подальшого спрямування на задоволення потреб територіальної громади? Відповідаючи на поставлене запитання, необхідно констатувати, що зазначені резерви існують, оскільки наразі ще не усунені певні недоліки:

1. У плануванні як доходної, так і видаткової частин місцевого бюджету не завжди обґрунтовується збільшення доходів відповідно до реальних надходжень. Це призводить до виникнення дебіторської та кредиторської заборгованості бюджетних установ

міста та не дозволяє ефективно використовувати бюджетні кошти. Наприклад, у 2005 році з 11 запланованих платежів загального фонду бюджету уточнені планові показники не виконані за двома. Тому до міського бюджету не надійшло 1305,7 тис. грн., із яких 796,5 тис. грн. – податок з доходів фізичних осіб. Надходження податку з доходів фізичних осіб виконано на 88,8 % від затвердженого на рік плану (недовиконання становило 2370,1 тис. грн.). Від податку на прибуток підприємств комунальної власності очікувалося 7,6 тис. грн., що на 4,9 тис. грн. менше проти фактичного надходження минулого року. Водночас спеціальний фонд бюджету недоотримав власні надходження від бюджетних установ на суму 60,2 тис. грн., або 5,2 % від уточненого плану.

Непродумані управлінські рішення щодо складання та виконання міського бюджету призводять до існування дебіторської заборгованості установ при непогашенні взятих зобов'язань та до погіршення платоспроможності бюджетних установ міста. Зокрема, кредиторська заборгованість з 1 січня 2005 року до 1 квітня 2007 року зросла більше як у п'ять разів і на 01.01.2007 р. становила 3192,2 тис. грн., у тому числі прострочена – 648,8 тис. грн.

Однак наприкінці 2006 року, незважаючи на кредиторську заборгованість, вільні залишки коштів міського бюджету не були спрямовані на першочергові соціальні заходи. На 01.01.2006 року залишки невикористаних коштів становили 601,6 тис. грн. при 2,8 тис. грн. кредиторської заборгованості.

2. За умови перегляду розмірів діючих місцевих податків та зборів, а також запровадження додаткових місцевий бюджет розрахунково зможе отримати 2,2 млн. гривень. Але через те, що міська рада не визначила осіб, відповідальних за надходження за 4-ма видами місцевих податків і зборів, ці кошти до бюджету не поступають. Наприклад, запровадження збору за паркування автомобілів на стоянках, обладнаних знаками державної автоінспекції (ДАІ) в районах трьох міських ринків, принесло б міському бюджету додатково 810 тис. грн. на рік.

На наш погляд, можна значно поповнити доходну частину міського бюджету шляхом перегляду ставки єдиного податку. Зокрема, діючі ставки для суб'єктів господарської діяльності, затверджені рішенням сесії Фастівської міської ради у вересні 2005 року, майже удвічі нижчі за середні в області. За умови їх перегляду в бік збільшення хоча б у таких прибуткових сферах, як будівництво і ремонт житлових будинків, гаражів та інших будівель, технічне обслуговування і ремонт автомобілів та інших транспортних засобів, перевезення пасажирів, надання послуг правового характеру, додаткові надходження до міського бюджету розрахунково становитимуть 1,4 млн. грн. на рік.

3. На виконання доходної частини бюджету міста негативно вплинуло надання міською радою податкових пільг суб'єктам господарювання за відсутності вимог щодо цільового використання вивільнених коштів.

За досліджуваний період міська рада надала пільги зі сплати податків і зборів, що зараховуються до міського бюджету, на суму 113,7 тис. грн. З них 89,7 % становили пільги зі сплати державного мита комунальними підприємствами міста, 1,2 % – пільги з орендної плати за комунальне майно, 9,1 % – пільга, надана виконкому міської ради зі сплати податку з доходів фізичних осіб. Проте, як засвідчили аудиторські обстеження, при підготовці жодного рішення ані були зроблені розрахунки щодо доцільності надання певної податкової пільги, ані визначене цільове використання вивільнених коштів. Тому у 2005 – I кварталі 2007 років бюджет міста не отримав державне мито в сумі 58,7 тис. грн.

4. Аудитори також встановили, що майже на 5,7 млн. грн. можна збільшити доходи міського бюджету запровадивши додаткові організаційні заходи, у тому числі шляхом підвищення ефективності управління комунальним майном (продаж та оренда комунального майна й землі). Зокрема, в 2005–2006 роках нежитлові приміщення продавалися за цінами, значно нижчими від ринкових. Наприклад, 1 кв. м коштував 664,9 грн., відночас, за даними Фастівського агентства нерухомості “Наш дім”, мінімальна ринкова ціна становила 400 – 1017 дол. США, тобто як мінімум утричі більше. Ось чому бюджет міста у 2005–2006 роках розрахунково недоотримав близько 2,2 млн. грн.

Наповненню міського бюджету не сприяло також надання окремим покупцям землі дозволу на відстрочення платежів від одного до п'яти років. Прийняті у 2005 році рішення Фастівської міської ради щодо продажу шести земельних ділянок з відстроченням платежів та недотримання покупцями термінів сплати спричинили недоотримання міським бюджетом 46,9 тис. грн. Крім того, продаж землі за ціною, визначеною в результаті експертної оцінки, приніс бюджету лише трохи більше ніж 2 млн. грн. У разі реалізації землі за реальною ціною через аукціонні торги до бюджету додатково надійшло б 1,7 млн. грн.

5. Важливим джерелом надходжень до міського бюджету є перереєстрація 132 підприємств, які здійснюють господарську діяльність на території Фастова. Водночас вони зареєстровані у Фастівському районі або інших населених пунктах області, тому сплачують податки за місцем реєстрації. Згідно з прогностичними розрахунками, наведення належного порядку у цій сфері принесло б місцевому бюджету додатково близько 1,5 млн. грн. на рік.

Недоліки і прорахунки в організації контролю за станом фінансової дисципліни та використанням коштів міського бюджету, виявлені в дослідженому періоді, призвели до ненадходження 67,9 тис. грн. доходів та до порушень чинного законодавства при використанні бюджетних ресурсів на загальну суму 1,1 млн. гривень.

Висновок можна зробити один: результати аудиторського дослідження свідчать, що заходи, які вжиті органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, не забезпечили використання всіх резервів для наповнення бюджету шляхом регулювання земельних відносин.

Про результати проведеного аудиту поінформовані Київська обласна рада, Київська облдержадміністрація та Головне фінансове управління облдержадміністрації. Місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування надано ряд пропозицій, запровадження яких дозволить збільшити доходну частину міського бюджету більш як на 10,2 млн. грн. та підвищити ефективність витрачання бюджетних коштів на нагальні потреби громади. Але одна справа – підготувати рекомендації, інша – реалізувати їх. Адже виконання рекомендацій цілком покладено на керівників органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Аудитор може тільки переконувати їх щодо необхідності вживання відповідних заходів, прийняття управлінських рішень.

Важлива складова завершального етапу – моніторинг виконання рекомендацій. Його цілі: підвищення результативності аудиторських звітів, оцінка ефективності виконання місцевих бюджетів через надання населенню гарантій та пільг, передбачених законодавством, допомога представницьким органам. Безперечно, корисним є і запозичення прогресивного досвіду у сфері аудиту, напрацьованого країнами – членами ЄС. Наприклад, у Нідерландах в основі системи державного фінансового контролю – дотримання принципових позицій, відпрацьованих за участі усіх членів ЄС. Реалізація фінансової політики в кожній країні має свої особливості, що розцінюється як цілком нормальне явище, проте принципи діяльності країн – членів ЄС однакові, до того ж визнані ефективними. Система державного фінансового контролю логічно пов'язана з принципами формування бюджетного процесу. Центральний урядовий річний фінансовий звіт повинен бути схвалений Національним аудиторським судом напередодні представлення

парламенту. Отже, в Нідерландах фінансовий контроль та аудит здійснює Національний аудиторський суд (НАС), який складається з незалежних експертів. Зокрема, НАС здійснює аудит ефективності. Його аудиту можуть підпорядковуватися суб'єкти господарювання різних форм власності, в тому числі й державні установи.

Основні етапи процесу аудиту такі:

- подання пропозицій щодо проведення аудиту, розробка критеріїв аудиту та питань для досліджень, обговорення проекту програми аудиту з об'єктом контролю;
- власне проведення аудиту;
- робоче обговорення результатів аудиту на рівні службовців вищого рівня об'єкта контролю;
- надання проекту аудиторського звіту керівникам об'єкта контролю для коментарів;
- розгляд доопрацьованого звіту в НАС після отримання коментарів;
- кінцевий розгляд звіту правлінням НАС;
- розсилка аудиторського звіту.

Громадськість має вільний доступ до інформації про те, чим займаються аудитори. Джерела цієї інформації такі: публічне звітування, друкування звітів про перевірку виконання бюджетів, розповсюдження усіх видань, виступи у засобах масової інформації.

Таким чином, ми бачимо, що кроки, які здійснені в Україні Державною контрольно-ревізійною службою щодо переходу до інших форм контролю (зокрема, запровадження аудиту державних організацій та бюджетних установ), є правильними, а стратегічні цілі, визначені на майбутнє, безумовно, перспективні в контексті побудови демократичної ефективної системи державного фінансового аудиту.

Список використаних джерел

1. *Бюджетний кодекс України*, затверджений Верховною Радою України 21.06.2001 р. № 2542-III. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua> – Заголовок з екрана.
2. *Закон України “Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України”* від 28.12.2007 р. № 107-VI. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> – Заголовок з екрана.
3. *Закон України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні”* від 26.01.1993 р. № 2939-XII. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua> – Заголовок з екрана.
4. *Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів”* від 12.05.2007 р. № 698. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua> – Заголовок з екрана.
5. *Наказ Головного контрольно-ревізійного управління України “Про вдосконалення контролю за виконанням місцевих бюджетів”* від 25.10.2007 р. № 245. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua> – Заголовок з екрана.
6. *Основні параметри економіки Нідерландів на початок XXI століття*. – Режим доступу: <http://www.netherlands.com.ua> – Заголовок з екрана.
7. *Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження порядку проведення інспектування Державної контрольно-ревізійної служби”* від 20.04.2006 р. № 550. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua> – Заголовок з екрана.

Зв'язок та взаємодія державного управління й політичної діяльності (історико-теоретичний аспект)

А.Г. Замогильний,
заступник начальника відділу технічного контролю
Головного управління капітального будівництва
м. Києва КМДА

Однією з особливостей сучасного періоду трансформацій у суспільстві є реформування системи державного управління у напрямі її наближення до світових стандартів. Ключовим при цьому залишається підвищення її ефективності. На жаль, існуюча в нашій країні система державного управління часто є неспроможною швидко та ефективно адаптуватися до вимог та реалій суспільства. Серед багатьох причин, що знижують її ефективність, чи не найсуттєвішою є низький рівень взаємодії державного управління з різними формами суспільної життєдіяльності, зокрема політичною. Таким чином, наразі особливої актуальності набуває науково-теоретичне обґрунтування питань зв'язку та взаємодії державного управління й політичної діяльності, а також розробка і впровадження в практику нових підходів до їх оптимізації.

Зазначене свідчить про значущість проблеми й зумовлює вибір теми цієї статті. Її метою є розкриття змісту та специфіки політичної діяльності як форми державного управління в контексті її історико-теоретичного значення. Завданнями статті є розкриття змісту політичної діяльності як соціального феномена, визначення його зв'язку з державним управлінням, а також дослідження феномена влади в історико-теоретичному аспекті.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять здобутки в галузі теорії державного управління, історії, права, політології тощо таких відомих науковців, як Г. Атаманчук, В. Бакуменко, М. Бурлацький, Ю. Волков, О. Галкін, Б. Гурне, М. Кейзеров, В. Князев, Б. Краснов, Н. Нижник, Т. Парсонс, Г. Райт, В. Цветков та ін.

Наука державного управління, як зазначає В. Токвенко [1, с. 125], в країнах Європи та Америки достатньо довго перебувала під впливом ідеї протиставлення політики та управління, що її започаткував В. Вільсон, який наприкінці XIX ст. запропонував розрізняти політику і державне управління. І хоча В. Вільсон уникав питання про політичне забарвлення державного управління, проте еволюція його поглядів на сутність державного управління вже в середині XX ст. привела до появи альтернативного бачення. Воно базувалося на відмові від протиставлення політики й управління, передбачало пошук нових форм їх взаємозв'язку, що загалом відповідало і розвиткові нових наукових підходів, перш за все системного та кібернетичного. Саме в руслі цих нових підходів поняття управління набувало нового значення, зокрема вбирало в себе надзвичайно широке коло феноменів, що спостерігаються в технічних системах, живих організмах та людському суспільстві. В останні роки

цій проблемі присвячено чимало публікацій (див., зокрема, роботи Н. Нижник [2], В. Цветкова та В. Горбатенка [3], Г. Атаманчука [4], В. Лісничого [5], М. Михальченка [6] та ін.).

Зв'язок управління з політичною діяльністю виражається у тому, що головними суб'єктами управління суспільством є політичні установи, у першу чергу – інституції політичної системи. Тому поліпшення управління – важлива складова усієї політичної діяльності, оскільки різні види політики постають і як нетотожні різновиди управління.

Політична діяльність як соціальний феномен, безвідносно до форми, завжди пов'язана з існуючим типом суспільних відносин, сприяючи їх зміцненню й підтримці або зруйнуванню та заміні. Як провідник політики вона пов'язана з політичним управлінням, з організаційними можливостями суспільства, тоді як організація є головною функцією управління.

Політична діяльність – це особлива, специфічна царина суспільної життєдіяльності, що у науковій літературі тлумачиться як активна участь особистості у функціонуванні політичної системи суспільства, у прийнятті управлінських рішень тощо.

Політична діяльність в аспекті управління постає переважно як владне явище. Як правило, владним зазвичай вважається державне управління, хоча часто таким може бути і партійне керівництво (як засвідчує наша нещодавня історія), й управлінська діяльність громадських організацій, що свідчить про недостатній розвиток правових підвалин управління.

У політичному аспекті управління “обслуговує” політичну діяльність і своїм владним змістом. Владний зміст політичної діяльності та управління ґрунтується на спільних соціальних засадах та єдиних цілях, водночас завдання, які вони розв'язують, є різними.

Влада є одним із засадових понять в історії розвитку цивілізації. Ще Т. Парсонс зауважив, що влада як узагальнюючий засіб мобілізації зобов'язань сприяти колективному функціонуванню посідає в аналізі політичних систем місце, багато в чому схоже з тим, яке посідають гроші в економічних системах [7, с. 365]. Тобто функція політичної влади подібна до функції грошей за умов товарного виробництва, які мають цінність лише у зв'язку з тим, що є засобом задоволення потреб.

Єдиної думки стосовно наукового визначення влади наразі немає. Так, у західній політичній соціології розрізняють шість різних типів визначення влади, проаналізованих відомим польським вченим Є. Вятром. У роботі “Соціологія політичних відносин” він виокремлює: 1) біхевіористські визначення, відповідно до яких влада є особливим типом поведінки, що

Суспільство – це, як відомо, самоврядна система. І все, що у суспільстві є організаційним, можна вважати його самоврядним потенціалом: і партії, і державу, і громадські організації. Все це сутнісна характеристика самоврядування. Організаційно-політичними формами самоврядування є політична система загалом, політичні режими. Отже, управління – це самоврядування як організаційний прояв, як діяльність. Простіше кажучи, з появою інституцій вождів, партій з'явився й управління. До цього було лише самоврядування.

Згідно з адміністративно-правовою доктриною, що сягає теорії поділу влади Монтеस्क'є, управління є діяльністю виконавчої влади, що реалізується державно-правовими методами. Перші спроби тлумачити управління як особливу діяльність, незалежно від здійснення влади, з'явилися у науковій літературі в XIX сторіччі та розглядалися в раціоналістичному дусі [18]. Послідовне проникнення раціоналізму в практику управління окреслилося у першу чергу в промисловому виробництві. Не випадково перша книга щодо цього питання була написана американським інженером Ф. Тейлором ("Наукова організація праці", 1903 рік). Француз Анрі Файоль розширив досліджувану проблему до адміністративної діяльності [19, с. 28] і першим здійснив аналіз організаційного процесу управління, розклавши його на п'ять головних елементів: передбачення, планування, організація, координування та контроль. Ці розробки зберегли своє наукове значення і в теперішній час.

Проте сучасні вчені слушно зазначають, що питання про управління як соціологічну категорію ще мало вивчене. У 1960-ті роки були здійснені перші спроби дати загальносоціологічне визначення управління. Так, Ю. Волков пише, що управління у суспільстві означає прийняття рішень, спрямованих на регулювання різних аспектів і проявів суспільного життя, а також здійснення практичних заходів щодо реалізації цих рішень [20]. У 70–80-ті роки управління тісно пов'язують з наявністю керованої та керуючої підсистеми. Б. Українцев феномен управління пов'язує з взаємодією матеріальних систем, визначаючи його як специфічну взаємодію особливим чином організованих різних матеріальних утворень: керуючого та керованого [21, с. 24].

Вагомий внесок у вивчення зазначеного поняття зробив Ю. Афанасьєв, який запропонував найзагальніше визначення управління: під управлінням у широкому розумінні мається на увазі впорядкування системи, приведення її у відповідність до об'єктивних закономірностей [22, с. 37]. У своїх роботах вчений зазначає, що будь-яка самокерована система розчленовується на дві підсистеми – ту, якою управляють, і ту, що управляє [23, с. 211].

Головний методологічний недолік багатьох праць з управління, на наш погляд, полягає в тому, що в них управління розглядається поза зв'язком із діяльністю. У цьому плані заслуговує на увагу позиція В. Граждана, який вважає, що впорядкування є сутністю управління. А, як відомо, сутність бідніша, ніж зміст. Тому

зі змістовного боку управлінням є таке впорядкування спільноти, яке здійснюється для збереження її цілісності й рівноваги з довколишнім середовищем. Це не окремий бік або частина діяльності, а механізм впливу однієї спільноти на іншу або цілого на частини [24].

Спробуємо тепер визначитись і стосовно такого складного суспільного феномена, як демократія, в сенсі як тип управління. Демократичне управління можна визначити як форму правління, котра базується на суверенітеті народу та схвалюваних ним рішеннях, за якої реально існують поділ влади, захист прав меншості, механізми запобігання державному свавіллю та обмеження впливу окремих носіїв влади, що дає змогу говорити про правову державу. Тобто управління в демократичному суспільстві характеризується не кількістю партій, громадських організацій та інших інституцій, а положенням людини в суспільстві.

У зв'язку з розглядом політичної діяльності як управлінського явища цікавою здається думка про те, що є різновиди управлінської діяльності, які не мають права на помилку. До них у першу чергу належить політична діяльність як форма управління. Тому, на наш погляд, величезне значення для реалізації функції управління має питання про стратегію й тактику політичної діяльності (науковий розрахунок і тактика управління). Відповідно, виникає особлива потреба в державно-управлінській науці, яка спроможна була б запропонувати науково обґрунтований набір рекомендацій щодо застосування відповідних тактичних засобів за певних (сталіх) умов. Прикладів від супротивного наша країна, на жаль, у своєму історичному розвитку знає чимало. Так, через методологічно недостатню забезпеченість стратегії й тактики Комуністичної партії були допущені такі стратегічні прорахунки, як зазначення у Програмі КПРС 1961 року необґрунтованих строків побудови комунізму в СРСР чи обґрунтування етапу розвинутого соціалізму в 1970-х роках, а у тактиці – покладання на силу закликів, гасел, на моральні стимули у праці, не підтримані належним матеріальним заохоченням, приховування правди про дійсне становище у країні, перетворення критики й самокритики на знаряддя хибного демократизму, ілюзорна участь мас в управлінні суспільством тощо. Звичайно, головну провину слід покласти на політичне керівництво КПРС і СРСР, але "звинили" й суспільні науки, що не розробили достатнього наукового матеріалу, яким можна було б скористатися при прийнятті рішень такого типу; хоча, можливо, необхідні рекомендації "носії" таких рішень могли отримати також в іншій формі [25]. Але це вже питання конкретної політичної практики, стану механізмів управління, політичної системи загалом, рівня розвитку демократії в країні тощо. Тобто йдеться про стан управлінської науки, її можливості обслуговувати політичну діяльність як форму управління.

Із викладеного вище зробимо такий висновок. Як свідчить практика та історичний досвід, найвищою формою управління є політична діяльність, де знахо-

ґрунтується на можливості зміни поведінки інших людей; 2) телеологічні визначення, згідно з якими влада постає як засіб досягнення певних цілей, отримання бажаних результатів; 3) інструменталістські визначення, за якими влада розглядається як можливість використання певних засобів, зокрема насильства; 4) структуралістські визначення влади як особливого роду відносин між тими, хто управляє, та тими, ким управляють; 5) визначення влади як впливу, який справляють на інших; 6) конфліктне визначення влади, зведене до можливості прийняття нею рішень, які регулюють розподіл благ у конфліктних ситуаціях [8, с. 158].

Зазначені типи визначення влади акцентують увагу переважно на її окремих зовнішніх рисах і способах реалізації владних функцій і меншою мірою розкривають сутнісні характеристики влади. На практиці влада являє собою реалізацію запланованих суб'єктами цілей, тобто якнайтісніше пов'язана з політичною діяльністю [9, с. 162]. Англійський вчений Б. Барнс у книзі "Природа влади" робить доволі цікаві висновки щодо влади. Він зазначає, що будь-який конкретний розподіл знань наділяє узагальненою здатністю до дій індивідів, які мають це знання і конструюють його; ця здатність до дії і є владою [10, с. 36]. Також серед висновків Барнса виділимо такий: владу мають ті, хто користується правом на свій розсуд управляти соціальною діяльністю, тобто ті, хто має свободу дій щодо використання усталеного порядку [10, с. 37].

Вітчизняні науковці та вчені країн близького зарубіжжя виокремлюють три головні напрями дослідження феномену влади: 1) владу вивчають як реальну здатність одного з елементів існуючої системи реалізувати суспільні інтереси; 2) владу розглядають як примушування; 3) владу ототожнюють з управлінням. Першу позицію займають М. Кейзеров [11], М. Бурлацький, О. Галкін [12, с. 19], В. Краснов [13] та ін. Так, за визначенням В. Краснова, управління – це процес реалізації владної волі, засіб, за допомогою якого цілеспрямований вплив влади з можливого перетворюється на дійсність [13, с. 34].

Друга позиція найбільш концентровано репрезентована М. Байтіним. На його думку, влада безвідносно до форм свого зовнішнього прояву по суті завжди примусова, оскільки так чи інакше спрямована на підпорядкування волі членів певного колективу панівній або керівній єдиній волі [14].

Щодо третьої позиції, згідно з якою влада та управління розглядаються як тотожні явища, слід наголосити: незважаючи на те, що влада неможлива без управління й навпаки, ставити між ними знак рівності з урахуванням розглянутих вище обставин зовсім нецільно.

Н. Нижник підкреслює, що "...поняття "державне управління" не тотожне з поняттям "державна влада", оскільки остання є засобом управління. Для того щоб управляти, потрібно мати на це повноваження і право, інакше кажучи, мати владу" [15, с. 15].

Крім того, слід пам'ятати, що поняття "політична влада" ширше, ніж термін "державна влада", оскільки

ки перша реалізується не тільки державним апаратом, а й через політичну діяльність партій, громадських організацій різного типу. Поняття "державний апарат" може розумітися як у широкому, так і у вузькому значеннях. У першому випадку це поняття розглядається як державний механізм загалом, а в другому – як сукупність виконавчо-розпорядчих, управлінських органів [16, с. 99]. Проте не можна забувати, що державна влада – це ядро політичної влади, оскільки саме держава має монополію на право розробляти закони та інші обов'язкові для всіх розпорядження. Н. Нижник наголошує: "Влада державна – це система повноважень і засобів для здійснення від імені держави функцій захисту та реалізації загальних обов'язкових для всіх інтересів, узагальнення загальних і особистих інтересів, функцій регулювання та вирішення конфліктів, що виникають у суспільстві" [15].

Отже, у загальносоціологічній площині влада – це домінування у суспільних відносинах волі певного суб'єкта (окремої людини, соціальної спільноти, політичної інституції). Ознакою політичної влади є наявність особливої групи, специфічного прошарку людей, які професійно зайняті управлінням.

У діалектичному взаємозв'язку з поняттям "управління" знаходиться таке суспільне явище, як самоврядування. Вперше цей взаємозв'язок простежили російські революціонери-демократи, які на підставі застосування гегелівської діалектики до процесів суспільного розвитку дійшли висновку про те, що самоврядування – це найвища форма державного устрою [17, с. 610]. Вивчення управлінської думки революційних демократів кінця XIX сторіччя дозволяє виокремити самоврядування як критерій прогресивності системи управління. Вони обґрунтували залежність розвитку самоврядування від певного рівня розвитку демократії, але не змогли підвести під це базис, яким у цьому випадку є відповідний рівень розвитку продуктивних сил.

Зіставляючи поняття управління та самоврядування, слід відзначити, що межа між ними вельми умовна. Фактично будь-яка окремо існуюча спільнота здійснює функції управління (у взаємодії з іншими спільнотами) та самоврядування (у взаємодії з іншими частинами та елементами, що її складають). Отже, самоврядування – це управління системи у самій собі, а управління є однобічним впливом самоврядування більшої системи, наприклад державного управління, щодо меншої (місцевого самоврядування), одиничної. За образним висловом Маркса, диригент є складовою оркестру, яким керує, й тому оркестр постає як самоврядний. Тобто самоврядування й управління постають як дві форми єдиного процесу, які виражають одна одну, перебувають у нерозривній єдності та розвиваються у суперечностях (при цьому саме через розв'язання проблем між ланками управління та самоврядування відбувається саморозвиток системи).

Самоврядування, так само як і управління, не існує без політичної діяльності: де немає діяльності, там немає управління і, природно, самоврядування.

дять своє відображення доленосні інтереси народів, держав, особистостей. Тому завдання, яке постійно відтворюється будь-якою політичною, управлінською системою та політичною діяльністю як організаційним (владним) феноменом, полягає у системному реформуванні механізмів організації політичної діяльності, її управлінських функцій, приведення їх у

відповідність до нового рівня розвитку об'єкта управління, змінених умов його системного функціонування. Політична діяльність як організаційний феномен, як форма управління відіграє визначальну роль, особливо на етапах формування нових форм суспільних відносин, зокрема таких, що утверджуються в сучасній Україні.

Список використаних джерел

1. Токовенко В. Керівництво й управління в новому політичному контексті // Вісник НАДУ при Президентові України. – 2003. – №3. – С. 125–130.
2. Нижник Н.Р. Україна – державне управління, шляхи реформування. – К., 1997. – 71 с.
3. Цветков В.В., Горбатенко В. П. Демократія, управління, бюрократія. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корещького НАН України, 2001. – 344 с.
4. Атаманчук Г.В. Модернизация государственного управления (теоретико-методологические основания). – М.: Изд-во РАГС, 2001. – 38 с.
5. Лісничий В. Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн. – Харків: Торнадо, 2001. – 352 с.
6. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2001. – 440 с.
7. Парсонс Т. Общий обзор // Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы: Сб. науч. трудов / Пер. с англ.: В.В. Воронин, Е.В. Зиньковский; Под. ред. Г.В. Осипова. – М.: Прогресс, 1972. – С. 360–378.
8. Вятр Е. Социология политических отношений. – М.: Прогресс, 1979. – 463 с.
9. Власть: очерки современной политической философии Запада. – М.: Наука, 1989. – 325 с.
10. Барнс Б. Природа власти. Политология вчера и сегодня. – М.: Наука, 1990. – 236 с.
11. Кейзеров Н.М. Проблема власти в современной буржуазной социологии // Советское государство и право. – 1970. – № 1. – С. 123–127.
12. Бурлацкий Ф.М., Галкин А.А. Современный Левиафан. Очерки политической социологии капитализма. – М.: Мысль, 1985. – 384 с.
13. Краснов Б.И. Власть как явление политической жизни // Вестник Санкт-Петербургского университета: Социально-политические науки. – 1991. – № 11. – С. 27–35.
14. Амелин В.Н. Власть как общественное явление // Вестник Санкт-Петербургского университета: Социально-политические науки. – 1991. – № 2. – С. 3–15.
15. Нижник Н.Р. Державна влада та державне управління в Україні // Вісник УАДУ. – 1997. – № 2. – С. 11–18.
16. Теория государства и права / Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юрист, 1999. – 672 с.
17. Чернышевский Н.Г. Сочинения: В 2-х т. – М.: Мысль, 1986. – Т. 1. – 805 с.
18. Сен-Симон А. Избранные сочинения: В 2-х т. / Пер. с фр. под ред. А.С. Цетлина. – М., Л.: 2-я тип. изд-ва Акад. наук СССР в Москве, 1948. – Т. 1–2. – 956 с.
19. Файоль А. Общее и промышленное управление. – М.: Центр. ин-т труда, 1923. – 184 с.
20. Волков Ю.Е. Организация управлений обществом и характер социальных отношений // Вопросы философии. – 1965. – № 8. – С. 14–18.
21. Украинцев Б.С. Самоуправляемые системы и причинность. – М.: Мысль, 1972. – 254 с.
22. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом. – М.: Политиздат, 1977. – 382 с.
23. Афанасьев В.Г. Системность и общество. – М.: Политиздат, 1980. – 368 с.
24. Граждан В.Д. Деятельность и управление (социологический аспект). – М.: РАГС, 1998. – 141 с.
25. Тимцуник В.І. Реформування системи влади та державного управління в УРСР (1953–1964 рр.): Моногр. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – 400 с.

Управління та контроль у державних холдингових компаніях

С.П. Коваленко,
аспірантка НАДУ при Президентові України

Загальною тенденцією в економіці розвинених країн з кінця минулого століття стало посилення діяльності держави, але не шляхом безпосереднього впливу, тобто через формування підприємств, заснованих винятково на державній власності, а опосередковано, через участь у змішаних, корпоративних формах. Державне підприємництво у формі суб'єктів господарювання зі змішаною формою власності почало розглядатися як інтеграційна форма системи державно-монополістичного регулювання, яка завдяки поєднанню державної та приватної власності надає можливість нівелювати вади кожної з них і посилювати їх переваги. Державний капітал, інтегруючись з приватним, набуває більшої гнучкості, мобільності та підконтрольності, водночас приватний капітал, у свою чергу, стає менш ризиковим, більш стабільним і прогнозованим. Як показали дослідження найбільших корпорацій у країнах Західної Європи, 40 % з них є підприємствами з державною часткою [11, с. 6].

Слід підкреслити, що стратегічно цей шлях є найбільш ефективним та логічним, оскільки дозволяє досягти оптимальних інтеграційних форм поєднання державного і приватного капіталів, що задовольнятимуть інтереси як держави, так і приватного бізнесу.

Об'єктивні інтеграційні процеси є характерними і для вітчизняної економіки: створюються різні підприємницькі об'єднання, засновані як на засадах економічної субординації та контролі, так і на основі добровільного поєднання.

Так, у теперішній час в Україні утворено більше тридцяти державних холдингових компаній, що функціонують у різних галузях економіки та формують досить суттєвий її сектор. Практично у всіх компаніях, утворених у формі відкритих акціонерних товариств, 100% акцій їх статутних фондів належить державі. Тому саме від державного регулювання діяльності холдингових компаній, зокрема від організації в них управління та контролю, залежить, чи зможуть вони використати можливості, закладені цією формою організації бізнесу, а саме: високу маневреність; здатність швидко реагувати на необхідність переміщення капіталів; збільшення кількості сфер своєї діяльності.

Питання функціонування холдингових компаній, у тому числі в частині управління, контролю та ефективності державного регулювання їх діяльності, досить ґрунтовно досліджені у працях таких російських фахівців, як Ю. Вінслав [3–5], В. Демент'єв [6], В. Лісов [7], А. Радигін [9], І. Шиткіна [12], Ю. Якутін [13].

У вітчизняній економічній та юридичній літературі питання діяльності державних холдингових компаній узагалі та здійснення в них управління і контролю зокрема досліджені недостатньо. Разом з тим, на

нашу думку, розгляд теоретичних аспектів корпоративного управління та контролю в холдингових компаніях є досить актуальним, оскільки компанії мають значний потенціал з погляду можливості здійснення структурних зрушень у вітчизняній економіці.

Таким чином, метою цієї статті є дослідження питань управління та контролю в державних холдингових компаніях.

Слід зазначити, що поняття “управління” та “контроль” не є ідентичними. Економісти розглядають систему корпоративного управління як набір інституціональних механізмів, які обмежують відхилення від поведінки, що забезпечує максимізацію ринкової вартості фірми. Якщо конкуренція на ринках готової продукції у всіх сферах, що впливають на її виробництво, є засобом “останньої інстанції”, який дисциплінує, то механізми корпоративного управління є “системою раннього попередження”. Система корпоративного управління дозволяє виявляти випадки неефективності та запобігати їм на більш ранніх стадіях, забезпечуючи тим самим суттєву економію ресурсів [12, с. 119].

На думку американського вченого Д. Котуа, управління означає дії щодо керівництва виробництвом, включаючи вироблення та прийняття рішень і координацію діяльності фірми. Контроль (у тому числі й фінансовий) – це можливість визначати результати управлінської діяльності в тій її частині, що належить до вироблення політики корпорації [12, с. 120].

В. Миловидов вважає, що управління – це постійне забезпечення корпоративних інтересів, яке має вираження у відносинах корпоративного контролю [12, с. 120].

Законом України “Про захист економічної конкуренції” визначено, що контроль – вирішальний вплив однієї чи декількох пов'язаних юридичних та/або фізичних осіб на господарську діяльність суб'єкта господарювання чи його частини, який здійснюється безпосередньо або через інших осіб, зокрема завдяки праву володіння чи користування всіма активами або їх значною частиною; праву, яке забезпечує вирішальний вплив на формування складу, результати голосування та рішення органів управління суб'єкта господарювання; укладенню договорів і контрактів, які дають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові для виконання вказівки або виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання; заміщенню посади керівника, заступника керівника спостережної ради, правління, іншого наглядового чи виконавчого органу суб'єкта господарювання особою, яка вже обіймає одну чи кілька із зазначених посад в інших суб'єктах господарювання; обійманню більше половини посад членів

спостережної ради, правління, інших наглядових чи виконавчих органів суб'єкта господарювання особами, які вже обіймають одну чи кілька із зазначених посад в іншому суб'єкті господарювання [1].

На нашу думку, більш обґрунтованим є підхід до розуміння корпоративного управління та корпоративного контролю, запропонований І. Шиткіною, згідно з яким управління холдинговою компанією – це механізм або система взаємодії учасників та способи, за допомогою яких вони представляють свої інтереси [12, с. 121]. Корпоративне управління, на думку дослідниці, можна звести до трьох найважливіших напрямів:

- управління власністю або пакетами акцій (частками в статутному фонді);
- управління виробничо-господарською діяльністю, включаючи інвестиційну, технологічну, кадрову, збутову;
- управління фінансовими потоками.

Зазначені елементи корпоративного управління – це інструменти встановлення корпоративного контролю.

Виходячи з наведеного, І. Шиткіною виділено три форми корпоративного контролю:

- акціонерний контроль, або контроль над власністю, який дозволяє забезпечити прийняття чи відхилення відповідних рішень органами управління;
- виробничо-господарський контроль, або контроль безпосередньо за підприємницькою діяльністю, виробництвом, реалізацією продукції (робіт, послуг);
- фінансовий контроль як забезпечення впливу на розподіл фінансових потоків [12, с. 122].

Таким чином, якщо управління – це набір відповідних механізмів, то контроль – це вплив на організацію, що визначає умови ведення нею підприємницької діяльності.

Організація корпоративного управління та контролю в холдинговій компанії як інтегрованої системи більш складна ніж, наприклад, у відкритому акціонерному товаристві. Це пов'язано з тим, що учасниками корпоративних відносин є різні групи суб'єктів як у холдинговій компанії, так і поза нею, такі, що пов'язані з її функціонуванням та здійснюють вплив на її діяльність.

До числа учасників корпоративних відносин у державних холдингових компаніях, на наш погляд, слід віднести: державу; головне товариство і дочірні підприємства; органи управління всіх учасників холдингу; персонал дочірніх підприємств, у тому числі менеджмент; акціонерів головного товариства та дочірніх підприємств; кредиторів господарських товариств – учасників холдингу; підприємницькі структури, організації, установи та громадян, що мають відносини з учасниками холдингу.

Об'єктом корпоративного управління в державних холдингових компаніях є відносини з приводу ефективної організації та координації всіх її учасників, які контактують між собою та з зовнішнім сере-

довищем. Зокрема, Ю. Вінслав суть корпоративного управління в холдинговій компанії визначає як систему управлінських відносин між господарюючими суб'єктами, що взаємодіють (у тому числі керівними та підпорядкованими), з приводу субординації та гармонізації їх інтересів, забезпечення синергії як їх спільної діяльності, так і відносин із зовнішніми контрагентами (включаючи державні органи) у досягненні поставлених цілей. Далі автор справедливо відмічає, що ключовим питанням ефективного функціонування подібних об'єднань, а значить і відношення їх акціонерів до менеджменту різних рівнів, є досягнення синергетичного ефекту інтеграційної взаємодії. Наявність синергії – найважливіша умова відсутності конфліктних ситуацій між власником і менеджером [5, с. 17].

Інтереси наведених вище учасників корпоративних відносин у державних холдингових компаніях можуть не збігатися. Співвідношення цих інтересів визначається рядом обставин, зокрема ступенем контролю держави за діяльністю відповідної компанії, головного товариства над дочірніми підприємствами, розподілом виробничо-господарських функцій між учасниками холдингу, сферою діяльності холдингової компанії, позицією вищого менеджерського персоналу. У такій ситуації існує вірогідність виникнення конфлікту інтересів, тобто створення ситуації, коли постає питання вибору між інтересом держави, холдингової компанії в цілому та будь-яким іншим інтересом. Тому основна мета корпоративного управління полягає в тому, щоб своєчасно вжити необхідних заходів з метою запобігання виникненню конфлікту інтересів.

Саме тому питання взаємодії державних холдингових компаній з державою, управління дочірніми підприємствами й інші аспекти управлінської діяльності є в теперішній час одними з найактуальніших у проблемі організації та діяльності таких компаній. Водночас слід зазначити, що у зв'язку з прийняттям в 2006 році Закону України "Про холдингові компанії в Україні" питання взаємодії державних холдингових компаній з державою на сьогодні є законодавчо врегульованим.

Однією з основних проблем практики здійснення господарської діяльності холдинговою компанією залишається питання управління дочірніми підприємствами у складі холдингу. Світова практика вже давно відпрацювала надійні фінансові, правові, організаційні механізми, що дозволяють пов'язати інтереси інтеграційного об'єднання з інтересами кожного учасника такого об'єднання. Це насамперед система участі в капіталі, що гарантує головній або материнській компанії здійснення контролю над дочірніми. Методи і характер прояву управління та контролю можуть бути різними і залежати від ряду факторів, серед яких виділяють ступінь залежності підприємства від материнської компанії та форму організації материнського підприємства. Так, володіння головним підприємством від 50 до 100% акцій дочірнього забезпечує йому повний контроль за

діяльністю останнього. Цей контроль полягає не лише в спостереженні та координації господарської діяльності, а й у визначенні складу правління, призначенні керівників, які зобов'язані приймати вказівки від контролюючого підприємства і звітувати перед ним.

Нааявність контролю передбачає: превалюючу участь у статутному капіталі дочірнього підприємства; право участі в управлінні та визначенні фінансової і виробничої політики підприємства; право призначення або заміни більшості членів органів управління; право подавати більшість голосів на зборах правління дочірнього підприємства.

Володіння холдинговою компанією від 20 до 50% акцій дочірнього підприємства забезпечує їй суттєвий вплив на його фінансово-господарську діяльність. Здійснення суттєвого впливу передбачає: представництво головного підприємства в органах управління дочірнього підприємства; участь головного підприємства в процесі прийняття рішень дочірнім підприємством; укладення значних фінансово-господарських угод між підприємствами; облік управлінського персоналу; забезпечення інформацією, необхідною для виробничої та фінансової діяльності [10, с. 99].

Повний або суттєвий контроль головне підприємство здійснює через органи управління дочірнього підприємства, беручи участь у загальних зборах акціонерів, користуючись правом призначення виконавчих органів тощо.

Формами корпоративного контролю за діяльністю дочірніх підприємств є залучення представників головного товариства до складу ревізійних комісій підприємств. Доцільним є розширення сфери контрольно-ревізійних перевірок, відхід від традиційного розуміння ревізії як перевірки бухгалтерського обліку і звітності. Перелік напрямів контрольно-ревізійних перевірок визначається специфікою діяльності відповідної холдингової компанії. На наш погляд, до предмета контрольно-ревізійних перевірок діяльності дочірніх підприємств необхідно віднести: використання основних виробничих засобів; дотримання облікової політики; використання прибутку підприємства; використання фондів оплати праці; організацію договірної роботи; виконання вимог органів державної влади щодо розкриття інформації.

Що стосується організаційних форм управління, то до них належать, зокрема, корпоративне планування як управління організаційними структурами, вибір оптимальних організаційно-правових форм і організація внутрішніх взаємозв'язків між структурами холдингу.

Розподіл функціональних обов'язків між головним товариством і дочірніми підприємствами – найважливіша складова корпоративного планування. Рівень централізації зазначених функцій та деталізації їх виконання залежить від специфіки конкретного холдингу та підприємств, що входять до його складу, зокрема територіального розміщення, профілю діяльності та функціональних взаємозв'язків усередині холдингової компанії.

Головна компанія, як правило, займається такими питаннями, як вироблення стратегії, формулювання

цілей розвитку, реалізація координаційних та комунікаційних зв'язків між суб'єктами холдингової системи, єдине фінансове керівництво з метою оптимального розподілу та використання ресурсів і залучення капіталу, затвердження вищого керівного складу, аудиторська діяльність, а також управління матеріальними, фінансовими та людськими ресурсами. Зазначені функції здійснюються спеціальним апаратом управління материнського підприємства, структура і завдання якого залежать від особливостей діяльності компанії в цілому. Тактичні питання своєї діяльності дочірні компанії вирішують самостійно [8, с. 62].

Для досягнення оптимального співвідношення між централізацією та децентралізацією в холдингу можна рекомендувати виконання такої програми: спочатку складається перелік управлінських функцій, які необхідно виконувати, а саме: фінансова, фінансова, юридична. Після цього, аналізуючи зміст кожної з функцій з урахуванням специфіки підприємств, що входять до складу компанії, вирішується, яка з функцій або які її елементи повинні залишатися централізованими, а які можуть бути повністю чи частково децентралізованими. При цьому рекомендується враховувати технологічні особливості, рівень диверсифікації, розміри дочірніх підприємств, їх розміщення з позиції віддаленості від материнської компанії.

Способами централізації функцій у компанії можуть бути: внесення відповідних норм до статутних документів холдингової компанії, укладення угод між головною компанією та дочірніми підприємствами, відображення відповідних норм у внутрішніх правових документах холдингу.

Необхідно відзначити, що корпоративне управління та контроль у компанії залежить також від форми організації материнського підприємства, яка може бути оперативно-виробничою або холдинговою [10, с. 100]. Материнське оперативно-виробниче підприємство безпосередньо здійснює господарську діяльність, і в цьому випадку централізоване управління охоплює всі сторони виробничого процесу, починаючи з розробки нової продукції та закінчуючи її реалізацією. Методи управління, що застосовуються материнським виробничим підприємством, охоплюють усі сторони економічної діяльності підприємств, які входять до складу холдингу. Материнське холдингове підприємство (чистий холдинг) не здійснює виробничої діяльності, а лише контролює виробничі підприємства, які є в юридичному і господарському аспектах самостійними структурами. Таке холдингове підприємство здійснює управління переважно методами впливу на фінансову політику дочірнього підприємства. Крім фінансових важелів впливу використовуються також інші засоби, наприклад розподіл між дочірніми підприємствами номенклатури продукції, що випускається, та ринків збуту, зосередження наукових досліджень і технічних розробок у єдиному центрі головного підприємства та цільове представлення його результатів дочірнім компаніям.

Законом України "Про холдингові компанії в Україні" визначено, що до виключної компетенції за-

гальних зборів холдингової компанії належить вирішення таких питань: формування єдиної фінансової, інвестиційної, виробничо-господарської та науково-технічної політики щодо корпоративних підприємств; визначення напрямів та порядку використання прибутку корпоративних підприємств; затвердження планів виробничого і соціального розвитку корпоративних підприємств [2].

Вбачаємо за доцільне до обов'язкових централізованих функцій державних холдингових компаній додатково віднести такі:

- реалізація кадрової політики компанії;
- формування загальної для всього об'єднання системи звітності та контролю;
- забезпечення контролю за виконанням планів і реалізацією фінансової, інвестиційної, виробничо-господарської та науково-технічної політики компанії.

Як уже зазначалось, однією з найважливіших функцій здійснення управління холдингом є функція проектування та підтримання високого рівня синергійних показників інтеграційної взаємодії. Можливість зниження резервів синергії в одних напрямках і підвищення в інших може бути пов'язана з різними факторами, зокрема внаслідок вичерпування сировинної бази, зміни кон'юнктури ринку, зміни складу учасників холдингу, неврегульованості внутрішніх корпоративних відносин, зміни господарського законодавства.

Разом з тим нині необхідно констатувати, що в більшості утворених державних холдингових компаній корпоративне управління знаходиться на низькому рівні, очевидним є дефіцит уваги до складових синергії інтеграції. Досить поширеними є випадки, коли відсутнє корпоративне планування, врахування інтересів учасників корпоративних відносин. У змішаних холдингах існує розрив між управлінням власним виробництвом холдингової компанії та виробничо-господарською діяльністю дочірніх підприємств.

Більш високого рівня синергії та ефективності інтеграційної взаємодії учасників холдингу можна досягти на основі розробки та практичного застосування таких документів: перспективних та поточних планів і програм спільної діяльності в рамках холдингу у сфері виробництва, інвестицій, НДДКР, реалізації

продукції; досконалих техніко-економічних обґрунтувань фінансових вкладень; загальних норм взаємодії в холдинговій компанії.

Підсумовуючи наведене, можна зробити такі висновки.

Суть корпоративного управління в холдинговій компанії можна визначити як систему управлінських відносин між господарюючими суб'єктами компанії, що взаємодіють, з приводу субординації та гармонізації їх інтересів, забезпечення синергії як їх спільної діяльності, так і їх відносин із зовнішніми суб'єктами, у тому числі з державою, у досягненні поставлених цілей. Тому основна мета корпоративного управління в державних холдингових компаніях полягає в тому, щоб своєчасно вжити необхідних заходів з метою запобігання виникненню конфлікту інтересів між учасниками корпоративних відносин. Слід зазначити, що не завжди і не всі інтереси суб'єктів корпоративних відносин можуть бути задоволені, однак врахування та координація цих інтересів повинні, на наш погляд, бути покладені в основу побудови системи управління холдинговою компанією.

Вважаємо за необхідне здійснити законодавче закріплення основних централізованих функцій холдингових компаній з метою запобігання конфліктним ситуаціям між материнською холдинговою компанією та дочірніми підприємствами, де конфлікти наразі потенційно є найбільш можливими.

Контроль можна характеризувати як вплив на організацію, що визначає умови ведення нею підприємницької діяльності. З погляду забезпечення національних інтересів краще, щоб стосовно державних холдингових компаній контроль з боку держави був повним. Тобто за державою доцільно залишати 100% акцій у статутних фондах компаній.

Ключовим питанням ефективного функціонування інтеграційних об'єднань, до яких належать і державні холдингові компанії, є досягнення синергетичного ефекту інтеграційної взаємодії. Саме тому моніторинг конкретних видів (форм, аспектів) синергетичної взаємодії, їх врахування керівництвом компаній, своєчасний перегляд цілей залежно від вичерпування резервів – суттєвий фактор підвищення якості корпоративного управління взагалі та в державних холдингових компаніях зокрема.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про захист економічної конкуренції" від 11.01.2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.
2. Закон України "Про холдингові компанії в Україні" від 15.03.2006 р. № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – Ст. 291.
3. Развитие интегрированных корпоративных структур в России / Ю.Б. Винслав, В.Е. Дементьев, А.Ю. Мелентьев, Ю.В. Якутин // Российский экономический журнал. – 1998. – № 9. – С. 27–41.
4. Винслав Ю.Б. Утверждая научные принципы управления интегрированными корпорациями // Российский экономический журнал. – 2001. – № 10. – С. 3–26.
5. Винслав Ю.Б. Становление отечественного корпоративного управления: теория, практика, подходы к решению ключевых проблем // Российский экономический журнал. – 2000. – № 10. – С. 15–28.
6. Дементьев В.Е. Финансово-промышленные группы в российской экономике (спецкурс) // Российский экономический журнал. – 1998. – № 4–12; 1999. – № 1–6.

7. Лисов В.И., Пономаренко А.А. Развитие корпоративных форм управления в России: Материалы конференции Международной академии корпоративного управления // Российский экономический журнал. – 2000. – № 2. – С. 29–44; № 3. – С. 37–57.
8. Лукашенко О. Холдинговые компании в экономике // Экономист. – 1993. – № 1. – С. 61–66.
9. Радыгин А. Внешние механизмы корпоративного управления и особенности в России // Вопросы экономики. – 1999. – № 8. – С. 81–98.
10. Уманців Г.В. Холдингові компанії та промислово-фінансові групи у сучасній економіці. – К.: Альтерпрес, 2002. – 430 с.
11. Четов М.В., Жадан І.О. Управління державними корпоративними правами у контексті економічної стратегії держави // Економіка України. – 2001. – № 8. – С. 4–12.
12. Шиткина И.С. Холдинги. Правовой и управленческий аспекты. – М.: Городец-издат, 2003. – 368 с.
13. Якутин Ю.В. Корпоративные структуры: вариант типологизации и принципы эффективности // Российский экономический журнал. – 1998. – № 4. – С. 28–30.

Система державного управління США та її економіко-статистична визначеність

Т.В. Кондратюк,
кандидат наук з державного управління,
заступник міністра,
Міністерство у справах сім'ї, молоді і спорту

У процесі попередніх досліджень ми дійшли висновку, що слід розмежовувати поняття державного управління у широкому розумінні (англ. public administration) та у власному, вузькому розумінні (англ. government) [1]. Державне управління у широкому розумінні являє собою сферу соціальної практики і наукову галузь, що охоплює діяльність із формулювання та впровадження управлінської політики органів виконавчої, представницько-законодавчої, судової влади всіх рівнів, місцевого самоврядування, керівників і функціонерів політичних партій, представників різноманітних лобістських утворень, працівників засобів масової інформації, інших зацікавлених осіб і соціальних груп. Державне управління у власному, вузькому розумінні охоплює аспекти й питання особливостей державного ладу та історії розвитку державно-політичного устрою, характеристики органів державної влади всіх гілок (представницько-законодавчої, виконавчої, судової) і рівнів, регіонального і місцевого самоврядування та інституту державної служби.

При проведенні дослідження увагу було зосереджено на одній з трьох головних традицій державного управління, що склалися в межах західної мегацивілізації, а саме на так званій англосаксонській традиції державного управління [2]. Вона відображена у працях таких корифеїв галузі державного управління, як В. Вільсон (W. Wilson), Л. Гулік (L. Gulick), Д. Волдо (D. Waldo), В. Остром (V. Ostrom). Англосаксонська традиція державного управління розвивалася шляхом “відмови від влади”, тобто їй притаманно ігнорування політики у сенсі “politics” – як процесу, “котрий детермінує, хто (який саме соціальний актор), що, коли та яким чином одержує владний розподіл цінно-

стей” [3] – і наголошування на нейтральності й професійному адмініструванні як на головних інструментах контролю над бюрократичними утвореннями та запобігання потраплянню в полон до останніх. Згідно з англосаксонською традицією, акцент робиться на відповідальності, підзвітності державного управління та на ефективності, економічності як його справжній місії. Іншими словами, вважається, що створення ефективних і політично-нейтральних бюрократичних структур приводитиме до розвитку та процвітання суспільства. Водночас бюрократичні утворення розглядаються як загрозові за умови надання їм влади; звідси випливає, що суспільство повинно жорстко й безперервно їх контролювати. Нарешті, навіть нейтральні бюрократичні структури можуть використовувати владу неналежним чином, що робить необхідним вилучення влади та заборону користуватися нею для бюрократичних утворень. Це досягається через розуміння бюрократичних структур просто як інструментів виконання політичної та соціальної волі. За англосаксонською традицією, бюрократи повинні лише здійснювати виконавську роботу як “слуги” громадськості. Згідно з цим підходом, коли політика в частині “politics” втручається в державне управління, одразу виникають проблеми та знижується ефективність останнього [1, с. 45].

У цій статті ставимо за мету продовжити дослідження системи державного управління США у власному, вузькому розумінні. А втім, слід підкреслити, що саме ця система і зайняті в ній у першу чергу спеціалізуються на управлінні суспільством у цілому та його регіональними й місцевими складовими, на керуванні різноманітними суспільними справами, в той час як інші соціальні інститути й особи, залучені до розв’язання цього кола проблем, усе ж таки мають

інші галузі головної спеціалізації. Ця обставина яскраво виявляється при переході до визначення конкретної секторно-галузевої належності відповідних видів діяльності, зокрема у практиці статистичного аналізу та обліку, що реалізується у США.

Згідно з Північноамериканською системою класифікації галузей (англ. North American Industry Classification System, NAICS), сектор державного управління у США (Sector 92: Public Administration) складається з організацій системи державного врядування та самоврядування федерального рівня, рівня штатів і місцевого рівня, що здійснюють адміністрування й менеджмент державних програм і нагляд за їх реалізацією та мають виконавчу, законодавчу або судову владу стосовно інших організацій у межах певної сфери [4]. Ці агентства також розробляють управлінську політику, створюють закони, вирішують цивільні та кримінальні юридичні справи, працюють задля державної безпеки та національної оборони. Взагалі урядові організації у секторі державного управління відповідають за державні програми та діяльність, що не виконуються приватними, недержавними (англ. private) організаціями. Організації сектору державного управління зазвичай залучені до організаційного забезпечення та фінансування виробництва суспільних товарів і послуг, більшість з яких надається безкоштовно або за цінами, що не є економічно значущими (у першоджерелі: "at prices that are not economically significant") [4].

Державні організації також залучені до широкого спектру виробничої діяльності, що охоплює не лише суспільні товари і послуги, але й товари та послуги, призначені для окремих споживачів, подібні до тих, які виробляються у секторах, котрі зазвичай пов'язуються з приватними (недержавними) організаціями. Взагалі форма власності не є класифікаційним критерієм для NAICS. Тому державні організації, залучені до виробництва товарів і послуг, які зазвичай пов'язуються з приватним сектором господарства (англ. private-sector-like goods and services), повинні включатися до тієї самої галузі, що й приватні організації, котрі зайняті подібною діяльністю.

На практиці для багатьох урядових агентств важко здійснювати виділення окремої організації. Тією мірою, якою доступна звітність окремих відповідних організацій, адміністрування урядових програм класифікується за сектором "Державне управління", в той час як безпосереднє здійснення цих програм класифікується за будь-яким сектором NAICS, виходячи зі змісту виконуваної діяльності. Наприклад, реалізація владних повноважень держави стосовно певного аеропорту класифікується за галуззю державно-управлінського сектору "Регулювання і адміністрування програм у сфері транспорту", водночас безпосереднє функціонування аеропорту класифікується за сектором "Транспорт і складське господарство", за йогою галуззю "Операції аеропортів". Якщо окрема звітність, необхідна для розмежування процесів адміністрування урядової програми та її безпосеред-

нього здійснення, є відсутньою, то у цьому випадку організація класифікується за сектором "Державне управління". Прикладами забезпечуваних державою, органами врядування та самоврядування послуг, що класифікуються за секторами, іншими, ніж "Державне управління", є діяльність: шкіл, класифікована за сектором "Освітні послуги"; лікарень, класифікована за сектором "Охорона здоров'я та соціальна допомога"; транспортних організацій, класифікована за сектором "Транспорт і складське господарство"; відповідних комунальних підприємств, класифікована за сектором "Постачання електричної енергії, газу і води"; та урядових видавництв, класифікована за сектором "Обробна промисловість", за субсектором "Видавничі і допоміжна діяльність".

Сектор державного управління США включає вісім субсекторів, що у свою чергу поділяються на галузі, а саме:

- 1) субсектор "Забезпечення виконавчої, законодавчої та іншої загальної діяльності з державного управління", що охоплює галузі "Структури системи виконавчої влади", "Органи законодавчої влади", "Діяльність у сфері державних фінансів", "Об'єднані структури виконавчої та законодавчої влади", "Органи управління життям племен американських індіанців та аборигенів Аляски", "Забезпечення іншої загальної діяльності з державного управління";
- 2) субсектор "Юстиція, охорона правопорядку і громадська безпека", що охоплює галузі "Суди", "Поліцейський захист", "Правовий захист і обвинувачення", "Виправні заклади", "Опікунські та наглядові органи", "Протипожежна безпека", "Інша діяльність у сфері юстиції, охорони правопорядку і громадської безпеки";
- 3) субсектор "Адміністрування програм з розвитку людських ресурсів", що охоплює галузі "Адміністрування освітніх програм", "Адміністрування програм з охорони здоров'я", "Адміністрування ветеранських програм", "Адміністрування програм з розвитку людських ресурсів (за винятком освітніх, з охорони здоров'я та ветеранських)";
- 4) субсектор "Адміністрування програм з якості навколишнього середовища", що охоплює галузі "Адміністрування програм з охорони повітря і водних ресурсів та утилізації твердих відходів" і "Адміністрування програм збереження природних багатств";
- 5) субсектор "Адміністрування програм забезпечення житлом, містобудування та розвитку місцевих громад", що охоплює галузі "Адміністрування програм забезпечення житлом" і "Адміністрування програм містобудування та розвитку місцевих громад і сільських місцевостей";
- 6) субсектор "Адміністрування економічних програм", що охоплює галузі "Адміністру-

вання загальних економічних програм”, “Регулювання і адміністрування програм у сфері транспорту”, “Регулювання і адміністрування програм у сфері зв’язку, постачання електричної енергії, газопостачання та діяльності інших комунальних підприємств”, “Регулювання сільськогосподарського маркетингу і товарів”, “Регулювання, ліцензування та інспектування діяльності в інших комерційних секторах економіки”;

- 7) субсектор “Космічні дослідження і технології”, що охоплює лише одну галузь із такою самою назвою;
- 8) субсектор “Національна безпека та міжнародні відносини”, що охоплює галузі “Національна безпека” (до неї належать усі елементи Збройних сил, включно з Національною гвардією, що головним чином займаються різними видами діяльності у сфері національної безпеки) і “Міжнародні відносини” (до неї належать не лише американські, але й розташовані на території США структури іноземних урядів, що головним чином займаються міжнародними справами та програмами, які стосуються інших держав і народів).

Звернемося тепер до проблем окремих рівнів системи державного управління США. Як відомо, повний перелік сфер компетенції федерального рівня влади був викладений у Конституції США (1787 р.) і з того часу залишається незмінним. Органи влади федерального рівня керують грошовим обігом, створюють і утримують армію, розв’язують питання дипломатії та зовнішньої політики, здійснюють ведення воєн. Крім того, вони можуть регулювати торгівлю між штатами; використовуючи цей інструмент, упродовж двадцятого століття вони все більшою мірою долучалися до деталізованого регулювання соціальної та комерційної (у цивільно-правовому сенсі, тобто взагалі бізнесової) діяльності на всій території країни.

Поза межами вищеперелічених сфер федеральної компетенції та норм славнозвісного “Білля про права” (1789 р.) штати вільні у керуванні своїм життям. Відповідно, вони мають повну владу стосовно вибору форм місцевого самоврядування на своїй території, багатьох елементів цивільного і кримінального права, охорони правопорядку, громадських робіт, освіти і планування. За бажанням вони можуть володіти й управляти цілими галузями економіки чи запроваджувати всеохоплюючу систему охорони здоров’я та соціального захисту, подібно до поширеної у країнах Західної Європи практики.

У своїй відомій праці британський вчений Дж. Чандлер писав, що важлива, однак така, що рідко розглядається, проблема стосовно штатів США полягає скоріше в тому, чому вони роблять так мало, ніж у тому, чому вони роблять так багато [5]. Там само він підкреслював, що федеральні органи влади та органи влади штатів мають подібну структуру провадження політичної діяльності скоріше завдяки ідеологічній єдності, ніж через тиск федерального уряду.

На федеральному рівні – Президент, а на рівні штату – губернатор обираються всіма зареєстрованими виборцями на чотирирічний термін, протягом якого вони є головами держави (оскільки формально штати мають статус держав) і уряду. Президент підбирає керівний склад органів виконавчої влади, який потім затверджує Сенат Конгресу, і спирається на допомогу з боку команди особистих радників і консультантів. У штатах губернатор має дещо менші можливості, оскільки голови багатьох органів виконавчої влади цього рівня можуть прямо обиратися на відповідні посади. Добре відомо, як у США діє система стримувань і противаг на федеральному рівні. Легіслатури (органи представницько-законодавчої влади) всіх штатів, за винятком Небраски, так само, як і Конгрес, є двокамерними, і баланс повноважень між ними та органами виконавчої влади встановлюється подібно до того, як це відбувається у відносинах між Президентом і національним парламентом. Нарешті, в кожному штаті є судова установа, що розв’язує проблеми, які стосуються конституції штату, подібно до того, як це на федеральному рівні робить Верховний Суд стосовно Конституції США.

У тому самому джерелі зазначається, що в США існують три основні різновиди адміністративно-територіальних одиниць, якими керують органи місцевого управління (самоврядування), а саме: муніципальні корпорації (англ. *municipal corporations*), які звичайно називають містами (англ. *cities*); округи (англ. *counties*); спеціальні райони (англ. *special districts*) [5, с. 140–143]. Дж. Чандлер підкреслює, що відповідні управлінські структури не утворюють якоїсь ієрархії, фактично є однорівневими.

Муніципальні корпорації формуються за ініціативою жителів відповідної території, якщо на користь цього висловлюється більшість мешканців на місцевому референдумі. Реагуючи на їхню петицію, легіслатури штатів дарують муніципальним корпораціям хартії, що фактично являють собою конституції цих міст. У деяких штатах старішим містам даровано власні, індивідуальні хартії. Проте у більшості випадків законодавство штатів включає єдині зразки хартій, на отримання яких мають право всі міста з певними типологічними ознаками. Багато штатів класифікують міста за кількістю населення, забезпечуючи значніші владні повноваження для більших за розмірами спільнот і обмеженіші – для тих, де мешкає менше жителів. Кілька штатів, як наприклад Огайо та Массачусетс, дозволяють містам вибирати на свій розсуд варіант з ряду альтернативних хартій. Що ж до сфер компетенції, то більшість муніципальних корпорацій мають певні владні повноваження стосовно підтримання в належному порядку вулиць, парків, інших рекреаційних об’єктів, роботи поліції, протипожежної безпеки та містобудування. Багато міст займаються водозабезпеченням і каналізацією, ліцензують комунальні підприємства та компанії кабельного телебачення, організовують роботу бібліотек, музеїв і – рідше – театрів та картинних галерей. Більші за розмірами міста можуть відповідати за громадські

лікарні й транспорт, а інколи навіть забезпечувати діяльність місцевого університету.

За межами міст (муніципальних корпорацій, яким даровано хартії) штати по всій своїй території створюють окружні органи управління (самоврядування). Окружні зазвичай є адміністративними одиницями сільської місцевості; на територіях, керованих органами самоврядування міст, окружні органи влади у більшості випадків (хоча й не завжди) передають свої повноваження міським органам управління. Окружні органи самоврядування у багатьох відношеннях розглядаються як агентства штатів та надають численні послуги від їхнього імені; зокрема, на всій території, включаючи ту, що входить до складу міст, вони здійснюють оцінювання власності для цілей оподаткування, реєструють народження, смерті та шлюби, ліцензують транспортні засоби. За межами міст вони підтримують: автомобільні шляхи (за винятком головних швидкісних шосе, якими опікуються органи влади штатів) – у належному стані; “закон і порядок” – через Службу шерифа; рекреаційні об’єкти; процеси зонування та забудови; інколи – функціонування бібліотек і музеїв; дуже рідко – роботу лікарень.

Невеликі спільноти, що не зверталися з проханням про одержання статусу муніципальних корпорацій або не отримали його через невідповідність класифікаційним критеріям, можуть здійснювати адміністрування у формі так званих тауншипів (англ. townships). Дж. Чандлер не вважає за потрібне виділяти їх як окремий різновид осередків місцевого управління поряд із містами, округами та спеціальними районами. Зазвичай подібні одиниці володіють відносно незначними виконавчими повноваженнями та діють переважно як місцеві “групи тиску”. Виняток становлять штати Нової Англії (Мен, Нью-Гемпшир, Вермонт, Массачусетс, Род-Айленд, Коннектикут): у цьому регіоні тауншипи є значно важливішими одиницями місцевого управління і здійснюють більшість повноважень, які в інших частинах США реалізують окружні органи влади.

На додаток до округів і тауншипів, переважна більшість штатів утворює різноманітні спеціальні райони. Вони являють собою місцеві адміністративні організації, якими керує виборна рада та які мають владні повноваження щодо виконання певної функції. Найпоширенішими та найважливішими поміж подібних утворень є так звані шкільні райони, ради яких керують шкільною освітою в усіх без винятку штатах. До речі, межі шкільних районів часто жодною мірою не співвідносяться з межами інших місцевих адміністративно-територіальних одиниць. Шкільні ради зазвичай акумулюють велику частину коштів, призначених для розвитку середньої освіти, та здійснюють низку інших функцій. Проте загальні елементи освітньої політики, такі, як організація шкільної системи, заробітна платня вчителів, а інколи й механізми торгівлі підручниками, визначаються на рівні штатів. Спеціальні райони можуть також створюватися для керування водопостачанням і каналізаційною системою в сільських місцевостях, забезпечення іригації, контролю над забрудненням навколишнього середовища тощо.

У табл. 1 [6, р. 263, т. 414] відображена кількісна динаміка адміністративних одиниць США усіх рівнів і типів протягом другої половини минулого та початку нинішнього століття (зазначимо, що інформація за 1952 рік наведена з урахуванням адміністративних одиниць Аляска та Гавайї, що стали штатами США у 1959 р.). Ці дані наводяться за результатами переписів державних структур, що здійснюються раз на п’ять років – у роки, числове позначення яких закінчується на “2” та на “7”. Як бачимо, у формально-кількісному вимірі абсолютно домінують місцеві органи управління. Саме з ними пов’язані всі зміни кількості адміністративних одиниць, що відбувалися. Загалом за період, що розглядається, кількість адміністративних одиниць у США зменшилася на чверть. Проте слід зазначити, що це скорочення спостерігалось у період з 1952 по 1972 рік, коли кількість адміністративних одиниць зменшилася на третину, причому з загального обсягу цього зменшення дві третини припали на 1950-ті – початок 1960-х років. Надалі відбувалося зростання: в період з 1972 до 2002 року кількість адміністративних одиниць у США збільшилася майже на 12%. При цьому різні типи місцевих адміністративних одиниць демонстрували різноспрямовану динаміку. Кількість найменш численної серед них категорії – округів – залишалася майже незмінною. Невпинно, хоча й не дуже суттєво, зростала кількість муніципальних корпорацій, або, як їх ще називають, муніципалітетів (англ. municipalities): за період, що розглядається, приріст склав майже 16 %, і взагалі муніципалітети стали другим за кількістю типом адміністративних одиниць. Трохи зменшилася кількість тауншипів і таунів (так називають адміністративні одиниці цього типу у деяких регіонах США). Дуже різко зменшилася кількість шкільних районів, що було зумовлено суттєвим збільшенням їхніх розмірів у період з 1952 до 1972 року. Нарешті, протягом другої половини минулого століття майже втричі зросла кількість інших спеціальних районів, і в результаті вони стали найчисленнішим типом адміністративних одиниць США: так, на початку нового століття їх було майже вдвічі більше, ніж муніципальних корпорацій, що займали другу позицію, та у 2,5 раза більше, ніж незаперечних лідерів середини минулого століття – шкільних районів. Усі ж спеціальні райони, включаючи шкільні, складали більше половини від загальної кількості адміністративних одиниць США.

Що стосується ролі державного сектору (який у цьому випадку охоплює не лише органи законодавчої, виконавчої та судової влади всіх рівнів, а й усі інші організації, що перебувають у державній власності, – школи, лікарні тощо) у сфері цивільної зайнятості (англ. civil employment), то за даними Бюро статистики праці (підрозділу Міністерства праці США) частка працівників державного сектору в загальній чисельності зайнятих нині становить: тих організацій, що знаходяться у власності федерального уряду, – 2,1%; тих організацій, що знаходяться у власності штатів, – 3,4%; тих організацій, що знаходяться у власності місцевих органів управління, – 10,4%. Се-

Кількість адміністративних одиниць у США за типами в період з 1952 до 2002 року

Тип адміністративної одиниці	1952	1962	1972	1982	1992	2002
Система органів управління федерального рівня	1	1	1	1	1	1
Системи органів управління рівня штатів	50	50	50	50	50	50
Системи місцевих органів управління, у т.ч:	116 756	91 186	78 218	81 780	84 955	87 525
♦ округи	3 052	3 043	3 044	3 041	3 043	3 034
♦ муніципальні корпорації	16 807	18 000	18 517	19 076	19 279	19 429
♦ тауншипи і тауни	17 202	17 142	16 991	16 734	16 656	16 504
♦ шкільні райони	67 355	34 678	15 781	14 851	14 422	13 506
♦ спеціальні райони	12 340	18 323	23 885	28 078	31 555	35 052
Усього одиниць	116 807	91 237	78 269	81 831	85 006	87 576

редньорічна чисельність зайнятих у державному секторі країни зростає з 19 млн. 664 тис. осіб у 1997 р. до 21 млн. 990 тис. осіб у 2006 р. (найвищий показник за всі часи спостереження). У 2006 р. рівень безробіття серед тих, хто раніше працював головним чином у державному секторі, був удвічі нижчий (2,3%) від загального рівня безробіття (4,6%). Цікаво, що найчисленнішою професійною групою зайнятих власне у секторі державного управління (див. вище) були патрульні поліцейські, включаючи тих, хто зайнятий у Службах шерифів: у травні 2005 р. їх нараховувалося 609 960 осіб по всій країні, а їхня річна заробітна платня становила в середньому 47 400 доларів. Прогнозується, що за період 2004–2014 рр. зайнятість в організаціях, що перебувають у власності федерального уряду, зросте лише на 1,6%, а в організаціях, що перебувають у власності штатів і місцевих органів управління, – на 11,3% (для порівняння: зростання зайнятості по економіці США в цілому за цей період очікується на рівні 14,8%) [7].

На основі викладеного вище можна зробити такі головні висновки.

Англосаксонська традиція державного управління, якій притаманне наголошування на нейтральності й професійному адмініструванні як головних інструментів контролю над бюрократичними утвореннями та запобігання потраплянню в полон до останніх, а також на ефективності й економічності, найяскравіше втілення отримала в системі державного управління США. Звернення до досвіду функціонування останньої переконує, що не слід абсолютизувати розмежування понять державного управління у широкому розумінні (англ. public administration) та у власному, вузькому розумінні (англ. government). Згідно з Північноамериканською системою класифікації галузей, сектор державного управління у США (Sector 92: Public Administration) складається з організацій системи державного врядування та самоврядування федерального рівня, рівня штатів і місцевого рівня, що здійснюють адміністрування й менеджмент держав-

них програм і нагляд за їх реалізацією та мають виконавчу, законодавчу або судову владу стосовно інших організацій у межах певної сфери. Тобто у цьому визначенні йдеться про складові системи державного управління у власному, вузькому сенсі.

До системи державного управління США входять органи влади трьох рівнів: федерального, штатів і місцевого. Слід підкреслити принципову подібність провадження державно-політичної діяльності на федеральному рівні та на рівні окремих штатів, яка склалася насамперед завдяки єдності ідеологічних засад.

Установчі та керівні повноваження стосовно систем місцевого управління мають органи влади штатів. Слід виокремлювати три основні різновиди місцевих адміністративно-територіальних одиниць: муніципальні корпорації (що також називаються містами або муніципалітетами); округи (цей термін з англійської іноді перекладають як “графства”, підкреслюючи спадкоємність щодо британської політичної традиції); спеціальні райони, серед них шкільні (в українському варіанті їх часто іменують округами, проте слід підкреслити, що в оригіналі використовується інше слово, ніж те, яким позначаються округи-“графства”). Так звані тауншипи є досить впливовими лише в шести штатах регіону Нова Англія, де вони здійснюють більшість повноважень, які в інших частинах США реалізують окружні органи влади.

У теперішній час більше половини від усіх адміністративно-територіальних одиниць США складають спеціальні райони. У межах цієї категорії першість за кількістю перейшла від шкільних до інших спеціальних районів, які створені для виконання функцій керування водопостачанням і каналізаційною системою в сільських місцевостях, забезпечення іригації, контролю над забрудненням навколишнього середовища тощо. Чисельність зайнятих в організаціях державного сектору економіки, що є у власності місцевих органів управління, у кілька разів більша від такої в організаціях, що знаходяться у власності федерального уряду і органів влади штатів.

Список використаних джерел

1. Кондратюк Т. Поняття та основні традиції світової науки і практики державного управління // 36. наук. праць Національної академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. В.І. Лугово-го, В.М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – Вип. 1. – С. 41–50.

2. *Arellano-Gault D., del. Castillo-Vega A.* Maturation of public administration in a multicultural environment: lessons from the Anglo-Saxon, Latin, and Scandinavian political traditions // *International Journal of Public Administration*. – 2004. – Vol. 27, № 7. – P. 519–528.
3. *Кондратьюк Т.В.* Державна політика підтримки малого бізнесу: Монографія. – К.: Вид. центр “Академія”, 2003. – 112 с.
4. *The North American Industry Classification System desk reference* / JIST Works, Inc. – Indianapolis: JIST Publishing, 2000. – 570 p.
5. *Chandler J.A.* The United States of America // *Local government in liberal democracies: An introductory survey* / Ed. by J. A. Chandler. – London; New York: Routledge, 1993. – P. 138–158.
6. *Statistical abstract of the United States: 2008*. – Режим доступу: <http://www.census.gov/> – Заголовок з екрана.
7. *Industry at a glance: Government* / U.S. Department of Labor; Bureau of Labor Statistics. – Режим доступу: <http://www.bls.gov/iag/government.htm> <17.01.2008>

Медичне право – важлива складова програми післядипломної підготовки лікарів та юристів

Н.Б. Мезенцева,
здобувач НАДУ при Президентові України

*Вже сьогодні роби те,
про що інші почнуть думати завтра
Уїнстон Черчілль*

Кардинальні соціально-економічні зміни, що відбулися у світі за останні роки, переконливо підтверджують, що професійна медична діяльність повинна чітко регламентуватися відповідним чинним законодавством. Саме тому впродовж другої половини минулого століття в багатьох країнах світу належне місце серед інших галузей права отримало і медичне право. Для країн Європейського Союзу, а також США і Російської Федерації давно стало зрозумілим, що підвищення правової культури медичних працівників є життєво необхідним [6].

У контексті викладеного вище цікавим, з нашої позиції, є твердження науковців Донецького національного університету В. Волкова та Л. Дещко про те, що чим вища правова культура лікарів, тим добросовісніше вони виконують свої професійні обов'язки, тим вищі якість і ефективність лікувально-діагностичної допомоги населенню, тим реальніше забезпечуються права і законні інтереси громадян у сфері охорони здоров'я. Водночас чим краще юристи розуміються на особливостях здійснення медичної діяльності, тим кваліфікованішим є захист прав і законних інтересів як споживачів медичних послуг, робіт, товарів медичного характеру, так і медичних працівників, органів управління охороною здоров'я. І, як результат, у теперішній час у більшості зарубіжних медичних та юридичних вищих навчальних закладів як окрема дисципліна вивчається медичне право. Так, курс медичного права вивчається в Пітсбурзькому університеті (США), Оксфордському університеті (Велика Британія). Уже створена, успішно працює та заслужено набуває все більшого авторитету Всесвітня асоціація медичного права (WAML) [4].

Гарний приклад у цьому напрямі показує й Росія: в Московській медичній академії імені І.М. Сеченова з 1995 р. працює кафедра основ законодавства у сфері охорони здоров'я і медичного права, є кафедра медичного права і біоетики в Державному медичному університеті м. Самари, кафедра правових основ і економіки охорони здоров'я в Російському новому університеті (м. Москва). У 2000 р. в Російській Федерації створена Національна асоціація медичного права, видається фаховий журнал “Медицинское право”, у 2004 р. Російською академією медичних наук (РАМН) введено як самостійний та внесено до відділення профілактичної медицини новий фах – медичне право. Воно набуло статусу академічної дисципліни поряд з хірургією, терапією, гігієною тощо [7; 8].

Але Україна – країна унікальна. Підтвердження тому ми знаходимо буквально в усьому, що стосується економіки, політики, суспільного життя. Спростовуючи всі логічні закони розвитку, ми постійно намагаємося знайти якийсь свій особливий шлях. Іноді це вдається, але переважно ми наступаємо на свої та чужі граблі. Як, наприклад, у випадку з медичним правом [1; 2].

У теперішній час, як відомо, в Україні медичного права не існує ні як окремої галузі права, ні як навчальної та наукової дисципліни, ні, тим більше, як нової спеціальності. Але, як показує системний аналіз літературних джерел, медичне право як об'єкт дослідження давно цікавить українських науковців, серед яких С. Стеценко, Б. Гаєвський, Ю. Вороненко, Я. Радий та ін. Зокрема, в Донецькому національному університеті, Харківській юридичній академії імені Я. Мудрого, Ужгородському національному університеті та Львівському національному університеті

імені І. Франка викладається спецкурс “Медичне право” для майбутніх юристів. Набагато гірше відбувається викладання медичного права для українських лікарів. На глибоке переконання автора цих рядків, медичне право повинно ґрунтовно вивчатися лікарями на післядипломному етапі їх підготовки. Доцільним також є викладання навчальної дисципліни “Правове регулювання медичної діяльності” в Національній академії державного управління при Президентові України.

Місією правової освіти у післядипломній підготовці керівників для системи охорони здоров’я України та кадрового резерву (далі – післядипломна підготовка лікарів) є професійна підготовка висококваліфікованих відповідальних кадрів для державного управління системою охорони здоров’я, зокрема її приватного сектору, спроможних розробляти, аналізувати й реалізовувати державну політику; творчо, ефективно й результативно виконувати управлінські функції; сприяти інноваційним процесам у суспільстві з метою утвердження соціальної справедливості, демократії, забезпечення прав і свобод людини, сталого розвитку на основі світових та європейських стандартів.

Правова складова програми післядипломної освіти лікарів має базуватися на між- та багатодисциплінарній моделі підготовки фахівців і повинна включати такі навчальні курси, що виступають системоутворюючими при розкритті сутності права в аспекті охорони здоров’я [2; 6]:

- основи теорії держави і права (ознайомлення лікарів з предметом, функціями та методологією теорії держави і права, закономірностями становлення та розвитку державно-правових явищ);
- основи конституційного права (розкриття змісту основних категорій та інститутів конституційного права, його місця та ролі в національній системі права; порівняльний аналіз досвіду правового регулювання охорони здоров’я окремих зарубіжних країн);
- основи адміністративного права (розкриття змісту основних категорій та інститутів адміністративного права і його значення для ефективного функціонування державного управління; формування у слухачів вміння самостійно орієнтуватись у системі чинного адміністративного права);
- законотворча та нормотворча діяльність (ознайомлення слухачів із системою спеціальних юридичних знань, необхідних їм у практичній діяльності з підготовки законопроектів та інших нормативно-правових актів; формування у слухачів навичок з підготовки проектів законів та інших нормативно-правових актів);
- основи підприємницького права та права соціального забезпечення (формування у слухачів розуміння форм, методів та принципів правового регулювання підприємницької

діяльності; ознайомлення лікарів-слухачів з основними положеннями та інститутами права соціального забезпечення);

- право охорони здоров’я (розкриття змісту правового регулювання суспільних відносин щодо охорони здоров’я населення й медичної та фармацевтичної діяльності).

Після вивчення вищезазначених курсів слухачі повинні:

- відповідно до програми знати основні категорії держави і права та закономірності розвитку державно-правових явищ;
- знати зміст основних категорій та інститутів права соціального забезпечення;
- знати базові положення Конституції України та інших законодавчих актів, що визначають основи державної політики в галузі охорони здоров’я;
- відповідно до програми знати основні категорії права охорони здоров’я та закономірності розвитку правового регулювання медичної і фармацевтичної діяльності;
- засвоїти основні положення законодавчих актів з питань законотворчого процесу та основні правила і вимоги законодавчої техніки;
- вміти розробляти проекти законів та інших нормативно-правових актів на підставі аналізу ефективності чинних документів у галузі охорони здоров’я;
- за результатами аналізу ефективності та виявлення ознак недосконалості в чинних у галузі охорони здоров’я нормативно-правових документах вміти розробляти пропозиції щодо їх удосконалення;
- проводити аналіз нормативно-правових та інших документів галузі охорони здоров’я та конкретного недержавного лікувально-профілактичного закладу щодо відповідності положенням підприємницького права;
- засвоїти базові положення нормативно-правових актів, що визначають основи організації та діяльності органів виконавчої влади;
- бути ознайомленими з процедурою проведення судового засідання щодо юридичної відповідальності медичних працівників за професійні правопорушення.

Автор запропонованого дослідження повністю поділяє думку укладачів навчального посібника “Медицинское право Украины” [4] про те, що вже давно назріла необхідність ввести цей курс у програми підготовки як юристів, так і лікарів у нашій країні. Адже добре відомо, що юристи ще недостатньо володіють медичною термінологією, як, до речі, й лікарі – юридичною.

Належне правове регулювання, аналіз та вивчення правовідносин, пов’язаних зі здійсненням медичної діяльності, безумовно, будуть сприяти підвищенню якості медичної допомоги, зростанню ефективності системи охорони здоров’я, реалізації основних прав громадян, зміцненню та збереженню здоров’я укр-

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

їнської нації і, як наслідок, позитивно впливатимуть на вирішення багатьох соціально-економічних проблем у нашій державі.

Розроблені нами місія та стратегія правової складової післядипломної освіти керівників для системи охорони здоров'я України ґрунтуються на тому, що вищезазначені фахівці розглядаються як спеціалісти, підготовка яких здійснюється на основі органічної єдності загального, особливого та індивідуального. На наше переконання, за допомогою саме такого підходу слід розробити і програму курсу "Медичне право" для післядипломної освіти юристів.

Загальне – це складова частина підходів до формування професійної моделі сучасного керівника з державного управління.

Особливе – має свою специфіку і зумовлене особливостями підготовки керівників для медичної галузі як невід'ємної складової української культури.

Індивідуальне – передбачає врахування того, що стримуючим фактором в юридичній підготовці лікарів на рівні післядипломної освіти є дуже невелика кількість фахівців у галузі юридичного забезпечення медичної та фармацевтичної діяльності. На нашу думку, важливою в цьому аспекті є позиція професора С. Стеценка, який один з небагатьох має і медичну, і юридичну освіту. Саме тому його погляди на викладання медичного права для лікарів та юристів ми вважаємо надзвичайно конструктивними. На переконання С. Стеценка, в ідеалі викладати медичне право повинні спеціалісти, які мають дві вищі освіти – медичну та юридичну. У теперішній час в Україні таких фахівців одиниці, до того ж їх (з різних причин) не приваблює викладацька діяльність. Одним з можливих шляхів дієвого впливу на розвиток медичного права як навчальної та наукової дисципліни може бути створення самостійних кафедр, які б займалися викладанням медичного права.

У контексті викладеного вище, вважаємо за доцільне зупинитися на характеристичі моделі сучасного фахівця в галузі медичного права.

На наше глибоке переконання, передусім професіоналізм визначатиме успіх чи неуспіх фахівця у цій галузі права. Професіоналізм – це, насамперед, здатність сучасних спеціалістів визначати з урахуванням умов і реальних можливостей найбільш ефективні шляхи та способи реалізації поставлених перед ними завдань у межах нормативного визначення повноважень. Високий професіоналізм – одна з основних і найважливіших складових сучасного керівника.

З професіоналізмом фахівців у галузі медичного права тісно пов'язана культура управлінської діяльності. Ми погоджуємося з тими дослідниками цієї проблеми [3], які під культурою управлінської діяльності розуміють такий рівень державницького розвитку системи управління, що визначається професіоналізмом, компетентністю, моральними принципами державних службовців, їх здатністю створювати умови для ефективного впливу системи на реальне життя громадян.

Коли мова йде про культуру управлінської діяльності як про основу професійної моделі фахівця у галузі медичного права, не можна не погодитися з думкою професорів Б. Гаєвського та В. Ребкала [3] про те, що культура сучасного фахівця повинна спиратися на патріотизм, який, у свою чергу, ґрунтується на базових національних засадах.

З метою конкретизації загальних підходів до формування професійної моделі фахівця у галузі медичного права у частині особливостей їх використання дослідимо зазначені вище складові успішної діяльності. У табл. 1 (за матеріалами [5]) подано співвідношення між групами якостей, що характеризують організаційно-управлінську діяльність керівника, та критерії їх оцінки.

Таблиця 1

**Ранжування груп якостей
та критерії їх оцінки в організаційно-управлінській діяльності фахівця сучасного типу**

Ранги якостей	Групи якостей	Критерії оцінки
1	Професіональна управлінська компетентність	Наявність професійних знань та вмінь у сфері управління, досвід роботи на конкретній управлінській посаді
2	Організаційні якості	Вміння будувати взаємовідносини з людьми
3	Діловитість	Ставлення до роботи
4	Моральність, духовність	Ступінь вияву морально-етичного рівня індивіда
5	Політична культура	Ставлення до інтересів суспільства та трудового колективу, повага до особистості
6	Працездатність	Здатність до активної тривалої творчої діяльності

На завершення короткого викладу основних складових професійної моделі сучасного фахівця в галузі медичного права зазначимо, що дуже важливою сферою управлінської діяльності є сфера особистості спеціалістів, їх якості, що визначають здатність керувати самим собою. Адже саме особистість – всебічно розвинена, високоосвічена, професійно підготовлена

окрема людина як найвища соціальна цінність – стає головною рушійною силою поступу України у формуванні демократичної та правової держави.

На підставі викладеного вище варто зробити такі узагальнюючі висновки:

1. Питання права, медичного права та законотворчої діяльності ще не стали однією з важливих складових

вих післядипломної підготовки керівників для системи охорони здоров'я України та юристів-практиків.

2. Місією розробленої авторами правової складової післядипломної підготовки керівників для системи охорони здоров'я України та кадрового резерву є професійна підготовка висококваліфікованих відповідальних кадрів для державного управління системою охорони здоров'я, зокрема її приватного сектору, спроможних розробляти, аналізувати і реалізовувати державну політику у сфері охорони здоров'я.

3. Встановлено, що основними складовими професійної моделі фахівця в галузі медичного права є такі: професіоналізм, культура управлінської діяльності, патріотизм та особистісні якості.

4. Визначено, що в Україні практично відсутні спеціалісти, які б мали необхідний обсяг знань як у сфері юриспруденції, так і в медицині; очевидною є неконсолідованість діяльності представників правової та медичної науки.

5. Системний аналіз опрацьованих у процесі роботи літературних джерел доводить, що питання науково-теоретичного обґрунтування засад медичного пра-

ва в Україні комплексно не розглядалися. Саме тому в контексті зазначеної проблематики подальшої розробки потребують: теоретико-методологічні засади дослідження медичного права; особливості медичного права як навчальної та наукової дисципліни, її роль і місце в системі правової та медичної науки і практики; особливості правового регулювання медичної діяльності в різні історичні періоди України (зокрема, особливий науковий інтерес становить дослідження законотворчої діяльності в Україні у бездержавний період, у період визвольної боротьби українського народу за відновлення власної держави (1917–1920 рр.) та впродовж державної незалежності (1991–2008 рр.)); питання гармонізації національного законодавства України у галузі охорони здоров'я з правовими стандартами Ради Європи та Європейського Союзу; механізми взаємодії органів управління та лікувально-профілактичних закладів державної системи охорони здоров'я України з приватними медичними підприємствами, об'єднаннями та кооперативами, а також правове регулювання діяльності відомчої медицини.

Список використаних джерел

1. Вороненко Ю.В., Радий Я.Ф. Медичне право в системі права України: стан і перспективи розвитку // Український медичний часопис. – 2006. – № 5 (55). – С. 5–10.
2. Вороненко Ю.В., Радий Я.Ф. Право – важлива складова програми післядипломної підготовки керівників системи охорони здоров'я України // Український медичний часопис. – 2006. – № 6 (56). – С. 35–39.
3. Гасвський Б.А., Ребкало В.А. Чи спроможна сучасна наука управління впливати на становлення українського менталітету? // Вісник УАДУ. – 1996. – № 3. – С. 44–57.
4. Медицинское право Украины: Учеб. пособ. / В.Д. Волков, Л.Н. Дешко, В.П. Заблоцкий и др. – Донецк: ДонНУ, 2005. – 268 с.
5. Персональный менеджмент: Учеб. / С.Д. Резник, С.Н. Соколов, Ф.Е. Удолов и др. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФА-М, 2002. – 622 с.
6. Радий Я.Ф. Медичне право – важлива складова програми післядипломної підготовки керівників для системи охорони здоров'я // Управління закладом охорони здоров'я. – 2007. – № 7. – С. 91–94.
7. Сергеев Ю.Д., Мохов А.А. Основы медицинского права России: Учеб. пособ. / Под ред. Ю.Д. Сергеева. – М.: ООО “Медицинское информационное агентство”, 2007. – 360 с.
8. Стеценко С.Г. Медицинское право: Учеб. – СПб.: Изд-во “Юридический центр Пресс”, 2004. – 572 с.

Стратегічні орієнтири формування ефективної системи муніципального фінансового контролю

О.Д. Скопич,
аспірант НАДУ при Президентові України

Трансформаційні процеси в українському суспільстві зумовлюють необхідність вирішення важливого завдання – створення в державі дієвої фінансово-бюджетної системи та ефективних механізмів для її подальшого вдосконалення. Це вимагає переосмислення ролі держави у здійсненні фінансового контролю взагалі та місцевих бюджетів зокрема, концепції зовнішнього та внутрішнього фінансового контролю,

взаємозв'язків структурних елементів державного контролю як цілісної системи.

В умовах переходу до ринку зростає проблема формування бюджетів місцевого самоврядування для проведення науково обґрунтованої соціально-економічної політики, що пов'язано з накопиченням, розподілом і використанням фінансових ресурсів. Дотримання суб'єктами місцевого самоврядування чинного законодавства із зазначених питань залежить від функціонування організаційно-правового механізму

державного управління сферою фінансового контролю на регіональному та місцевому рівнях.

Негативні тенденції зростання незаконного, нецільового використання бюджетних коштів та інших бюджетних правопорушень у регіонах свідчать про недосконалість системи фінансового контролю та системи відповідальності за недотримання вимог і правил у бюджетній сфері. Звітні показники, що характеризують фінансово-бюджетну дисципліну, останніми роками доводять неспроможність існуючої системи фінансового контролю ефективно здійснювати функції контролю в цілому у державі та на місцевому рівнях. Таким чином, актуалізується проблематика вивчення фінансового контролю в системі органів місцевого самоврядування.

У теперішній час питання фінансового контролю перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних фахівців, а саме: М. Білухи, Ф. Бутинця, А. Бутка, В. Гаращук, А. Ісмаїлова, М. Каленського, В. Нагребельного, В. Шевчука, О. Юрченка, а також висвітлюються у працях зарубіжних учених І. Белобжецького, Е. Вознесенського, О. Грачової, С. Рябухіна. Питанням організації та методів фінансового контролю присвячені роботи О. Андрійка, В. Авер'янова, Н. Нижник, проблемам державного фінансового контролю – дослідження В. Мельничука, Л. Савченка, І. Стефанюка, В. Стрельцова, В. Шамрая. Вагомий внесок у вивчення питань бюджетного процесу і, зокрема, виконання місцевих бюджетів зробили вітчизняні дослідники: О. Василик, О. Іваницька, В. Кравченко, І. Луніна, В. Опарін, О. Поважний, І. Розпутенко, С. Юрій, В. Юришин, М. Чумаченко. Державний та незалежний аудит розглядають у своїх працях американські вчені. Так, Дж. Робертсон, В. Тейлор,

Д. Ірвін вивчали організацію внутрішнього фінансового контролю. Види та суб'єкти фінансового контролю місцевих бюджетів досліджував польський учений Б. Дольницькі.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування засад становлення та розвитку управління сферою фінансового контролю діяльності органів місцевого самоврядування в умовах ринкової економіки, опрацювання практичних рекомендацій щодо підвищення його ефективності.

У теперішній час держава, на жаль, не має можливості реально оцінити фактичний стан справ з фінансово-бюджетною дисципліною в Україні. Посилення контрольних заходів, розпочате у 2005 р., призвело до значного збільшення обсягів виявлених фінансових порушень, що певною мірою засвідчило приховані “резерви” порушень (рис. 1, за даними [5]). Якщо й надалі спостерігатимуться такі темпи зростання обсягів фінансово-бюджетних порушень, то, на нашу думку, створиться реальна загроза дестабілізації бюджетного процесу. Це може призвести, зокрема, до невиконання плану бюджетних надходжень на загальнодержавному та місцевому рівнях, значного збільшення бюджетної заборгованості, переливання бюджетних коштів з напрямів підтримки важливих для суспільства державних цільових програм до різного роду сумнівних проєктів розвитку. Чинна система фінансового контролю в Україні не дозволяє відслідковувати законність та відповідність спрямування бюджетних коштів на видатки розвитку, що й спонукає суб'єктів господарювання та представників “регіональних еліт” до їх незаконного отримання та нецільового використання.

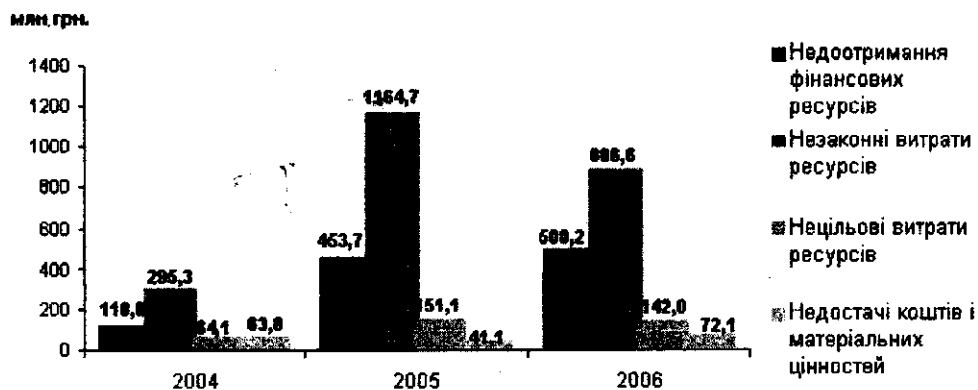

Рис. 1. Тенденції виявлених обсягів фінансових порушень у 2004–2006 рр.

Реалізація державних програм розвитку та реформування економіки України потребує ефективної системи фінансового контролю. Від того, наскільки достовірною та дієвою є інформація, що надається цією системою, залежить обґрунтованість та ефективність управлінських рішень, прийнятих керівниками всіх рівнів, а отже, фінансово-економічний та соціально-політичний добробут суспільства.

Фінансовий контроль необхідно розглядати як багатогранну систему аналізу та перевірки закон-

ності, раціональності, доцільності процесів формування і використання фінансових ресурсів на всіх рівнях управління, оцінки ефективності прийнятих управлінських рішень для досягнення на цій основі економічного зростання. Широка сфера застосування фінансового контролю дозволяє суттєво впливати на весь економічний процес, стежити за дотриманням фінансової безпеки держави, досягненням фінансової самодостатності регіонів, секторів і галузей економіки, збалансованістю державного і місцевих бюджетів,

захищеністю фінансово-економічних інтересів громадян і суспільства. Рациональна організація та ефективне функціонування фінансового контролю сприяє забезпеченню національних економічних інтересів держави, поліпшенню керованості фінансовими ресурсами, розвитку ринкової економіки.

Внаслідок нескоординованої трансформації система фінансового контролю наразі витрачає непропорційно великі ресурси на своє утримання, зберігає багато рис пострадянського періоду, особливо в організаційно-функціональній структурі та методах роботи контролюючих органів, а тому є морально застарілою і фактично не забезпечує необхідного прогресу.

Однак після отримання незалежності Україна досягла позитивних зрушень у розвитку своєї системи фінансового контролю. Так, з прийняттям у 2001 році Бюджетного кодексу України було частково створено правове поле для розвитку державного і муніципального фінансового контролю, проте лише в частині контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

У зв'язку з цим актуальним і доцільним є формування концепції розвитку фінансового контролю, яка б відповідала сучасним вимогам та сприяла стабільному зростанню економіки України та її регіонів. Така концепція повинна базуватися на принципі децентралізації системи фінансового контролю. Необхідно чітко визначити роль і місце держави й органів місцевого самоврядування у цій сфері, зокрема одночасно розмежувати компетенції між усіма рівнями влади, визначивши функціональні повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування, у тому числі обласних і районних рад, які б виключали дублювання цих функцій.

Реалізація положень Закону України "Про місцеве самоврядування" зумовлює появу в Україні принципово нових суб'єктів фінансового контролю, якими стають органи місцевого самоврядування [2]. Вони повинні відігравати дедалі важливішу роль у здійсненні фінансового контролю за таких обставин. Передусім органи місцевого самоврядування є дієвим засобом суспільного самоконтролю. Саме тут значною мірою концентрується нереалізований потенціал регіонів, який обов'язково необхідно розвивати. Крім того, вони є суб'єктами управління фінансовими ресурсами та майном відповідних територій. Місцеві бюджети, які є складовою бюджетної системи та основою фінансової бази діяльності органів самоврядування, забезпечують фінансування заходів економічного і соціального розвитку, що здійснюється органами влади й управління на відповідній території. Згідно із зазначеним законом, органи місцевого самоврядування уповноважені здійснювати фінансовий контроль, зокрема щодо бюджету, фінансів, цін, права власності, соціально-економічного розвитку, планування та обліку, відносин з підприємствами, установами й організаціями, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад тощо.

Проте слід наголосити, що за попередні роки так і не відбулося суттєвого покращання фінансово-бюджетної дисципліни при використанні бюджетних коштів. Поліпшення абсолютних показників, що характеризують фінансово-бюджетну дисципліну, за останні роки не дає підстав стверджувати про фактичне покращання стану у цій сфері, оскільки вони змінювалися в умовах значного скорочення кількості перевірок органами Державної контрольно-ревізійної служби.

Перевірки виконання бюджетів усіх рівнів дають змогу визначити характерні порушення, головною причиною яких є: недотримання органами місцевого самоврядування та виконавчої влади норм законодавства на стадіях формування та виконання відповідних бюджетів; відсутність дієвого контролю над підпорядкованими установами й організаціями щодо бюджетної дисципліни; неналежна організація попереднього та поточного контролю. Типовим порушенням у регіонах є недотримання порядку розподілу доходів між бюджетами різних рівнів, багато проблем створюють цегрові форми розрахунків у бюджетній сфері, відбувається зростання обсягів фінансування з місцевих бюджетів установ, які утримуються за рахунок коштів державного бюджету, що суперечить вимогам Бюджетного кодексу України.

Локально-стихійні заходи стосовно посилення контрольно-ревізійної діяльності, що їх останнім часом вживає Кабінет Міністрів України, не змінять ситуацію в напрямі поліпшення фінансово-бюджетної дисципліни. Для цього необхідно розробити чітку Стратегію розвитку фінансового контролю та якнайшвидше її впровадити.

Основним критерієм дієвості Стратегії має бути її ефективність. Стратегія може бути визнана ефективною, якщо вона забезпечуватиме стабілізацію бюджетної системи України, сприятиме економічному зростанню держави, зменшенню корупції у бюджетній сфері та скороченню тіньового сектору економіки. Водночас стратегія буде ефективною, якщо вона стане органічною складовою економічної стратегії держави.

Принцип ефективності, на якому побудована нинішня бюджетна система України, вимагає від усіх учасників бюджетного процесу досягнення запланованих цілей із залученням мінімуму бюджетних коштів та досягнення максимального результату в умовах використання визначеного бюджетом обсягу коштів. На нашу думку, визначення мінімального обсягу бюджетних коштів для впровадження Стратегії з метою досягнення максимального результату є неприйнятним для її розробки та впровадження, виходячи з самої мети стратегії. Тому йдеться про залучення повного спектру суспільних ресурсів, у тому числі й бюджетних. Але бюджетні ресурси на зазначені цілі мають залучатися у більш ефективний та оптимальний спосіб. Адже така Стратегія має розроблятися на перспективу, оскільки поставлені завдання є комплексними і об'єктивно не можуть бути вирішені за 1–3 роки. Впровадження оновленої системи передбачає

також певні зміни в менталітеті та культурі суспільства. Безумовно, це дуже тривалий процес, що особливо важливо на рівні місцевих органів влади та місцевого самоврядування.

Одним з основних напрямів Стратегії має бути розвиток системи муніципального фінансового контролю як основи забезпечення функціонування важливої складової бюджетної системи – місцевих бюджетів. Основними напрямками розбудови муніципального контролю мають бути створення в органах місцевого самоврядування всіх рівнів системи внутрішнього та громадського контролю за витрачанням бюджетних коштів і системи зовнішнього незалежного контролю.

Щоб розпочати діяльність з розробки Стратегії, необхідно:

- провести розширені обговорення у Кабінеті Міністрів України, Верховній Раді України, з органами місцевої влади та місцевого самоврядування, консультації з громадськістю для забезпечення належного сприйняття, розуміння та відповідального ставлення до реформування системи;
- здійснити розрахунки необхідних ресурсів (кошти, кадрові та інформаційні ресурси, майно) і визначити їхні джерела, розрахувати собівартість реформи та зіставити з державними вигодами від впровадження сучасної контролюючої системи;
- визначитися з єдиною термінологією у сфері муніципального фінансового контролю та привести її у відповідність до міжнародних вимог; розробити та затвердити єдину класифікацію муніципального фінансового контролю, видів, форм та методів контролю; чітко розмежувати функції внутрішнього та зовнішнього фінансового контролю; окреслити межі системи муніципального фінансового контролю, відокремивши її від приватної та ринкової діяльності суб'єктів господарювання, зосередити її діяльність переважно на місцевих бюджетах, трансфертах і комунальній власності, а також дотриманні основних принципів, закладених у Бюджетному кодексі України: законності, єдності бюджетної системи України, обґрунтованості, цільового використання бюджетних коштів, ефективності, прозорості та відповідальності учасників бюджетного процесу;
- зосередитися на забезпеченні правильності обчислення, повноти і своєчасності сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та інших надходжень до бюджету, тобто на забезпеченні виконання доходної частини бюджету в аспекті муніципального фінансового контролю ринкової діяльності суб'єктів господарювання;
- розробити на підставі обраних напрямів розвитку відповідні законопроекти та внести зміни і доповнення до чинного законодавства;

- створити єдину інформаційну базу даних щодо планування, реалізації та звітування відповідних процесів у системі державного та муніципального фінансового контролю як на центральному, так і на місцевому рівнях.

Запровадження та реалізація Стратегії за визначеними напрямами має відбуватися поетапно, за чітко визначеним планом дій із зазначенням цілей кожного етапу та строків його виконання. При цьому велику увагу слід приділити здійсненню регіонального моніторингу реалізації стратегії. Регіональний моніторинг – це комплекс заходів з аналізу, оцінювання й контролю реалізації цілей Стратегії, що охоплює спеціально організовану та постійно діючу систему формування необхідної статистичної звітності, збирання й аналіз статистичної інформації, здійснення альтернативних інформаційних заходів (проведення соціологічних досліджень, вивчення звітів аналітиків) щодо діагностики стану та тенденцій розвитку регіону.

У ході моніторингу виконання Стратегії вирішуються такі завдання: стимулювання реалізації окремих проектів і Стратегії в цілому; оцінка досягнення головної мети; отримання інформації для ухвалення рішень про розподіл ресурсів на досягнення мети або для коректування цілей; оцінка ступеня реалізації заходів, їх уточнення і коригування; підтримка в робочому стані структури моніторингу і реалізації Стратегії.

Водночас у прийнятій Кабінетом Міністрів України "Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю" [4], головною метою якої є підвищення ефективності використання державних ресурсів та адаптація системи державного внутрішнього фінансового контролю України до відповідної системи ЄС, розвиток муніципального фінансового контролю як окремих напрям розвитку взагалі не окреслено. Довкола місцевого самоврядування традиційно виникали й виникають перманентні дискусії, що насамперед відбивають спроби відповісти на питання стосовно природи і сутності явища суспільного життя та його місця в механізмі управління державними справами. Одним з таких полемічних питань є питання про роль та місце місцевого самоврядування: чи це лише елемент громадянського суспільства, що прагне побудувати Україна, чи складова державного механізму, основне соціально-політичне призначення якого полягає у реалізації завдань та функцій держави.

Відповідно до норм Конституції України [1], місцеве самоврядування є правом територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення у межах законів України. Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право й реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України. У ст. 142–145 Конституції України та нормах Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [2] чітко визначено функції та повноваження органів

місцевого самоврядування – вони не належать до державного сектору. Лише окремі, а саме делеговані, повноваження органів виконавчої влади, надані законом органам місцевого самоврядування, можна розглядати як державні. Водночас у Законі України “Про місцеве самоврядування в Україні” визначено, що державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування може здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України, і не повинен призводити до втручання органів державної влади чи їхніх посадових осіб у здійснення органами місцевого самоврядування наданих їм власних повноважень [2].

Отже, вищенаведене зумовлює необхідність зміни пріоритетів державної регіональної політики у сфері фінансового контролю. Йдеться про створення та розвиток в Україні системи муніципального фінансового контролю, яку необхідно виважено й обґрунтовано відпрацювати. Розширення фінансової автономії органів місцевого самоврядування України потребує запровадження спеціальних процедур фінансового контролю й аудиту їхніх рахунків та фінансових операцій. З цієї метою доцільно прийняти спеціальний закон про фінансовий контроль в Україні.

Головними завданнями муніципального фінансового контролю слід визначити: перевірку законності й ефективності використання фінансових ресурсів держави, сконцентрованих у місцевих бюджетах; стеження за дотриманням фінансової безпеки держави і передусім бюджетної стабільності; встановлення доцільності й раціональності використання фінансових ресурсів, зосереджених на відповідній території; виявлення достовірності та повноти надходжень до місцевих бюджетів усіх рівнів, а також цільових і позабюджетних фондів.

Система муніципального фінансового контролю повинна складатися з таких елементів: 1) суб'єкт контролю; 2) об'єкт контролю; 3) предмет контролю; 4) теоретико-методологічна база; 5) законодавчі та нормативно-правові акти; 6) організаційно-функціональна структура; 7) науково-дослідна та навчальна бази; 8) кадрове забезпечення; 9) матеріально-технічне та фінансове забезпечення; 10) інформаційно-комунікативна інфраструктура.

Контроль бюджетного процесу на муніципальному рівні може стати реальністю лише за наявності відповідних контролюючих суб'єктів. Проте їх невідзначеність у сучасних умовах унеможливорює здійснення процедури контролю. Таким чином, найсуттєвішою передумовою функціонування контролюючої системи на муніципальному рівні є визначення ініціаторів і виконавців процедур контролю за процесами формування місцевих бюджетів.

Об'єктами муніципального фінансового контролю повинні стати кошти відповідних місцевих бюджетів та трансфери, фінансові відносини між різними рівнями місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання, їх відносини зі сферами державної влади й суспільства стосовно формування та використан-

ня фінансових ресурсів для задоволення соціально-економічних потреб територіальних громад і окремих територій.

Основні принципи муніципального фінансового контролю мають відповідати принципам, закладеним у Бюджетному кодексі України. Це, зокрема, принципи обґрунтованості та повноти, цільового використання бюджетних коштів, справедливості й неупередженості, відповідальності учасників бюджетного процесу, публічності, прозорості та субсидіарності.

Система муніципального фінансового контролю може застосовувати всі форми фінансового контролю (попередній, поточний, наступний), оскільки вони перебувають у тісному взаємозв'язку, тим самим забезпечуючи безперервний характер контролю. Основними методами, які найбільш доцільно використовувати органами, уповноваженими на здійснення муніципального фінансового контролю, на погляд автора, є аудит та тематична перевірка. Важливим елементом муніципального фінансового контролю є звітування про виконання бюджету. Згідно з вимогами Бюджетного кодексу України, перевірка звіту про виконання місцевого бюджету повинна здійснюватися комісією з питань бюджету відповідної ради, яка розглядає показники виконання місцевого бюджету з профільними комісіями. Саме на цьому етапі бюджетного процесу необхідно посилити роль муніципального фінансового контролю.

Однією з головних проблем створення та розвитку муніципального фінансового контролю в Україні є неформованість інституцій, які б забезпечували його ефективність і дієвість у кожному окремому регіоні. Органи місцевого самоврядування не мають належного законодавчого забезпечення та фінансової бази для вирішення питань створення і розвитку системи муніципального фінансового контролю. На думку автора, одним із перших кроків на цьому шляху має бути створення органами місцевого самоврядування структурних підрозділів з внутрішнього контролю та аудиту, які б здійснювали на належному рівні контроль за такими аспектами: оцінка обґрунтованості й законності показників проектів відповідних бюджетів та їх виконання; формування і використання фінансових ресурсів відповідної території; виконання місцевих програм економічного та соціального розвитку. Зазначені підрозділи забезпечували б організацію та проведення поточного контролю за належним виконанням відповідних бюджетів, проведення тематичних перевірок і обстежень за окремими статтями бюджету, перевірку підприємств, що отримували кошти місцевих бюджетів. Також доцільно уповноважити служби внутрішнього контролю та аудиту на проведення аналізу порушень і відхилень від затверджених показників при виконанні бюджету, визначення причин таких порушень і підготовки пропозицій щодо їх усунення та недопущення у подальшому.

Отже, в умовах сучасного бюджетного процесу створення системи муніципального фінансового контролю є необхідним і обґрунтованим з погляду забезпечення на належному рівні фінансово-бюджетної дис-

ципліни, передусім у регіонах. Реформа фінансового контролю в Україні у частині децентралізації контрольних функцій і повноважень з їх передачею місцевим органам влади й органам місцевого самоврядування повинна здійснюватися синхронізовано з реформою міжбюджетних відносин.

Таким чином, проведені дослідження дає змогу сформулювати такі принципові положення, висновки та пропозиції (як теоретичної, так і практичної спрямованості) щодо напрямів, методів та інструментів формування та ефективного функціонування системи фінансового муніципального контролю:

1. Встановлено, що фінансовий контроль необхідно розглядати як багатогранну систему аналізу та перевірки законності, раціональності, доцільності процесів формування і використання фінансових ресурсів на всіх рівнях управління, оцінки ефективності прийнятих управлінських рішень для досягнення на цій основі економічного зростання.
2. Концепція державного фінансового контролю повинна будуватися на принципі децентралізації системи фінансового контролю. Необхідно чітко визначити роль і місце держави й органів місцевого самоврядування у цій сфері, зокрема одночасно розмежувати компетенції між усіма рівнями влади, визначивши функціональні повноваження органів державної влади і місцевого самоврядування, у тому числі обласних та районних рад, які б виключали дублювання цих функцій.
3. Запропоновано Стратегію розвитку фінансового контролю, одним із основних напрямів реалізації якої має бути розвиток системи муніципального фінансового контролю як основи забезпечення функціонування важливої складової бюджетної системи – місцевих бюджетів. Запровадження та реалізація такої

Стратегії має відбуватися поетапно, за чітко визначеним планом дій із зазначенням цілей та строків їх досягнення.

4. Зазначено, що для покращання заходів з реалізації Стратегії велике значення має здійснення регіонального моніторингу реалізації стратегії. Розглянуто елементи системи регіонального моніторингу та його основні завдання.
5. Головними завданнями муніципального фінансового контролю слід визначити: перевірку законності й ефективності використання фінансових ресурсів держави, сконцентрованих у місцевих бюджетах; стеження за дотриманням фінансової безпеки держави і передусім бюджетної стабільності; встановлення доцільності й раціональності використання фінансових ресурсів, зосереджених на відповідній території; виявлення достовірності та повноти надходжень до місцевих бюджетів усіх рівнів, а також цільових і позабюджетних фондів.

Зрозуміло, що багато теоретичних і методичних питань, пов'язаних з розвитком системи фінансового контролю у сфері місцевого самоврядування, особливо в сучасних умовах, залишаються невирішеними. Так, у теперішній час в науковій літературі майже не опрацьовані питання організації фінансового контролю діяльності територіальних громад, зокрема його характерні риси, об'єкти та суб'єкти, форми і методи, дієві механізми тощо. Також у практиці соціально-економічних та адміністративних перетворень в Україні спостерігається дублювання функцій органів державного фінансового контролю та низька ефективність їх функціонування в цілому.

Усе це спричинює необхідність здійснення подальшого дослідження щодо удосконалення існуючої системи муніципального фінансового контролю.

Список використаних джерел

1. Конституція України. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
2. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
3. Постанова Кабінету Міністрів України “Про упорядкування структури місцевих державних адміністрацій” від 18.05.2000 р. № 821 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 91.
4. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 р. № 158-р. – Режим доступу: <http://www.acrada.gov.ua> – Заголовок з екрана.
5. Офіційний сайт Головного контрольно-ревізійного управління України. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua> – Заголовок з екрана.

Рецензія на монографію В.І. Колеснік “Статистичне забезпечення регіонального управління”

Нещодавно вийшла з друку монографія кандидата економічних наук В.І. Колеснік “Статистичне забезпечення регіонального управління”¹. Її автор – начальник Головного управління статистики в Автономній Республіці Крим, яка одночасно є доцентом і викладачем статистики Таврійського державного університету ім. В.І. Вернадського у м. Сімферополі. Це перша серйозна і багатопланова монографія, присвячена важливій проблемі вдосконалення соціально-економічної статистики як інформаційної бази для підвищення рівня регіонального управління. Наразі у сфері статистики немає подібних досліджень, у яких би так масштабно розглядалися ці проблеми на загальнодержавному рівні. Щодо окремих статистичних аспектів удосконалення певних напрямів загальнодержавної статистики, то слід відмітити монографії І.В. Калачової “Інформаційне забезпечення соціального управління”² та О.О. Васечко “Методологічні основи статистики підприємств”³. Поеднання автором практичної та науково-викладацької роботи об’єктивно сприяло більш глибокому розумінню напрямів удосконалення регіональної статистики, аналізу шляхів вирішення наявних проблем та обґрунтуванню можливостей використання статистичних даних органами регіональної та місцевої виконавчої влади.

Трансформаційний перехід від колишньої планово-адміністративної радянської до сучасної ринкової економіки зумовив значні зміни у роботі регіональних статистичних органів щодо забезпечення потреб управління, в тому числі й тих, що виникли в останні роки. Так, у нових умовах органи регіональної виконавчої влади стали нести значно більшу відповідальність за результати роботи підприємств, установ, особливо в промисловості, будівництві, транспорті, які за радянських часів знаходились у підпорядкуванні союзних міністерств. Водночас значно ускладнилися реальні можливості отримання деяких важливих соціально-економічних даних для внутрішньорегіонального рівня – адміністративно-територіальних районів, міст – які є результатом вибіркового, а не суцільних статистичних обстежень. Насамперед йдеться про нові вибіркові обстеження економічної активності населення, умов життя домогосподарств. Вони передбачають отримання даних для країни в цілому та 27 її регіонів, за відсутності (як і в інших країнах)

можливості одержання вкрай важливої та необхідної аналогічної внутрішньорегіональної соціально-економічної інформації (по так званих, як це прийнято в статистиці західних країн, малих територіях).

У теперішній час на всіх рівнях територіального управління гостро стоїть питання пристосування наявної системи статистичних даних до потреб регіональних органів влади та місцевого самоврядування. Про активне використання статистичної інформації при розгляді підсумків розвитку регіону за минулий рік на засіданні Ради міністрів АР Крим свідчить, наприклад, стаття “Магічна сила статистики” в газеті “Урядовий кур’єр” (№ 47, 13 березня 2008 р.).

У сучасних умовах все гостріше відчувається необхідність у вивченні стану та визначенні шляхів вирішення проблем статистичного забезпечення управління соціально-економічними процесами на регіональному рівні.

Рецензована монографія, що складається з п’яти розділів та кількох додатків, спрямована на комплексне та послідовне дослідження вказаних проблем. У теоретико-методологічному контексті її характерною рисою є те, що автор розглядає організаційні засади статистичних досліджень у тісному взаємозв’язку з методологічними основами вивчення соціально-економічного розвитку регіонів і пропонує чимало новаторських підходів до вирішення питань, які при цьому постають.

У першому розділі розглядаються існуючі підходи до трактування поняття “регіон” як об’єкта статистичного дослідження, визначаються теоретико-методологічні засади регіональної статистики щодо її відповідності потребам регіонального управління. Значна увага приділена аналізу статистичної інформації, необхідної для забезпечення обґрунтованої регіональної економічної та соціальної політики, зокрема за такими напрямками, як інвестиційні потреби, ринок праці, демографічні процеси. Автор логічно та послідовно досліджує ці аспекти у наступних розділах монографії.

Другий розділ монографії присвячений дослідженню загальних принципів формування регіональних статистично-інформаційних систем. Особлива актуальність цього питання проявляється при визначенні того, яка саме додаткова статистична інформація потрібна регіональним та місцевим органам виконавчої влади. Виявлені основні складові створення програм та проведення статистичних спостережень у теперішній час. При цьому виділені негативні моменти формування первинної ланки статистичних показників. У зв’язку з цим обґрунтовується необхідність розробки та пропонується методика оцінки рівня забезпеченості органів влади регіону статистичною інформацією. З цього випливає, що далеко не всі

¹ Колеснік В.І. Статистичне забезпечення регіонального управління: Монографія. – К.: ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2007. – 475 с.

² Калачова І.В. Інформаційне забезпечення соціального управління: Монографія. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 352 с.

³ Васечко О.О. Методологічні основи статистики підприємств: Монографія. – К.: НТК стат. дослідж., 2005. – 296 с.

потреби статистичного забезпечення управління в регіонах можуть бути вирішені зусиллями регіональних статистичних органів. Деякі напрями вдосконалення статистики потребують уваги та активної допомоги Держкомстату України.

У другому розділі особливої уваги заслуговує також розробка автором концепції організаційного механізму проведення проблемно-орієнтованого регіонального моніторингу, що являє собою комплекс статистичних заходів, направлених на отримання специфічної регіональної інформації.

При аналізі цілей проведення регіонального моніторингу автор правомірно підкреслює його методологічний зв'язок з загальнодержавними спостереженнями, з одного боку, і специфічними відмінностями та потребами регіональних досліджень – з іншого. Такий підхід до виявлення та розмежування цілей регіональних статистичних спостережень безумовно заслуговує позитивної оцінки. У цій частині монографії висвітлені питання необхідності та достатності інформації, логічних зв'язків первинних та зведених баз даних. Також критично аналізуються процеси гармонізації показників, одержаних з різних джерел. Заслугою автора є визначення напрямів створення єдиної регіональної інформаційної системи, що ґрунтується на республіканській базі статистичної інформації.

У третьому розділі розглядаються результати наукових досліджень у частині застосування статистичної методології при аналізі соціально-економічного стану регіону. Для вирішення завдань статистичного забезпечення управлінських процесів виконано комплексний аналіз стану та тенденцій розвитку регіону з урахуванням раніше окреслених механізмів коригування проблем розвитку територій. Особлива роль при цьому відведена розробці нової методики визначення величини економічного потенціалу регіону на базі наявної статистичної інформації.

Привертає увагу вдало виконаний автором аналіз тенденцій розвитку ринкової інфраструктури регіону та ефективності окремих напрямів соціальної політики. Цікавим є запропонований новий підхід до порівняльного аналізу рейтингових оцінок соціально-економічного стану окремих територій. У цьому розділі також досліджуються особливості статистичного забезпечення реалізації соціальних програм, зокрема аналізуються кількісні та якісні показники рівня споживання населенням основних продовольчих товарів.

Четвертий розділ висвітлює основні методологічні аспекти статистичного забезпечення управління економікою. Автор правомірно зосередив зусилля на розробці методології статистичного моделювання взаємозв'язків макроекономічних показників, що дає можливість відстежити їх вплив на динаміку валового регіонального продукту. Набули подальшого розвитку методи оцінювання регіональної ефективності.

У цьому розділі обґрунтовані нові методичні підходи до розрахунку обсягів економічної діяльності в регіоні, яка безпосередньо не спостерігається. Показано, що найбільші обсяги економіки, яка не спостерігається, виявлені в галузі торгівлі. Значною мірою це також стосується оцінок обсягів сільськогосподарсь-

кої продукції, що виробляється в господарствах населення, а не сільгоспдприємствами. В АР Крим у 2006 р. господарства населення виробили 44% загального обсягу сільськогосподарської продукції. Автором розглянуті та обґрунтовані також інші методологічні аспекти об'єктивного визначення цього показника.

У п'ятому розділі представлені результати розробки рекомендацій щодо вдосконалення прийняття управлінських рішень на основі аналізу, моніторингу та активного використання статистичних показників, їх "діагностики" для оцінки соціальних та економічних процесів у регіоні. Розглянуті теоретичні засади механізму регулювання регіональних процесів. Автор пропонує концептуальні основи побудови програм статистичного забезпечення управління. Розроблена схема забезпечення інформацією моніторингу виконання регіональних програм є новою і актуальною складовою задоволення потреб удосконалення управління в регіонах.

Відзначаючи вагомі наукові досягнення і дієві практичні рекомендації автора монографії, потрібно наголосити, що, незважаючи на досить великий обсяг роботи, неможливо охопити всі потенційно існуючі напрями вдосконалення статистичної інформації. Так, відповідно до певних особливостей АР Крим, більшої уваги потребувало дослідження курортно-оздоровчих та туристичних аспектів цього регіону. Щодо міжрегіональних порівнянь по Україні, то відчувається потреба у висвітленні причин, у тому числі методологічних, наявних розбіжностей між регіонами України за показниками регіонального валового продукту на особу, індексами промислового виробництва тощо. Також необхідно було б приділити більше уваги статистико-інформаційного забезпеченню потреб органів місцевої влади (адміністративних районів, міст).

У цілому рецензована монографія безумовно заслуговує високої позитивної оцінки. Без будь-яких перебільшень можна констатувати, що в ній уперше обґрунтовуються теоретичні, методологічні та організаційні основи формування й аналізу показників регіональної інформаційної статистичної системи. Хоча дослідження базується на використанні даних переважно одного регіону України, ця монографія буде корисною та необхідною як основа для вдосконалення соціально-економічного управління і в інших регіонах України.

Монографія В.І. Колесник є завершеним науковим дослідженням, що вирізняється актуальністю та високою практичною значущістю основних висновків, містить добре оброблені статистичні матеріали, ілюстрована графіками та схемами, які допомагають глибше зрозуміти авторський задум. Вона сприятиме подальшому вирішенню проблем організації регіональної статистики і буде корисною для працівників органів виконавчої регіональної влади, регіональних органів статистики, наукових працівників, студентів, ЗМІ – тобто всіх тих, хто виробляє та користується статистичною інформацією.

А.П. Ревенко,
доктор економічних наук, професор

**Державний комітет статистики України оприлюднює
звіт про використання коштів державного бюджету у 2007 році
(за економічною структурою бюджетної класифікації)**

Код економічної класифікації видатків	Найменування	Загальний фонд (тис. грн.)		Спеціальний фонд (тис. грн.)	
		Затверджено на рік з урахуванням змін	Касові видатки (всього)	Бюджетні асигнування з урахуванням змін	Касові видатки (всього)
1000	ПОТОЧНІ ВИДАТКИ	327 214,0	319 281,3	43 676,4	25 255,3
1100	Видатки на товари і послуги	327 214,0	319 281,3	43 676,4	25 255,3
1110	Оплата праці працівників бюджетних установ	217 172,9	214 785,4	2 631,6	2 213,8
1111	Заробітна плата	217 172,9	214 785,4	2 631,6	2 213,8
1120	Нарахування на заробітну плату	76 367,6	75 313,5	965,8	784,1
1130	Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	21 785,8	17 820,8	35 014,7	19 347,7
1131	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	7 877,5	7 329,8	10 463,5	9 743,3
1133	Продукти харчування			3,5	3,2
1134	М'який інвентар та обмундировання	2,0	2,0	59,3	51,2
1135	Оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	558,0	555,4	579,5	534,2
1136	Оренда	24,5	22,3	49,4	43,4
1137	Поточний ремонт обладнання, інвентарю та будівель; технічне обслуговування обладнання	1 165,8	1 065,7	1 639,1	1 217,8
1138	Послуги зв'язку	3 859,8	3 850,5	1 079,4	966,3
1139	Оплата інших послуг та інші видатки	8 298,2	4 994,9	21 141,0	6 788,3
1140	Видатки на відрядження	1 682,6	1 410,0	1 728,2	287,0
1160	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	5 736,9	5 736,8	3 297,9	2 589,5
1161	Оплата тепlopостачання	2 663,0	2 663,0	1 381,0	1 173,3
1162	Оплата водопостачання і водовідведення	274,2	273,5	199,1	124,5
1163	Оплата електроенергії	1 835,2	1 835,0	1 111,2	812,8
1164	Оплата природного газу	584,4	584,4	401,2	329,5
1165	Оплата інших комунальних послуг	282,8	282,8	189,7	137,2
1166	Оплата інших енергоносіїв	99,3	98,1	15,7	12,4
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	4 466,2	4 215,0	38,4	33,2
1171	Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм	4 316,7	4 070,7		
1172	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	149,5	144,3	38,4	33,2
2000	Капітальні видатки	15 996,5	15 442,2	42 230,6	40 382,3
2100	Придбання основного капіталу	15 996,5	15 442,2	42 228,3	40 380,0
2110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	8 596,5	8 060,0	32 836,3	31 238,1
2120	Капітальне будівництво (придбання)	5 100,0	5 082,6	321,8	202,1
2121	Будівництво (придбання) житла	5 100,0	5 082,6	119,1	
2123	Інше будівництво (придбання)			202,7	202,1
2130	Капітальний ремонт	2 300,0	2 299,6	9 070,2	8 939,8
2132	Капітальний ремонт адміністративних об'єктів	2 300,0	2 299,6	9 070,2	8 939,8
2300	Придбання землі і нематеріальних активів			2,3	2,3
	Всього	343 210,5	334 703,5	85 907,0	65 637,6

ХРОНІКА

(за економічною структурою бюджетної класифікації в розрізі бюджетних програм)

Код економічної класифікації видатків	Найменування	Загальний фонд (тис. грн.)		Спеціальний фонд (тис. грн.)	
		Затверджено на рік з урахуванням змін	Касові видатки (всього)	Бюджетні асигнування з урахуванням змін	Касові видатки (всього)
3001010	Керівництво та управління у сфері статистики	308 387,2	308 063,5	29 040,3	26 505,1
1100	Видатки на товари і послуги	306 087,2	306 763,9	18 766,3	16 568,9
1110	Оплата праці працівників бюджетних установ	214 561,0	214 559,8	2 631,6	2 213,8
1111	Заробітна плата	214 561,0	214 559,8	2 631,6	2 213,8
1120	Нарахування на заробітну плату	75 500,4	75 245,3	985,6	784,1
1130	Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	8 791,8	8 755,3	11 533,5	10 879,0
1131	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	2 238,6	2 238,2	3 954,2	3 606,8
1133	Продукти харчування			3,5	3,2
1134	М'який інвентар та обмундировання	2,0	2,0	59,3	51,2
1135	Оплата транспортних послуг та утримання транспортних засобів	558,0	555,4	579,5	534,2
1136	Оренда	24,5	22,3	49,4	43,4
1137	Поточний ремонт обладнання, інвентарю та будівель; технічне обслуговування обладнання	1 094,8	1 085,7	1 355,0	1 217,8
1138	Послуги зв'язу	2 550,4	2 550,2	1 040,3	963,1
1139	Оплата інших послуг та інші видатки	2 323,3	2 321,5	4 492,3	4 259,3
1140	Видатки на відрядження	1 418,6	1 395,2	299,3	259,3
1180	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв	5 738,9	5 736,8	3 297,9	2 589,5
1161	Оплата теплопостачання	2 663,0	2 663,0	1 381,0	1 173,3
1162	Оплата водопостачання і водовідведення	274,2	273,5	199,1	124,5
1163	Оплата електроенергії	1 835,2	1 835,0	1 111,2	812,6
1164	Оплата природного газу	584,4	584,4	401,2	329,5
1165	Оплата інших комунальних послуг	282,8	282,8	189,7	137,2
1166	Оплата інших енергоносіїв	99,3	98,1	15,7	12,4
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	76,7	71,5	38,4	33,2
1172	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	76,7	71,5	38,4	33,2
2000	Капітальні видатки	2 300,0	2 299,6	10 274,0	9 946,2
2100	Придбання основного капіталу	2 300,0	2 299,6	10 271,7	9 943,9
2110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування			879,7	802,0
2120	Капітальне будівництво (придбання)			321,8	202,1
2121	Будівництво (придбання) житла			119,1	
2123	Інше будівництво (придбання)			202,7	202,1
2130	Капітальний ремонт	2 300,0	2 299,6	9 070,2	8 939,8
2132	Капітальний ремонт адміністративних об'єктів	2 300,0	2 299,6	9 070,2	8 939,8
2300	Придбання землі і нематеріальних активів			2,3	2,3
3001020	Статистичні спостереження та переписи	10 192,7	6 096,8		
1100	Видатки на товари і послуги	10 192,7	6 096,8		
1110	Оплата праці працівників бюджетних установ	2 611,9	205,6		
1111	Заробітна плата	2 611,9	205,6		
1120	Нарахування на заробітну плату	867,2	68,2		
1130	Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	6 543,6	5 653,0		
1131	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	4 000,0	3 540,9		
1138	Послуги зв'язу	1 300,0	1 300,0		
1139	Оплата інших послуг та інші видатки	1 243,6	812,1		
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	170,0	170,0		
1171	Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм	170,0	170,0		
3001030	Обстеження умов життя домогосподарств	2 481,9	2 216,1		
1100	Видатки на товари і послуги	2 481,9	2 216,1		

Код економічної класифікації видатків	Найменування	Загальний фонд (тис. грн.)		Спеціальний фонд (тис. грн.)	
		Затверджено на рік з урахуванням змін	Касові видатки (всього)	Бюджетні асигнування з урахуванням змін	Касові видатки (всього)
3001040	Фундаментальні дослідження у сфері державної статистики	1 473,2	1 473,1		
1100	Видатки на товари і послуги	1 473,2	1 473,1		
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	1 473,2	1 473,1		
1171	Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм	1 473,2	1 473,1		
3001060	Підвищення кваліфікації працівників органів державної статистики	21,2	20,5		
1100	Видатки на товари і послуги	21,2	20,5		
1140	Видатки на відрядження	15,0	14,3		
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	6,2	6,2		
1172	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	6,2	6,2		
3001070	Створення та розвиток інтегрованої інформаційно-аналітичної системи державної статистики	2 092,1	2 075,7		
1100	Видатки на товари і послуги	1 714,9	1 703,7		
1130	Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	1 503,3	1 492,2		
1139	Оплата інших послуг та інші видатки	1 503,3	1 492,2		
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	211,6	211,5		
1171	Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм	211,6	211,5		
2000	Капітальні видатки	377,2	372,0		
2100	Придбання основного капіталу	377,2	372,0		
2110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	377,2	372,0		
3001080	Фінансова підтримка підготовки наукових кадрів у сфері державної статистики	66,6	66,6		
1100	Видатки на товари і послуги	66,6	66,6		
1170	Дослідження і розробки, видатки державного (регіонального) значення	66,6	66,6		
1172	Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку	66,6	66,6		
3001600	Реформування державної статистики	13 415,6	9 608,6	56 866,7	39 132,5
1100	Видатки на товари і послуги	5 196,3	1 820,6	24 970,1	8 696,4
1130	Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки	4 947,3	1 920,1	23 481,2	8 668,7
1131	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	1 638,9	1 550,7	6 509,3	6 136,5
1137	Поточний ремонт обладнання, інвентарю та будівель; технічне обслуговування обладнання	71,0		284,1	
1138	Послуги зв'язку	9,4	0,3	39,1	3,2
1139	Оплата інших послуг та інші видатки	3 228,0	369,1	16 648,7	2 529,0
1140	Видатки на відрядження	249,0	0,5	1 428,9	27,7
2000	Капітальні видатки	8 219,3	7 688,0	31 956,6	30 436,1
2100	Придбання основного капіталу	8 219,3	7 688,0	31 956,6	30 436,1
2110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	8 219,3	7 688,0	31 956,6	30 436,1
3001800	Пайова участь у будівництві житла для працівників Державного комітету статистики України	5 100,0	5 082,6		
2000	Капітальні видатки	5 100,0	5 082,6		
2100	Придбання основного капіталу	5 100,0	5 082,6		
2120	Капітальне будівництво (придбання)	6 100,0	5 082,6		
2121	Будівництво (придбання) житла	5 100,0	5 082,6		
Всього по КПКВ		343 210,5	334 703,5	85 907,0	65 637,6

Розшифрування окремих видів витрат за статтями економічної класифікації видатків, обсяг яких перевищує 5 млн. грн.

Код економічної класифікації видатків	Найменування	Загальний фонд (тис. грн.)		Спеціальний фонд (тис. грн.)	
		Затверджено на рік з урахуванням змін	Касові видатки (всього)	Бюджетні ассигнования з урахуванням змін	Касові видатки (всього)
3001010	Керівництво та управління у сфері статистики				
2132	Капітальний ремонт адміністративних об'єктів			9 070,2	8 939,8
3001600	Реформування державної статистики				
1131	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар			6 508,3	6 136,6
2110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	8 219,3	7 688,0	31 956,6	30 436,1
3001800	Пайова участь у будівництві житла для працівників Державного комітету статистики України				
2121	Будівництво (придбання) житла	5 100,0	5 082,6		

Зарубіжні гості

З метою обговорення питань щодо перегляду плану закупівель та стану реалізації проекту "Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень" з 28 січня до 1 лютого 2008 року в Держкомстаті України перебували представники наглядової місії Світового банку Ніл Джеймс Фантом, Світлана Будаговська – керівники проекту, Ірина Шмельова, Ірина Бабич та Крег Ніл – фахівці Світового банку, які працювали з керівництвом Держкомстату, керівництвом департаменту інформатизації, департаменту кадрово-організаційного забезпечення, керівником Групи впровадження проекту Світового банку І.А. Кузьміною та фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань стосовно стратегії гармонізації статистики України зі стандартами ЄС у рамках Проекту програми TACIS "Статистика – 10" з 31 січня до 6 лютого 2008 року в Держкомстаті України перебували експерти Проекту програми TACIS "Статистика – 10" Госта Гутеланд – керівник Групи з реалізації Проекту програми TACIS "Статистика – 10" та Віллем де Вріс – експерт Проекту програми TACIS "Статистика – 10", які працювали з керівництвом Держкомстату та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань стосовно реалізації поточного стану Проекту програми TACIS "Статистика – 10" з 29 січня до 8 лютого 2008 року в Держкомстаті України перебував керівник Групи з реалізації Проекту програми TACIS "Статистика – 10" Госта Гутеланд, який працював з керівництвом Держкомстату, фахівцями департаменту макроекономічної

статистики та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань статистики ринку праці в рамках реалізації Проекту програми TACIS "Статистика – 10" з 4 до 8 лютого 2008 року в Держкомстаті України перебував експерт Групи з реалізації Проекту програми TACIS "Статистика – 10" Петер Хавлік, який працював з керівництвом Держкомстату, фахівцями департаменту макроекономічної статистики, департаменту статистики праці та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань Проекту програми TACIS "Статистика – 10" компонента "Національні рахунки" з 4 до 8 лютого 2008 року в Держкомстаті України перебував експерт місії TACIS Роб ван Ек, який працював з фахівцями департаменту макроекономічної статистики.

З метою обговорення питань впровадження європейських методологій та практик для розробки сучасних статистичних засобів у галузі статистики енергетики в рамках реалізації Проекту TACIS "Підтримка процесів прийняття рішень в Україні в галузі енергетичної безпеки" 5 лютого 2008 року в Держкомстаті України перебували експерти ЄС з реалізації Проекту TACIS Жан-Марк Філіп та Ініго Аренсибіа, які зустрілися з керівництвом Держкомстату, фахівцями департаменту статистики торгівлі та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань підготовки проведення круглого столу на тему розробки політики стосовно демографічного майбутнього України 20 лютого 2008 року в Держкомстаті України перебували пред-

ставники Посольства Канади в Україні Доріс Вон – Голова відділу технічного співробітництва та Натан Тейлор – перший секретар відділу технічного співробітництва, які зустрілися з керівництвом Держкомстату, керівництвом департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань статистики міграції населення та способів поширення і використання статистичних даних в Україні **27 лютого 2008 року** в Держкомстаті України перебували експерти Міжнародної організації з міграції (МОМ) Мішель Поулен, Ніколя Перрен, Георгій Гігаурі та Гертруда Мюллер, які працювали з керівництвом Держкомстату, фахівцями департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою та з фахівцями департаменту статистики праці.

З метою обговорення питань подальшого співробітництва між Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) та Держкомстатом України з **27 до 29 лютого 2008 року** в Держкомстаті України перебували керівник Представництва ЄАВТ Габріель Гамез та фахівці Центрального статистичного бюро Норвегії Айфер Сторруд та Енн-Лізбет Брато, які працювали з керівництвом Держкомстату, керівництвом департаменту макроекономічної статистики, департаменту обстежень домогосподарств, департаменту статистики торгівлі, департаменту статистики послуг, радником Голови Держкомстату з питань міжнародного співробітництва І.А. Кузьміною, фахівцями департаменту планування та організації статистичних спостережень та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань економічної та політичної ситуації в Україні, можливостей стратегічного та портфельного інвестування, налагодження ділових відносин з українськими партнерами **11 березня 2008 року** в Держкомстаті України перебували представники компанії “Baring Emerging Europe plc” Мартін Майданюк, Брайан Коріс, Джон Казинс, Джо Діксон та Жан Сандерс, які зустрілися з керівництвом Держкомстату та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань стосовно планування подальших заходів у рамках реалізації Проекту програми TACIS “Статистика – 10” з **14 до 20 березня 2008 року** в Держкомстаті України перебували експерти Проекту програми TACIS “Статистика – 10” Госта Гутеланд – керівник Групи з реалізації Проекту програми TACIS “Статистика – 10”, Томас Франке, Акілле Орзалі, Том Гриффін – експерти Проекту програми TACIS “Статистика – 10”, які працювали з керівництвом Держкомстату та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань впровадження проекту “Підтримка розробки середньострокової стратегії для покращення системи виплат по соціальному забезпеченню” **25 березня 2008 року** в Держкомстаті України перебував експерт Британської Ради Стів Таппер, який зустрівся з керівництвом Держкомстату та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань аналізу економічної політики України, економічних процесів за 2007 рік і прогнозу економічного розвитку країни на 2009 рік **24 березня 2008 року** в Держкомстаті України перебували експерти Європейського департаменту МВФ Девід Хофман та Лоран Мулен, які зустрілися з керівництвом Держкомстату, керівництвом департаменту макроекономічної статистики, департаменту статистики праці та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань, пов’язаних з міграційною статистикою, строками міграції, напрямками міграційних потоків, географічним розповсюдженням, зайнятістю тощо **26 березня 2008 року** в Держкомстаті України перебували експерти Ради Європи Борис Айзенбаум та Джонатан Чалофф, які зустрілися з керівництвом Держкомстату, керівництвом департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою, департаменту статистики праці та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань моніторингу та епідемічного нагляду у сфері контролю за тютюном і співробітництва між Всесвітньою організацією охорони здоров’я (ВООЗ) та Держкомстатом України у сфері статистичного обліку тютюнопаління **27 березня 2008 року** в Держкомстаті України перебували фахівці місії Центру контролю захворювань США Вільям Парра, Саміра Асма, Джексон Хсія, Оксана Білуха, Дженіфер Елліс та Сассан Ноазім, які зустрілися з керівництвом Держкомстату, керівництвом департаменту обстежень домогосподарств та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення питань реалізації проекту “Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень” у рамках контракту “Консультаційна підтримка щодо вдосконалення методології та організації статистики” з **26 березня до 4 квітня 2008 року** в Держкомстаті України перебували експерти початкової місії проекту Жан-Луї Боден, Марівон Лемер, Х’юг Пікар, Жан-Філіп Готье, Ільє Думітреску, Лео Колттола, Ніколя Веронезе, Бенджамін Камю, Патріс Руссель, Марчела Постельніку та Жан-П’єр Боно, які працювали з керівництвом Держкомстату, керівництвом департаменту міжгалузевої статистики підприємств, департаменту макроекономічної статистики, департаменту статисти-

стики сільського господарства та навколишнього середовища, департаменту статистики торгівлі, департаменту статистики послуг, департаменту статистики цін, департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою та з фахівцями управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва.

З метою обговорення фінансових питань реалізації проекту "Розвиток системи державної статистики для моніторингу соціально-економічних перетворень" у рамках контракту "Консультаційна підтримка щодо вдосконалення методології та організації статистики" з 26 березня до 4 квітня 2008 року в Держкомстаті України перебували експерти початкової місії проекту Леа Рейнхольдсон, Катрін Бурден та Флоріан Лебурде, які працювали з керівництвом Держкомстату, керівником Групи реалізації проекту І.А. Кузьміною, керівництвом ВАТ "Інформаційно-аналітична агенція "Статінформконсалтинг", департаменту фінансового забезпечення, бухгалтерського обліку та звітності, департаменту макроекономічної статистики, департаменту статистики цін, департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища, департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою, департаменту статистики виробництва, департаменту статистики торгівлі, департаменту інформатизації, департаменту статистики послуг, департаменту обстежень домогосподарств, департаменту міжгалузевої статистики підприємств та департаменту планування та організації статистичних спостережень.

Зарубіжні відрядження

З метою участі в робочій зустрічі для країн СНД з питань національних рахунків у галузі охорони здоров'я, що відбулася в Штаб-квартирі Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) з 18 до 22 лютого 2008 року у м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебувала начальник департаменту статистики послуг І.В. Калачова.

З метою участі в роботі 39-ої сесії Статистичної комісії ООН з 24 лютого до 1 березня 2008 року в м. Нью-Йорк (Сполучені Штати Америки) перебував перший заступник Голови Держкомстату України В.О. Піщейко.

З метою участі в спільній робочій сесії Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН) та Евростату з питань статистики міграції населення з 2 до 6 березня 2008 року в м. Женева (Швейцарська Конфедерація) перебувала начальник відділу демографічної статистики департаменту статистики населення та адміністративно-територіального устрою Л.В. Задоянко.

З метою участі у регіональному семінарі Міжнародного валютного фонду (МВФ) щодо скоординованого обстеження прямих інвестицій з 3 до 7 березня 2008 року в м. Любляна (Республіка Словенія) перебувала головний спеціаліст-економіст відділу міжнародного співробітництва та координації робіт по проекту, що реалізується за технічної та фінансової підтримки Світового банку, управління статистики зарубіжних країн та міжнародного співробітництва О.П. Александрова.

Міжнародна науково-практична конференція "Статистика в діалозі суспільства та влади"

27–30 січня 2008 року у Санкт-Петербурзі (РФ) під егідою Санкт-Петербурзького державного університету економіки та фінансів і Петростату (Територіального органу Федеральної служби державної статистики по м. Санкт-Петербург та Ленінградській області) відбулася Міжнародна науково-практична конференція "Статистика в діалозі суспільства та влади".

У роботі конференції взяли участь фахівці з різних країн – Російської Федерації, України, Білорусі, Казахстану, Болгарії, Німеччини та Японії.

Були заслухані коментарі колишнього заступника директора Статистичного департаменту ООН (у теперішній час – незалежного консультанта з питань статистики) В. де Вріса. У них він наголосив на істотних змінах, що відбулися в офіційній статистиці країн колишнього Радянського Союзу та були спричинені соціально-економічними трансформаціями (насамперед, переходом від жорсткого централізованого пла-

нування до розвитку систем, орієнтованих на ринкову економіку). Це породило потребу у формуванні нових галузей статистики і розробці нових підходів до багатьох галузей статистики (наприклад, статистики стану довкілля, вибіркового дослідження у сфері людського розвитку). Пан де Вріс підкреслив і радикальні зміни у використанні статистики, передусім усвідомлення суспільством думки, що статистика, яка незалежно отримується і поширюється, є невід'ємною частиною демократичної ринкової економіки. Він також підтримав Міжнародне статистичне співтовариство та готовність до дієвої фахової допомоги та координованої співпраці.

Тема доповіді члена-кореспондента Російської Академії наук, професора, доктора економічних наук І. Єлісєєвої "Яку статистику хотілося б мати" є актуальною не лише для російської статистики. Адже суспільство може дізнатися про себе і своє життя за до-

помогою статистичних даних, влада (на будь-якому рівні) також має використовувати при прийнятті управлінських рішень статистичну інформацію. Пані Єлісєєва порівнювала статистику з завісою, яка відділяє глядачів (народ) від режисерів та акторів (влади). Було підкреслено: поки що у суспільстві немає глибокого розуміння суті й цінності статистики, її зв'язку з демократією та розбудовою правової держави. Водночас у влади немає комплексного інформаційного забезпечення для формування відповідної політики, пріоритет надається політичній волі, а не розрахункам і прогнозним оцінкам. Наприкінці доповіді І. Єлісєєва визначила перспективи розвитку офіційної російської статистики, серед яких – розширення охоплення нею різних сторін життя, підвищення достовірності та порівнянності даних.

На запитання “Яка статистика потрібна суспільству” професор Санкт-Петербурзького державного університету доктор економічних наук Я. Соколов у своїй доповіді відповідає однозначно: достовірна і добросовісно отримана (true and fair view). На жаль, у сучасному російському суспільстві (до речі, як і в українському) часто потрібно виявляється не добросовісна правдива статистика, а інформація, яку окремі групи використовують для задоволення власних інтересів.

Під час роботи конференції було заслухано доповіді за такими напрямами:

- Статистика як інструмент забезпечення зворотного зв'язку між владою та суспільством.
- Впровадження міжнародних стандартів і проблема порівнянності даних, інноваційні технології в статистиці.
- Використання інформаційно-аналітичного потенціалу статистики при розробці та реалізації соціальних програм на муніципальному, регіональному і федеральному рівнях.
- Дані державної статистики в моделюванні соціально-економічних процесів.

Україну на конференції було представлено виступами доктора наук з державного управління, професора Національного аграрного університету М. Білінської (про розвиток соціального діалогу між державними службовцями та громадянами України); докторанта Національної академії державного управління, кандидата медичних наук Н. Рингач (використання аналізу смертності, якій можна запобігти, як інструменту прийняття управлінських рішень) та завідувача відділом Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, доктора економічних наук І. Курило (моніторинг пронаталістських соціальних програм в Україні).

*Н.О. Рингач,
кандидат медичних наук,
докторант НАДУ при Президентові України*

Вітаємо з ювілеєм!

*Бакмаєва
Олександра Ісааковича,*

*завідувача сектору режимно-секретної роботи
Держкомстату України.*

*Бажаємо міцного здоров'я, подальших успіхів,
творчої наснаги й оптимізму!*

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*

Анотації

О.М. Мотузка

Статистичний моніторинг міжнародної технічної допомоги

У статті проведено аналіз державного регулювання міжнародної технічної допомоги та її моніторингу, запропоновано шляхи покращання статистичного аналізу міжнародної технічної допомоги.

І.І. Пилипенко, В.О. Шевчук

Аудит у середовищі громадянського суспільства та держави

Розглянуто аудит як новий для національної суспільно-господарської практики інститут контролю економіки України. Поряд з незалежним аудитом приділено увагу державному фінансовому аудиту, підкреслено їх суспільну значущість та управлінську роль. Висвітлено основні з наукових та освітніх проблем підготовки фахівців з аудиту в Україні, а також показано шляхи вирішення зазначених проблем.

Ю.І. Прилико

Удосконалення деяких методів оцінки обсягів тіньового сектору

У статті описані зміни до методів оцінювання тіньової економіки, що використовуються Мінекономіки України в аналітичних розрахунках при проведенні моніторингу цієї важливої проблеми. Стаття містить результати досліджень з удосконалення існуючої системи моніторингу і контролю стану тіньової економіки в рамках пріоритетних задач Уряду.

А.О. Блінов, А.В. Сидорова

Методичний підхід до оцінки мотивації навчання

У статті розглядаються питання мотивації навчання студентів через вибір мети, типів навчальних ситуацій і планування підходів до навчання. Досліджено динаміку успішності під час вивчення студентами нормативних предметів та дисциплін за вибором. За допомогою статистичних методів здійснено оцінку залежності успішності від навчального навантаження і часу самостійної роботи.

Н.А. Карасьова

Становлення та особливості розвитку лізингу в зарубіжних країнах

У статті розглянуто етапи розвитку та особливості становлення лізингового бізнесу. Проаналізовано міжнародний досвід та відмінності в організації лізингу в різних країнах світу.

М.Д. Корінько

Удосконалення організації та функціонування системи внутрішнього економічного контролю при диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання

У статті розглянуто питання удосконалення методології контролю диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання.

Ю.Ю. Мороз

Статистичне забезпечення управління збалансованістю розвитку підприємств у сільському господарстві

Розглянуто систему і методику аналізу статистичних показників для оцінки збалансованості розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств. Описано головні технологічні процеси одержання статистичних показників та запропоновано шляхи забезпечення сталого розвитку.

В.В. Попова

Методичні засади визначення траєкторії розвитку національної макросистеми

Запропонована методика дослідження, спрямована на доповнення кількісних параметрів розвитку національної економіки якісними характеристиками формування ВВП. Інтерпретація авторського підходу наводиться з використанням статистичних даних СРСР і сучасної України.

Н.В. Рудака

Динамічні тенденції розвитку господарського комплексу міста Горлівки

У статті досліджуються особливості територіальної і галузевої структури господарського комплексу міста Горлівки. Виявлено позитивні та негативні тенденції, а також специфіку розвитку економічної системи. Визначено основні напрями реформування господарського комплексу міста.

О.В. Виноградов

Статистичний аналіз стану, динаміки

та тенденцій розвитку матеріальних ресурсів охорони здоров'я України

У статті проводиться дослідження стану, динамічного розвитку та тенденцій розвитку основних фондів охорони здоров'я України. Доведено, що в Україні за останні роки зростає інтенсивність використання ліжкового фонду. Разом з тим, загальне скорочення основних фондів сприяє зростанню захворюваності, інвалідності та епідемії соціально небезпечних хвороб.

І.А. Дауки, Н.Ю. Корольова

Статистичний аналіз стану суїциду в Республіці Білорусь

У статті проводиться статистичний аналіз динаміки кількості зареєстрованих суїцидальних випадків у Республіці Білорусь за період 1990–2006 рр. Вивчаються статеві коефіцієнти смертності від суїциду в регіональному розрізі. Здійснюється моделювання і прогноз досліджуваного явища.

З.О. Надюк

Використання методики побудови трендових моделей прогнозування у системі державного регулювання ринку медичних послуг в Україні

У статті визначено перспективи застосування методу лінійного тренду для прогнозування розвитку захворюваності та поширеності хвороб в Україні. Розроблено напрями використання у державному управлінні охороною здоров'я на державному та локальному рівнях прогностичних даних, отриманих за допомогою цього методу.

О.В. Крехівський, О.Б. Саліхова, І.О. Крехівський

Сучасні методологічні підходи до визначення

високотехнологічних галузей: рекомендації щодо застосування в Україні

У статті висвітлюються сучасні проблеми методології та практики дефініції високотехнологічних секторів економіки. Проаналізовано досвід провідних міжнародних та національних організацій щодо вибору системи критеріїв для оцінки рівня технологічності галузі, досліджено існуючі у світі переліки високотехнологічних галузей, розроблено методологічні рекомендації щодо ідентифікації високотехнологічних промислових підприємств України.

Ю.М. Остапчук, А.В. Варнідіс

Впровадження Класифікації індивідуального споживання за цілями –

важливий крок на шляху адаптації української статистики до міжнародних стандартів

У статті представлено опис національної Класифікації індивідуального споживання за цілями (KICЦ), розробленої на базі європейської класифікації COICOP-HBS (Classification of Individual Consumption by Purpose), розглянуто її місце у загальній системі статистичних класифікацій. Наводиться обґрунтування підходів, які були застосовані при розробці KICЦ, вказані основні напрями застосування KICЦ в обстеженні умов життя домогосподарств і при розрахунках індексу споживчих цін та кінцевих споживчих витрат домогосподарств.

О.А. Вишневська

Нелегальна зовнішня трудова міграція як об'єкт державного регулювання

Статтю присвячено дослідженню сучасного стану зовнішньої трудової міграції населення України, зокрема такого її виду, як нелегальна міграція. Виявлено основні характеристики та види нелегальної зовнішньої трудової міграції, а також основні мотиви заробітчанства українських громадян. На основі проведеного аналізу визначено основні напрями та підходи державного регулювання у цій сфері.

М.П. Воронов

Механізми державного управління Китаю: місцевий аспект

У статті окреслено основні проблеми місцевого самоврядування в Україні. Наводиться приклад організації місцевої влади в Китаї, пропонуються напрями можливого запозичення досвіду.

Г.В. Дмитренко, Р.В. Дмитренко

До питання вдосконалення фінансового контролю в системі державного управління

У статті на основі аналізу існуючої практики автори розглядають питання удосконалення фінансового контролю на місцевому рівні.

А.Г. Замогильний

**Зв'язок та взаємодія державного управління й політичної діяльності
(історико-теоретичний аспект)**

Стаття присвячена розгляду зв'язку та взаємодії державного управління й політичної діяльності, а також розробці й впровадженню в практику нових підходів до їх оптимізації. Метою статті є дослідження феномена влади в історико-теоретичному значенні й розкриття змісту та специфіки політичної діяльності як форми державного управління.

С.П. Коваленко

Управління та контроль у державних холдингових компаніях

Розглянуто теоретичні аспекти корпоративного управління та контролю в державних холдингових компаніях, визначено суть і мету здійснення управління та контролю, а також внесені пропозиції щодо їх вдосконалення.

Т.В. Кондратюк

Система державного управління США та її економіко-статистична визначеність

Розглянуто поняття державного управління у широкому та власному, вузькому розумінні наголошено на їх принциповій єдності. Охарактеризовано англосаксонську традицію державного управління. Відображено структуру сектору державного управління США на основі Північноамериканської системи класифікації галузей (NAICS). Показано подібність механізмів діяльності систем державного управління на федеральному рівні та на рівні штатів. Описано місцеві адміністративно-територіальні одиниці США: муніципальні корпорації, округи, тауншипи, шкільні та інші спеціальні райони.

Н.Б. Мезенцева

Медичне право – важлива складова програми післядипломної підготовки лікарів та юристів

Стаття присвячена проблемі теоретичного обґрунтування місії та стратегії правової складової післядипломної підготовки лікарів та юристів у контексті сучасних імперативів верховенства права.

О.Д. Скопич

Стратегічні орієнтири формування ефективної системи муніципального фінансового контролю

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти організації системи фінансового контролю у сфері місцевого самоврядування, а також визначено стратегічні напрями розвитку такої системи.

Аннотації

Е.Н. Мотузка

Статистический мониторинг международной технической помощи

В статье проведен анализ государственного регулирования международной технической помощи и ее мониторинга, предложены пути улучшения статистического анализа международной технической помощи.

И.И. Пилипенко, В.А. Шевчук

Аудит в среде гражданского общества и государства

Рассмотрен аудит как новый для национальной общественно-хозяйственной практики институт контроля экономики Украины. Наряду с независимым аудитом уделено внимание государственному финансовому аудиту, подчеркнута их общественная значимость и управленческая роль. Освещены основные из научных и образовательных проблем подготовки специалистов по аудиту в Украине, а также показаны пути решения указанных проблем.

Ю.И. Прилипко

Усовершенствование некоторых методов оценки объемов теневого сектора

В статье описаны изменения к методам оценивания теневой экономики, которые используются Минэкономики Украины в аналитических расчетах при проведении мониторинга этой важной проблемы. Статья содержит результаты исследований усовершенствования существующей системы мониторинга и контроля состояния теневой экономики в рамках приоритетных задач Правительства.

А.О. Блинов, А.В. Сидорова

Методический подход к оценке мотивации обучения

В статье рассматриваются вопросы мотивации обучения студентов через выбор цели, типов учебных ситуаций и планирования подходов к обучению. Исследована динамика успеваемости при изучении студентами

нормативных предметов и дисциплин по выбору. С помощью статистических методов выполнена оценка зависимости успеваемости от учебной нагрузки и времени самостоятельной работы.

Н.А. Карасева

Становление и особенности развития лизинга в зарубежных странах

В статье рассмотрены этапы развития и особенности становления лизингового бизнеса. Проанализирован международный опыт и отличия в организации лизинга в различных странах мира.

Н.Д. Коринько

Усовершенствование организации и функционирования системы

внутреннего экономического контроля при диверсификации деятельности субъектов хозяйствования

В статье рассмотрен вопрос усовершенствования методологии контроля диверсификации деятельности субъектов хозяйствования.

Ю.Ю. Мороз

**Статистическое обеспечение управления сбалансированностью
развития предприятий в сельском хозяйстве**

Рассмотрена система и методика анализа статистических показателей для оценки сбалансированности развития деятельности сельскохозяйственных предприятий. Описаны главные технологические процессы получения статистических показателей и предложены пути обеспечения устойчивого развития.

В.В. Попова

Методические основы определения траектории развития национальной макросистемы

Предложенная методика исследования направлена на дополнение количественных параметров развития национальной экономики качественными характеристиками формирования ВВП. Интерпретация авторского подхода излагается с использованием статистических данных СССР и современной Украины.

Н.В. Рудака

Динамические тенденции развития хозяйственного комплекса города Горловки

В статье исследуются особенности территориальной и отраслевой структуры хозяйственного комплекса города Горловки. Выявлены позитивные и негативные тенденции, а также специфика развития экономической системы. Определены основные направления реформирования хозяйственного комплекса города.

О.В. Виноградов

Статистический анализ состояния, динамики

и тенденций развития материальных ресурсов здравоохранения Украины

В статье проводится исследование состояния, динамики и тенденций развития основных фондов здравоохранения Украины. Доказано, что в Украине за последние годы растет интенсивность использования коечного фонда. Вместе с тем общее сокращение основных фондов способствует росту заболеваемости, инвалидности и эпидемий социально опасных болезней.

И.А. Дауки, Н.Ю. Королева

Статистический анализ состояния суицида в Республике Беларусь

В статье проводится статистический анализ динамики количества зарегистрированных суицидальных случаев в Республике Беларусь за период 1990–2006 гг. Изучаются половозрастные коэффициенты смертности от суицида в региональном разрезе. Осуществляется моделирование и прогноз исследуемого явления.

З.А. Надюк

**Использование методики построения трендовых моделей прогнозирования
в системе государственного регулирования рынка медицинских услуг в Украине**

В статье определены перспективы применения метода линейного тренда для прогнозирования развития заболеваемости и распространенности болезней в Украине. Разработаны направления использования в государственном управлении здравоохранением на государственном и локальном уровнях прогностических данных, полученных с помощью этого метода.

О.В. Крехивский, Е.Б. Салихова, И.О. Крехивский

Современные методологические подходы к определению

высокотехнологичных отраслей: рекомендации по применению в Украине

В статье освещаются современные проблемы методологии и практики дефиниции высокотехнологичных секторов экономики. Проанализирован опыт ведущих международных и национальных организаций по вы-

бору системы критериев для оценки уровня технологичности отрасли, изучены существующие в мире перечни высокотехнологичных отраслей, разработаны методологические рекомендации по идентификации высокотехнологичных промышленных предприятий Украины.

Ю. М. Остапчук, А. В. Варнидис

**Внедрение Классификации индивидуального потребления по целям –
важный шаг на пути адаптации украинской статистики к международным стандартам**

В статье представлено описание национальной Классификации индивидуального потребления по целям (КИПЦ), разработанной на базе европейской классификации COICOP-HBS (Classification of Individual Consumption by Purpose), рассмотрено ее место в общей системе статистических классификаций. Приводятся обоснование подходов, использованных при разработке КИПЦ, указаны основные направления применения КИПЦ в обследовании условий жизни домохозяйств и при расчетах индекса потребительских цен и конечных потребительских расходов домохозяйств.

Е. А. Вишневская

Нелегальная внешняя трудовая миграция как объект государственного регулирования

Статья посвящена исследованию современного состояния внешней трудовой миграции населения Украины, в частности такого ее вида, как нелегальная миграция. Выявлены основные характеристики и виды нелегальной внешней трудовой миграции, а также основные мотивы трудовой миграции украинских граждан. На основе проведенного анализа определены основные направления и подходы государственного регулирования в этой сфере.

Н. П. Воронов

Механизмы государственного управления Китая: местный аспект

В статье показаны основные проблемы местного самоуправления в Украине. Приводится пример организации местной власти в Китае, направления возможного заимствования опыта.

Г. В. Дмитренко, Р. В. Дмитренко

К вопросу усовершенствования финансового контроля в системе государственного управления

В статье на основе анализа существующей практики авторы рассматривают вопрос усовершенствования финансового контроля на местном уровне.

А. Г. Замогильный

**Связь и взаимодействие государственного управления
и политической деятельности (историко-теоретический аспект)**

Статья посвящена рассмотрению связи и взаимодействия государственного управления и политической деятельности, а также разработке и внедрению в практику новых подходов к их оптимизации. Целью статьи является исследование феномена власти в историко-теоретическом значении и раскрытие содержания и специфики политической деятельности как формы государственного управления.

С. П. Коваленко

Управление и контроль в государственных холдинговых компаниях

Рассмотрены теоретические аспекты корпоративного управления и контроля в государственных холдинговых компаниях, определены суть и цель осуществления управления и контроля, а также внесены предложения по их совершенствованию.

Т. В. Кондратюк

Система государственного управления США и ее экономико-статистическая определенность

Рассмотрены понятия государственного управления в широком и собственном, узком понимании и подчеркнута их принципиальное единство. Охарактеризована англосаксонская традиция государственного управления. Отобразена структура сектора государственного управления США на основе Североамериканской системы классификации отраслей (NAICS). Показана схожесть механизмов деятельности систем государственного управления на федеральном уровне и на уровне штатов. Описаны местные административно-территориальные единицы США: муниципальные корпорации, округа, тауншипы, школьные и другие специальные районы.

Н. Б. Мезенцева

**Медицинское право – важная составляющая
программы последиplomной подготовки врачей и юристов**

Статья посвящена проблеме теоретического обоснования миссии и стратегии правовой составляющей последиplomной подготовки врачей и юристов в контексте современных императивов верховенства права.

А.Д. Скотич

**Стратегические ориентиры формирования
эффективной системы муниципального финансового контроля**

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты организации системы финансового контроля в сфере местного самоуправления, а также определены стратегические направления развития такой системы.

Abstracts

O.M. Motuzka

Statistical Monitoring of International Technical Assistance

The paper provides the analysis of state control of international technical assistance and its monitoring. The author suggests the ways of improving statistical analysis of international technical assistance.

I.I. Pylypenko, V.O. Shevchuk

Audit in the Environment of a Civil Society and a State

The article considers audit as an institution of Ukrainian economy control that is new for national socio-economic practice. Alongside of independent audit an attention is paid to state financial audit. Social significance and administrative role of audit is emphasized. The paper enlightens the main scientific and educational problems of training auditors in Ukraine and shows the ways to solve them.

Yu. I. Prylypko

Improving Some Estimation Methods for the Shadow Sector Volume

The article describes changes in the shadow economy estimation methods used by the Ministry of the Economy in analytical calculations while carrying out monitoring of this pressing problem. The paper contains the research results on the improvement of the existing system of monitoring and control of shadow economy.

A.O. Blinov, A.V. Sydorova

Methodical Approach to the Estimation of Studying Motivation

The article analyses the problems of studying motivation for students through the choice of the aim, types of studying situations and planning the approaches to studies. Dynamics of progress in studying the normative subjects and selective courses is analyzed. Dependence of progress on the amount of studies and independent work time is estimated by statistical methods.

N.A. Karasyova

Leasing in Foreign Countries: Formation and Peculiarities of Development

The article considers the development stages and formation peculiarities of leasing business. It also presents the analysis of international experience and differences in organization of leasing in different countries of the world.

M. D. Korinko

**Improving Organization and Functioning of the Internal Economic Control System
in Diversification of Activity of Subjects of Management**

The article is devoted to the issue of improving the control methodology for diversification of activity of subjects of management.

Yu. Yu. Moroz

Management of Development Equilibrium of Enterprises in Agriculture: Statistical Support

The article considers the system and methods of analysis of statistical indicators for the estimation of development balance of agricultural enterprises activity. The author states the main technological processes of obtaining statistical data and offers the ways to steady development.

V.V. Popova

Methodical Basis for Determination of the National Macrosystem Development Path

The research methods presented in the article are directed to the supplement of quantitative parameters of the national economy development by the qualitative characteristics of GDP formation. The author's approach interpretation is accompanied by the USSR and Modern Ukraine data.

N. V. Rudavka

Dynamic Development Tendencies of Gorlivka Economic System

The article studies peculiarities of the territorial and branch structure of economic complex of Gorlivka. The paper reveals positive and negative tendencies and specificity of economic system development. It also determines the key directions of reforming the economic complex of the town.

O. V. Vynogradov

**Statistical Analysis of Formation, Dynamics
and Tendencies of Material Resources in Public Health Services of Ukraine**

The article analyses the state, dynamic development and tendencies in development of fixed assets of public health services of Ukraine. It is proved that for a few years past intensity in using the amount of hospital beds is increasing. At the same time general reduction in fixed assets promotes an increase in sickness rate, disability and epidemics of socially dangerous diseases.

I. A. Dauksh, N. Yu. Korolyova

Statistical Analysis of State of Suicide in Byelorussia

The article is devoted to statistical analysis of dynamics of the number of registered suicides in Byelorussia over the period of 1990–2006. The paper studies the sex and age coefficients of mortality from suicide by region. Modeling and forecasting of the phenomenon under study is being realized.

Z. O. Nadyuk

**Using Methods of Trend Model Construction
for Forecasting in State Control of Medical Services Market in Ukraine**

The article shows perspective of application of a linear trend method for forecasting the increase in morbidity and expansion of diseases in Ukraine. The directions have been developed for using prognostic data, obtained by this method, in state management of public health at the state and local levels.

O. V. Krekhivsky, O. B. Salikhova, I. O. Krekhivsky

**Modern Methodological Approaches to Defining
the High-technology Sectors: Recommendations on Application in Ukraine**

The paper covers current problems of methodology and practice of definition of high-technology sectors of economy. It shows the experience of leading international and national organizations, concerning the choice of criteria system for the estimation of the branch technology level. The existing catalogues of high-technology branches have been studied and methodological recommendations on identification of high-technology industrial enterprises of Ukraine have been developed.

Yu. M. Ostapchuk, A. V. Varnidis

**Introduction of the Classification of Individual Consumption by Purpose –
an Important Step to Adaptation of Ukrainian Statistics to International Standards**

The article describes the national Classification of Individual Consumption by Purpose, based on European Classification COICOP-HBS (Classification of Individual Consumption by Purpose) and considers its place in the general system of statistical classifications. The paper substantiates the approaches used in design of the national Classification of Individual Consumption by Purpose, shows the main directions for its using in household surveys and in calculations of the consumer price index and final consumer expenses of households.

O. A. Vyshnevskaya

Illegal External Labor Migration as an Object of State Control

The article studies the present-day state of external labor migration of the Ukrainian population, illegal migration in particular. The author shows main characteristic features and kinds of illegal external migration as well as the main reasons forcing Ukrainians to migrate. The main directions and approaches of state control in this sphere are determined on the basis of analysis that has been carried out.

M. P. Voronov

Public Administration Mechanism of China: Local Aspect

The article provides main problems of self-government in Ukraine. It also presents the example of organization of local authorities in China and suggests the ways of using this experience.

G. V. Dmytrenko, R. V. Dmytrenko

To the Issue of Financial Control Improvement in the State Administration System

On the basis of analysis of existing practice the authors consider the problem of financial control improvement at the local level.

A.G. Zamogylny

**Connection and Interaction of Public Management and Political Activity
(Historical and Theoretical Aspect)**

The article considers connection and interaction of public management and political activity as well as development and introduction of new approaches to their optimization. The aim of the article is to study the power phenomenon in historical and theoretical meaning and to show the content and specificity of political activity as a form of public management.

S.P. Kovalenko

Management and Control in State Holding Companies

The article provides theoretical aspects of corporative management and control in state holding companies, shows the essence and aim of realizing management and control and gives propositions for their improvement.

T.V. Kondratyuk

The U.S. Public Administration and Government System and Its Economic and Statistical Definiteness

The article deals with the concepts of public administration and government and stresses on their principal unity. The Anglo-Saxon tradition of public administration is characterized. The structure of the U.S. public administration system is reflected on the base of the North American Industry Classification System (NAICS). The author demonstrates similarity of mechanisms of activity of the U.S. government systems at the federal and state levels and describes the local administrative-territorial units of the U.S. (municipal corporations, counties, townships, school and other special districts).

N.B. Mezentseva

Medical Law – an Important Component in the Program of Postgraduate Training of Doctors and Jurists

The paper is devoted to the problem of theoretical substantiation of mission and strategy of legal component of postgraduate training of doctors and jurists in the context of modern imperatives of law domination.

O.D. Skopych

Strategic Reference Points of Forming the Effective System of Municipal Financial Control

The article considers theoretical and practical aspects of organization of financial control system in local self-government and determines strategic directions for the development of such system.

Редакція відповідає за точність опублікованих офіційних статистичних даних.

Відповідальність за підбір, точність статистичних даних, цитат, дат, прізвищ, географічних назв та інших відомостей, наведених у опублікованих матеріалах, несуть їх автори, за зміст рекламних повідомлень – рекламодавці.

Передрукування матеріалів, опублікованих у журналі, дозволяється тільки за згодою авторів та видавця. У випадку передруку цих матеріалів посилання на журнал "Статистика України" обов'язкове.

Редакція може не поділяти позиції й думку авторів, а також публікувати окремі матеріали у порядку обговорення.

Редагування	В. Чебанова
	Л. Голіченко
Коректура	О. Костюшко
Переклад	Л. Покотило
Більд-редактор	Н. Жабіна
Комп'ютерний набір	Л. Кулаковська
Художник	М. Маглич

Оригінал-макет виготовлено у редакційно-видавничому відділі ДП "Інформаційно-аналітичне агентство"

Затверджено до друку вченою радою НТК статистичних досліджень (протокол № 1 від 27.03.2008 р.)

Підписано до друку 28.03.2008 р.
Формат 84х108/16. Папір офсетний.
Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. 17,00.
Тираж 570 прим.
Ціна договірна.

Надруковано в
ДП "Інформаційно-аналітичне агентство"
01001, Київ – 1,
вул. Еспланадна, 4–6, оф. 419-2.

В и м о г и **до змісту та оформлення статей** **для науково-інформаційного журналу** **"Статистика України"**

1. Зміст статті має відповідати профілю та спрямованості журналу, сучасному науковому рівню.

Згідно з вимогами ВАК, стаття повинна мати такі складові:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки за результатами проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Необхідно уникати викладення загальновідомих положень. Також обов'язково треба посилатися на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводяться у статті. Список літератури (до 15 джерел) потрібно оформлювати, розміщуючи назви використаних джерел за алфавітом або в тому порядку, в якому вони згадуються в тексті. Вимоги до оформлення літератури див. у ДСТУ 7.1 – 2006 (Бюлетень ВАК №3, 2008).

2. **Оформлення статті.** Обсяг статті – 8–10 сторінок (формат А-4, шрифт Times New Roman, 12 кегель, інтервал – 1,5, поля – 2 см).

Рисунки, схеми, таблиці, формули слід наводити у вигляді, що дозволяє їх коригування.

Розміри ілюстрацій не повинні перевищувати розмірів друкованої сторінки журналу.

Таблиці та рисунки повинні мати назву та порядковий номер. Одночасне використання таблиць і графіків для пояснення одних і тих самих положень не рекомендується.

Формули нумерують (з правого боку у круглих дужках) лише ті, на які є посилання в тексті.

Статтю підписують усі автори.

Стаття подається у двох примірниках, надрукованих на одній стороні стандартного аркуша паперу, а також в електронному вигляді.

До статті додаються:

- рецензія;
- анотація на окремому аркуші (українською, російською та англійською мовами) та в електронному вигляді;
- відомості про автора (авторів): прізвище, ім'я та по батькові (повністю, українською та російською мовами), місце роботи, посада, науковий ступінь та звання, домашня та службова адреси, контактні телефони.

До уваги читачів!

*Вийшов з друку 8-й випуск
збірника наукових праць
Науково-технічного комплексу
статистичних досліджень*

“Проблеми статистики”

У збірнику опубліковані статті, присвячені загальним проблемам теорії та практики статистики, вибірковим методам обстежень, аспектам макроекономічної та регіональної статистики, економіко-математичним методам аналізу та прогнозування.

Автори статей – науковці НТК статистичних досліджень, фахівці Держкомстату України, інших організацій та навчальних закладів.

Збірник розраховано на фахівців у галузі статистичних досліджень, науковців, викладачів, аспірантів і студентів, працівників статистичних органів, економістів.

*Придбати щорічник можна,
звернувшись до редакції журналу за адресою:*

01001, Київ-1, вул. Еспланадна, 4–6, кімн. 207

Тел.: (044) 235-96-81

Шановні читачі!

Передплачуйте щоквартальний науково-інформаційний журнал “Статистика України”

Журнал видається з 1998 року.

У журналі висвітлюються загальні теоретичні та методологічні проблеми статистики, проблеми реформування державної статистики та переходу на міжнародну систему обліку і статистики, питання макроекономічної та регіональної статистики, статистики видів економічної діяльності, демографічної і соціальної статистики, проведення Перепису населення в Україні; соціально-економічне становище України, проблеми розвитку її економіки; проблеми державного управління й менеджменту. Обговорюються також різноманітні аспекти розбудови національної статистики в умовах ринкової економіки, маркетингу статистичної інформації.

Значна увага приділяється статистичному моніторингу, сучасним інформаційним технологіям, нетрадиційним методам статистичних досліджень, міжнародним та зарубіжним проектам і програмам у галузі статистичних спостережень.

Подаються законодавчі акти та офіційна статистична інформація, матеріали з історії статистики, поточна хроніка, бібліографія, рецензії.

Серед авторів журналу – відомі вчені та фахівці як з України, так і з країн близького й далекого зарубіжжя.

Журнал розрахований на працівників статистичних органів, державних службовців, науковців, викладачів, аспірантів і студентів, користувачів статистичними даними, фахівців з економіки, управління та планування, підприємців.

*Передплатити журнал “Статистика України”
можна в усіх поштових відділеннях України.*

Передплатний індекс 22614

Придбати окремі номери журналу можна, звернувшись до редакції журналу
(01001, Київ-1, вул. Еспланадна, 4-6, кімн. 207).

Тел.: (044) 235-96-81

Адреса видавця:

НТК статистичних досліджень

01001, Київ-1, вул. Шота Руставелі, 3.

Тел.: (044) 287-33-78

Факс: (044) 235-30-86

Сайт <http://ntkstat.kiev.ua>